

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Національна Академія мистецтв України
Інститут культурології
Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities
National Academy of Arts of Ukraine
Institute for cultural research
(Institute of culturology)
National Academy of Arts of Ukraine**

**УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА:
МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
Науковий збірник**

**UKRAINIAN CULTURE:
PAST, MODERN AND WAYS OF DEVELOPMENT
Scientific journals**

**Напрямок: *Культурологія*
Branch: *Culturestudy***

**За загальною редакцією *В.Г. Виткалова*
Editor-in-Chief *V. Vytkalov***

**Засновано у 1995 році
Founded in 1995**

***Випуск 23*
*Issue 23***

**Рівне: РДГУ, 2016
Rivne: Rivne State University in the Humanities, 2016**

ББК 63.3(4Укр)-7

У45

УДК 94(477)

Співзасновники: Рівненський державний гуманітарний університет та Інститут культурології Національної Академії мистецтв України; видавець: Рівненський державний гуманітарний університет

Збірник перереєстрований МОН України як фахове видання з культурології (Додаток № 8 до наказу МОН України № 374 від 13.03.2017 р.)

Друкується за рішенням вчених рад РДГУ (протокол № 24 від 29 грудня 2016 р.) та Інституту культурології НАМУ (протокол № 11 від 22 грудня 2016 р.)

Видання зареєстровано ISSN International Centre (Paris, FRANCE): ISSN № 2518-1890 (Print)

Видання індексується Google Scholar, РИИЦ (РФ) та Index Copernicus

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації видано Міністерством юстиції України, серія КВ № 22258-12158 ПР від 20.05.2016 р.

Головний редактор:

Виткалов В.Г. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету

Редакційна колегія:

Богуцький Ю.П. – віце-президент НАМУ, академік НАМУ, кандидат філософських наук, професор, директор Інституту культурології НАМУ, голова редколегії

Виткалов С.В. – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, відповідальний секретар, заступник голови

Волков С.М. – доктор культурології, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту культурології НАМУ

Випих-Гавронська А. – доктор мистецтвознавства (габілітований), професор, проректор відділу розвитку Академії ім. Я. Длугоша (Польща)

Гончарова О.М. – доктор культурології, професор, завідувач кафедри історії України Київського національного університету культури і мистецтв

Жукова Н.А. – доктор культурології, доцент, завідувач відділу етнокulturології та культурної антропології Інституту культурології НАМУ

Кравченко О.В. – доктор культурології, професор, декан факультету культурології і медіа комунікацій Харківської державної академії культури

Кузнєцова І.В. – кандидат філософських наук, доктор філософії (PhD), доцент, с. н. с., вчений секретар Інституту культурології НАМУ

Мішуров Г.С. – доктор мистецтвознавства, професор кафедри духової музики УО «Білоруський державний університет культури і мистецтв»

Постоловський Р.М. – кандидат історичних наук, професор, ректор Рівненського державного гуманітарного університету

Сабадаш Ю.С. – доктор культурології, професор кафедри культурології і інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

Сапенко Р. – доктор філософських наук, професор Інституту філософії Університету м. Зелена Гура (Польща)

Супрун-Яремко Н.О. – доктор мистецтвознавства, професор кафедри музичного фольклору Рівненського державного гуманітарного університету

Чміль Г.П. – академік НАМУ, доктор філософських наук, професор, завідувач відділу світової культури і міжнародних культурних зв'язків Інституту культурології НАМУ

Швецова-Водка Г.М. – доктор історичних наук, професор кафедри документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Шейко В.М. – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАМУ, ректор ХДАК

Шеретюк Р.М. – доктор історичних наук, професор кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету

Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зб. – Вип. 23 / упоряд. і наук. ред. В. Г. Виткалов ; редкол.: Ю. П. Богуцький, С. В. Виткалов, Волков С. М. та ін. ; наук.-бібліогр. редагування наукової бібліотеки РДГУ. – Рівне : РДГУ, 2016. – 208 с.

ISSN 2518-1890

Редагування англomовного тексту анотацій – *Р.В. Майборода (Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського)*

Рецензент: **Петрова І.В.** – доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурно-дозвілєвої діяльності КНУКіМ

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

У збірнику вміщено статті науковців вищих навчальних закладів, присвячені розгляду історико-культурологічної проблематики переважно західноукраїнських теренів. Певна частина матеріалу висвітлює різні бічні грані теоретико-методологічних проблем української культури. Окремий розділ складають повідомлення, огляди та рецензії.

Для науковців, студентів, аспірантів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історико-культурною спадщиною.

ISSN 2518-1890

Розділ I. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ. КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY. CULTURE AND TRADITIONS

УДК 379.8-029.3(38)

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ В АНТИЧНІЙ ГРЕЦІЇ

Любченко Оксана Миколаївна, кандидат культурології, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
luboks1@gmail.com

Аналізується соціальна сутність дозвілля в античній Греції як засіб самоствердження людини, загартування моральних якостей, формування духовної культури античної людини взагалі, цивілізаційного виміру її поведінки. Розкриваються особливості занять у вільний час вільного грека у контексті його світогляду та культури. Обґрунтовується сприйняття дозвілля в античній Греції як атрибут громадянського стану людини. Висвітлюються інтеграційні процеси у формуванні спільної батьківщини, а в релігії грецьких полісів – через поклоніння місцевим божествам до вшанування загально грецьких богів. У святкуваннях на їх честь втілювалися ідеї і цінності грецького полісу, загальної грецької громади, що підтверджує соціальну сутність дозвіллевої культури греків.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, вільний грек, соціальна сутність, антична Греція, свято, Елевсинські містерії, Олімпійські ігри.

Постановка проблеми. Світові процеси розвитку культури засвідчили, що новації і традиції постійно взаємодіють і те, що сучасний світ вважає новим у культурі, підготовлено практикою минулих цивілізацій, тим традиційним досвідом діалогу культур, без якого неможливі нові здобутки сучасності. Сучасні традиції дозвілля сягають епохи античної Греції, де феномен дозвілля розглядався як цілісна соціокультурна система, реалізація якої відбувалася у контексті певних ціннісних орієнтацій, світоглядних й моральних координат. Тому вивчення соціальної сутності дозвілля Давньої Греції, що залишила у безцінних літературних, поетичних зразках, пам'ятниках мистецтва прекрасні свідчення проведення дозвілля античних греків, є актуальним і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література розглядає місце і роль дозвілля у контексті гуманітарної культури античного полісу (Л. Винничук [2]); аксіологічний вимір античного дозвілля (Є. Генкіна [3]); дозвілля античних греків у філософському контексті як свободу і необхідність (І. Петрова [6]); консолідуючу роль свят в античному суспільстві (М. Скржинська [7]); питання фізичного удосконалення античного грека з метою рівноваги тіла і духу (О. Беднарський [1]); формування фізичних і духовних потреб античної людини як особистості (І. Пантелеєва [5]) й ін.

Першу спробу вивчення закономірностей становлення та формування ціннісного виміру дозвілля античної людини здійснила російська дослідниця Є. Генкіна у дисертаційному дослідженні «Цінності античного дозвілля як соціально-культурної системи», в якому висвітлено аксіологічний аспект античного дозвілля, пов'язаний з практикою соціальної взаємодії, рівнем демократизації соціальних інститутів, в якому інтегрований досвід різних практик буття античної людини. Дозвілльове спілкування розуміється авторкою як процес і наслідок реалізації цінностей суб'єктів соціокультурної діяльності в античному суспільстві [3].

Л. Винничук, аналізуючи гуманітарну культуру античного суспільства, подає детальний опис свят та обрядів як невід'ємну складову релігійного свідомості давніх греків та структуротворчий чинник їх соціальної практики. Авторка показує, що віковична історія існування давньогрецького суспільства була наповнена важливими драматичними подіями та різними свідченнями мінливостей його долі. Ще у гомерівському періоді її історії Грецію не вважали цілісною соціально і політично єдиною спільністю. Проте незважаючи на відмінності в економічному, політичному, культурному розвитку, давні греки зберігали усвідомлення «спільної приналежності до єдності та взаємну лояльність» [2; 8].

Про відчуття приналежності кожного грека до загальної громади у процесі святкування головних подій грецької держави повідомляє і М. Скржинська, подаючи матеріал комплексного вивчення святкової та обрядової культури в Елладі й античних містах Північного Причорномор'я у VI-I ст. до н.е., наголошуючи на тому, що свята, які заповнювали дозвілля еллінів, мали релігійний

характер й виконували соціальну місію об'єднання громадян у єдину громаду для захисту своїх богів від варварських посягань [7; 311].

І. Петрова, розглядаючи дозвілєву практику античної Греції як цілісну соціокультурну систему, визначила вплив свободи і необхідності на дозвілєвий вибір античного громадянина як об'єктивну зовнішню регламентацію її соціальної поведінки, певний примус до стереотипізації поведінкових рефлексій особи [6; 5]. Причому особиста свобода вільного грека реалізовувалася в умовах державної підтримки та контролювання сфери дозвілля на користь політичних потреб влади [6; 6].

Метою цієї статті є обґрунтування соціальної сутності дозвілля в античній Греції, адже незважаючи на вагомість проблем, поставлених у працях дослідників, деякі аспекти залишаються за полем вивчення проблем античного дозвілля. З-поміж них – розходження у тлумаченнях категорій та природи вільного часу, не достатня вивченість соціальної сутності дозвілля античної людини.

Вклад матеріалу дослідження. У сучасному дозвілєвому просторі вільний час багатьом здається часом, який не підпадає під дію зобов'язань або обмежень. Свята, відпустка, що розглядаються як найкращий час, вінець відпочинку від річної рутинної роботи часто сприймається як ідеал вільного часу, від якого очікують різного роду соціальні нові контакти, цікаві нові заняття, пов'язані з дозвіллям. Фізичні активні вправи, творчість та спонтанність у вільний час мають переваги перед пасивністю, ледарством, лежебокством тощо. До того ж саме у вільний час людина може займатися своїм здоров'ям і покращанням самопочуття, активно цікавитися модою, відвідувати фітнес-клуби, салони краси, спортивні центри й ін.

Для критичного спостерігача, виникає питання, чи дійсно відповідає фактичній конфігурації вільного часу ці рекреаційні ідеали. Фасад, прекрасно представлений на глянцевиx брошурах туроператорів, вміло зобов'язує клієнтів до участі за умови володіння необхідними коштами. Пропоновані конкретні заходи подорожей показують: вільний час не означає бути вільним.

Погляд за лаштунки вільного часу показує, що ідеали вільного часу мають стереотипний та ілюзорний характер. Навіть коли із залишенням робочого місця починається вільний час, то з цим фактом не закінчуються зобов'язання, залежності або обмеження. Ще залишились справи в магазині, домашньому господарстві, догляді за садом і т. д., які потребують їх завершення.

В античності дозвілля, тобто час, вільний від будь-якої матеріально-необхідної роботи, сприймався як невід'ємний атрибут громадянського стану. Подібним чином трактував сутність дозвілля Аристотель – найбільший філософ стародавньої історії. Сократ – його видатний попередник – при філософському аналізі проблем соціального життя вважав дозвілля дорожочіним надбанням культурної історії. Проблема дозвілля посідає вагоме місце в інтерпретаціях соціальної життєдіяльності особи та суспільства, державної політики в античному суспільстві [9; 292].

Життя мешканців античних держав складалося з державних справ, буденних обов'язків та відпочинку. Греки і римляни не мали постійних незайнятих роботою днів, типу неділі, які пізніше з'явилися в християнських країнах Західної Європи. Функцію відпочинку в античності виконували свята [7; 3]. Про значення свят у природі античного суспільства писав Страбон: «Спільним для греків та варварів є звичай відправляти священні обряди під час святкового відпочинку, який відвертає свідомість від людських справ і зосереджує вже вільний розум на божественному» [8; 467].

Грецьку міфологію сучасна людина сприймає не лише як складний і барвистий світ релігійних вірувань та уявлень; це соціальний світ життя давніх греків. Він являє складний та таємничий феномен, єдиний і цілісний, наповнений не лише власне міфами, а й незабутніми історичними легендами та переказами, дивовижними казковими сюжетами, літературними текстами, різними множинними модифікаціями невичерпних міфологічних тем, пов'язаних із соціальним буттям давньогрецької людини у різноманітних її стосунках з богами та іншими людьми.

Як усі стародавні народи, греки поклонялися місцевим обшинним богам, шанували божество-покровителів окремих полісів, приносили жертви землеробським богам. Коріння поступового поглинання місцевих божеств великими богами-олімпійцями сягають глибокої давнини. Завершився цей процес в епоху македонського правління (867-1081 рр.), що стало яскравим свідченням культурної, політичної та економічної інтеграції грецьких полісів у спільну батьківщину, поклоніння їх жителів загально грецьким богам.

Діонісійські свята, присвячені культу бога виноробства, вина та веселощів Діоніса-Вакха, плодоносним силам життєдайної природи взагалі, становили певний ритуал, що закінчувався буйним характером розгульного бенкету, пиятикою, оргією. Радісні ходи, бенкетування та процесії супроводжували це свято вина і веселощів, в яких брали участь чоловіки, виряджені супутниками Діоніса – сатирами, жінки, що зображували служительок бога – вакханок. Увесь народ – чоловіки,

жінки, а також раби – весело святкували закінчення робіт зі збору врожаю винограду, дякуючи богам й приносячи їм жертви.

З незапам'ятних часів на честь Афін – божественної покровительки Афін – існували свята Афіні, які, за переказами, заснував цар міста Афін – міфологічний Ерехтей. Тесею, XI царю Афін, вдалося об'єднати автономні поселення Аттики в єдину грецьку державу, після чого назва свят змінилася на Панафіні – «свято для всіх афінян». Існували Великі та Малі Панафіні. Малі проводилися щороку, Великі святкувалися раз у чотири роки. Свята супроводжувалися жертвопринесеннями, урочистими процесіями, театральними виставами та змаганнями: спортивними і музичними. Завершували свято заключною урочистою ходою з ритуалом жертвопринесення – гекатомбою, після чого влаштовувалося народне спільне застілля.

Елевсинські містерії (або елевсинські таїнства) як обряди ініціації та посвячення походять із стародавнього землеробського культу мікенської епохи в Елевсині й були присвячені богині земних плодів Деметрі та божественній хазяйці підземного царства – її дочці Персефоні. Місто Елевсин, що знаходиться недалеко від Афін (22 км), у VI ст. до н.е. увійшло до складу Афіньської держави, з тих пір містерії місцевого святилища поширилися всією Аттикою та стали відображенням одного з центральних релігійних культів усієї Давньої Греції.

В обрядах та урочистостях цих богинь брали участь лише «посвячені» – так звані місти. До того ж участь у містеріях було дозволено лише один раз у житті греків й часто розумілася як кульмінація життєвого шляху. Афіньські закони зобов'язували учасників містерій про події в Елевсині зберігати мовчання під страхом смерті. Таку характерну ознаку свята як таємничість, вчені пояснюють із встановленням у дні святкувань певного зв'язку з похмурим та загадковим царством мертвих [2; 377]. Обряди та культові дії сприяли безпосередньому зв'язку людини з її божеством, таким чином даючи їй надію на безсмертя та володіння божественною могутністю у потойбічному царстві.

Надзвичайно популярними у древніх греків були загально грецькі святкування, участь в яких чужинцям було суворо заборонено. До них належали святкування ігор: Олімпійських, Піфійських присвячених Аполлону; Істмійських на честь Посейдона та Немейських в уславлення Зевса. Зазначені святкування свідчать про їх велику соціальну значимість у житті давнього грека.

Олімпійські ігри як втілення релігійного культу стародавніх греків проводилися в Олімпії – священному місці греків – з 776 р. до н. е. Виходячи за межі суто спортивних змагань, вони набули вагомого загальнодержавного значення: перемогу на Олімпійських іграх вважали надзвичайно почесною не лише для спортсмена, а й для поліса, що той представляв. Олімпійські ігри породили важливу у давньогрецькій цивілізації традицію – екехірію, в основі якої було табу на ведення війни для всіх грецьких держав у період Олімпіади, де кращі грецькі спортсмени боролися за славу країни без пролиття крові [2; 385].

При проведенні Олімпійських ігор Зевс виступає покровителем олімпійських переможців та поборником чесних змагань. Домінуючими рисами образу Зевса у контексті будь-яких спортивних змагань на його честь є неприйняття брутальної фізичної сили, заперечення насилля у розбудові космічного порядку, схвалення моральних і цивілізаційних якостей людини [4].

Піфійські ігри за своїм суспільним значенням посідали друге місце після олімпійських й святкувалися раз протягом чотирьох років у Дельфах на честь покровителя мистецтв та муз, златокудрого бога сонячного світла та гармонії Аполлона. Піфія – ім'я жриці-віщунки в Дельфійському храмі Аполлона, названої так за ім'ям дракона Піфона-віщуна, який охороняв вхід у дельфійське святилище та убитого Аполлоном. За давньогрецькою міфологією, Піфійські ігри й були засновані самим Аполлоном у пам'ять його перемоги над жадливим драконом Піфоном. Перемога над Піфоном долучила до імені Аполлона епітет «Піфійський».

Священний мир, загальноприйнятий на час проходження Піфійських ігор, забезпечував учасникам та глядачам безпечну подорож до Дельф і назад додому. Публіка із задоволенням приймала учасників Піфійських змагань. Відомі купці та різні торговці, крамарі, комерсанти збиралися у Дельфах для рекламування своїх товарів, що гарантувало місту величезні прибутки.

Піфійські ігри сприймалися як ігри честі. Нагороджували переможця вінком з лавру – дерева Аполлона зі священного лаврового гаю Темпейської долини. Поліс пишався своїм переможцем й всіляко намагався підтримувати його у збереженні цієї перемоги. Переможцям надавалися особливі почесні: їх імена вкарбовувалися у почесні стели, в їх честь встановлювалися статуї, таким чином викликаючи пошану й повагу з боку співгромадян переможця.

Немейські ігри являли собою видовищні змагання на честь Зевса, які проводилися раз протягом двох років у червневий період молодого місяця. Історичний час Немейських ігор фіксується з 573 р.

до н.е. За однією з легенд, вони засновані у пам'ять перемоги Геракла над дивовижного розміру та сили Немейським левом. В іграх використовувалися спортивні та музичні змагання.

Істмійські ігри були загальногрецькими святами на честь бога Посейдона, які влаштовувалися на Істмійському перешийку (сучасному Коринфському) раз за 2 роки. Спочатку вони мали місцеве значення, а у VI ст. до н.е. – загально грецьке. Міфологічні джерела засновником Істмінських ігор називають самого бога Посейдона. Починалися ігри з об'яви священного перемир'я. У програму святкування входили музичні, поетичні, гімнастичні, силові, кінні змагання. Найвищий розвиток Істмінських ігор припадає на III – I ст. до н.е.

У зазначених змагальних іграх формувалися соціальні основи мужності, сили, краси, поняття про досконалість тіла і духу вільного громадянина.

Ці якості успішно формувалися у палестрах та гімнасіях. Гімнасієм (від грец. Gymnos – оголений) називалася у Давній Греції будівля для занять гімнастикою або силовими фізичними вправами. Найбільший гімнасій знаходився в Олімпії. Після завершення курсу навчання у палестрах (від грец. Palaio – борюся) 16-18-річні юнаки з заможних сімей тренувалися у гімнасіях, готуючись до спортивних змагань та вдосконалюючись у науках.

У гімнасії та палестрі, яка згодом увійшла до складу гімнасії, разом із роздягальною, залом для натирання маслом, кімнатою косметичного масажу, приміщенням для спортивних знарядь, на яких спортсмени тренувалися, удосконалюючи своє спортивне мистецтво, іншими приміщеннями, існував ефебійон, найбільша зала для силових вправ та молодіжних ігор, спортивні майданчики для бігу та гри у м'яч.

Після фізичних вправ та виснажливих тренувань для послуг спортсменів надавалися лазні з гарячою та холодною водою, з парними й басейнами, забезпеченими механізмом для нагріву води, кімнати відпочинку, де вони могли відпочити у спілкуванні з філософами і риториками, в обговоренні різних філософських тем та побутових проблем [2; 284].

Слід зауважити, що святкування у Давній Греції повсюдно супроводжувалися театральними постановками, в яких порушувалися суспільні проблеми, політика виховання молоді, вирішення державною владою соціальних проблем.

Висновки. Соціальна сутність дозвілля в античній Греції міститься у самостверженні людини, загартуванні певних моральних якостей, формуванні духовної культури античної людини взагалі, цивілізаційного виміру її поведінки, зокрема. В іграх втілювалися ідеї та цінності грецького полісу, загальної громади, що підтверджує соціальну сутність грецької дозвіллевої культури. Під час головних свят грекі відчували безпосереднє прилучення до своєї общини, згуртовуючись у шануванні своїх богів. Свята під час дозвілля формували фізичні та духовні якості особистості, цивілізаційний характер громадянина полісу, соціальні контакти людей в античному суспільстві, утверджуючи статус вільного громадянина держави

Перспективи подальших досліджень автор бачить у вивченні особливостей наповнення вільного часу давніх греків туристичними подорожами.

Список використаної літератури

1. *Беднарський О.* Античний спорт як атрибут дозвілля (Стародавня Греція) / О. Беднарський // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2011. – № 692. – С. 102-105.
2. *Винничук Л.* Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук ; пер. с польск. В. К. Ронина. – М. : Высш. шк., 1988. – 496 с. – Пер. изд. : Winniczuk L. Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Polska, Warszawa, 1983.
3. *Генкина Е.* Ценности античного досуга как социально-культурной системы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – Теория, методика и организация социально-культурной деятельности / Е. Генкина. – СПб., 1998. – 216 с.
4. *Кузищин В. И.* Древние Олимпийские игры как миротворческий фактор / В. И. Кузищин // Вопросы истории. – 2000. – № 8. – С. 119-136.
5. *Пантелеева І. А.* Антична людина в контексті культури дозвілля / І. А. Пантелеева // Філософ. обрії. – 2010. – № 23. – С. 98-109.
6. *Петрова І.* Свобода і необхідність у дозвіллевих практиках Давньої Греції / І. Петрова // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – 2013. – Вип. 19. Т. II. – С. 3-7.
7. *Скржинская М. В.* Древнегреческие праздники в Элладе и Северном Причерноморье / М. В. Скржинская. – СПб. : Алетейя, 2010. – 464 с.
8. *Страбон.* География / Страбон ; пер., ст. и коммент. Г. А. Стратановского. под общ. ред. С. Л. Утченко ; ред. пер. О. О. Крюгер. – Л. : Наука, 1964. – 957 с.
9. *Фролов Э. Д.* Парадоксы истории – парадоксы античности / Э. Д. Фролов. – СПб. : Издат. дом СПбГУ, 2004. – 420 с.

References

1. **Bednarskyi O.** Antychnyi sport yak atrybut dozvillia (Starodavnia Hretsiia) / O. Bednarskyi // Visn. Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha». – 2011. – # 692. – S. 102-105.
2. **Vynnychuk L.** Liudy, nravy y obychay Drevnei Hretsyy y Ryma / L. Vynnychuk ; per. s polsk. V. K. Ronyna. – M. : Vyssh. shk., 1988. – 496 s. – Per. yzd. : Winniczuk L. Ludzie, zwyczajy, obyczaje starozytnej Grecji i Rzymu. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Polska, Warszawa, 1983.
3. **Henkyna E.** Tsennoty antychnoho dosuha kak sotsyalno-kulturnoi systemy : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 – Teoryia, metodyka y orhanyzatsiia sotsyalno-kulturnoi deiatelnosti / E. Henkyna. – SPb., 1998. – 216 s.
4. **Kuzyschyn V. Y.** Drevnye Olympyskye yhry kak myrotvorcheskyi faktor / V. Y. Kuzyschyn // Voprosy ystoryy. – 2000. – № 8. – S. 119-136.
5. **Panteliieva I. A.** Antychna liudyna v konteksti kultury dozvillia / I. A. Panteliieva // Filosof. obrii. – 2010. – № 23. – S. 98-109.
6. **Petrova I.** Svoboda i neobkhdnist u dozvillievkykh praktykakh Davn'oi Hretsii / I. Petrova // Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku : nauk. zap. Rivnen. derzh. humanit. un-tu. – 2013. – Vyp. 19. T. II. – S. 3-7.
7. **Skrzhynskaia M. V.** Drevnehrecheskyye prazdnyky v Ellade y Severnom Prychernomore / M. V. Skrzhynskaia. – SPb. : Aleteiia, 2010. – 464 s.
8. **Strabon.** Neohrafiya / Strabon ; per., st. y komment. N. A. Stratanovskoho. pod obsch. red. S. L. Utchenko ; red. per. O. O. Kriuher. – L. : Nauka, 1964. – 957 s.
9. **Frolov Э. D.** Paradoksy ystoryy – paradoksy antychnosti / Э. D. Frolov. – SPb. : Yzdat. dom SPbHU, 2004. – 420 s.

СОЦИАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ ДОСУГА В АНТИЧНОЙ ГРЕЦИИ

Любченко Оксана Николаевна, кандидат культурологии, доцент,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Раскрывается социальную сущность досуга в античной Греции как средство самоутверждения человека, закаливание определенных моральных качеств, формирование духовной культуры античного человека вообще, цивилизационного измерения его поведения. Раскрываются особенности занятий в свободное время в контексте его мировоззрения и культуры. Обосновывается восприятие досуга как атрибута гражданского состояния человека. Освещаются интеграционные процессы в формировании общей родины, а в религии греческих полисов – через поклонение древних греков местным божествам в оказании почестей общегреческим богам. В торжествах в их честь воплощались идеи и ценности греческого полиса, общей греческой общины, что подтверждает социальную сущность досуговой культуры древних греков.

Ключевые слова: досуг, свободное время, свободное грек, социальная сущность, античная Греция, праздник, элевсинские мистерии, Олимпийские игры.

THE SOCIAL ESSENCE OF THE LEISURE IN THE ANCIENT GREECE

Lyubchenko Oksana Mykolayivna, candidate in the culturology, docent,
the Kyiv National University of the Culture and Arts, Kyiv city

The article reveals the social essence of the leisure in the ancient Greece as a means of the self-affirmation of the person, the hardening of the certain moral qualities, the formation of the spiritual culture of the ancient man in general, the civilizational dimension of his behaviour. The peculiarities of the activities in the free time of the free Greek in the context of his worldview and culture.

The perception of the leisure in the ancient Greece as an essential attribute of the civil status of the person is substantiated. The integration processes in the formation of a common homeland are illuminated, and in the religion of the Greek policies – through the worship of the ancient Greeks to the local deities to the rendering of the accolades to the common Greek gods. In the celebrations in their honor the ideas and values of the Greek polis, of the common Greek community are embodied, which confirms the social essence of the leisure culture of the ancient Greeks.

Key words: leisure, free time, free Greek, social essence, ancient Greece, holiday, Eleusinian Mysteries, the Olympic Games.

UDC 379.8-029.3(38)

THE SOCIAL ESSENCE OF THE LEISURE IN THE ANCIENT GREECE

Lyubchenko Oksana, candidate in the culturology, docent, the Kyiv
National University of the Culture and Arts, Kyiv city

The article reveals the social essence of the leisure in the ancient Greece as a means of the self-affirmation of the person, the hardening of the certain moral qualities, the formation of the spiritual culture of the ancient man in general, the civilizational dimension of his behaviour. The peculiarities of the activities in the free time of the free Greek in the context of his worldview and culture.

The global processes of the cultural development have shown that innovations and traditions have constantly interact and what the modern world considers a new in the culture, was prepared by the practice of the past civilizations,

the traditional experience of the dialogue of the cultures, without which to achieve the new modernity is impossible. The modern traditions of the leisure reach the era of ancient Greece, where the leisure phenomenon should be seen as an integral socio-cultural system, the implementation of which took place in the context of specific value orientations, ideological and moral coordinates.

The Greek mythology is perceived not only as a beautiful world of the religious beliefs, it is the social world of the Greeks' life.

The perception of the leisure in the ancient Greece as an essential attribute of the civil status of the person is substantiated. The integration processes in the formation of a common homeland are illuminated, and in the religion of the Greek policies – through the worship of the ancient Greeks to the local deities to the rendering of the accolades to the common Greek gods. In the celebrations in their honor the ideas and values of the Greek polis, of the common Greek community are embodied, which confirms the social essence of the leisure culture of the ancient Greeks.

The aim of this article is to study the social nature of the leisure in the ancient Greece.

Research methodology. Nine major publications in the mentioned problem (monographs, scientific articles, the materials of the literary monuments) have been used. The study is based on the principles of the objectivity, consistency, logic, historicism.

Results. It has been found that the social essence of the leisure in the ancient Greece contained in the individual's self-quenching of the certain moral qualities, the formation of the spiritual culture of the ancient man in general, civilizational measure of its behaviour, in particular. The ideas and values of the policy, community were expressed in the games indicating a social content of the Greek festive culture. During major holidays the Greeks experienced a direct introduction to their community, joining in the worship of their gods. The holidays during leisure formed the physical and spiritual qualities of the person, the civilizational character of a citizen of the policy, the social contacts of the people in the ancient society, claiming the status of a free citizen.

Novelty. The attempt is made to clarify the categories and the nature of the free time, the new interpretation of the social essence of the leisure of the ancient man.

The practical significance. The materials of the article can be used in the training courses in the specialty «Culturology», in the series of the disciplines in the cultural and leisure activities.

Key words: leisure, free time, free Greek, social essence, ancient Greece, holiday, Eleusinian Mysteries, the Olympic Games.

Надійшла до редакції 7.11.2016 р.

УДК 2-737:792 (477.81/.82)«17/18»

ШКІЛЬНИЙ ТЕАТР У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ПІАРІВ НА ВОЛИНІ (XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Шеретюк Руслана Миколаївна, доктор історичних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
sheretyuk.r@gmail.com

З'ясовано обставини постановки римо-католицького чернечого ордену піарів на Волині та основні засади його культурно-освітньої діяльності впродовж XVIII – першої половини XIX ст. Виявлено, що одним із її векторів стало включення у навчально-виховну програму сценічного та музичного мистецтва, що втілювалося, зокрема, у функціонуванні шкільного театру. Розглянуто провідні аспекти значення шкільних театральних постановок для формування особистості вихованця піарського колегіуму на теренах Волині.

Ключові слова: Йосиф де Каласанс, орден піарів, Волинь, піарський колегіум, шкільний театр, музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Сучасні реалії розвитку вітчизняної педагогічної думки, яка впродовж усієї своєї історії розвивалася в тісному зв'язку з кращими надбаннями світової педагогіки, актуалізують проблему гуманістичної спрямованості діяльності латинських шкіл в освітньому просторі України. Показовим у цьому контексті стало функціонування піарського шкільництва Волині яке, формуючись під впливом ідей Просвітництва, не лише вбирало в себе досягнення тогочасної педагогічної науки, але й спиралося у своїй практиці на художню складову, долучаючи своїх вихованців до надбань західноєвропейського мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історіографія означеної проблеми має певний доробок. Вона представлена дослідженнями вітчизняних і закордонних науковців: О. Буравського [2], О. Волосатих [3], О. Прищепи [5], З. Рашевського [11], Л. Софронової [8], К. Шамаєвої [9] і ін., що, наголосимо, мають переважно узагальнюючий й опосередкований характер стосовно предмету даної наукової розвідки. Саме відсутність комплексного дослідження питання функціонування шкільного

театру на теренах Волині в контексті культурно-освітньої діяльності ордену піарів упродовж XVIII – першої пол. XIX ст. спонукала звернутися до більш докладного студіювання вказаної проблеми.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі та значення використання сценічного та музичного мистецтва в навчально-виховній програмі піарських колегіумів Волині впродовж XVIII – першої пол. XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постать засновника ордену піарів, святого Йосифа Каласанса, а також його просвітницькі ідеї, що лягли в основу місіонерської діяльності цієї чернечої спільноти, здійснили неабиякий вплив на духовно-культурне життя багатьох європейських країн, в т.ч. і України.

У листопаді 1597 р. у Римі іспанський священник Йосиф де Каласанс заснував першу в Європі безкоштовну публічну школу. На той час ніхто не підтримував і не вірив у потребу й можливість організації безкоштовної народної освіти, але Йосифу де Каласансу вдалося створити мережу шкіл, де учнів навчали латини, рідної мови, математики і низки природничих наук. Цим освітнім установам Йосиф де Каласанс дав назву «благочестиві школи» (*scuole pie*), а товариство (згодом і чернечий орден) відповідно став називатися орденом піарів [12].

1621 р. у Римі постав римо-католицький чернечий «Орден Духовних Регулярних Убогих Матері Божої Благочестивих Шкіл» (лат. *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), або орден піарів (піаристів). Головний вектор його діяльності полягав у навчанні і вихованні дітей та юнацтва. Саме тому, крім трьох традиційних для католицького чернецтва обітниць (безшлюбності, бідності і послуху), піари давали ще й четверту: присвятити своє життя справі безкоштовного навчання і виховання дітей. Йосиф де Каласанс під іменем «Йосиф Богоматері» став першим верховним генералом ордену піарів, призначеним спочатку на 9 років, а з 1632 р. – пожиттєво.

Упродовж нетривалого часу освітні осередки цього ордену набули значного поширення не лише в Італії, але й за її межами; після Риму численні піарські школи були засновані в Генуї і Савоні, 1626 р. – у Неаполі, а 1630 р. – Флоренції. Вже 1631 р. перша благочестива школа з'явилася у Моравії, у м. Мікулов.

1641 р. польський король Владислав IV Ваза звернувся до керівництва ордену з проханням надіслати його представників для просвітницької роботи в Польщі, де вони й облаштувалися вже 1642 року. А 1665 р. була заснована Польська провінція піарів, 1695 р. – Литовська віце-провінція. 1736 р., у зв'язку зі зростанням чисельності монастирів і ченців, вона реорганізована у провінцію, до складу якої, зокрема, входили піарські монастирі у волинських міських поселеннях Брест-Литовського воєводства: Дубровиці та Любешові. Крім них, на Волині функціонував ще один чернечий осередок піарів – у містечку Межірічі Корецькому, що знаходився на території Волинського воєводства.

Навчально-виховна діяльність освітніх осередків римо-католицького ордену піарів Волині впродовж XVIII – першої пол. XIX ст. мала вагоме значення для розвитку духовно-культурного життя населення. У першу чергу це пов'язано з тим, що робота їх викладачів орієнтувалася на кращі досягнення європейської освіти, а самі школи були доступні для представників різних верств населення краю, незалежно від їх етнічної та конфесійної приналежності. Заслуговує на увагу те, що саме піари не лише відкрили на Волині безплатні школи для дітей, але й зробили значний внесок у демократизацію освіти краю. У них не було ні етнічної, ні станової, ні релігійної дискримінації. Це надає особливої вагомості тодішній унікальній системі шкільництва піарів.

Піарські школи у Любешові (1693 р.), Межірічі Корецькому (1720 р.) та Дубровиці (1740 р.) славилися як взірцеві. Високий науково-педагогічний потенціал викладацького складу, належне матеріальне забезпечення стали невід'ємними складовими функціонування цих освітніх установ. Піарські колегіуми очолювали непересічні особистості, що зробили вагомий внесок у розбудову освіти і культури Волині. Засади навчально-виховної діяльності цих піарських шкіл орієнтувалися на кращі досягнення тогочасної європейської освіти і науки [10; 211-212]. Зокрема, органічною складовою навчально-виховної програми піарських колегіумів Волині було використання музичного та сценічного мистецтва, що втілювалося, передусім, у функціонуванні шкільного театру.

Перші шкільні театри на теренах Речі Посполитої організовані римо-католицьким орденом єзуїтів наприкінці XVI ст. [6; 37-380]. Дослідник історії польського шкільного театру З. Рашевський твердить, що практично кожен тамтешній єзуїтський колегіум мав власний театр. Їхні сцени були прекрасно декоровані та обладнані, зокрема, спеціальними пристроями для регулювання світла. Всього ж, за даними цього науковця, впродовж XVII ст. на теренах Речі Посполитої функціонувало 59 єзуїтських шкільних театрів, на сценах яких відбулося майже 4 000 вистав [11; 44].

У тогочасному поліконфесійному середовищі Речі Посполитої театральні постановки вихованців єзуїтських колегіумів на етапі їх утвердження як обов'язкової складової навчально-виховної системи «Товариства Ісуса» викликали неоднозначні думки і навіть критичні зауваження. Так, введення сценічного мистецтва в систему підготовки молодого покоління заперечували представники протестантських кіл. Якийсь час шкідливого впливу театру побоювалися керівники ордену піарів, мотивуючи це тим, що він буде відволікати молодь від занять. Саме тому впродовж перших двох десятиліть перебування представників цієї чернечої спільноти в Польщі (1642-1659 рр.) в їх освітніх закладах шкільного театру не було [8; 31]. Однак із 1660 р. піари починають активно використовувати мистецтво сцени у своїй навчально-виховній роботі. Відомо, що вже наприкінці XVII ст. у Польщі нараховувалося 23 піарські шкільні театральні сцени, що функціонували впродовж усього XVIII ст. [11; 46].

Аналізуючи репертуар польського шкільного театру, російська дослідниця Л. Софронова у монографії «Поэтика славянского театра XVII – первой пол. XVIII в.: Польша, Украина, Россия» наголошує на тому, що він, на відміну від тогочасного репертуару української або російської театральної сцени, більше тяжів до світської тематики. Саме тому на його сценах, зокрема і піарських, ставилися переважно п'єси зі складними сюжетами, почерпнутими з античної історії та середньовічних хронік. Релігійна тематика шкільних постановок була представлена п'єсами різдвяного та великоднього циклів. Зрештою, з плином часу польський шкільний театр звернувся до класичного світського репертуару, зокрема, французької трагедії та комедії [8; 32]. Відомо, що в середині XVIII ст. на театральних підмостках піарських навчальних закладів Волині ставили п'єси Мольєра, Корнеля, Вольтера [2]. Це було виявом впливу французького Просвітництва, зокрема, цих його славетних представників, на життя польського, литовського, українського й білоруського народів. Водночас наголосимо на тому, що в культурній практиці XVII-XVIII ст. шкільний театр відігравав подвійну роль. З одного боку, він був інституцією з розвинутою естетичною програмою, а з іншого – допоміжною частиною загальної дидактичної програми. Відтак, він став не лише явищем мистецтва, але й засобом виховання, розгорнутим педагогічним прийомом, що застосовувався під час викладання двох із семи вільних мистецтв – поезики і риторики.

По-перше, участь у шкільних виставах допомагала учням оволодівати знаннями, розвивати їхню пам'ять і уяву. По-друге, шкільний театр слугував дієвим інструментом у процесі оволодіння ораторським мистецтвом, без якого освіта того часу була немислима. Крім того, театральна сцена вдосконалювала дикцію учнів та полегшувала обов'язкове в шкільній практиці запам'ятовування сентенцій стародавніх авторів, знаннями яких колишні вихованці піарських колегіумів згодом хизувалися під час публічних зібрань й урочистих подій приватного життя [8; 34].

На особливу увагу заслуговує й те, що шкільний театр на теренах Речі Посполитої, зокрема Волині, сприяв оволодінню учнями латинської мови. Переслідуючи саме цю навчальну мету, в тамтешніх піарських колегіумах упродовж XVIII ст. ставили театральні п'єси виключно латиною. Прикметно, що задля цього на латину перекладали праці видатного італійського поета і драматурга, яскравого представника західноєвропейської літератури доби рококо П. Метастазіо (1698-1782 рр.). Для них характерна піднесеність художніх образів, тонка передача ліричних станів героїв, поетична вишуканість мови та композиційна стрункість. Однак діяльність орденського шкільного театру не обмежувалася суто дидактичними завданнями. Вона мала за мету моральне та ідейне виховання молоді. У першу чергу це пов'язано з тим, що театральні постановки відповідним чином впливали на учнів, готували їх до активного суспільного життя, допомагали їм поглибити розуміння не лише релігійних догматів, але й принципів громадянської поведінки, показували їм приклади не лише добродесного життя, але й служіння вітчизні [8; 35]. У цьому контексті показовим є репертуар піарських освітніх закладів Волині, до якого входили п'єси, передусім, патріотичного змісту, зокрема, драми-панегірики, що прославляли видатних полководців і державних діячів Речі Посполитої. Зрештою, публічні театралізовані виступи вихованців піарів були знаковими подіями культурного життя тогочасної Волині [5; 59]. Так, важливою складовою культурного життя містечка Межиріччя Корецького на Волині став шкільний театр при місцевому піарському колегіумі (1720 р.). Сценічним майданчиком для вистав, презентованих учнями Межиріччя піарського колегіуму, була спеціальна театральна будівля, споруджена наприкінці 1780-х рр. у палацовому парку місцевих поміщиків Стецьких. У ній знаходилася зала, що вмщувала кількасот осіб.

Музичний супровід вистав забезпечувався оркестром, утримуваним власниками містечка Стецькими. У його складі було чимало вільнонайманих музикантів чеського та німецького походження. О. Волосатих наводить, зокрема, такі імена іноземних виконавців цього оркестру: валторніст Конятка (чеського походження) і німецький музикант на прізвище Гросс. Серед керівників

цього колективу, досить відомого на Волині першої пол. XIX ст., найчастіше згадуються скрипаль Камінський, а після 1820 р. – Антоні Ліпінський, брат славетного скрипаля-віртуоза. Відомо також, що диригентом на концертах часом виступав сам власник містечка Межиріча Корецького Людвік Стецький. За припущенням О. Волосатих, саме музиканти цього оркестру навчали музики вихованців Міжиріцького піарського колегіуму, оскільки викладач співу за італійською методикою у цьому навчальному закладі з'явився власне за безпосередньої участі Стецьких [3; 71].

Це підтверджується матеріалами студії К. Шамаєвої «Чеські музиканти на Волині», де йдеться, зокрема, про те, що в 20-х рр. XIX ст. у піарській школі Межиріча професійні музиканти навчали її учнів грі на клавикордах. Тут проходила музично-педагогічна діяльність Антона-Леопольда Галерта, який здобув музичну освіту у Празі, а також Йозефа-Войцеха Нудера, про якого збереглася наступна інформація: «учитель музики на клавикордах, років 48, вчився у Празі та Відні, виконує роботу з користю для юнацтва» [9; 4]. Зрештою, про високий рівень музичної підготовки вихованців межиріцьких піарів свідчить те, що вони брали участь в оперних виставах на сцені місцевого театру. Наприкінці 20-х рр. XIX ст. ними поставлено оперу В. Богуславського та Я. Стефані «Удаване диво, або Краків'яни та гуралі» [3; 71].

Наголосимо й на тому, що традиція шкільного театру, започаткована ченцями ордену єзуїтів на теренах України в XVI ст., згодом підхоплена й активно розвинута отцями-піарами впродовж XVIII – першої пол. XIX ст., стала не лише невід'ємною складовою системи тогочасного латинського шкільництва [1; 9], але й базою для формування вітчизняної шкільної драми [7; 133].

Висновки. Отже, 1621 р. у Римі заснований римо-католицький чернечий орден піарів, головний вектор діяльності якого полягав у навчанні і вихованні дітей та юнацтва. Впродовж кінця XVII – першої пол. XIX ст. осередки цього ордену функціонували на теренах Волині, зокрема, в Любешові, Дубровиці та Межирічі Корецькому. Тамтешні піарські школи славилися як взірцеві, оскільки засади їхньої навчально-виховної діяльності орієнтувалися на кращі досягнення тогочасної європейської освіти і науки.

Однією зі складових культурно-освітньої праці ордену піарів на Волині стало функціонування шкільного театру. Його діяльність була багатоаспектною. По-перше, театральні постановки в піарських колегіумах стали виявами західноєвропейського мистецтва, до набутків якого ченці-піари активно залучали своїх вихованців. По-друге, шкільний театр виконував дидактичну функцію, що полягала в розвитку пам'яті і уяви учнів, вдосконаленні дикції та полегшенні запам'ятовування сентенцій античних авторів, оволодінні ними знаннями, зокрема латини, а також набутті ораторських здібностей. По-третє, діяльність шкільного театру спрямовувалася на досягнення головної мети ордену – морального виховання учнів. Зрештою, театральні вистави учнів піарських колегіумів Волині ставали непересічними культурними подіями краю. У контексті розвитку вітчизняної культури кінця XVII-XVIII ст. орденський шкільний театр при піарських освітніх закладах Волині, відіграв надзвичайно вагомий роль, оскільки кращі його традиції послужили основою для формування і розвитку української шкільної драми.

Список використаної літератури

1. *Антонович Д.* Триста років українського театру. 1619-1919 / Д. Антонович. – Прага : Укр. громад. видавничий фонд, 1925. – 278 с.
2. *Буравський О. А.* Культурно-освітня діяльність римо-католицьких орденів на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першої пол. XIX ст. / О. А. Буравський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/46613/2011_60_12.pdf?sequence=1 (30.10.2016).
3. *Волосатих О. Ю.* Музична й театральна культура маєтків Правобережної України (перша пол. XIX ст.) / О. Ю. Волосатих // Часопис Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – 2012. – № 4 (17). – С. 62-76.
4. *Огнева О.* Любешівська школа піарів: вчителі та учні / О. Огнева // Історія релігій в Україні. – Тези III круглого столу (Львів, 3-4 травня 1993 р.). – Київ – Львів, 1993. – С. 83-84.
5. *Прищепя О. П.* Польські школи в культурному довіді міських поселень Правобережної України наприкінці XVIII – початку XIX ст. / О. П. Прищепя // Meritum. – 2013. – № 5. – С. 53-62.
6. *Резанов В. И.* К истории русской драмы. Экскурс в область театра иезуитов / В. И. Резанов. – Нежин : Типография В. К. Меленевского, 1910. – 473 с.
7. *Семчишин М.* Тисяча років української культури (Історичний огляд культурного процесу) / М. Семчишин. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : Наук. товариство ім. Т. Шевченка, 1985. – 579 с.
8. *Софронова Л. А.* Поэтика славянского театра XVII – первой пол. XVIII в.: Польша, Украина, Россия / Л. А. Софронова. – М. : Наука, 1981. – 261 с.
9. *Шамаєва К.* Чеські музиканти на Волині / К. Шамаєва // Велика Волинь: Наук. зб. Товариства дослідників Волині. – Житомир-Малин, 2001. – Т. 24. – С. 4-6.

10. **Шеретюк Р.** «Благочестя і освіта»: Просвітницькі ідеї Йосифа де Каласанса та їхній вплив на духовно-культурне життя Волині (XVII – перша пол. XIX ст.) / Р. Шеретюк, Н. Стоколос // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 27. – Рівне : РДГУ, 2016. – С. 208-214.

11. **Raszewski Z.** Krótka historia teatru polskiego / Z. Raszewski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977. – 280 s.

12. **Saint Joseph Calasanz** // Annus lubilaei Scholarum Piarum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scolopi.org/en/calasanz/> (18.11.2015)

References

1. **Antonovych D.** Trysta rokov ukraïnskoho teatru. 1619 – 1919 / D. Antonovych. – Praha : Ukrainskyi hromadskyi vydavnychi fond, 1925. – 278 s.

2. **Buravskiy O. A.** Kulturno-osvitnia diïalnist rymo-katolytskykh ordeniv na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – pershii polovyni XIX st. / O. A. Buravskiy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/46613/2011_60_12.pdf?Sequence=1 (30.10.2016).

3. **Volosatykh O. Yu.** Muzychna y teatralna kultura maietkiv Pravoberezhnoi Ukrainy (persha polovyna KhIKh st.) / O. Yu. Volosatykh // Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. – 2012. – № 4 (17). – S. 62-76.

4. **Ohnieva O.** Liubeshivska shkola piariv: vchyteli ta uchni / O. Ohnieva // Istoriiia religii v Ukraini. – Tezy III kruhloho stolu (Lviv, 3-4 travnia 1993 r.). – Kyiv – Lviv, 1993. – S. 83-84.

5. **Pryshchepa O. P.** Polski shkoly v kulturnomu dovkilli miskykh poselen Pravoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII – pochatku XIX st. / O. P. Pryshchepa // Meritum. – 2013. – № 5. – S. 53-62.

6. **Rezanov V. Y.** K ystoryy russkoi dramy. Èkskurs v oblast teatra yezuytov / V. Y. Rezanov. – Nezhyn: Typohrafiya V. K. Melenevskoho, 1910. – 473 s.

7. **Semchyshyn M.** Tysiacha rokov ukraïnskoi kultury (Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu) / M. Semchyshyn. – Niu-York – Paryzh – Sidnei – Toronto : Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, 1985. – 579 s.

8. **Sofronova L. A.** Poëtyka slavianskoho teatra XVII – pervoi polovyny XVIII v.: Polsha, Ukrayna, Rossyia / L. A. Sofronova. – M. : Nauka, 1981. – 261 s.

9. **Shamaieva K.** Cheski muzykanty na Volyni / K. Shamaieva // Velyka Volyn: Naukovyi zbirnyk Tovarystva doslidnykiv Volyni. – Zhytomyr-Malyn, 2001. – T. 24. – S. 4-6.

10. **Sheretiuk R.** «Blahochestia i osvita»: Prosvitnytski ideï Yosyfa de Kalasansa ta yikhniï vplyv na dukhovno-kulturne zhyttia Volyni (KhVII – persha polovyna KhIKh st.) / R. Sheretiuk, N. Stokolos // Aktualni problemy vitchyzniansoi ta vsesvitnoi istorii: Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. Vypusk 27. – Rivne : RDGU, 2016. – S. 208-214.

11. **Raszewski Z.** Krótka historia teatru polskiego / Z. Raszewski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977. – 280 s.

12. **Saint Joseph Calasanz** // Annus lubilaei Scholarum Piarum [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://scolopi.org/en/calasanz/> (18.11.2015).

ШКОЛЬНЫЙ ТЕАТР В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРДЕНА ПИАРОВ НА ВОЛЫНИ (XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX В.)

Шеретюк Руслана Николаевна, доктор исторических наук, доцент,
Ривненский государственный гуманитарный университет, г. Ривне

Выяснены обстоятельства возникновения римо-католического монашеского ордена пиаров на Волини и основные принципы его культурно-образовательной деятельности в течении XVIII – первой пол. XIX в. Выявлено, что одним из ее векторов стало включение в учебно-воспитательную программу сценического и музыкального искусства, что воплотилось, в частности, в функционировании школьного театра. Рассмотрены ведущие аспекты значения школьных театральных постановок для формирования личности воспитанника пиарского коллегия на территории Волини.

Ключевые слова: Иосиф де Каласанс, орден пиаров, Волинь, пиарский коллегия, школьный театр, музыкальное искусство.

SCHOOL THEATER IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF PIARIST ORDER IN VOLYN (XVIII – THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY)

Sheretyuk Ruslana, Doctor of Historical Sciences, Docent
Rivne State Humanitarian University, Rivne

It was found out the circumstances of the rise the Roman Catholic monastic order of Piarists in Volyn and main fundamentals of its cultural and educational activities during the XVIII – the first half of the nineteenth century. It was revealed that one of its vectors was including in teaching and educational program theatrical and musical art, that embodied particularly in the functioning of school theater. It was considered the leading aspects of value of the school theatrical settings for the formation of pupil's personality of Piarist College on the territory of Volyn.

Key words: Joseph de Kalasans, Order of Piarists, Volyn, Piarist college, school theater, musical art.

UDC 2-737:792(477.81/.82)«17/18»
**SCHOOL THEATER IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY
OF PIARIST ORDER IN VOLYN (XVIII – THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY)**

Sheretiuk Ruslana, Doctor of Historical Sciences, Docent,
Rivne State Humanitarian University, Rivne

The aim of research is to find out the circumstances of the rise the Roman Catholic monastic order of Piarists in Volyn, the main fundamentals of its cultural and educational activities and also the role and significance of using theatrical and musical art in the educational program of those Piarists colleges during XVIII – the first half of the nineteenth century.

Methodology of research. It was considered twelve major publications (articles and monographs) of modern Ukrainian, Russian and Polish authors on this topic. Although they have mediated and generalizing character to the subject of scientific exploration, but the factual material that contained in them, was widely used by the author.

Results. It was determined that the functioning of school theater in the context of cultural and educational activities of Piarists order had multifaceted meaning. Firstly, theatrical productions in Piarist Colleges in Volyn were the manifestations of Western European Art baroque, to heritage of which monks-piaists actively enlist their students. Secondly, the school theater had powerfully developed didactic function, which consisted in the development of memory and imagination of students, improving diction and facilitating memorizing sententiae of ancient authors, getting knowledge, in particular, in Latin, and acquiring speaking skills. Thirdly, the activity of the Order school theater was directed to achieving the common goal of moral education of students. Eventually, theater performances of students from Piarist colleges in Volyn became outstanding cultural events of the region.

Newness. Because of the absence of complex research of this problem, it was made an attempt to explore the question of functioning the school theater in the context of cultural and educational activities of Piarists order in Volyn during XVIII – the first half of the nineteenth century.

Practical significance. Article enrich the domestic religious studies, cultural studies, art criticism, pedagogy by new knowledge about the cultural and artistic vector of the activity of Roman Catholic Order of Piarists in Ukraine.

Key words: Joseph de Kalasans, Order of Piarists, Volyn, Piarist college, school theater, musical art.

Надійшла до редакції 25.11.2016 р.

УДК 008:392(=161.2)

**ТРАДИЦІЙНІ ОБРЯДИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ**

Вишнеvsька Галина Георгіївна, кандидат культурології, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ;
Гаєvsька Тетяна Ілліvна, кандидат історичних наук, старший науковий
Співробітник Інститут культурології НАМ України, м. Київ
T25t@i.ua

Аналізуються обряди звичаєвого права українців у контексті збереження і популяризації історико-культурної спадщини. Звичаєве право формувалося впродовж століть і має велике значення у наукових дослідженнях з культурології з питань регулювання суспільних відносин. Обряди звичаєвого права виникали і формувалися в ході еволюції господарсько-побутових відносин, спиралися на загальноприйняті норми поведінки (обряди), що виникали в складних життєвих ситуаціях, вони стають мірилом облаштування громадського й приватного життя. Результати дослідження свідчать, що відмовившись свого часу від багатьох обрядів минулого, сучасна громадська свідомість відчуває потребу в їх відродженні, зокрема у сфері культури як засадничої підвалини духовного єднання нації, модернізації українського суспільства на усталених обрядах.

Ключові слова: обряд, звичаєве право, історико-культурна спадщина, норми-поведінки.

Постановка проблеми. Потреба наукових досліджень культурної спадщини в рамках культурології обумовлена зростаючим міжнародним інтересом до історико-культурної спадщини українців. Особливої уваги набуває нематеріальна культурна спадщина як головного джерела культурного різноманіття, про що також наголошено у Рекомендаціях ООН про збереження традиційної культури і фольклору. Конвенція ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 17 жовтня 2003 р. має забезпечити охорону і «проявляється, inter alia, у таких галузях: а) усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; б) виконавському мистецтві; в) звичаях, обрядах, святкуваннях; г) знаннях та практиці, що стосуються природи і всесвіту; е) традиційних ремеслах» [6].

Усвідомлюючи підвищену складність цього процесу, вважаємо актуальним науково-практичним завданням вивчення обрядів звичаєвого права у контексті збереження та популяризації культурно-історичної спадщини країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в Україні та за її межами з'являються наукові розвідки, що досліджують деякі аспекти звичаєвого права, що свідчить про значно ширше трактування поняття звичаю, ніж це прийнято в юридичній науці. Зокрема, правове регулювання шлюбних, сімейних відносин, жіночого та дитячого права дослідження відбуваються у межах етнографії, культурології, етики, естетики, філософії та художнього мистецтва. Тому культурологічний аспект вивчення звичаєвого права є засобом проти небезпечної наукової відособленості правних галузей від загального осягнення творчості людського духу, що завжди первинно відбувалося у вербальних формах, міфологічних символах, художніх образах, обрядових комплексах.

Питання санкціонування і використання правових звичаїв та їх різновидів (звичаїв ділового обороту, узвиченостей, торговельних звичаїв, господарських звичаїв, місцевих звичаїв) у сучасному культурному середовищі привертають увагу дослідників, зокрема О. Беляневич, І. Бойко, М. Гримич, О. Івановської, М. Марченко, А. Поротикова та ін. Серед невеличких за обсягом досліджень можна відмітити дослідження М. Пешак, С. Кудіна, Н. Старченко, В. Поліщука, які стосуються окремих деталей судоустрою і судочинства на українських землях. Загалом, незважаючи на значний масив наукових досліджень з означеної теми не можна вважати вичерпною.

Мета статті – проаналізувати обряди звичаєвого права українців у контексті збереження та популяризації історико-культурної спадщини країни.

Вклад основного матеріалу. Історію правових звичаїв взагалі можна розуміти абстрактно, як і взагалі всесвітню історію культури, людського розвитку. Річ у тому, що кожен народ, кожна нація, в своєму поступовому розвитку йде більш-менш визначеним шляхом, виявляючи в своїй творчості свої особливі національні риси. Культурні та історичні умови накладають на культурно-поступовий розвиток народу свій відбиток, що, в свою чергу, впливає на правові звичаї. Саме наслідки правової творчості народу проявляються у цінних здобутках національної культури. Правові звичаї виступають самобутнім явищем в історико-культурному процесі розвитку людства. Основними категоріями, що описують сутність правових звичаїв, є «обряд», «обрядова дія», «звичка», «звичай», «правовий звичай», «традиція», «право», «звичаєве право», «закон». Дослідження змісту цих категорій дозволяє стверджувати, що вони знаходяться між собою в культурному взаємозв'язку, сутнісною складовою їх змісту і виступає як діяльнісний аспект.

В історії вітчизняної науки інтенсивне дослідження проблеми почалося в 60-і рр. XIX ст. Вчені-представники західноруської школи права: М. Владимирський-Буданов, М. Ковалевський, М. Ясинський, О. Малиновський, М. Максимейко, Г. Демченко, Ф. Леонтович, В. Антонович, М. Любавський та ін. вивчали державне, суспільне, економічне життя, але обряди звичаєвого права досліджувалися лише у контексті загального аналізу проблеми. Вивчення питання не було безперервним, цілісним, автори не завжди були вільними від ідеологічних впливів тієї чи іншої доби.

Одними з перших почали вивчати право Великого князівства Литовського польські дослідники; вони підкреслювали його зв'язок із польським правом, вбачали в останньому витoki більшості правових інститутів цього князівства, залишаючи поза увагою будь-який їхній зв'язок із правом руським (такої ж думки дослідники дотримувалися щодо суспільного і державного життя князівства). Так, Я.-В. Бандтке-Стенжинський розглядав право Великого князівства Литовського як провінційне польське право [9]. І. Данилович першим звернув увагу і довів що, по суті, право Великого князівства Литовського було руським правом [10]. Дослідник увів до наукового обігу значну кількість фактичних документів і матеріалів, вивчав литовські літописи, списки Статутів Великого князівства Литовського. Ним знайдений і вперше виданий Судебник Казимира IV (І. Данилович помилково датував його 1492 р.). Вчений започаткував погляд на право Великого князівства Литовського як на литовсько-руське право, що в 50-60-ті рр. XIX ст. певною мірою сприяло появі і вкоріненню концепції Литовсько-Руської держави.

Загальна характеристика правового життя українських земель у складі Великого князівства Литовського дається у працях провідних українських істориків кінця XIX – початку XX ст. – М. Грушевського, О. Єфименко. М. Грушевський був першим із дослідників, який, докладно проаналізувавши причини виникнення суду, порівняв їх із польськими і зробив висновок про відмінність. Судоустрій і судочинство М. Грушевський і О. Єфименко спеціально не досліджували (деякі види суду навіть не називаються авторами), крім того, їхні розвідки мають історичний, зокрема культурологічний характер. О. Єфименко доводила безпосередній зв'язок «звичаєво-правових уявлень» з усім загальним життям народу [5].

Вагомим внеском у розвиток культурологічної, етнографічної та історичної науки стала концепція України-Русі М. Грушевського. Вчений довів наступництво України з Київською Руссю, а XIV-XVI ст. вважав литовським періодом розвитку українських земель [1]. Своєрідною була точка зору М. Грушевського на правові звичаї українців. Позитивний фактор в існуванні держави вчений вбачав лише в тому, що вона стала формуючим елементом для пасивної маси людей, утворюючи в їх середовищі політико-державний, культурний та юридичний устрій.

Характерною особливістю українського звичаєвого права є його обрядова різноманітність, багата в царині процесуального права, що вимагає найбільшої активної чинності. Майже не існує процесуального акту чи інституту, які б не мали свого обряду-символу. Здавна встановлені, ці обряди незмінно й точно в усіх деталях виконуються протягом віків і дійшли до нас у повному і систематизованому вигляді завдяки писемній фіксації їх у «Руській правді» – Я. Мудрого. Складена на початку XI – наприкінці XII ст. (найдавніший список – із XIII ст. – видатна історична пам'ятка нашого народу, найперший кодекс звичаєвого права серед слов'янських народів та один із перших серед індоєвропейських). У прадавні часи нашої історії права писаного ще не було і бути не могло (писемність з'являється значно пізніше), і наші предки правувалися тривалий час на підставі тих норм, що «заховував» у собі звичай.

М. Ковалевський визначив співвідношення народоправства та божественного походження влади. М. Владимирський-Буданов обґрунтував ідею єдності слов'янського права, безпосередньо пов'язував його з звичаєвим правом, але українському праву не надавав самобутнього значення. Ф. Леонтович першоджерелом права вважав саму природу суспільства.

А. Яковлів, досліджуючи звичаєве право українців, відмічав, що завдяки обрядам, які він назвав обрядами-символами, у народі відбувалося закріплення і передача звичаєвих норм. Відомості про діяльність судів із доби звичаєвого права свідчать, що не тільки судді, а й сторони та громада під час судового процесу виявляли досконале знання звичаєвого права, цитуючи правні звичаєві норми, переказуючи їх зміст у стислих реченнях. Шляхом постійного вживання протягом тривалого часу ці речення перетворилися в стислі, але змістовні, красномовні формули, в яких викристалізувалися основні принципи звичаєвого права й народної правосвідомості.

Судовий процес часів Київської Русі виступав основною формою самоуправління (самоурядування) і був обставлений низкою обрядів. А роль суду в цьому процесі зводилась до проголошення вироку і накладення кари. Решту справи здійснював позивач. Позивач мав право припинити слідство на будь-якому етапі, пробачити провину злочинцю або покарати його – позбавити майна, свободи або й навіть життя чи помилувати.

Головна ініціатива в слідчому процесі віддавалася потерпілому позовникові. За доби «Руської Правди», в Литовсько-Руській державі та й доби Гетьманщини скривджена особа сама розпочинала процес, проводила слідство й ставала перед судом із готовим обвинуваченням, із позваним-винним, якого приводила до суду з доказами і свідками. Роль суду обмежувалася лише проголошенням санкції та накладанням кари. Розпочати процес і довести його до кінця чи припинити, покарати шкідника чи пробачити провину, позбавити життя, майна, свободи чи помилувати його та задовольнитись певним відшкодуванням – це залежало від волі позовника (в тих випадках, коли суд визнавав домагання позовника слухними). Роль судових органів в українському процесі була зведена до мінімуму, до певного контролю над виконанням сторонами процесуальних правил та обрядів й до одержання гривни на користь князя й судових поплатків на користь суду. Суди лише «допомагають» сторонам і за це одержують винагороду «от всьх тяж, кому можуть» (арт. 99 «Руської Правди»), документ 1510 р. зазначає, що судовий поплатак «дъцькому» належить тільки тоді, коли він стороні «право зводил и свел» і «суд конец тому вчинил» (Литовська метрика, ч. 44). Такий характер давнього процесу відлова, – процесуальні акти й інститути, утворені звичаєвим правом: *гонець слідом, свод, сочення, заклик на торгу, рота-присяга, лице тощо*. Всі ці акти супроводжувалися різноманітними обрядами-символами.

У культурологічному аспекті важливе місце в історичному процесі посідає період середини XVII-XVIII ст., що характеризуються як час національно-визвольної боротьби українського народу за свободу і незалежність. Джерелами публічного, державного й адміністративного права були постанови Генеральної Ради, універсали гетьмана й полковників. Гетьманські універсали іноді містили й норми приватного права. В цій царині і в судочинстві були чинними ті самі кодекси, що й за литовської доби: Литовський статут 1588 р. та Магдебурзьке право в неофіційних збірниках. Як Статут, так і Магдебурзьке право настільки вже увійшли в життя українських земель, що вважалися за українське національне право. Відзначимо, що поряд із цими «кодексами» діяло народне звичаєве право, яке за козацької держави мало переважного значення. Ці зміни відбувались під виглядом відновлення «стародавніх прав і вольностей». Наприклад, на прохання Б. Хмельницького і старшин

російський цар Олексій Михайлович видав 27 березня 1654 р. жаловану грамоту, в якій велів «Их права и вольности войсковіе, как издавна бивали при великих князех руских и при королех полских, что суживали и волности свои имели в добрах и судах, и чтоб в те их войсковіе суди нехто не уступался, но от своих би старшин судились, потвердити; и прежних би их прав, какови дани духовного и мирского чину людем от великих князей руских и от королей полских, не нарушить» [8; 177]. Особливі зміни відбулись у карному праві й процесі у бік пом'якшення суворих кар середньовічних звичаїв, закріплених у Магдебурзькому праві.

Відповідно до звичаїв, які становили основу життєдіяльності війська козацького, процес провадився на «народній мові». Суддями виступали козацькі старшини та міщани, що досягли 21 річного віку, але не старші 70 років, що мали певний майновий ценз [2; 153]. Така ситуація зумовлювалася тим, що в той період у суспільстві зростає роль військової козацької знаті і саме вона стала організатором національної держави та її центральних й місцевих органів, і як наслідок – судових органів.

Стосовно норм права, що регулювали судоустрій і процесуальний порядок розгляду цивільних справ у судах, то, як і у попередній період, основним джерелом залишилося звичаєве право, що регулювало публічно-правові та приватноправові відносини, визначало судову систему і порядок провадження у справах у судах. Козацьке звичаєве право, що сформувалося у Запорізькій Січі, поступово трансформувалося у конкретні поняття, що й стали основою для формування козацького права. За своїм змістом, як стверджує О. Івановська, для такого права характерним є усна форма вираження (у більшості випадків), суворість, консерватизм [3; 31]. Але надалі звичаєве право набувало письмової форми.

З часом змінювалися не лише умови життя й відповідно до них норми поведінки, а й сталася поступова трансформація у ставленні як простого люду, так і органів державної та судової влади самого змісту «стародавніх прав і вольностей».

Окремо слід згадати про наявність в Україні й так званого церковного звичаєвого права. Під ним розуміли сукупність правил поведінки, що не набули законодавчого затвердження, але їх обов'язково дотримувалися у житті «побоюючись кари і гніву господнього». У християнській церкві традиції, що підтримувалися повсюдно, також не мали «офіційних» письмових підстав. Судова практика застосовувала звичаєве право при вирішенні цивільних справ, а тому в той період набули поширення судові прецеденти, засновані на звичаях. У судах застосовувався особливий вид звичаєвого права – церковне право, що регулювало шлюбно-сімейні відносини, відносини церковнослужителів і яке не дістало затвердження в офіційних збірниках [4; 218]. Ці норми протягом тривалого часу підтримувалися лише силою «звички», що мала неабияке значення в церковно-юридичній практиці.

Найбільш розповсюдженим способом судового розгляду було закликання Божества в свідки і називалося *божбою*. Особливо розповсюджені були – *словесна божба*, *божба з використанням хреста*, *зняття і цілування ікони*, *присяга*. Можна тлумачити божбу як словесну формулу (слово-обряд), що передавалася усно.

Християнство забороняло користуватися божбою як такою, в якій «ім'я Боже згадується в сує», тобто «не серйозно», але тут же вказується на те, що в «важливих випадках» можна користуватися клятвою. Звичайні формули божіння: «Їй Богу», «Ось тобі Хрест», «з місця не зійти», «провалитися мені крізь землю» та ін. Юридичного значення в повному розумінні цього слова обряд *божби* не мав, а існував як нормативна одиниця. У народі говорили: «Не божитися, так і не красти», «попався, так і божитися, на божбу його не дивишся» та ін. Іноді, як виняток, за взаємною згодою сторін судовий розгляд закінчувався – божбою. Одна з сторін, не бажаючи «доходити через малу до великих справ» пропонує іншому побожитися у присутності родичів або стариків сходу і якщо той побожився, вважається справу закінченою. Була й «більш страшна» божба дружиною, дітьми і самим собою. Як правило, божбою закінчувалася справа у розгляді з родичами на сільському сході.

Важливою для народу була *присяга* і користувались нею тільки у тих випадках, «коли немає можливості довести правду», і до цього всі випробувані засоби не привели до жодних результатів. Селяни вірили, що той, хто прийме присягу, буде дійсно говорити правду, бо в іншому випадку його наздожене Божа кара. Страх перед нею (карою) такий великий, що має величезну доказову силу, навіть у тих випадках, коли вона свідомо не правдива. Буде дана неправдива присяга, якщо навіть докази говорять зворотне. Інша справа для того, хто присягав: це його гріх, за який йому платити, відповідати.

Обряд *присяги* також мав свої обрядові дії. Якщо одна з сторін «бралася право піднести», тобто присягти, а інша на це погоджувалася, тоді ця остання повинна була свого супротивника «вести до присяги», зазвичай до церкви, де відбувався акт присяги (з тих часів і дотепер зберігся термін «приводити до присяги»). Невиконання обряду вело до припинення процесу і виправдання сторони,

яка виконала обов'язок. До обов'язку сторони, що вела до присяги, належало замовити священика, відчинити церкву, виготовити текст присяги (роту). В тих випадках, коли обидві сторони «бралися до присяги» і суд визнавав за ними це право, кидали жеребок, який визначав, кому складати присягу, а кому вести до присяги. До присяги вдавалися в практиці суду родичів та в практиці суду сільського сходу. І в тому, і в іншому випадку вона застосовувалася рідко.

Висновки. Звичаєве право безпосередньо проявлялося у вчинках людей, їх уявленнях про справедливість у врегулюванні суспільного життя, що панували серед населення на певному етапі суспільного розвитку. Тому реакція на явища і події в житті була лише показником власного бачення конкретної особи (осіб) і не могла сама по собі бути ґрунтом для нормування відносин. Звідси випливає: творцем звичаїв ставав загалом «народ» (у вузькому розумінні слова), а не окремі особи, або ті численні його представники, що виражали «загальні» погляди. Разом із тим невірною думати, що звичаї виникали лише в народі як єдиній етнічній спільності.

Загалом результати дослідження свідчать, що відмовившись свого часу від багатьох плідних обрядів минулого, сучасна громадська свідомість має відчутну потребу в їхньому відродженні, зокрема у сфері культури як засадничої підвалини духовного єднання нації, модернізації українського суспільства на усталених обрядах.

Список використаної літератури

1. *Грушевський М. С.* Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. – Т. 5 / М. С. Грушевський. – Київ : Наук. думка, 1994.
2. *Захарченко П. П.* Історія держави і права / П. П. Захарченко. Підручник. – Київ : Атіка, 2005. – 368 с.
3. *Івановська О.* Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посіб. / О. П. Івановська, П. О. Івановський. – Київ : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2014. – 383 с.
4. *Історія держави і права України.* Т. 1. / За ред. Рогожина А. І., Гончаренко В.Д. та ін. – Київ : Вид. дім, 2003. – 656 с.
5. *Ефименко А. Я.* История Украины и ее народа / А. Я. Ефименко. – СПб., 1907. – 174, [1] с. : ил.
6. *Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 17.10.2003 :* – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.
7. *Яковлів А.* Українське право // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича. – Київ : Либідь, 1993. – С.222–236.
8. *ЦНБ НАН України.* – ВР. – Ф. 1. – № 57957. – Арк. 1; Величко Самоил. Летопись. – Т. 1.
9. *Bandtke-Stenzinski J.-W.* Pamietnik dla naprawy Rzeczypospolitey. – Krakow, 1841. 2.
10. *Danilowicz I.* Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego // Wizerunki i roztrzasania naukowe. – Wilno, 1837. – Т. 13; Danilowicz I. Statut Kazimierza IV, pomnik z XV wieku uchwat litew. – Wilna, 1826

References

1. *Hrushevs'kyu M. S.* Istoryia Ukrayiny-Rusy: v 11 t., 12 kn. – Т. 5. – К. : Nauk. dumka, 1994.
2. *Zakharchenko P. P.* Istoryia derzhavy i prava / Zakharchenko P. P.: Pidruchnyk. – К. : Atika, 2005. – 368 s.
3. *Ivanovs'ka O.* Zvychayeve pravo v Ukrayini. Etnotvorchyy aspekt: navch. posib./ O. P. Ivanovs'ka, P. O. Ivanovs'kyu. – К. : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyiv's'kyu universytet», 2014. – 383 s.
4. *Istoryia derzhavy i prava Ukrayiny.* Tom 1 pid red. Rohozhyna A. I., Honcharenko V.D. ta in. – К. : Vydavnychy dim, 2003. – 656 s.
5. *Yefimenko A. Ya.* Istoryia Ukrainy i ee naroda / A. Ya. Yefimenko. – SPb., 1907. – 174, [1] s. : il.
6. *Konventsyya pro okhoronu nematerial'noyi kul'turnoyi spadshchyny YuNESKO; Konventsyya, Mizhnarodnyy dokument vid 17.10.2003:* – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.
7. *Yakovliv A.* Ukrayins'ke pravo // Ukrayins'ka kul'tura: Lektsiyi za redaktsiyeyu Dmytra Antonovycha / Upor. S.V.Ul'yanovs'ka; Vst. st. I.M.Dzyuby; Pered. slovo M.Antonovycha; Dod. S.V.Ul'yanovs'koyi, V.I.Ul'yanovs'koho. – К. : Lybid', 1993. – S. 222–236.
8. *TsNB NAN Ukrayiny.* – VR. – F. 1. – # 57957. – Ark. 1; Velychko Samoyl. Letopys'. – Т. 1.
9. *Bandtke-Stenzinski J.-W.* Pamietnik dla naprawy Rzeczypospolitey. – Krakow, 1841. 2.
10. *Danilowicz I.* Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego // Wizerunki i roztrzasania naukowe. – Wilno, 1837. – Т. 13; Danilowicz I. Statut Kazimierza IV, pomnik z XV wieku uchwat litew. – Wilna, 1826.

ТРАДИЦИОННЫЕ ОБРЯДЫ ОБЫЧНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТЕ СОХРАНЕНИЯ И ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ УКРАИНЫ

Вишневская Галина Георгиевна, кандидат культурологии, доцент
Киевский национальный университета культуры и искусств, г. Киев;

Гаевская Татьяна Ильинична, кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник, Институт культурологии НАМ Украины, г. Киев

Анализируются обряды обычного права украинцев в контексте сохранения и популяризации историко-культурного наследия. Это право формировалось на протяжении веков и имеет большое значение для исследований вопросов, связанных с регулированием общественных отношений. Обряды этого права возникали и формировались в ходе эволюции хозяйственно-бытовых отношений и опирались на общепринятые давние нормы поведения; возникшие в спорных ситуациях, они становятся мерилом обустройства общественной и частной жизни. Результаты исследования свидетельствуют, что отказавшись в свое время от многих обрядов прошлого, современное общественное сознание имеет потребность в их возрождении, в частности в сфере культуры как основы духовного единения нации, модернизации украинского общества на устоявшихся обрядах.

Ключевые слова: обряд, обычное право, историко-культурное наследие, нормы-поведения.

TRADITIONAL RITES OF CUSTOMARY LAW IN THE CONTEXT OF PRESERVING AND POPULARIZATION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

Vishnevska Galina, Ph.D. in Culturjlogy, associate professor of the Kiev National University of Culture and Arts;

Gayevska Tatiana, Ph.D. in History, Senior Research Fellow Institute for cultural research (Institute of culturology) National Academy of Arts of Ukraine

The article analyses the customary rites of the Ukrainians in the context of the preservation and promotion of historical and cultural heritage of Ukraine. Customary law has been formed over the centuries, and is of great importance for cultural studies of the research related to the regulation of social relations. Rites of customary law arose and were formed during the evolution of domestic relations and relied on the conventional «old» norms of behaviour (rituals), arising in disputed situations, they are the measure of everything in public and private life. Customary law is directly manifested in the actions of people in their perceptions of fairness in the resolution of social life that prevailed among the population at a certain stage of social development. However, it is wrong to think that the customs have arisen only in the peoples as a single ethnic community. In general the results of the study indicate that in refusing, in its time, many fruitful last rites, modern public consciousness is a tangible need for their revival, particularly in the field of culture as a fundamental basis of spiritual unity of the nation, the modernization of the Ukrainian society in the established rites.

Key words: custom, ordinance, unwritten law, customary law, historical and cultural heritage.

USD 008:392(=161.2)

TRADITIONAL RITES OF CUSTOMARY LAW IN THE CONTEXT OF PRESERVING AND POPULARIZATION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

Vishnevska Galina, Ph.D. in Culturjlogy, associate professor of the Kiev National University of Culture and Arts;

Gayevska Tatiana, Ph.D. in History, Senior Research Fellow Institute for cultural research (Institute of culturology) National Academy of Arts of Ukraine

The article aims to analyze the customary rites of Ukrainians in the context of the preservation and promotion of historical and cultural heritage of Ukraine. Customary law is formed over the centuries, and is of great importance for cultural studies research on issues related to the regulation of social relations. Rites of customary law arose and were formed during the evolution of domestic relations and relied on the conventional «old» norms of behavior (rituals), arising in disputed situations, they are the measure of everything public and private life. The study examines the traditional rites of the ordinary law of Ukraine.

Regulation, the conclusions set out in the work, based on the use of the principle of the unity of theory and practice, scientific and special **methods of investigation** (analytical – conceptual approaches in the study, which is based on the study of the spiritual historical and cultural heritage, the system to determine the role of practical experience in cultural studies, historical and comparative – to identify the characteristics of the customary law of Ukrainians, cultural – in the justification of cultural and historical implications of national historical and cultural heritage), which ensured their high reliability.

The scientific novelty of the work lies in the fact that the peculiarities of the evolution of customary rites, to analyze the process of change and development of customary law practices, which is continuous, gradual, quantitative and qualitative change in the rites.

Conclusions. Customary law is directly manifested in the actions of people in their perceptions of fairness in the resolution of social life that prevailed among the population at a certain stage of social development. In general results of the study indicate that in refusing his time to many fruitful last rites, modern public consciousness is a tangible need for their revival, particularly in the field of culture as a fundamental basis of spiritual unity of the nation, the modernization of the Ukrainian society in the established rites.

Key words: custom, ordinance, unwritten law, customary law, historical and cultural heritage.

Надійшла до редакції 26.11.2016 р.

УДК 930+94(477)+008(477)+929(477)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ П.О. КУЛІША

Грінберг Лариса Феліксівна, кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
loura_greenberg@ukr.net

На підставі аналізу творчої спадщини, сформульовано культурологічну концепцію П. О. Куліша щодо участі цього митця і громадського діяча в українському громадсько-культурницькому русі XIX століття, визначено роль науково-творчої спадщини П. О. Куліша у пробудженні національної самосвідомості українського народу і виявлено її вплив на формування культурологічної концепції автора.

Ключові слова: Пантелеймон Олександрович Куліш, національна ідея, українська культура, культурологічна концепція.

Постановка проблеми. Дослідження культурологічних поглядів Пантелеймона Олександровича Куліша (1819-1897 рр.) є важливою та необхідною частиною процесу відновлення українського суспільства, реалізації досягнень сучасної науки на шляху до національного відродження, висвітлення історичної правди й збереження неocenної культурної спадщини. Сучасна вітчизняна культурологія як наука зі своїм методологічним апаратом уможливує об'єктивне вивчення, розуміння і пояснення постаті П. Куліша з точки зору багатогранності його творчих і наукових інтересів, не підміняючи один одним біографічний, лінгвістичний, історико-філософський, психологічний та інші аспекти дослідження [12].

Завдання всебічного вивчення життя й діяльності П. Куліша і донесення до сучасників його досягнень у науковій і культурній сферах є одним із важливих в українській культурології, а теоретико-методологічне розуміння культурної національної ідеї в його інтерпретації дає наукове підґрунтя для усвідомлення нагальності проблем національного поступу і вимагає наукового дослідження основних засад їх формування і реалізації в історіософії П. Куліша [3–5]. Культурницька місія цього видатного діяча являє інтерес для вивчення, оскільки адекватна оцінка його внеску до національної культури не лише уможливує реконструкцію цілісної картини українського національно-культурного життя XIX ст., а й забезпечує включення української дослідницької думки в сучасний світовий науковий контекст.

Останні дослідження та публікації. Попередні дослідження, присвячені П. Кулішу, охоплювали фольклорно-етнографічний (М. Максимович, М. Костомаров); біографічний (В. Шенрок, Б. Грінченко, В. Петров, В. Сарбей, П. Кононенко, Є. Кирилук); мовознавчий (І. Нечуй-Левицький); літературознавчий (І. Франко, М. Зеров, Є. Нахлік, М. Жулинський) та негативно-критичний (С. Шевер'єв, В. Белінський) напрями. І всі дослідники одноставно сходяться на оцінці П. Куліша як визначного явища в українській культурі.

Прижиттєві публікації 1857-1897 рр. являють собою рецензії на твори П. Куліша: «Записки о Южной Руси», перший український історичний роман «Чорна рада» [6; 1-28], «Хуторну поезію» [11; 267-273], а також замітки, присвячені обговоренню українського правопису «кулішівки» [4; 177-180], вивченню історії української літератури [11; 321-322]. Погляди П. Куліша на історію України, збереження національної культури знайшли своє відображення у працях М. Грушевського [6].

Б. Грінченко – перший біограф П. Куліша – з повагою ставився до перекладу ним Святого Письма українською мовою, роботу над яким Куліш вважав високим громадянським обов'язком.

Мета статті – розкрити складові культурологічної концепції П. Куліша крізь призму науково-творчої спадщини митця на ниві української культури.

Виклад матеріалу дослідження. В українській історії виборення волі та існування мови пов'язані між собою. Рідне слово у багатьох випадках існувало для української нації як єдине джерело, що підтримувало дух народу, віру в існування нації. Це джерело живилося постійним прагненням до свободи, незалежності й державності.

Наукова біографія як жанр документалістики виступає як спосіб осмислення особистісного чинника в історії культури і простежує історію розвитку вітчизняної біографістики у світовому контексті. Вона постулює основні принципи наукової об'єктивності щодо біографії діяча і розглядається як головне джерело для побудови схеми «особа і її оточення», що виконує додаткову евристичну роль у джерелознавчому плані і впливає разом із тим на реконструкцію, інтерпретацію, «прочитання» як життя, діяльності, поглядів персони зокрема, так і історії суспільної думки загалом [8].

Українська культура на той час була репрезентована невеликими за обсягом розвідками про окремі особливості української культури, ранніми працями: П. Куліша «Записки о Южной Руси», М. Костомарова «Дві руські народності», «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества», М. Драгоманова «Исторические песни малорусского народа», «Нові українські пісні про громадські справи», «Малорусские народные предания и рассказы», І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу в прикладі до сучасності». Велике значення в дослідженні цілісної концепції історії української культури належить І. Франку. Однією з основних його робіт є «Історія української літератури від початків українського письменства до Івана Котляревського», у якій він розглядає літературу у широкому розумінні слова – як зібрання всіх духовних цінностей [14].

М. Максимович, у листі до Г. Галагана (12 січня 1858 р.) позитивно оцінив історичний роман П. Куліша «Чорна рада», відзначаючи важливість тих етнографічних матеріалів, що були зібрані самим Кулішем і допомогли правдиво змалювати побут і звичаї різних станів населення Малоросії. Т. Шевченко теж захоплено ознайомився з «Чорною радою» – першим українським романом, про що повідомив автора у листі від 5 грудня 1857 р.: «Спасибі, тобі, Богу милый друже мій великий, за твої дуже добрі подарунки і, особливе, спасибі тобі за «Чорну раду». Я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз, і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі. Добре, дуже добре ти зробив, що надрукував «Чорну раду» по-нашому. Я її прочитав і в «Руській бесіді» і там вона добра, але по-нашому луче» [18; 185].

Колоритна особистість П. Куліша, його багата творча спадщина, широкі громадські зв'язки привертала увагу багатьох дослідників. В усіх іпостасях, в яких він виступав (історик, етнограф, фольклорист, краєзнавець, педагог, письменник, літературознавець, мовознавець, перекладач, громадський діяч), він висловлював цікаві і різноманітні погляди на життя і суспільство.

Культура у сучасній науковій літературі характеризується як спосіб буття, спрямований на саморозвиток людської особистості [19]. Звідси культурологічний підхід у розумінні людської історії і передбачає виявлення її особистісного аспекту.

Знайдені давні літописи С. Величка й Самовидця – письмові свідчення козацької доби – стали першими вагомими історичними знахідками, які визначили історіософське спрямування наукової й творчої діяльності П. Куліша, ставши документальною основою сюжету першого українського історичного роману «Чорна рада. Хроніка 1663 року», де у художній формі Куліш-письменник заклав підвалини для подальших шукань Куліша-історика [9]. Любов до України, її народу, мови, природний хист до наукової й творчої праці є характерними рисами П. Куліша, і вже 1843 р. він увійшов до складу Тимчасової археографічної комісії для розбору давніх актів при канцелярії Київського, Волинського і Подільського генерал-губернатора Д. Бібікова. Концептуальним проявом діяльності стали підготовлені ним 1840 р. «Настанови київському, подільському і волинському генерал-губернатору», який після затвердження став основою нового державного політичного курсу на Правобережжі з метою ліквідувати всі місцеві відмінності в землекористуванні, управлінні, судочинстві, релігійних відносинах і шкільництві, змінити суспільну та історичну свідомість освіченої польської частини населення. Тимчасова комісія для розбору давніх актів була установою суто археографічною в системі київського генерал-губернаторства, підвідомчої таким чином, міністерству внутрішніх справ і змушеної слідувати завданням, накресленим владою в галузі історичної науки [7].

Заснований 1882 р. журнал «Київська Старовина» був єдиним друкованим органом з розробки української історії. Його редактори В. Науменко і Ф. Лебединцев толерантно ставилися до амбіцій П. Куліша і регулярно друкували присвячені йому матеріали, зокрема епістолярну спадщину широкого кола адресатів, серед яких Т. Шевченко, О. Бодяньський, М. Максимович, Г. Галаган, О. Кістяківський, Г. Данилевський, С. Нос, В. Тарновський (батько), В. Тарновський (син), М. Юзефович, М. Грабовський, В. Барвінський, Д. Каменецький, І. Хильчевський, М. Павлик, І. Пулюй.

Український вчений Є. Нахлік [13] стверджує, що поезія М. Старицького, І. Франка, А. Кримського, Лесі Українки виростала переважно з тих пагінців ритмомелодики і строфічної будови, які прищепив українському віршуванню П. Куліш. Як поет, що свідомо орієнтувався на художні зразки європейської класики, він виступив провісником українських «неокласиків» М. Рильського, М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари.

Колоритна особистість П. Куліша, його багата творча спадщина, широкі громадські зв'язки привертала увагу багатьох дослідників. В усіх іпостасях, в яких він виступав, він висловлював цікаві і різноманітні погляди на життя і суспільство. У листі до І. Франка 18 березня 1901 р. М. Коцюбинський писав про П. Куліша: «дедалі все видніше й видніше стає, яку велику вагу у нашому письменстві має це славне ім'я» [15; 185].

Вчення німецького філософа і просвітителя Й. Гердера, що поширилося в Європі у 1840-і рр. привернуло увагу до неповторності різних народів світу в їх природньому стані та середовищі існування, поклавши початок концепції національної самобутності й тим самим прислужилася багатьом діячам українського національного руху в їх науково-творчій та практичній діяльності. «Вже у 1840-і роки український народ чекав від власної інтелігенції накреслення конкретних шляхів. Створюючи товариство, кирило-мефодіївці були свідомі того, що людські серця треба пробуджувати рідною мовою, історичними, художніми й публіцистичними творами, народною піснею, пам'яттю минулих народних повстань, розбурханням приспаної і зневаженої національної свідомості» [2; 80].

Розроблене ним у «Записках о Южной Руси» наукове обґрунтування українського правопису логічно доповнювалися історичними розвідками щодо доби Київської Русі, якими доведено, що українська мова не є «наречием великорусского языка», а є елементом національної самоідентичності українського народу і має право на існування як літературна, юридична, наукова зі своїм понятійно-термінологічним апаратом.

П. Куліш глибоко усвідомлював, що без розбудови національної культури неможливо виробити навіть елементарні форми державності. Звідси його послідовна культурно-просвітницька, історико-культурологічна діяльність, постійні компроміси з владою, пошуки легальних форм пропаганди українського слова, спроби об'єднати всіх людей навколо ідеї культурної цивілізації. Він розглядав історико-культурологічні проблеми з позицій досить глибокого аналізу реальної ситуації. В цій «реальності» – ключ до розуміння, чому будь-яка національна ідея спрямована до переходу до політичної сфери: споконвічно-людське «хто я?», або щодо спільноти, «хто ми?», неодмінно породжує і «що я повинен робити?».

П. Куліш, проповідуючи українську національну і духовну свободу, черпав тверду віру у могутність української нації, спроможну чинити опір насильству, відродитися після будь-якого занепаду. Не лякають Куліша, не позбавляють оптимізму злидні, пережиті українським народом, бо «...нема такої безодні, з котрої б не виکارбалася нація моральною перевагою над стихійною силою, над силою незапрацьованого чесно багатства і над силою влади, неоправданої філософією природи» [10; 78].

Можна без перебільшення твердити, що це є рання стадія розвитку національної ідеї, фаза національної самокритики, на якій «ідея» ще не перетворилася на «ідеал»: адже те, що робить національний герой, якраз і можна описати як протиставлення силі зовнішнього тиску сили суб'єктивної. Завдяки цій духовній силі, національна ідея-ідеал і набуває для нових поколінь психологічної привабливості. Таким чином, в Україні саме П. Куліш сформулював концепцію відступництва.

У цьому сенсі Куліш виявився не на часі – відповідно і його розуміння відступництва могло б бути глибшим, якщо не торкатися загальної концепції «Зазивного листа до української інтелігенції», своєрідної програмної післямови до збірки «Хуторна поезія», виданої у Львові 1882 р., безумовно, цікавої й новаторської для філософії української ідеї, а розглядати цей документ лише в аспекті, співзвучному дуалізму. В «Історичному оповіданні» з цієї збірки П. Куліш зазначав, що «народи живуть за законом Божим, за законом природи, і вся правительська мудрість тільки в тому й єсть, щоб сього закону не ламати, – скажемо лучче, щоб об сей закон не розбитись» [11; 41].

П. Куліш ототожнює закон Божий і закон природи, отже, Бога і природу. Крім того, він стоїть на позиціях фаталістичного детермінізму, який відкидає будь-яку можливість впливу людини на закони природи.

Вихідним у світогляді П. Куліша є визнання Бога як творця усього світу – органічного і неорганічного, людини й суспільства. Своє уявлення про Бога він формулює так: «Боже мій!.. Ти створив один закон правди, один закон природи, один закон життя, або буття, і звелів творитися усій різноманітності як мислячої, так і несвідомої природи, або краще сказати, єдиній істоті, названої космосом, з усім його духовним і з усім його матеріальним; звелів творитися нескінченній різноманітності цього космосу, неосяжній навіть і для фантазії поета, за одним якимось законом, присутність якого відчуває в історії подвійно-єдиного світу божественно влаштована душа, але якого осягнути вона не в змозі». В. Щурат відзначав, що кілька тверджень Спінози допомогли Кулішу зорієнтуватися в поетичних переробках спінозизму. А саме – «що маємо робити, щоб бути щасливими? Пізнання може бути висновком з правдивих або з фальшивих ідей. Пізнання, що вийшло з фальшивих ідей, веде за собою афекти неприємності (пасивні), афекти приємності (активні) впливають з правдивих ідей. Найвища правдива ідея – то ідея всесвіту (космосу). Найвищої чистої субстанції. Пізнати її – значить узнати закон її: закон свобідного, гармонійного розвитку, еволюції по законам причиновості» [16; 118].

Ставлення П. Куліша до Бога яскраво виявляється у поєднанні ставлення до мови народу і його релігії. Напевно, з цим можна пов'язати самовіддану працю над перекладом українською Святого Письма, бажання чути проповідь своєю національною мовою.

Чинити згідно з пізнанням найвищої правдивої ідеї (істини) – значить чинити розумно і вільно, бути щасливим. Лише такі вчинки дають людині щастя. Пізнання правди – найвище добро (щодо людських вчинків) – воно зветься розумом. Розумні ж вчинки – це чеснота. Так, зазначаючи, що релігія виступала глибинним двигуном українських діячів 1840-х рр., стосовно себе він писав: «...а я був дуже релігійним. Без фанатизму і нетерпимості... я був ентузіастом біблійного слова. Воно подібно гарячому вугіллю запалило серце моє і любов, дружбу і свого роду патріотизм – патріотизм українського слова» [10].

Осягнення найбільшого щастя є осягненням найбільшої чесноти. Звідси випливає потреба приумножувати знання, збагачувати розум. Звідси, врешті-решт, у ставленні до інших людей випливає постулат приязні, любові до ближнього і гуманності, милосердя й толерантності, дбайливого ставлення до добра суспільства. Більше того, П. Куліш вчить, що за ненависть і кривду належить відплачувати любов'ю і добродійством, не хоче виключати протистояння лиху – ані приватного, ані державного.

Працюючи в «Основі», П. Куліш послідовно проводив лінію на утвердження в свідомості сучасників переконання про історичну необхідність формування української мови як літературної, наукової, без якої неможливе, немислиме становлення національної наукової інтелігенції на засадах української культури з орієнтацією на культурні здобутки інших народів. Найбільше зусиль «Основа» спрямовувала на висвітлення таких питань, як селянська реформа, народна освіта, процес самовизначення з національного та міжнародного погляду, економіки тощо.

З ім'ям П. Куліша пов'язані мало відомі події в житті «Основи», які за кращих обставин могли б позитивно вплинути на втілення тих ідей, що їх проповідувало тодішнє українство. При чому, П. Куліш вже тоді мав величезний авторитет громадського діяча. Йдеться про переклад українською мовою Маніфесту 19 лютого 1861 р. «Про скасування кріпосного права» та «Положення про селян». Місія, покладена на П. Куліша, й сьогодні має величезне історичне та культурологічне значення. Це було ще одним підтвердженням його прагнення довести, що українці є самобутній народ, а не частина іншої нації.

Думка про переклад державних документів українською мовою, його виконання та клопотання видання з дозволу Канцелярії державної ради належить виключно Кулішеві, який щиро радів за своїх співвітчизників, що нарешті отримували «сподівану волю».

У 1905 р. «Київська старовина» з цього приводу надрукувала коментар до листування, датованого травнем 1861 р., П. Куліша з Держсекретарем В. Бутковим,. Автор коментаря – Г. Вашкевич [1] писав, що 15 березня 1861 р. одержано дозвіл на переклад, і П. Куліш завзято розпочав роботу над ним. Вже 16 березня він запрошував М. Костомарова, головного редактора «Основи» В. Білозерського і О. Маркевича прослухати спільно перший аркуш перекладу та допомогти встановити й виробити українську юридичну термінологію. Питання термінології були в центрі майбутньої праці і згодом стали предметом суперечок між автором перекладу та Держсекретарем В.

Подвижницька справа П. Куліша щодо перекладу українською мовою Святого Письма, започаткувала прагнення українського народу мати національну церкву з проповіддю рідною мовою.

Феномен П. Куліша перебуває на межі двох важливих сфер суспільного буття і творчої діяльності – історії і культурології. П. Куліш стояв у витоків філософії національної ідеї, яка є результатом рефлексії національної свідомості і розв'язує смисложиттєві питання щодо свого буття, самовизначення і самореалізації нації. Найголовнішим для нього було збереження національних традицій української культури, утвердження почуття національної самосвідомості, наповнення арсеналу нації культурними здобутками світової цивілізації. Він раніше багатьох став розглядати історію та культуру України в загальноєвропейському контексті, що є особливо актуальним на сучасному етапі. Це переконання було його життєвим credo, головним стрижнем діяльності і творчості, підґрунтям його Україно-центричного світогляду [16; 17].

Висновки. На основі аналізу матеріалів, що характеризують творчі та особисті взаємини П. Куліша з діячами культури і науки встановлено, що серед свого оточення він викликав чимало неоднозначних оцінок, закидів щодо спроб довести спроможність представників українського народу здобувати освіту європейського рівня. Величезна праця П. Куліша довела оригінальність української культури загалом і зокрема таких її складових як релігія, історія, мова, література.

Зважаючи на складність науково-творчого доробку П. Куліша, розмаїття багатющої епістолярної спадщини, наше дослідження слід розглядати як черговий крок на шляху опрацювання та засвоєння культурологічної концепції й історіософської методології цього діяча української культури. Пошуки нових теоретичних шляхів, як правило, модифікували вже напрацьовані ідеї: народництво, фольклоризм, міфологізацію, романтизм були визначені багато в чому неповторністю, непересічністю української духовності. Визнання П. Кулішем пріоритетів національної мови у національно-культурному поступі, її ролі у підвищенні суспільного значення народної освіти, літератури лежить в

основі його історіософського світобачення. І нині наміри П. Куліша щодо популяризації української мови лишаються актуальними. Адже крізь роки своєї діяльності на цій ниві, через повеніряння, образи та приниження П. Куліш високо проніс знамено рідного слова, яке мав зброєю боротьби за соціальну та національну свободи, формування української мови в царині української культури, української національної ідеї, що поєднує в собі державність, суверенітет і соборність, виступає наразі важливою духовною детермінантою подальшої консолідації сучасної української нації, розбудови демократичної держави і творення громадянського суспільства в Україні.

Причетність П. Куліша до подій, що відбувалися в Україні, викликає неабиякий інтерес до постаті митця, його активної позиції щодо вивчення історії України, її культури та формування культурологічної концепції. Предметом його мовних змагань були також освітня робота серед народних мас рідною мовою, що сприяло б, на його думку, кращому засвоєнню матеріалу. У числі членів Кирило-Мефодіївського товариства П. Куліш гостро критикував тих лжепатріотів, які плазували перед іноземщиною, не вірили в духовні сили українського народу, недооцінювали його можливостей, гальмували розвиток вітчизняної науки, освіти й літератури. П. Куліш неодноразово вказував, що освіта українського народу не повинна відставати від загальноросійської та європейської, здобутки яких необхідно вивчати. В листі від 27 червня 1846 р. до М. Костомарова він писав: «Молоді люди, вдаючись у вивчення Малоросії, ніскільки не позбавляють себе цим можливістю засвоїти освіченість європейську. Для чого брати крайності? Можна любити свій буколістичний хутір і захоплюватись блиском столиці ще більше, ніж людина, яка ніколи на хуторі не жила. Можна знати напам'ять всі наші пісні і засвоїти собі освіченість європейську до вищого ступеня».

П. Куліш послідовно проводив лінію на утвердження в свідомості сучасників переконання про історичну необхідність формування української мови як літературної, наукової, без якої неможливе, немислиме становлення національної наукової інтелігенції на засадах української культури з орієнтацією на культурні здобутки інших народів. Художні твори, наукові праці, листи та інші матеріали П. Куліша є не лише цінними історичними джерелами, а й визначними пам'ятками визвольної, національно-культурної боротьби українського народу за свою незалежність. Науковий пріоритет належить П. Кулішу в оцінці ролі народу в історії України. Він схилився до думки, що народ може бути щасливим, якщо над ним не буде панів. Кріпосницьку систему він розглядав як вищу форму несправедливості. То був період формування демократичної ідеології, яка міцніла в гострих сутичках із різними філософськими системами, посиленого розвитку боротьби народу з гнобителями. Ось чому він пристав саме до ліберального крила Кирило-Мефодіївського товариства.

Список використаної літератури

1. **Вашкевич Г.** Перевод Кулиша на украинский язык Манифеста 19 февраля 1861 г. и Положения о крестьянах / Г. Вашкевич // Киевская старина. – 1905 [відбиток].
2. **Гончарук П. С.** Історичні погляди П. О. Куліша під час перебування його в Кирило-Мефодіївському товаристві / П. Гончарук // Укр. істор. журн. – 1971. – № 8. – С. 79-85.
3. **Грушевський М.** З сорокових років: «Повість об украинском народе» Куліша / М. Грушевський. – Київ, 1922. – 11 с.
4. **Журба О. І.** Київська археографічна комісія (1843-1921) : нарис іст. діяльності / О. І. Журба. – Київ : Наук. думка, 1993. – 223 с.
5. **Коновець О. Ф.** Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX століття) / О.Ф. Коновець. – Київ : Хрещатик, 1992. – 120 с.
6. **Костомаров Н.** Перший український історичний роман «Чорна рада» : рецензія / Н. И Костомаров // Современник. – 1858. – Т. LXVII, кн. 1.– С.1-28.
7. **Куліш П.** Збірник праць для видавання пам'яток новітнього письменства / П. Куліш ; ред. С. Єфремова. – Київ, 1927. – 200 с.
8. **Куліш П.** Хутірська філософія / П. Куліш // Хроніка 2000. Наш край : укр. культуролог. альм. – 1992. – Вип. 2. – С. 78-89.
9. **Левит С. Я.** Культурология как интегративная область знания / С. Я. Левит // Культурология. XX век. – М. : Юрист, 1995. – С. 654-656.
10. **Нахлік Є.** Християнський субстрат історіософії П. Куліша / Є. Нахлік // Філософ. думка. – 1999. – № 5. – С. 102-117.
11. **Франко І.** Куліш Омелькович Панько. Дзвін, староруські думи і співи : рецензія / І. Франко // Житє і слово. – 1894. – Т. II. Кн. 5. – С. 321–322.
12. **Чернігівський літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського.** – А. 4100-А.6000. – [Архів Ганни Барвінок].
13. **Чижевський Д. І.** Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський. – Тернопіль : МПП «Презент», 1994. – 480 с.
14. **Чижевський Дм.** Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1993. – 175 с.

15. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – Київ, 1964. – Т. 6.
 16. *Щурат В.* Філософічна основа творчості Кулиша / В. Щурат. – Львів, 1922. – 122 с.

References

1. *Vashkevych H.* Perevod Kulysha na ukraynskyy yazyk Manyfesta 19 fevralya 1861 h. y Polozhenyya o krest'yanakh / H. Vashkevych // Kyevskaya staryna. – 1905 [vidbytok].
2. *Honcharuk P. S.* Istorychni pohlyady P. O. Kulisha pid chas perebuvannya yoho v Kyrylo-Mefodiyivs'komu tovarystvi / P. Honcharuk // Ukr. istor. zhurn. – 1971. – № 8. – S. 79-85.
3. *Hrushevs'kyy M.* Z sorokovykh rokiv: «Povest' ob ukraynskom narode» Kulysha / M. Hrushevs'kyy. – Kyiv, 1922. – 11 s.
4. *Zhurba O. I.* Kyiv's'ka arkhеоhrafichna komisiya (1843-1921) : narys ist. diyal'nosti / O. I. Zhurba. – Kyiv : Nauk. dumka, 1993. – 223 s.
5. *Konovets' O. F.* Prosvitnyts'kyy rukh v Ukraini (KhKh – persha tretyna KhKh stolittya) / O. F. Konovets'. – Kyiv : Khreshchatyk, 1992. – 120 s.
6. *Kostomarov N.* Pershyi ukrayns'kyy istorychnyy roman «Chorna rada» : retsenziya / N. Y Kostomarov // Sovremennyyk. – 1858. – Т. LXVII, kn. 1.– S. 1-28.
7. *Kulish P.* Zbirnyk prats' dlya vydavannya pam'yatok novitn'oho pys'menstva / P. Kulish ; red. S. Yefremova. – Kyiv, 1927. – 200 s.
8. *Kulish P.* Khutirs'ka filosofiya / P. Kulish // Khronika 2000. Nash kray : ukr. kul'turoloh. al'm. – 1992. – Vyp. 2. – S. 78-89.
9. *Levyt S. Ya.* Kul'turolohyya kak yntehratyvnyaya oblast' znannya / S. Ya. Levyt // Kul'turolohyya. KhKh vek. – M. : Yuryst, 1995. – S. 654-656.
10. *Nakhlik Ye.* Khrystyans'kyy substrat istoriosofiyi P. Kulisha / Ye. Nakhlik // Filosof. dumka. – 1999. – № 5. – S. 102-117.
11. *Franko I.* Kulish Olel'kovych Pan'ko. Dzvin, starorus'ki dumy i spivy : retsenziya / I. Franko // Zhytye i slovo. – 1894. – Т. II. Kn. 5. – S. 321-322.
12. *Chernihivs'kyy literaturno-memorial'nyy muzey M. Kotsyubyns'koho.* – A. 4100-A.6000. – [Arkhiv Hanny Barvinok].
13. *Chyzhevs'kyy D. I.* Istoriya ukrayns'koyi literatury (vid pochatkiv do doby realizmu) / D. Chyzhevs'kyy. – Ternopil' : MPP «Prezent», 1994. – 480 s.
14. *Chyzhevs'kyy Dm.* Narysy z istoriyi filosofiyi na Ukraini / D. Chyzhevs'kyy. – Myunkhen, 1993. – 175 s.
15. *Shevchenko T.* Povne zibrannya tvoriv : u 6 t. / T. Shevchenko. – Kyiv, 1964. – Т. 6.
16. *Shchurat V.* Fil'osofichna osnova tvorchosti Kulisha / V. Shchurat. – L'viv, 1922. – 122 s.

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ П.А. КУЛИША

Гринберг Лариса Феликсовна, кандидат исторических наук, доцент,
 Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

На основе анализа творческого наследия сформулирована культурологическая концепция П. Кулиша в отношении участия этого литератора и общественного деятеля в украинском общественно-культурном движении XIX века, определена роль научно-творческого наследия П. Кулиша в пробуждении национального самосознания украинского народа и выявлено ее влияние на формирование культурологической концепции автора.

Ключевые слова: Пантелеймон Александрович Кулиш, национальная идея, украинская культура, культурологическая концепция.

PANTHELEYMON KULISH CULTUROLOGICAL CONCEPT

Grinberg Larisa, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
 Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv

The given article examines the culturological concept of P. Kulish and his participation in the Ukrainian public and cultural movement of the 19th century. It defines the role of P. Kulish's scientific and artistic heritage in the awakening of national consciousness and its impact on the formation of the culturological concept.

Key words: Panteleimon Kulish, national idea, Ukrainian culture, culturological concept.

UDC 930+94(477)+008(477)+929(477)

PANTHELEYMON KULISH CULTUROLOGICAL CONCEPT

Grinberg Larisa, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
 Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv

The aim of the research is to study P. Kulish's culturological concept. Pantheyleymon Kulish (1819-1897) is a prominent figure in the Ukrainian culture, investigator of the actual problems in domestic cultural science, a researcher of the problems connected with the new views on public historic and cultural processes in the XIX century, with the role of masters of culture and science within that epoch, personification of the Ukrainian history.

Research methodology. The major publications on the mentioned problem (monographs, scientific articles, the materials of the literary monuments) have been analyzed. The study is based on the principles of the objectivity, consistency, logic, historicism.

Results. Within the process of forming the national idea, the study presents the correlation of science, religion, philosophy, and arts not only as components of the Ukrainian culture.

Novelty. It is noted, that the scientific priorities in the history of the Ukrainian culture concerning the functioning of the national language as literary belong to P.Kulish. The national language is connected with freedom, independence and statehood, which is still actual in modern Ukraine.

The practical significance. The materials can be used in the courses on cultural studies and art theory in higher and secondary schools of the arts and culture.

Key words: Panteleimon Kulish, national idea, Ukrainian culture, culturological concept.

Надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 130.2(477)«188/192»(045)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА НАУКОВОГО ДОРОБКУ В БАГАТОВЕКТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО

Дабло Любов Григорівна, старший викладач,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
dablo-ig@yandex.ua

Аналізується формування культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського; розглянуто різноплановість його наукової діяльності, показана точка зору сучасних вчених щодо культурологічної складової в теоретичному доробку вченого. Зазначено, що у науковій діяльності Овсянико-Куликовського щодо культурологічної проблематики превалює міждисциплінарний підхід. Доведено, що культурологічна концепція Д. Овсянико-Куликовського не мала однієї провідної ідеї, єдиного задуму. Підкреслено, що основою культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського є психолінгвістична теорія мистецтва, основоположниками якої були О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський, В. Харцієв, Б. Лезін.

Ключові слова: культура, культурологічна концепція, позитивізм, мораль, система цінностей.

Постановка проблеми. Кожна нова епоха переосмислює обрїї і зміст української культури в межах великого історичного часу. Зміна історичних її меж особливо інтенсивно відбувається тепер, в умовах євроінтеграції, коли Україна стрімко розвиває соціально-політичні та культурні відносини з європейськими державами. З'являється нове бачення на різні сфери життя, що безумовно накладає відбиток на розвиток національної культури. Як відомо, лише рівень розвитку культури може долучити нашу державу до загальноєвропейської спільноти, сприятиме демократизації суспільства, всебічному розвитку особистості. Щоб зрозуміти зміни в культурних процесах сучасності та уникнути помилок у майбутньому, необхідно розглянути діяльність науковців і громадських діячів минулого, які сприяли відродженню й оновленню української культури. В Україні таких імен було чимало і всі вони заслуговують певної уваги. Одним із таких видатних науковців був Д. М. Овсянико-Куликовський, який присвятив своє багатогранне і надзвичайно насичене життя та велику і складну інтелектуальну спадщину українському народові. Таким чином актуальним є питання щодо теоретичної спадщини Д. М. Овсянико-Куликовського, а саме його культурологічна складова.

Аналіз публікацій. Провідними дослідниками наукового доробку вченого кінця XIX – початку XX ст. є А. Ветухов, А. Горнфельд, Т. Райнов. Особливу наукову цінність являють дослідження С. Ольденбурга, П. Сакуліна. Проблемою наукового спадку Д. Овсянико-Куликовського займалися такі вчені, як М. Анікін, І. Ілюхін, А. Ковалівський, М. Осьмаков, М. Бойко, Р. Золотарьов, Ю. Манн, Н. Безлепкін, В. Крутоус, Н. Нікітіна. Серед українських вчених необхідно виділити доробок А. Волошенка, Я. Грицака, І. Гуржія, Я. Дашкевича, О. Реєнта, В. Сарбея, Г. Касьянова, О. Ладиги, Л. Чувпило, Л. Левчук, Я. Голобородька, А. Гужви, О. Цивкач, Ю. Арешенкова. Відтак, історіографія досліджуваної теми дає право стверджувати, що вивчення теоретичної спадщини Д. Овсянико-Куликовського є затребуваним. Водночас, поза увагою науковців залишилася культурологічний аспект теоретичної спадщини вченого, тому *метою роботи* є висвітлення культурологічної концепції цієї постаті.

Виклад матеріалу. На нашу думку, це досить складне завдання, адже у науковій діяльності Овсянико-Куликовського щодо культурологічної проблематики постійно превалює міждисциплінарний підхід, тобто – свідоме чи інтуїтивне – «перехрещення», власне, культурології з мовознавством,

психологічною проблематикою, передусім, це стосується феномену творчості та – частково, з естетикою і мистецтвознавством.

Д. Овсянико-Куликовський був чи не першим українським гуманітарієм, який почав використовувати міждисциплінарний підхід і показав його можливості саме в процесі аналізу культурологічної проблематики і його науковий доробок не лише час від часу привертая і привертає увагу дослідників, але відігравав неабияку роль упродовж майже століття. Опрацювання широкого масиву першоджерел та дослідницьких праць стосовно означеної теми засвідчило, що визначити єдину, центральну парадигму культурологічної концепції теоретичної спадщини Д. Овсянико-Куликовського, на нашу думку, досить складно. Адже вчений змінював, і то не одноразово, переглядав пріоритетність напрямів своєї наукової діяльності і навіть світоглядні орієнтації й принципи. Так, упродовж історичного та науково-технічного розвитку людства, що тривали тисячоліттями, в поняття культури вкладали не лише духовний, але й практичний зміст, усе більше пов'язуючи термін «культура» з поняттям міри олюдненості суспільних відносин. За останні два тисячоліття присутність і вплив культури набули таких грандіозних масштабів, що сучасна культурологія в науковому обігу послуговується широким спектром термінологічних визначень різних напрямів культури: духовна, матеріальна, елітарна, масова, популярна, політична, культура спілкування, побуту, умов праці, особистості, поведінки, сервісу тощо. Найважливіша мета культури в інтегрованому розмаїтті її сфер і напрямів – виховання гідної людини, формування її світогляду як свідомого і морального члена суспільства.

Виступаючи механізмом передачі накопичених суспільством цінностей і традицій, культура, разом із тим, покликана забезпечити максимальну можливість для творчості, що відповідає назрілим суспільним потребам, зростанню духовного і матеріального багатства суспільства і кожної людини. Головний критерій культурного прогресу в гуманістичному суспільстві визначається тим, наскільки історична активність має за своїми цілями і засобами стає творчою діяльністю, що ґрунтується на досягненнях матеріальної і духовної культури. Культура об'єктивно вбирає в себе все краще, створене людством, і розвиває, своєю чергою, світову культуру. Ця теза переконливо простежується на прикладі творчого шляху Д. Овсянико-Куликовського: впродовж десятків літ він мав нестримну жагу до знань, прагнув постійно збагачувати та поглиблювати свої пізнання у маловивчених галузях наук, а з іншого боку, постійно працював над науковими статтями, дисертаціями, книгами, збагачуючи і вітчизняну і світову культуру.

Особливістю пізнавально-освітнього шляху (сходження) вченого було те, що його з дитинства оточувала атмосфера пошани до історичного минулого, громадської діяльності, набутоків науки, освіти, культури. Як вже зазначалося, ще до гімназії він мав доброго, розумного й високоосвіченого вчителя. Це був Марсікані (медик за фахом і кандидат наук), він вчив Д. Овсянико-Куликовського не лише лічби та грамоти, але й здатності до самостійного мислення, основам здорового та достойного життя і навіть раннім пробам власного хисту до творчості: пропонував описати якусь подію чи предмет. Важливо зазначити, що до гімназії, – одразу у третій клас – майбутній вчений прийшов не лише підготовленим, а й сповненим вираженої зацікавленості гуманітарними дисциплінами, що і визначило його подальший вибір профілю навчання в університеті: це була філологія, історія; далі санскрит, сходознавство, ведична культура. І то вже було поглиблене вивчення цих дисциплін і предметів, цілеспрямована робота над першоджерелами.

Студентські роки Д. Овсянико-Куликовського минули в Петербурзькому та Одеському університетах, студент «фундаментально переймався лінгвістичними аспектами, приділяв значну увагу слов'янським мовам, вивчав сучасну філософію, знайомився з економічними роботами різних напрямів і орієнтацій, цікавився питаннями діяльності громад, розмірковував над проблемами культури, дискутував із важливих політичних новин і тенденцій, добре орієнтувався у розмаїтості інтелектуально-світоглядних течій II пол. XIX ст.» [1; 17]. Безперечно, тут ще рано говорити про якісь концептуальні конструкти, але не можна не відчувати свідомого наближення майбутнього науковця до кола проблем і явищ, що належать до сфери культури, а значить і до тематичного змісту культурології, наведеного нами вище як визначення суті і ролі цієї науки.

Як свідчить історично-звітна довідка про 100 років існування історико-філологічного факультету Харківського Імператорського університету (1805-1905 рр.), конкретно її розділ «кафедра східних мов та порівняльного мовознавства», ознайомлення, роздуми та дискусії студентського періоду швидко переросли в наукову діяльність, що принесла молодому науковцю вагомі успіхи, перші кар'єрні досягнення і навіть ранню славу. Зокрема в цьому документі зазначено, що Д. Овсянико-Куликовський «...вищу освіту здобув у Новоросійському університеті на історико-філологічному факультеті: закінчив курс у 1876 р.» зі ступенем кандидата, подавши твір «Про мову

Повісті давніх літ», наступного 1877 року залишений в університеті і на свій кошт поїхав за кордон для підготовки до кафедри порівняльного мовознавства і санскриту. За кордоном пробув 5 років, займаючись переважно санскритом та текстом *Зен-Авести* [2; 21]. Так формувалась і навіть реалізовувалась одна зі складових майбутньої культурологічної концепції натхненного дослідника далеких епох і стародавніх мов та давньої культури, що наріжним каменем увійшли до підмурку світового культурного потенціалу.

Після повернення з європейського стажування наполегливий сходознавець приділяє увагу старо- і новоіранським мовам, давньоєврейському письму та ведичній міфології – захистив невеликий етюд «Розгляд міфа про Сокола, що приніс квітку Соми», і в результаті, будучи обраним на посаду приват-доцента, здобув право і розпочав читати лекції з санскриту та порівняльного санскриту і давньоіранських мов.

Це перехід до ще одної, тепер вже діяльносної місії в царині самої культури – поширення знань про світові культурні надбання і витоки, виховання в людині цивілізованості, високої культури мислення та ставлення до загальнолюдських цінностей.

Окреслене освітньо-теоретичне тло, на якому сходила зірка слави майбутнього вченого, дає можливість відносно цілісно побачити багатовекторну діяльність Д. Овсянико-Куликовського. Таке розмаїття напрямів діяльності науковця, на нашу думку, може служити поясненням того, що культурологічна концепція Д. Овсянико-Куликовського не була, так би мовити, монотематичною, концентрованою та означеною певним колом конкретних проблем. Вона ніби не мала однієї провідної ідеї, єдиного головного задуму та й не могла мати з двох причин: його освіта, обдарованість, наукова і громадська діяльність, тобто його потенціальна спроможність була вельми потужною, з вираженим у ній домінуванням інтегративно-комплексного бачення суспільних явищ і проблем, що не дозволяла йому вважати свої знання, відкриття й теоретичні розробки кінцевим результатом своєї діяльності, яку він свідомо спрямовував насамперед на покращення освітньої ситуації в усій Російській імперії; присутність, роль і вплив культури на усі без винятку сфери людського буття настільки органічні й вирішальні, що виокремити якісь особливі ланки чи аспекти культурологічного програмування і не можливо і не доцільно. Культура – не тло і аура суспільного життя і прогресу, процвітання чи виживання, вона невіддільна життєдайна система забезпечення матеріальних і духовних умов подальшого вдосконалення людини і людства.

Аналізуючи наукові праці вченого, сучасні дослідники розглядають точку зору, згідно з якою в доробку Д. Овсянико-Куликовського переконливо прочитується його культурологічна концепція. Зокрема В. Крутоус у праці «Руйнація естетики» зазначає стосовно культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського: «Головні свої надії вчений покладав на союз науки і високої оновленої моралі (гуманності). Антиметафізична, антифілософська спрямованість позитивізму, однак, все більше відчувалась самими його прихильниками як обмеженість, як зяння, позбавленість міцної опори в корінних началах буття і духа. Звідси виникало вельми співчутливе ставлення до деїзму людей науки, визнання (поза наукою) прав релігій. Важливі місце і роль у забезпеченні загального прогресу відводилось «людинознавству» (антропології) в особі, з одного боку, наукової психології, а з іншого – мистецтва, художньої творчості» [3; 196].

Слід зауважити, що сучасний дослідник вважав таку позицію вченого спробою вирішити протиріччя у протиборстві тогочасних умонастроїв оптимізму та песимізму. Йдеться про те, що на зламі XIX-XX ст. позитивізм, притаманний світоглядним переконанням Д. Овсянико-Куликовського, передбачав віру в науку, розум, суспільний поступ, у той час як політичні прояви та криза європейської культури давали підстави для песимістичних узагальнень і прогнозів. У таких суспільно-політичних умовах й під впливом вказаних чинників формувалась й була розроблена культурологічна доктрина видатного дослідника психології творчості з урахуванням ідейних тенденцій свого часу.

Аналогічні спроби знайти ключові концепти щодо покращення загальної культурно-історичної ситуації робили й представники різних наукових шкіл та суспільно-політичних сил, але, як підкреслює В. Крутоус, «Культурологічна концепція Д. Овсянико-Куликовського несла на собі, в той час, відбиток драматизму – в ній бурхувала енергія серйозних внутрішніх напружень. Головних проявів драматизму було два. Перший: загострена, концентрована увага до опозиції «норма / аномальне (патологічне)» в психіці окремої особистості, а також у соціумі, в культурі. Прояв другий полягав у радикальному антиестетизмі Д. Овсянико-Куликовського. Знаменита тріада «Істина – Добро – Краса» є, – вважав він, – застарілою та оманливою, яка, до того ж, неправомірно возвеличила красу» [3; 196].

Принагідно зазначимо, що практичну цінність праці В. Крутоуса вбачаємо і в тих висновках, якими він завершує вступну частину свого дослідження: по-перше, не перебільшуючи історичне значення самої концепції видатного культуролога-мислителя, слід вважати її хоча й малою та досить

специфічною, але ж таки повноправною частиною загального дискурсу, що розгорнувся на рубежі XIX-XX ст. з приводу соціокультурної кризи європейського, а можливо і світового масштабу; по-друге, охоплені концепцією досвідченого вченого не втратили своєї актуальності і дотепер, вже майже століття після безповоротного виходу з наукових рефлексій та культурно-мистецьких пошуків ідей і методів оновлення й вдосконалення принципів культуротворення. Підсумовуючи таким чином зміст власної преамбули, автор наголошує: «З огляду на ці причини культурологічна концепція Д. Овсянико-Куликовського, її внутрішня логіка, аргументація та висновки заслуговують, на мій погляд, більш пильного, більш детального розгляду» [3; 206].

У даному контексті слід підкреслити, що вихідною позицією для Д. Овсянико-Куликовського у його міркуваннях щодо майбутнього культури та й самої людської спільноти було питання моралі: він був глибоко переконливий, що без докорінного перегляду усталених на той час підходів і ставлення до проблем моралі і сутності морального регулювання суспільних явищ і процесів культура не зможе виконувати свою роль і відповідати суспільному призначенню.

На питання, як же можна вберегти від девальвації абсолютне в критеріях моралі, автор концепції стверджував, що тільки шляхом переносу акценту з мотивів на сутність об'єктивного діяння («факт»), котре оцінюється більш об'єктивно, однозначно, без ситуативних відтінків (Вбивство, наприклад, – завжди зло, хоча суб'єкт міг вчинити його й не навмисно). Вчений торкається й іншої проблеми: коли злочинець зазнає покарання, то суспільство постає немовби на одному рівні з порушником закону, воно ніби мстить йому, захищаючи безпеку загалу.

Сутність поглядів Д. Овсянико-Куликовського на роль і моральність закону можна висловити так: «Мораль – критерій виключно людський, тому й стоїть на сторожі людського буття та дотримання «рівня гуманності», а от же за своїми функціями має залишатись антропоцентричним науковим поняттям» [4; 344].

Важливо мати на увазі, що для осмислення культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського її слід розглядати як певну систему цінностей, яка, окрім вище наведених тез, має ще кілька важливих постулатів: центральне місце в ній відведене опозиціям «норма/патологія», «здоров'я/хвороба», причому, патологічне й хворобливе навіть превалюють над своїми гармонійними протилежностями – нормою та здоров'ям. Обґрунтовуючи й розвиваючи цю тезу, автор концепції розробив власну періодизацію окультурення *Homo sapiens*: первісний етап – звіринність, тваринний стан; наступний, найтриваліший період культурної еволюції – етап становлення людства, це історичний час, сповнений атавізмами, «хворобами зростання», проявами регресу та виродження. Його можна називати «неповна розуму», божевільням людства. Вчений дійшов висновку, що лише на етапі новітньої історії починає домінувати свідомий прогрес як логічна форма розвитку і як доказ сформованості пріоритетних атрибутів людяності – інтелекту й моралі. За великим рахунком, це і був вихід із безумства, тобто психічне одужання.

Ретроспективна панорама, створена Д. Овсянико-Куликовським, прямолінійна у всій своїй безпощадній правдивості з негативістським присмаком у ставленні до глибокого минулого. Це пояснюється багатим наочним матеріалом у дослідника, який вивчав епохи дикунства, варварства, ранньої та зрілої цивілізації, стародавні звичаї і ритуали, танці, хорові співи, перші спроби мовно-тілесно-рухового спілкування та зародження й еволюцію свідомого мовлення.

Для розкриття змісту ідей культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського доцільно звернутись до роботи Н. Нікітіної «Філософія культури російського позитивізму початку століття», де розглянуті погляди багатьох тогочасних вчених та факти вирішення на їхній методологічній основі фундаментальних проблем культури. Окремі параграфи присвячені культурологічним розробкам Д. Овсянико-Куликовського, якого автор книги презентує в розділі «Культура як творчість мови. Лінгвістична теорія мистецтва» у такому контексті: «...послідовники (О. Потебні), представники Харківської школи психолінгвістики (Д. Овсянико-Куликовський, Б. Лезін, В. Харцієв та ін.) бачили у вченні О. Потебні як «згущені думки» прямий розвиток принципів махізму стосовно мистецтва. У більш явній формі махістські принципи аналізу культури містяться в методології робіт Д. Овсянико-Куликовського – одного з найяскравіших представників вітчизняної школи психолінгвістичної теорії мистецтва» [5; 104].

Висновки. Отже, канонічною основою культурологічної концепції Д. Овсянико-Куликовського є психолінгвістична теорія мистецтва, основоположниками якої були О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський, В. Харцієв, Б. Лезін та ін.; світоглядним підґрунтям теоретичних засад концепції був новий позитивізм, перенесений з Європи махістами, в основі якого лежали ідеї взаєморозуміння та співчуття; провідною метою програмових засад концепції мислилось подолання соціокультурної кризи, що назріла наприкінці XIX ст. і проявилась на початку XX ст.; наріжними опорами в плані

реалізації ідей культурно-мистецького розвитку суспільства вчений вважав тандем «наука-мораль» за умов неодмінного радикального оновлення останньої; відверто полемічними моментами концепції сприймаються надмірно концентрована увага до опозиції «норма/патологія», особливо до аномального, а також категоричне заперечення права на наукове визнання категорії «краса», «прекрасне», тобто по суті самого поняття естетики як такої; вся діяльність видатного вченого-гуманітарія – наукова, дослідницька, теоретична, публіцистична, просвітницька, мемуарна – була спрямована на покращення культурно-освітньої ситуації в усьому поліетнічному обширі євразійської колоніальної держави.

Список використаної літератури

1. *Голобородько Я. Ю.* Південний ареал. Консорціум літературної Таврії : роман-монографія / Я. Ю. Голобородько ; ред. О. Шарговська. – Київ : Факт, 2007. – 400 с.
2. *Овсянко-Куликовский Д. Н.*, профессор сравнительного языкознания историко-филологического факультета Харьковского университета // Историко-филологический факультет Харьковского университета за 100 лет его существования (1805–1905) / ред. М. Халанского, Д. Багалея. – Харків : Тип. А. Дарре, 1908. – 585 с.
3. *Крутоус В. П.* Эстетика и время. Книга взаимоотражений / В. П. Крутоус. – СПб. : Алетейя, 2012. – 670 с.
4. *Овсянко-Куликовский Д. Н.* Воспоминания / Д. Н. Овсянко-Куликовский // Литературно-критические работы : в 2 т. / Д. Н. Овсянко-Куликовский ; сост., примеч., подгот. текста И. Михайлова. – М. : Худож. лит., 1989. – Т. 2. – С. 306–486.
5. *Никитина Н. Н.* Философия культуры русского позитивизма начала века : пособие для студентов высш. учеб заведений / Н. Н. Никитина. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 136 с.

References

1. *Holoborodko Ya. Yu.* Pivdennyi areal. Konsortsium literaturnoi Tavrii : roman-monohrafiia / Ya. Yu. Holoborodko ; red. O. Sharhovska. – Kyiv : Fakt, 2007. – 400 s.
2. *Ovsianyko-Kulykovskiy D. N.*, professor sravnitel'nogo yazykoznavaniya ystoryko-fylohohyeheskoho fakulteta Kharkovskoho unyversyteta // Ystoryko-fylohohyeheskyi fakultet Kharkovskoho unyversyteta za 100 let eho sushchestvovaniya (1805–1905) / red. M. Khalanskoho, D. Bahaleia. – Kharkov : Typ. A. Darre, 1908. – 585 s.
3. *Krutous V. P.* Estetyka y vremia. Knyha vzaymootrazheniy / V. P. Krutous. – SPb : Aleteiia, 2012. – 670 s.
4. *Ovsianyko-Kulykovskiy D. N.* Vospomynaniya / D. N. Ovsianyko-Kulykovskiy // Lyteraturno-krytycheskye raboti : v 2 t. / D. N. Ovsianyko-Kulykovskiy ; sost., prymech., podhot. teksta Y. Mykhailova. – M. : Khudozh. lyt., 1989. – T. 2. – S. 306-486.
5. *Nykytyna N. N.* Fylosofiya kulturi russkoho pozytyvyzma nachala veka : posobyie dlia studentov vissh. ucheb zavedenyi / N. N. Nykytyna. – M. : Aspekt Press, 1996. – 136 s.

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ В МНОГОВЕКТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСКОГО

Дабло Любовь Григорьевна, старший преподаватель,
Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Анализируется формирование культурологической концепции Д. Овсянко-Куликовського; рассмотрена разноплановость его научной деятельности, показана точка зрения современных ученых относительно культурологической составляющей в теоретическом наследии ученого. Отмечено, что в научной деятельности Овсянко-Куликовського по культурологической проблематике постоянно преобладает междисциплинарный подход. Доказано, что в культурологической концепции Д. Овсянко-Куликовського не было ведущей идеи, единого главного замысла. Подчеркнуто, что основой культурологической концепции Д. Овсянко-Куликовського является психолингвистическая теория искусства, основоположниками которой были А. Потебня, Д. Овсянко-Куликовский, В. Харциев, Б. Лезин.

Ключевые слова: культура, культурологическая концепция, позитивизм, мораль, система ценностей.

A CULTUROLOGICAL COMPONENT OF THE SCIENTIFIC HERITAGE IN THE D. OVSIANYKO-KULIKOVSKY'S MULTI-VECTOR ACTIVITIES

Dablo Lubov, Senior Lecturer,
Mariupol State University, Mariupol

The article analyzes the formation of D. Ovsianyko-Kulikovskiy's culturological concept, considers the diversity of his scientific activity and shows the modern scientists' point of view on the cultural constituent in the scientist's theoretical heritage. It is noted that the research activities of D. Ovsianyko-Kulikovskiy on cultural issues always prevail the interdisciplinary approach. It is proved that D. Ovsianyko-Kulikovskiy's cultural concept was not monothematic; it had neither an advanced idea nor a main strategy. It is emphasized that D. Ovsianyko-Kulikovskiy's cultural concept is based on the psycholinguistic theory of art founded by O. Potebnia, D. Ovsianyko-Kulikovskiy, V. Khartsiev, B. Liezin.

Key words: culture, culturological concept, positivism, morality, system of values.

UDC 130.2(477)«188/192»(045)

**A CULTUROLOGICAL COMPONENT OF THE SCIENTIFIC HERITAGE
IN THE D. OVSYANYKO-KULIKOVSKY'S MULTI-VECTOR ACTIVITIES**

Dablo Lubov, Senior Lecturer,
Mariupol State University, Mariupol

The article is aimed at defining of D. Ovsyanyko-Kulikovsky's culturological concept.

Methodology of the research. The author has examined five main sources and analyzed the origin of D. Ovsyanyko-Kulikovsky's culturological concept as well as publications by modern scientists relating to D. Ovsyanyko-Kulikovsky's activities.

Results. It is proved that D. Ovsyanyko-Kulikovsky's culturological concept was not monothematic. It had neither an advanced idea nor a main strategy for two reasons: his education, a prodigy, scientific activities and civil life, i.e. his potential was very powerful, and an integrated vision of social phenomena and problems dominating them. The presence, the role and the influence of culture on all the spheres of human life are so organic and decisive that it is neither possible nor expedient to distinguish some special features or aspects of his cultural programming. It is emphasized that D. Ovsyanyko-Kulikovsky's culturological concept is based on the psycholinguistic theory of art founded by O. Potebnia, D. Ovsyanyko-Kulikovsky, V. Khartsiiiev, B. Liezin and others. The worldview ground for the concept's theoretical basis was new positivism based on the ideas of mutual understanding and sympathy. It is the tandem of science and morality that was considered by the scientist to be reliable support in terms of implementation of the ideas of the society's cultural development provided the latter is inevitably and drastically renovated.

Novelty. The author has conceptualized the culturological aspect in D. Ovsyanyko-Kulikovsky's theoretical heritage and analyzed the evolution of the scientist's views, taking into consideration the interdisciplinary approach.

The practical significance. The statements, the factual material and the conclusions of the research can be used both to carry out generalizing research in theory and history of culture and to develop the courses on culturology, psychology of creativity and culture studies.

Key words: culture, culturological concept, positivism, morality, system of values.

Надійшла до редакції 18.11.2016 р.

УДК 061.22(477)«189/192»:292 Павлуцький (045)

**ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Г. ПАВЛУЦЬКОГО ЯК СКЛАДОВА РОЗБУДОВИ
УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Богатікова Олена Вадимівна,
аспірантка спеціальності 26.00.01 – «Історія та теорія культури»,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
lol9877@yandex.ru

Розглянуто участь Г. Павлуцького у діяльності культурно-просвітницьких товариств України кінця ХІХ – початку ХХ століття; висвітлено його внесок у справу збереження та повернення культурних пам'яток до України. У роботі показано також внесок науковця у створення мистецьких товариств у Києві та виявлено загальне значення громадської роботи зазначеної особистості для долі української культури.

Ключові слова: Українське наукове товариство, Київське товариство старожитностей і мистецтв, Історичне товариство Нестора Літописця, Київське товариство охорони пам'яток і мистецтва, пам'яткоохоронний рух.

Постановка проблеми. Ім'я талановитого українського науковця Григорія Григоровича Павлуцького (1861-1924 рр.) на довгі роки випало з поля зору дослідників вітчизняного наукового та культурного простору межі століть. Лише на початку ХХІ ст., коли активно почали з'являтися розвідки, присвячені становленню та розвитку української університетської науки, мистецтва і мистецьких організація тощо, сучасні дослідники – О. Сторчай, І. Удріс, Н. Красніцька, Ю. Телячій, В. Криволапов, Н. Ковпаненко й ін. – почали обережно, небагатослівно згадувати Г. Павлуцького у своїх роботах. Це і обумовлює актуальність даного дослідження.

Вклад дослідницького матеріалу. Г. Павлуцький народився 19 січня 1861 р. у Києві, вищу освіту здобув у одному з найпрестижніших закладів України того часу – Київському університеті

Св. Володимира. Його життєвий шлях та творчі пошуки і начинання були нерозривно пов'язані з Україною, творчим спадком її народу і розвитком науки та мистецтва межі XIX-XX ст.

Творча наснага Г. Павлуцького дала змогу досліднику не лише систематично публікувати свої наукові розвідки, але й сприяла його активній громадській діяльності у наукових товариствах. Учений був дійсним членом Московського археологічного товариства, Українського наукового товариства, очолював секцію історії мистецтва Київського товариства старожитностей і мистецтв, Історичного товариства Нестора-Літописця, Київського товариства охорони пам'яток мистецтва тощо.

Поряд із науковими дослідженнями в галузі пам'яткознавства він багато робив на ниві їх охорони та збереження. Плідною була його діяльність як члена Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва [4; 115].

Вагомими здобутки Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва стали у безпосередній роботі зі збереження пам'яток м. Києва та їхньому науковому дослідженню, в якій безпосередньо брав участь і Г. Павлуцький. Особливу увагу привертала пам'ятки давньоруського періоду: Софія Київська з комплексом будов, Золоті ворота, споруди Києво-Печерської лаври, Видубицького монастиря, Звіринецькі і Китаєвські печери та ін. Члени Товариства намагалися відгукнутися на звернення, що надходили на його адресу, по можливості надавали практичну допомогу у справі охорони пам'яток [3; 115-120]. Своєю масштабністю та громадським резонансом виділялись роботи з вивчення та реставрації Софійського собору. Спільно з членами Імператорської археологічної комісії – академіком П. Покришкіним, архітектором-художником М. Мілєєвим, академіком М. Бруні та іншими – 1914 р. було обстежено її пам'ятки. Професор Г. Павлуцький очолив комісію з обстеження фресок. Після ґрунтовних робіт щодо їхнього вивчення стан фресок було визнано критичним, особливо на сходах. На думку членів комісії, для захисту фресок у цьому місці бажано збудувати бар'єр зі скла [4; 115].

Передумови докорінного поліпшення стану культури в Україні почали складатися після перемоги лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. За нових реалій проблема збереження української національної історико-культурної спадщини набула політичного значення [6; 99]. Перші реальні кроки у цьому напрямі зроблені влітку 1917 р., коли Генеральний секретаріат народної освіти разом із представниками комісії від різних культурних та мистецьких організацій 28 липня 1917 р. затвердив питання організації мистецького відділу [5].

Як відмічає Т. Мирська, під головуванням Д. Антоновича відбулася організаційна нарада, в якій Г. Павлуцький брав активну участь. Його було обрано головою комісії пластичних мистецтв. На запрошення Г. Павлуцького до складу комісії ввійшли визначні історики – Д. Антонович, М. Грушевський та художники, обрані професорами створеної в липні 1917 р. Академії мистецтв – М. Жук, Ф. Кричевський, Г. Нарбут, М. Бойчук, М. Бурачек, В. Кричевський, О. Мурашко.

Як голова комісії, Г. Павлуцький вимагав від своїх колег розв'язання широкого кола завдань. Так, комісія повинна доглядати за справами мистецької освіти й виховання в Україні. Вона мала право на заснування артистичних шкіл, затвердження для них навчальних програм, підтримання існуючих шкіл, розгляд проектів церков та інших монументальних будівель і пам'ятників, які будувались в Україні державним і громадським коштом. Подання цих проектів на затвердження комісії стало обов'язковим. Комісія зобов'язувалася влаштувати загальні виставки мистецтва, сприяти відкриттю картинних галерей. Однак, як зазначає Т. Мирська, політичні події 29 квітня 1918 р., наслідком яких було утворення Української держави, ненадовго призупинили діяльність цього відділу [6; 99].

Відділ пластичних мистецтв продовжував працювати. У доповідній записці Міністру народної освіти М. Василенку від 28 травня 1918 р. Г. Павлуцький повідомляв, що Товариство діячів українського пластичного мистецтва і відділ пластичних мистецтв у червні 1918 р. скликає з'їзд Діячів українського пластичного мистецтва. Цей науковий форум під головуванням Г. Павлуцького проходив з 9 по 16 червня в Києві. На ньому обговорювалось широке коло проблем культурного розвитку України. Важливе місце серед них посідали і питання збереження та дослідження історико-культурної спадщини.

У резолюції з'їзду схвалено низку конкретних пропозицій щодо поліпшення справи охорони пам'яток старовини. Передбачалося звернутися до уряду з проханням про виділення приміщення та коштів для відкриття Національної картинної галереї; улаштування в Києві Інституту історії мистецтв; заснування кафедр історії й теорії мистецтва при загальноосвітніх вищих наукових інституціях гуманітарного типу тощо. На Г. Павлуцького, як голову Ради з'їзду, покладено нагляд за виконанням цих резолюцій.

Як завідувач департаменту пластичних мистецтв Г. Павлуцький восени 1918 р. долучився до роботи Комітету з реставрації Софії Київської, створеного з метою всебічного дослідження та

збереження видатної пам'ятки архітектури. У його складі сформовано низку комісій, перед якими ставилися конкретні завдання у справі вивчення мистецьких особливостей собору та його реставрації. Григорію Григоровичу випала честь керувати архітектурною комісією, яка мала вивчити архівні та інші матеріали про історію храму, основні етапи його будівництва, перебудови, внутрішнього та зовнішнього оздоблення. У планах комісій – дослідження архітектурних форм собору, будівельних матеріалів та техніки будівництва, фасадів, іконостасу, скульптури, фресок, мозаїки Софії Київської. На підставі цих досліджень спеціалізовані фахові комісії мали розробити технічні проекти реставрації собору. Г. Павлуцький разом із іншими фахівцями відстоював необхідність зберегти Софійський собор у тому вигляді, в якому він дійшов до сучасників, навіть якщо пам'ятка несла на собі відбиток різних часів та стилів.

Незважаючи на колосальні зусилля, Г. Павлуцькому та його колегам 1918 р. не вдалося втілити в життя свої плани. Проте сам факт створення так званого Софійського комітету мав принципово важливе значення в розвитку пам'яткоохоронного руху в Україні, а робота у ньому Григорія Григоровича стала ще одним свідченням активної позиції дослідника у справі збереження пам'яток національного мистецтва.

Широко знаний у мистецьких колах як професіонал своєї справи, Г. Павлуцький охоче став до створення секції мистецтв Українського наукового товариства у Києві. Він, виступивши разом з іншими науковцями – М. Біляшівським, Д. Щербаківським, В. Модзалевським – ініціатором організації секції, визначив головне її завдання, що полягало у виданні студій з історії українського мистецтва і, особливо – матеріалів, систематично підібраних в архівах, музеях і різних збірках старовини.

Розглянувши це питання, рада Наукового товариства 15 вересня 1918 р. ухвалила рішення про заснування секції мистецтв [10; 49]. Першим головою Секції обрали Д. Антоновича, однак на другому засіданні, яке відбулося 13 жовтня 1918 р. під його головуванням, відбулися вибори президії Секції. Головою її став Г. Павлуцький, товаришем голови – В. Модзалевський, а обов'язки секретаря з самого початку виконував Д. Щербаківський. Вони й забезпечували керівництво Секцією до травня 1919 р. На VII засіданні, яке відбулося 30 травня цього року, президія у повному складі склала з себе обов'язки. Однак, як зазначає В. Афанасьєв, Григорія Григоровича одноостайно було обрано почесним головою Секції [2].

Переважаюча більшість засідань Секції мала науковий характер, на них заслуховували й обговорювали доповіді членів секції за результатами проведених досліджень. При секції створено музей старовини й мистецтв, засновано бібліотеку [10; 49-50]. Надзвичайно активною була участь Г. Павлуцького у роботі Секції і як її голови, і як доповідача та учасника засідань [2]. У ці складні часи попри політичну нестабільність у країні й скрутне матеріальне становище, Г. Павлуцький разом зі своїми колегами не лише продовжили, але й значно активізували свою діяльність у пам'яткоохоронній та музеєзнавчій справі, популяризації наукових знань [10; 49-54].

Слід наголосити, що вивчення та спроба реконструкції пам'яток, що знаходились на території України, було лише частиною масштабного пам'яткоохоронного руху, що розгорнувся у країні в період визвольних змагань 1917-1921 рр. Гострого політичного звучання набуло питання збереження історико-культурної спадщини. Історико-культурний фонд України зазнав досить суттєвих втрат, оскільки пам'ятки гинули від військових дій, відсутності належного догляду з боку їхніх власників, безконтрольно вивозились до Росії та інших країн. За доби Центральної Ради створено Центральний комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні. 12 травня 1917 р. відбулися перші загальні збори Комітету, які схвалили його статут та обрали дійсних членів. Беззаперечний авторитет Г. Павлуцького у наукових колах слугував тому, що його було обрано одним із членів Комітету [4; 115-116].

Як зазначає О. Нестуля, на початку квітня 1918 р., виконуючи умови Брестського мирного договору, РНК РРФСР звернулася до уряду УНР із пропозицією розпочати мирні переговори між двома державами. У травні 1918 р. у Києві розпочалися мирні переговори між Україною та Росією, з початком яких знову постало питання про повернення в Україну вивезених в Росію за царизму та короткочасного панування більшовиків національних історико-культурних цінностей українського народу. Наприкінці травня 1918 р. воно стало предметом обговорення на низці нарад, скликаних за ініціативою Міністерства закордонних справ при Міністерстві народної освіти. З правом вирішального голосу в нарадах брали участь представники міністерств. Г. Павлуцького було запрошено до нарадчої роботи з правом дорадчого голосу як фахівця у галузі мистецтва.

У другій половині травня 1918 р. відбулися перші засідання наради, на якій після тривалих дискусій вирішено домагатися повернення в Україну лише вивезених з її території історико-культурних цінностей та ні в якому разі не допускати порушення цілісності наукової збірки, з якої мають бути вилучені матеріали.

На нараді 23 травня 1918 р. Г. Павлуцький запропонував підняти на переговорах також питання про передачу Україні Росією не лише пам'яток української історії і культури, а й частини загальних культурних надбань колишньої імперії. Дослідник мотивував це тим, що у цій сфері багато зроблено представниками українського народу, який нині, відокремлюючись у власну державу, мусить із цього загального здобутку дістати свій пай культурних вартостей. Таке бачення проблеми Г. Павлуцьким викликало жваву дискусію членів наради. Як зазначає О. Нестуля, згодом з'ясувалося, що її загалом підтримав голова української делегації на переговорах, проф. С. Шелухін. Він висловив побажання, щоб додатковий договір складався з двох списків речей. До першого мали увійти ті пам'ятки, вивезені з території України, а до другого – речі, на які українська держава мала право, виходячи з принципу розмежування майна колишньої царської Росії між країнами, що виникли на її території.

Варто наголосити, що Г. Павлуцький, окрім інших принципів відбору пам'яток до списків додаткового договору, керувався ще й інтересами української держави, розвитку її науки і культури. Оскільки підняте Г. Павлуцьким питання мало принципове значення, саме з його обговорення та з'ясування позиції з цього приводу представника Міністерства великоруських справ розпочалось 27 травня 1918 р. нове засідання членів наради зі складання опису речей до додаткового договору між Росією і Україною. Прагнучі відвернути загострення стосунків між учасниками наради, Г. Павлуцький не став відстоювати висловлені ним раніше міркування щодо підготовки додаткового договору, а погодився з пропозицією П. Холодного не встановлювати загального принципу чи то на користь держави, чи то непорушність наукової збірки, чи щось інше, а розглядати питання про кожну пам'ятку окремо. Однак і після цього уникнути гострих дискусій не вдалося.

5 червня 1918 р. міжвідомча нарада (комісія) з питань повернення культурно-історичних цінностей в Україну конституювалася в культурну комісію при українській делегації на мирних переговорах з Росією. Її головою було обрано П. Холодного, заступником – Г. Павлуцького. На цій посаді дослідник брав дієву участь у складанні списку пам'яток культури, які Україна мала отримати за принципом розмежування та обговоренні питання механізму його застосування і обґрунтування.

Принципову позицію зайняв Г. Павлуцький щодо повернення в Україну пам'яток, вивезених з її території у роки Першої світової війни. Він виступав за примусове повернення до країни культурних цінностей навіть приватної власності. Зрештою, цю пропозицію підтримала більшість членів комісії, які ухвалили вимагати передачі українській державі усіх вивезених під час війни з меж України до Росії державних, громадських, церковних музеїв, колекцій і окремих культурних пам'яток і цінностей.

Г. Павлуцький брав дієву участь у засіданні комісії 21 червня 1918 р., на якому було в основному схвалено проект статті про передачу культурних цінностей Україні, яку пропонувалося включити до російсько-українського мирного договору [7; 4-28]. Він не лише зробив значний внесок у справу дослідження вітчизняної культурної спадщини, але й сам був її творцем. Жвавою та дієвою була його участь у мистецтвознавчому житті Києва. Широко знаний у мистецьких колах як професіонал своєї справи, Григорій Григорович охоче став не лише до створення Секції мистецтв при Українському науковому товаристві, але й був активним учасником виставок українських художників; став ініціатором та ідейним натхненником створення численних художніх товариств у Києві тощо. Будучи членом-засновником Товариства київської спілки художників, Г. Павлуцький брав активну участь у її вернісажах [8; 118-119, 130-132].

1915 р. Г. Павлуцький став одним з ініціаторів організації Київського товариства художників (1915-1918 рр.), метою якого було посилення зав'язків між художниками, організація виставок і популяризація мистецтва. Навесні 1918 р. він став одним із засновників ще однієї мистецької організації – Товариства діячів українського пластичного мистецтва [1].

9-16 червня 1918 р. у Києві проходив Всеукраїнський з'їзд діячів українського образотворчого мистецтва, ініційований у тому числі й діячами товариства [9; 40]. Будучи головою з'їзду, Г. Павлуцький, виступив із доповіддю «Чим є національне мистецтво й чи воно повинно бути національним». Червоною ниткою через неї проходила головна ідея митця: «утворення справжнього, дійсного українського мистецтва, українського національного стилю» [1]. Разом з іншими членами з'їзду Г. Павлуцький підтримав постанову про створення «Центрального союзу митців» – федерації всіх художніх організацій, які на той час існували в Україні. Крім того, Григорій Григорович планував опублікувати свої статті у збірнику матеріалів з'їзду. Але, як зазначає Ю. Телячий, для практичної реалізації у життя цієї постанови не було належних стратегічних умов. Крім цього, у силу воєнно-політичних причин на початку 1919 р. перестало функціонувати і саме Товариство діячів українського пластичного мистецтва [9; 41-42].

Висновки. Таким чином, участь Г.Павлуцького у численних наукових, культурно-просвітницьких, мистецтвознавчих організаціях і товариствах свідчить про його активну громадянську позицію. Будучи популяризатором українського мистецтва, учений сприяв поживленню культурного і наукового життя країни.

Список використаної літератури

1. *Афанасьєв В.* Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький / В. Афанасьєв // Нар. творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 13-22.
2. *Афанасьєв В.* Секція мистецтв Українського наукового товариства в Києві [Електронний ресурс] / В. Афанасьєв. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=889&start=2.
3. *Григор'єва Т.* З історії збереження історико-культурної спадщини України: діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва [Електронний ресурс] / Т. Григор'єва, О. Денисенко. – Режим доступу: <http://history.ukma.kiev.ua/docs/journals/naukovi-zapysky/3/grygorieva-denysenko.pdf>.
4. *Денисенко О.* Григорій Павлуцький та його внесок у пам'яткоохоронну справу [Електронний ресурс] / О. Денисенко // Краєзнавство. – 1999. – №1-4. – С. 115-118. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_1999_1/33.pdf.
5. *Купрійчук В.* Трансформаційні перетворення системи державного управління в галузі культури в добу Центральної Ради (березень 1903 – квітень 1918 рр.) [Електронний ресурс] / В. Купрійчук. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/4.pdf>.
6. *Мирська Т.* Діяльність відділу пластичних мистецтв у 1917-1918 роках / Т. Мирська // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Історія. – 1997. – Вип. 35. – С. 99-106.
7. *Нестуля О.* Культурна комісія при делегації України на мирних переговорах із Росією 1918 р.: хроніка діяльності / О. Нестуля. – Полтава, 1993. – 64 с.
8. *Сторчай О.* Художні твори Григорія Павлуцького на київських виставках 1910-х років / О. Сторчай // Образотвор. мистецтво. – 2013. – № 2. – С. 118-119 ; № 3. – С. 130-133.
9. *Телячий Ю.* Первый Всеукраинский съезд деятелей изобразительного искусства (1918 г.) / Ю. Телячий // Учен. зап. УО ВГУ им. П. М. Машерова. – Витебск, 2014. – Т. 17 – С. 39-43.
10. *Щербань Т.* Мистецтвознавці Українського наукового товариства та їхній внесок у науку, освіту, культуру [Електронний ресурс] / Т. Щербань // Вісник НАН України. – Київ, 2009. – № 11. – С. 45-55. – Режим доступу: http://dspase.nbu.gov.ua/bistream/handle/123456789/27146/17_Shcherban.pdf?sequence=1.

References

1. *Afanasiev V.* The researcher of Ukrainian art Grigoriy Pavlutskiy / V. Afanasiev // Narodna tvorchist ta etnografiya. – 2003. – № 4. – P. 13-22. – Retrieved from: <http://nte.ethnolog.org.ua/zmist/2003/N4/Art01.html> [in Ukrainian].
2. *Afanasiev V.* The section of arts of the Ukrainian scientific society in Kiev. – Retrieved from : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=889&start=2 [in Ukrainian].
3. *Grigorieva T.* From the history of preservation of historical and cultural heritage of Ukraine: the Kiev society for the protection of ancient monuments and art / T. Grigorieva, O Denisenko. – Retrieved from: <http://history.ukma.kiev.ua/docs/journals/naukovi-zapysky/3/grygorieva-denysenko.pdf> [in Ukrainian]
4. *Denisenko O.* Grigory Pavlutskiy and his contribution to our team // Kraeznavstvo. – 1999. – № 1-4. – P. 115-118. – Retrieved from: http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_1999_1/33.pdf[in Ukrainian].
5. *Kupriyichuk V.* Transformation transformation of the system of state management in the field of culture in the era of the Central Rada (March 1903 – April 1918) / V. Kupriyichuk. – Retrieved from: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/4.pdf>[in Ukrainian].
6. *Myrska T.* The activities of the Department of plastic arts in 1917 – 1918 years // Visnyk Kyiv.un-tu im.T.Shevchenka.Seriya: Istoriya. – 1997. – Vup. 35. – P. 99-106. [in Ukrainian].
7. *Nestulia O.* Cultural Commission of the Ukrainian delegation at the peace negotiations with Russia, 1918: a chronicle of activities / O. Nestulia. – Poltava, 1993. – 64 p. [in Ukrainian].
8. *Starchy O.* (2103). Artwork of Gregory Pavlickova at the Kiev exhibition of 1910-ies. / O.Starchy // Образотвор. mystetstvo. – 2013. – № 2. – p. 118-119 ; № 3. – p. 130-133 [in Ukrainian].
9. *Telyachyy Yu.* The First all-Ukrainian Congress of figures of the fine arts (1918) / Yu. Telyachyy // Uch. zap. UO VHU ym. P. M. Masherova. – Vitebsk, 2014. – Vol. 17. – p. 39-43. [in Russian].
10. *Shcherban T.* Critics of the Ukrainian scientific society and their contribution to science, education, culture // T. Shcherban // Visnyk NAN Ukrayiny. – 2009 – Vol.11. – p. 45-55. Retrieved from: http://dspase.nbu.gov.ua/bistream/handle/123456789/27146/17_Shcherban.pdf?sequence=1[in Ukrainian].

ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Г. ПАВЛУЦКОГО КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЗДАНИЯ УКРАИНСКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВВ.

Богатикова Елена Вадимовна,

аспирантка специальности 26.00.01 – «История и теория культуры»,
Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Рассмотрено участие Г. Павлуцкого в деятельности культурно-просветительских обществ Украины, которые функционирующих в конце XIX – начале XX столетия. Автором освещен его вклад в дело сохранения и возвращения культурных памятников в Украину. В работе также показан вклад ученого в создание искусствоведческих обществ в Киеве и их роли для украинской культуры.

Ключевые слова: Украинское научное общество, Киевское общество древностей и искусств, Историческое общество Нестора Летописца, Киевское общество охраны памятков и искусства, движение за сохранение памятков искусства.

**G. PAVLUTSKIY'S SOCIAL ACTIVITY AS AN INTEGRAL PART
OF THE UKRAINIAN CULTURAL SPACE CREATION OF THE LATE XIX – EARLY XX CENTURIES**

Bogatikova Elena, graduate student, Mariupol State University, Mariupol

The given study analyzes the participation of G. Pavlutskiy in the activity of the Ukrainian cultural and educational societies which functioned in the late XIX – early XX centuries. The author highlights his contribution to the preservation and return of cultural monuments into Ukraine. The paper presents the scientist's contribution to the creation of the artistic societies in Kyiv and their role for the Ukrainian culture.

Key words: Ukrainian scientific society, Kyiv society of antiquities and arts, Historical society of Nestor the Chronicler, Kyiv society for the protection of ancient monuments and art, monument protection movement.

UDC 061.22(477) «189/192»:292

**G. PAVLUTSKIY'S SOCIAL ACTIVITY AS AN INTEGRAL PART
OF THE UKRAINIAN CULTURAL SPACE CREATION OF THE LATE XIX – EARLY XX CENTURIES**

Bogatikova Elena, graduate student, Mariupol State University, Mariupol

The name of the talented Ukrainian scientist G. Pavlutskiy (1861-1924) for many years fell out of the field of view of researchers of the Russian scientific and cultural space of the turn of the century. Only in the early twenty-first century, when actively began to appear in works devoted to the formation and development of Ukrainian University science, art and artistic organization, etc., modern researchers began cautiously, laconic blow G. Pavlutskiy in their works. This causes the relevance of this study.

The purpose of the article the study of public activities of G. Pavlutskiy. Certain aspects of its Biograph devoted to the study of O. Denisenko, V. Afanasiev, O. Nestulia, O. Starchy, etc.

The article deals with G. Pavlutskiy's participation in Ukrainian cultural societies. The author underlines his work in the sphere of preserving and returning cultural inheritance into Ukraine. The scientist's work of creating art societies in Kyiv is stressed in this work. The author proves that G. Pavlutskiy's creative passion gave the opportunity not only to publish his scientific works but assisted his activity in scientific societies.

The scientist was a member of Moscow archeological society, Ukrainian scientific society, he was the head of Kyiv guarding of memorial society etc.

The author shows G. Pavlutskiy's participation in cultural society that was dealing with bringing valuable works of art back into Ukraine. The personal position of the scientist, concerning bringing back to Ukraine from Russia not only memorials of Ukrainian history and culture, but also general cultural possessions of the former empire is proved.

The author gives the facts testifying G. Pavlutskiy's being not only investigator of Ukrainian cultural inheritance, but a passionate creator, too. His participation in cultural life of the capital was exceptionally active. G. Pavlutskiy was widely known in art spheres as a profound professional. He not only created art sections in the Ukrainian Scientific society; he was also active participant of Ukrainian art's exhibitions. He inspired creation of numerous art societies in Kyiv as well. Being a founding member of Kyiv union of artists, G. Pavlutskiy took an active part in its exhibitions. In the concluding part the author points out G. Pavlutskiy's active social position.

Key words: The Ukrainian scientific society, Kyiv society of antiquities and arts, Historical society of Nestor the Chronicler, of the Kyiv society for the protection of ancient monuments and art, monument protection movement.

Надійшла до редакції 29.10.2016 р.

УДК 316.7(477)«1917/1920»(045)

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ІДЕОЛОГІЧНОЇ БОРОТЬБИ 1917-1920 РОКІВ

Давва Вікторія Вікторівна, аспірант кафедри
культурології та інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
kiwi87@bk.ru

Визначається взаємозв'язок ідеологічної діяльності українських урядів доби Національно-демократичної революції 1917-1920 років із виникненням в українській культурі нових процесів та течій. Проаналізовано

основні напрями діяльності революційних урядів з питань перебудови ідейної наповненості української культури та їх кінцевих результатів. Дається оцінка ідеологічному змісту культури як сфери суспільного життя, впливу цієї ідеології на формування певних цінностей та ідеалів серед широких народних мас.

Ключові слова: ідеологія, культура, культурна політика, український уряд, Національно-демократична революція 1917-1920 років.

Постановка проблеми. Ідеологія являє собою систему поглядів і теорій, в яких усвідомлюються і виражаються корінні інтереси різних соціальних груп і містяться програми закріплення або зміни існуючих суспільних відносин. Без певної системи ідей украї важко визначити мету, завдання та напрям подальшого розвитку держави. Вихід із цього уявного протиріччя полягає в тому, що кожна ідеологія відносно конкретної особи, громадянина, дійсно не повинна носити обов'язкового або примусового характеру, але держава повинна мати власну ідеологію – загальну стратегією її розвитку [14].

Мета статті. Ідеологія українських революційних урядів періоду 1917-1920 рр. мала великий вплив на формування цінностей, поглядів та напрямів розвитку усіх сфер суспільного життя на українських землях. Визначення взаємозв'язку ідейної спрямованості політики українських урядів із виникненням в українській культурі нових процесів та нових напрямів розвитку є основною метою даного дослідження.

Актуальність цієї проблеми полягає у важливості теоретичного обґрунтування впливу політичної ідеології на формування культурної сфери держави та визначення практичних результатів цього впливу через формування в культурі відповідних стилів, течій та напрямків.

Останні дослідження та публікації. В останні роки спостерігається збільшення інтересу українських науковців до проблем національної культури революційного періоду. Це стає результатом ґрунтовних досліджень, що викладаються в кандидатських та докторських дисертаціях таких вчених як О. Стасюк, З. Олійник, Д. Бачинський та ін.

Незважаючи на зацікавленість вітчизняних вчених питанням української культури революційної доби, проблема взаємозв'язку ідейної спрямованості політики українських урядів із становленням національної культури є не до кінця розкритим.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яке суспільство щоб стати нацією, крім об'єднання спільними економічними інтересами, повинно інтегруватися ще й додатковими зв'язками як то спільністю мови, культури, особливостями національного менталітету, своєю самоідентифікацією – національною самосвідомістю. Саме пробудження національної самосвідомості за певних умов буття народу (загроза поневолення, посягання на рідну віру, традиції, мову тощо з боку інших народів і держав) породжує формування узагальнюючих уявлень про цінності нації, її ідеали, оцінки, міфи, мрії та орієнтації. Національна свідомість спрямовує зусилля народу на розв'язання життєво важливих проблем з активним використанням політичних засобів. Ядром національної свідомості є ідея здобуття й утвердження суверенного статусу народу й формування його основних засобів – національної держави і власної політичної системи [14].

Як бачимо, ідеологічне наповнення всіх сфер суспільного життя і культури зокрема має ґрунтовний вплив на формування певних цінностей та ідеалів серед широких народних мас. Проте, на нашу думку, в умовах політичної боротьби та постійної зміни владних структур з їхніми політичними курсами, формування уявлень про цінності нації та її ідеали відбувалося переривчасто з різкими змінами орієнтирів. Як результат такого ідеологічного впливу на світогляд українського народу – не до кінця сформована система переконань та світосприйняття, не реалізовані та не втілені в життя ідеї реформування та перебудови певних сфер культурного життя, що залишилися на декларативному рівні.

Отже, при аналізі української культури доби Національно-демократичної революції 1917-1920 років нами виявлена схожість ідейного наповнення культурної політики українських національних урядів: Центральної ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР. Так, незважаючи на відмінність поглядів щодо основних та другорядних питань, що потребують вирішення, а також способів і інструментів вирішення цих питань, українські національні уряди мали за основну ідею відродження національної самосвідомості українського народу та створення суверенної української держави. Ці ідеї ставилися за пріоритетні у розвитку всіх сфер суспільства та знаходили своє відображення в культурних перетвореннях революційної доби. Звертаючись до праці політичного діяча, історика та публіциста, сучасника революційних подій Д. Дорошенка «Історія України 1917-1923 роки» [6; 336-370], маємо змогу відтворити настрої української інтелігенції і її ставлення до перетворень в культурній сфері та сфері народної освіти. На думку науковця, «як тільки упав ненависний царський режим, українське громадянство негайно ж взялося за організацію українського шкільництва і до відновлення культурно-просвітної праці в національному дусі» [7; 386]. Доходимо

думки, що Центральна Рада при перетвореннях культурної сфери за основну ідею ставила посилення українізації та пробудження в суспільстві національних інтересів.

Звернемося до українських періодичних видань того періоду. При цьому акцентуємо увагу не на відомчих виданнях, які у своїй діяльності скеровувалися урядовими структурами, а на виданнях, що належали громадським та політичним організаціям і більш-менш об'єктивно відображали реальний стан речей, втілення ідей правлячого уряду в життя та їх підтримку широким загалом. Отже, у першому випуску часопису «Стерно» за 24 березня 1917 р. – віснику Київського українського студентства, знаходимо статтю «Свято і будень», автор якої натхненно описує урочисті маніфестації 16 та 19 березня, називаючи їх «Свято Революції» та «Велике Українське Свято»: «Ніхто не забуде тих безкраїх хвиль живого люду! Це перша весна на Україні. Перша весна, перший ранок після двох століть зими і сну!..» [15]. Там же автор окреслює першочергові заходи, які необхідно провести: «...назріває нова робота, ще більш відповідальна, ніж організовані маніфестації – це книжка і газета. Це наші будні після свят. От до чого нам треба неодмінно взятись» [15]. У другому випуску часопису від 31 березня 1917 р. питання книговидавництва та поширення книжок знов піднімається у статті «Продаж книжок». При цьому акцент робиться на сільській місцевості: «Несім-же ж на село книжку і газету, але не робім старих помилок. Не роздача книжок, а бібліотеки, читальні і при них продаж книжок – от яка наша мета» [13].

Інший приклад втілення в життя національних ідей Центральною Радою, яка почала піклуватися розвитком української культури на державних засадах, – відкриття 5 жовтня 1917 р. Київського українського народного університету у складі історико-філологічного, фізико-математичного і правничого факультетів, згідно рішення Генерального секретаріату. Тоді ж вирішено створити Український народний університет у Кам'янці-Подільському. Але реалізована ця ідея була лише при Гетьмані П. Скоропадському. До речі, цей факт, на ряду з багатьма іншими, свідчить про послідовність та правонаступність політики українських урядів, які нерідко продовжували справу попередників.

Національні ідеї Української Центральної Ради знайшли втілення також у створенні Української Академії мистецтв (згодом Художнього інституту) в Києві. Рішення про це ухвалене 22 листопада 1917 р. Академія мала сприяти розвитку художніх шкіл в Україні. Вона давала вищу художню освіту спеціалістам малярства, різьбярства, будівництва, гравюри, художніх промислів.

Відображення ідейного спрямування національної політики Центральної Ради вбачаємо також у новому етапі діяльності Молодого театру в Києві, що виник ще у травні 1916 р. за ініціативою актора театру М. Садовського Леся Курбаса.

Вважаємо за доцільне звернутися до праці видатного політичного і громадського діяча революційного періоду, дослідника української культури Д. Антоновича «Триста років українського театру. 1619-1919 роки», яку автор присвятив розвитку театральної сфери в Україні. У ній знаходимо чітке формулювання основних ідей та прагнень, що стали актуальними для українського народу в цей час: «Народ прокинувся до державного життя і недвозначно виявив свою волю стати нацією, перетворитися з етнографічної маси в державний організм. З революційним натиском думка українця дійшла до утворення державної ідеї» [2; 206]. Примітним, на нашу думку, є той факт, що на відміну від театру М. Садовського, який продовжував традицію українського побутового театру, Л. Курбас і його «Молодий театр» вдалися до модерних сценічних засобів відтворення української та європейської драматургії. Як бачимо, увібравши нові орієнтири та віяння у суспільному житті, що активізувалися у діяльності національного уряду, нове покоління творчої молоді отримало змогу проявити свою індивідуальність і відійти від традиційного побутового «українофільського» театру.

Реалізація цих ідей вилилася у спроби створення українського європейського театру. Л. Курбас проголошував: «Молодий театр відкидає провінційну залежність від російських стилів», робить «прямої поворот до Європи і самого себе», він буде йти «власною українською дорогою», його кредо – «вчитися і шукати самотужки». Л. Курбас підкреслював, що в цих пошуках головним буде «стиль у формах мистецтва» [9; 225].

Важливість такого питання, як розвиток українського драматичного театру для суспільства, вбачаємо в появі заміток та публікацій в тогочасних періодичних виданнях. Так, у виданні «Українська республіка» від 15-30 жовтня 1917 р. знаходимо статтю «Український театр», у якій порушується питання розвитку драматичного театру, пояснюючи його як найвищу ступінь літературного розвитку кожного народу, а також пошуку сучасних українських театральних поетів та драматургів: «Але вже нині можна вказати на виринаючу творчу волю народу... Якийсь геній береже кожний народ і посилає йому королів, поїв, злодіїв, героїв поетів, яких він власне потребує але також на яких заслужив» [17].

Подальша зміна уряду Центральної Ради урядом Гетьманату П. Скоропадського корінним чином не зламала ідеологічної спрямованості у політиці влади. Проте не можемо не відмітити, що на момент приходу до влади Гетьмана та обрання ним нового політичного напрямку, настрої в суспільстві були неоднозначні, що знаходило відображення в культурі і в друкованому слові зокрема. Так, у виданні Харківської Губерніальної Народної Ради «Земське діло» за 2 серпня 1918 р. розміщено нарис «Старий», в якому автор розповідає про старого «кобзаря», що співає на площі великого міста слова українського гімну у той час, коли починають лунати звуки військового маршу у виконанні німецького оркестру. Автор закінчує нарис словами: «Не подолати офіційному маршу вільної пісні, не перемогти, як не зломити душу твою козацьку темряві днів наших, кобзарю» [16]. У такий завуальований спосіб автор намагався донести думку про несприйняття народними масами зміни орієнтирів у політиці нового уряду.

Тим не менш, основна ідея – пробудження національної самосвідомості та створення української держави, в діяльності уряду залишилася незмінною. Підтвердження цього знаходимо в історичних свідченнях. Звертаємося до другого тому «Історії України 1917-1923 роки» Д. Дорошенка, де наведено текст виступу щойно призначеного на посаду міністра освіти М. Василенка. Той, висловлюючи свої погляди на напрям та завдання Міністерства освіти, зауважує: «Я маю своїм завданням мірити національні течії, по змозі уникаючи тих суперечок, але ніяк не покидаючи гасла нашого Уряду: самостійна національна українська держава», а також «загальна наша мета – розвиток української національної культури й утворення умов, сприяючих цьому розвиткові» [6; 338]. Не оминаємо увагою й відкриття за часів Гетьмана нового відомства – Головного управління мистецтва й національної культури, яке опікувалося національною культурою. Зі слів Д. Дорошенка, воно було створене «в цілях успішного розвитку й поширення національної української культури» та увібрало в себе усі справи, що стосувалися театральної, музейної та бібліотечної галузей [6; 364]. Як бачимо, для реалізації і втілення в життя національної ідеї новим урядом обрано реформування системи державних культурних установ.

Головними здобутками державної інституції з керівництва культурно-мистецьким процесом стало створення низки державних установ – Національного музею на базі Київського художньо-промислового і наукового музею; Національного архіву та Археографічної комісії на основі попередніх напрацювань Київської комісії давніх актів; Національної бібліотеки, Національної опери і Державного драматичного театру.

Маємо свідчення, що значна державна підтримка надавалася театральним і музичним установам. Зокрема, 23 серпня урядом була ухвалена постанова «Про заснування в м. Київ Державного драматичного театру». За державної підтримки 30 серпня у Києві засновано Державну драматичну школу, що мала готувати режисерів та акторів; Кобзарську школу, Український національний хор під керівництвом О. Кошиця. 15 листопада виник один із перших державних музичних колективів – Державний симфонічний оркестр ім. М. Лисенка [3; 12]. Прикладом реалізації національних ідей у політиці уряду Гетьманату є той факт, що не втручаючись у творчий процес і не намагаючись впливати на його хід, влада прагнула надати громадським установам допомогу, скоординувати їх зусилля у розвитку національної культури. Зокрема, призначалися державні пенсії та субсидії як окремим митцям, так і колективам.

Ще одним свідченням правонаступності ідеологічної спрямованості у діяльності національних урядів, на нашу думку, є стан літературно-мистецького життя України в добу П. Скоропадського, яке було органічно пов'язане з попереднім 1917 р., коли розпочався процес духовного оновлення України. Зростання національної свідомості, широка мережа громадських культурно-освітніх установ, творчих організацій забезпечили подальший розвиток української культури, який підтримувався державним фінансуванням [10]. Так, діяльність відділів Міністерства народної освіти і мистецтва, які опікувалися розвитком українського мистецтва, літератури, театру, кінематографа, книговидання, сприяла зміцненню та поглибленню перетворень у всіх сферах духовного життя України і заклала міцний фундамент для подальшого піднесення української культури.

Наступним етапом в ідеологічних перетвореннях революційних років стало правління Директорії УНР. Зазначимо, що сприятливим фактором розвитку культури у той час були значні практичні напрацювання попередньої влади в культурній сфері. Проте не відкидаймо й негативні фактори, що перешкоджали культурному розвиткові: нестабільність, невизначеність курсу нової влади ставили великий знак питання на шляху подальшого розвитку різних напрямів національного мистецтва, які фактично відродилися за Центральної Ради. Так, на час приходу Директорії до влади, в Києві функціонували чотири професійні театри українського спрямування: Другий міський театр, Державний народний театр, Державний драматичний театр та «Молодий театр» [4; 128]. Доходимо думки, що нова влада у поширенні своєї ідеології надавала перевагу тим напрямам української культури, які відрізнялися видовищністю та наочністю. Як доказ цього, звертаємось до історичних прикладів. Маємо підтвердження,

що Директорія надавала заохочувальну підтримку не лише професійним, а й аматорським театрам, що мали донести до широкої аудиторії здобутки сценічного мистецтва. При цьому визнавалася велика естетична і виховна роль театру в суспільному житті. Для цього створювалися мандрівні театри. На мандрівні трупи покладалося особливе завдання – виховання у мас не лише естетичного смаку і любові до мистецтва, а й національної свідомості та почуття громадянського обов'язку.

Таким чином, при низькому життєвому рівні та відсутності розгалуженої інформаційної мережі, частковій неграмотності населення мандрівний театр був не лише єдиною культурною розвагою, а й школою патріотизму, яка формувала в політично нерозвиненого селянства почуття приналежності до української нації, стимулювала громадську активність [12; 423].

Поруч із театральним, продовжувало розвиватись музичне та хорове мистецтво. Уряд уважно стежив за всіма культурними подіями, допомагаючи в аматорських починаннях молодим мистецьким колективам.

Яскравим прикладом втілення в життя національних ідей є, на нашу думку, створення за часів Директорії Української республіканської хорової капели, перед якою було поставлено завдання державної ваги – популяризувати українське національне мистецтво на високому професійному рівні як в Україні, так і за кордоном [4; 131].

Причину такого розвитку подій вбачаємо в тому, що за Директорії найперше розвивалися ті галузі мистецтва, які мали просвітницько-пропагандистське значення. Театр, музика широко використовувалися для виховання в населення національної свідомості та підтримки революційного духу. Саме тому відбувалася переорієнтація на видовищність та посилювалася національна складова і політичний компонент в театральній-музичній сфері. Репертуар театрів стає майже виключно українським. Перед мандрівними театрами та музичними колективами ставиться завдання: пропагувати національну ідею по всій території України, особливо в місцях, віддалених від культурних центрів [3; 16].

Паралельно з акцентуванням урядом Директорії уваги на пропагандистській спрямованості культурної сфери відбувався жорсткий контроль з боку влади за будь-якими проявами та випадками агітації. Про це свідчать постанови та закони Директорії, що створювалися із метою врегулювання питань агітації та пропаганди, які знаходимо у двотомному виданні «Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали» [5; 374].

Так, у Постанові Директорії про заборону агітації проти Української Народної Республіки від 26 листопада 1918 р. зазначається, що прибічники поваленої гетьманської влади проводять провокаційну роботу з метою «внести дезорганізацію і безладдя в те велике діло визволення українського народу з-під влади панів, яке веде тепер українська демократія» [5; 384]. У зв'язку з цим Директорія постановляє заборонити будь-яку агітацію та підбурювання проти існуючої влади, а також проти державної незалежності Української Народної Республіки [5; 385].

З метою правового регулювання відносин у сфері агітації та пропаганди урядом Директорії утворено Управління преси та інформації. Виходячи із завдань, викладених у Декреті Директорії УНР від 31 грудня 1918 р, управління створене для того, щоб «освідомлять широкі народні маси на Україні про самостійно-державні інтереси Української Народної Республіки, як також заступати ці інтереси перед громадською думкою за кордоном» [5; 399]. Як бачимо, у документі зазначена головна ідея і мета Директорії, а саме «самостійно-державні інтереси». Зазначимо також, що цей орган мав на меті проведення провладної агітаційної роботи та врегулювання відносин у цій сфері.

Так само, на шлях пропагування своїх ідей стала комуністична партія, яка у перші роки свого правління все ще помітно відчувала брак підтримки з боку неросійських народів. Тому партія почала шукати засоби досягнення визнання та підтримки серед них.

Важливо підкреслити, що з приходом до влади комуністичної партії на українських землях, послідовність та правонаступність ідейного наповнення політики попередні урядів різко припиняється. Відбувається злам у системі ідеологічних орієнтирів, повністю змінюється курс у політиці влади.

Основні тези в діяльності нової влади, на нашу думку, яскраво проілюстровано на прикладі так званої «теорії двох культур». Один із найбільш високопоставлених партійних чиновників в Україні, Д. Лебідь, відстоював цю теорію, відповідно до якої російська культура в Україні, як передова культура прогресивного пролетаріату і міста, неминуче повинна перемогти українську культуру, пов'язану з відсталим селянством і селом, тому комуністи зобов'язані сприяти цьому «природному процесу» [8; 81]. Зауважимо, що в даний період ідеологізація культури стає тотальною – усі її функції підкорюються потребам офіційної ідеології. Внаслідок ідеологізації культурного життя, яка дійшла до крайніх і найбільш потворних форм, за рамками дозволеного опинилися колосальні пласти із загальнолюдської культурної спадщини. Так, уже у перші роки радянської влади з репертуару театрів були вилучені опери «Життя за царя» Глінки і «Князь Ігор» Бородіна – лише через свої назви.

Заборонялись також дитячі казки з царями і царицями, королями і принцями, в т.ч. казки Пушкіна, заборонялось влаштувати ялинки на Новий рік.

Як контрреволюційна сила розглядалася інтелігенція. Ідеологію більшовицьких керівників повністю відображали неодноразові висловлювання одного з керівників Компартії України В. Затонського про те, що малописьменний червоноармієць-комуніст несе ідейно набагато вищу культуру, ніж вишуканий український інтелігент старого покоління.

На нашу думку, найбільш яскравим проявом пропагування ідей радянської влади був план монументальної пропаганди, за яким у містах знищувалися пам'ятники царської Росії і з'являлись пам'ятники К. Марксу, Ф. Енгельсу, діячам радянського і світового революційного руху [8; 90].

З приходом до влади більшовиків в Україні почався етап фактично безконтрольного ставлення до культурної спадщини. У перші роки радянської влади можна визначити два основних напрями у втраті пам'яток культури: по-перше, вивіз предметів старовини за кордон емігрантами; по-друге, нищення пам'яток революційно налаштованими масами. Певну підтримку за другим напрямом здійснювала і офіційна влада радянської країни. Так, 14 квітня 1917 р. вийшов декрет Ради Народних Комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РНК РРФСР) «Про знесення пам'ятників, споруджених на честь царів та їх слуг, і вироблення проектів пам'ятників Російської соціалістичної революції». Відповідно до цього декрету в термін до 1 травня необхідно було знести пам'ятники так звані «потворні істукани», що, на думку нової влади, не становили ні історичної, ні художньої цінності [1; 119].

Висновки. Підводячи підсумок, можна стверджувати, що брак ідеології державотворення сповільнює державотворчі процеси та гальмує духовно-культурний розвиток нації. Тому в основі суспільного розвитку будь-якої країни мають бути певні загальнодержавні ідеологічні принципи. Ідеологічне підґрунтя політики українських революційних урядів мало неабиякий вплив на формування нових течій та напрямів розвитку української культури. При цьому, ідеологія урядів спрямовувала культуру у відповідне русло, і прийняття або ж неприйняття суспільством основних поглядів та ідей влади знаходило своє відображення в усіх галузях культурного життя.

Важливим моментом у досліджуваному питанні є діаметрально протилежне ідейне наповнення політики національних та більшовицького урядів. Якщо при зміні урядів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії українська культура зазнавала незначних змін та розвивалася шляхом наслідування і органічного взаємозв'язку ідей, цінностей і поглядів правлячих структур, то з приходом влади більшовиків, яка несла нову контрастну ідеологію, в українській культурі відбувся злам і жорстка перебудова в усіх її галузях.

Список використаної літератури

1. *Алексєєв О. О.* Формування пам'яткоохоронного законодавства в перші роки радянської влади (1917-1920 рр.) / О. О. Алексєєв // Наук. пр. іст. ф-ту Запорізьк. нац. ун-ту / [гол. ред. Турченко Ф. Г.]. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVII. – С. 117-120.
2. *Антонович Д.* Триста років українського театру 1619-1919 / Д. Антонович. – Прага : Укр. громад. видав. фонд, 1925. – 27 с.
3. *Богуславський О. В.* Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / О. В. Богуславський. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. – 20 с.
4. *Буравченко Д. А.* Культурне життя за Директорії УНР: здобутки та втрати / Д. А. Буравченко // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті : матеріали Всеукр. наук. конф. (20 – 22 трав. 2009 р.) / Укр. ін-т нац. пам'яті, Ін-т історії України НАН України, Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка ; відп. ред. В. Ф. Верстюк. – Київ : Фоліант, 2009. – С. 127-140.
5. *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки.* Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : док. і матеріали : у 2 т., 3 ч. / упоряд.: В. Верстюк (кер.) та ін. – Київ : Вид. ім. О. Теліги, 2006. – Т. 2. – 744 с.
6. *Дорошенко Д.* Ілюстрована історія України 1917-1923 рр. / Д. Дорошенко // Укр. Гетьман. Держава 1918 р. – Ужгород, 1930. – Т. II. – 512 с.
7. *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923 рр. Т. I. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – 459 с.
8. *Золотоверхий І. Д.* Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.) / І. Д. Золотоверхий. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. – 346 с.
9. *Кордон М. В.* Українська та зарубіжна культура / М. В. Кордон. – 3-е вид – Київ : Центр учб. літ., 2010. – 584 с.

10. *Осташко Т. С.* Політика Гетьманату П. Скоропадського в галузі освіти та культури [Електронний ресурс] / Т. С. Осташко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/Ief/2010-2011_16/Ostashko.pdf
11. *Отрешко В.* Ідеологія як складова державотворення [Електронний ресурс] / В. Отрешко // Освіта регіону. – 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/992>.
12. *Попович М. В.* Нарис історії культури України / М. В. Попович. – Київ : АртЕк, 1998. – 728 с.
13. *Продаж книжок* [Електронний ресурс] // Стерно : вісн. Київ. укр. студентства. – 1917. – 31 берез. (№ 2) – Державний архів Сумської обл. – Спр. 3. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21082/>
14. *Рудакевич О.* Культурні та ідеологічні засади національної моделі конституціоналізму / О. Рудакевич // Віче. – 2012. – № 19. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3326>.
15. *Свято і будень* [Електронний ресурс] // Стерно : вісн Київ. укр. студентства. – 1917. – 24 берез. (№ 1). – Державний архів Сумської обл. – Спр. 3. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21081/>
16. *Старий* [Електронний ресурс] // Земське діло. – 1918. – 2 серп (№ 324). – Державний архів Сумської обл. – Спр. 13. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21198/>
17. *Український театр* [Електронний ресурс] // Укр. Республіка. – 1917. – 15-30 жовт. (№ 1). – Державний архів Сумської обл. – Спр. 4. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21083/>

References

1. *Aliksieiev O. O.* Formuvannya pamiatkoohoronnoho zakonodavstva v pershi roky radianskoi vlady (1917-1920 rr.) / O. O. Aleksieiev // Nauk. pr. ist. f-tu Zaporizk. nats. un-tu / [hol. red. Turchenko F.H.]. – Zaporizhia, 2009. – Вип. XXVII. – S. 117-120.
2. *Antonovych D.* Trysta rokiv ukrainskoho teatru 1619-1919 / D. Antonovych. – Praha : Ukr. hromad. vydav. fond, 1925. – 275 s.
3. *Bohuslavskiy O. V.* Informatsiino-presova diialnist Tsentralnoi Rady ta ukrainskykh uriadiv 1917–1920 rr. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.08 / O. V. Bohuslavskiy. – Kyiv : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2002. – 20 s.
4. *Buravchenko D. A.* Kulturne zhyttia za Dyrektorii UNR: zdobutky ta vtraty / D. A. Buravchenko // Symon Petliura v istorii ta natsionalnii pamiaty : materialy Vseukr. nauk. konf. (20 – 22 trav. 2009 r.) / Ukr. in-t nats. pamiaty, In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Poltavskiy derzh. ped. un-t im. V.H. Korolenka ; vidp. red. V. F. Verstiuk. – Kyiv :Foliant, 2009. – S. 127-140.
5. *Dyrektoriia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliki.* Lystopad 1918 – lystopad 1920 rr. : dok. i materialy : u 2 t., 3 ch. / uporiad.: V. Verstiuk (ker.) ta in. – Kyiv : Vyd. im. O. Telihy, 2006. – T. 2. – 744 s.
6. *Doroshenko D.* Iliustrovana istoriia Ukrainy 1917-1923 rr. / D. Doroshenko // Ukr. Hetman. Derzhava 1918 r. – Uzhhorod, 1930. – T. II. – 512 s.
7. *Doroshenko D.* Istoriiia Ukrainy 1917-1923 rr. T. I. Doba Tsentralnoi Rady / D. Doroshenko. – Uzhhorod, 1932. – 459 s.
8. *Zolotoverkhyi I. D.* Stanovlennia ukrainskoi radianskoi kultury (1917-1920 rr.) / I. D. Zolotoverkhyi. – Kyiv : Vyd-vo AN URSS, 1961. – 346 s.
9. *Kordon M. V.* Ukrainska ta zarubizhna kultura / M. V. Kordon. – 3-e vyd – Kyiv : Tsentr uchb. lit., 2010. – 584 s.
10. *Ostashko T. S.* Polityka Hetmanatu P. Skoropadskoho v haluzi osvity ta kultury [Elektronnyi resurs] / T. S. Ostashko. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/Ief/2010-2011_16/Ostashko.pdf
11. *Otrishko V.* Ideolohiia yak skladova derzhavotvorennia [Elektronnyi resurs] / V. Otrishko // Osvita rehionu. – 2013. – № 1. – Rezhym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/992>
12. *Popovych M. V.* Narys istorii kultury Ukrainy / M. V. Popovych. – Kyiv : ArtEk, 1998. – 728 s.
13. *Prodazh knyzhok* [Elektronnyi resurs] // Sterno : visn. Kyiv. ukr. studentstva. – 1917. – 31 berез. (№ 2) – Derzhavnyi arkhiv Sumskoi obl. – Spr. 3. – Rezhym dostupu: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21082/>
14. *Rudakevych O.* Kulturni ta ideolohichni zasady natsionalnoi modeli konstytutsionalizmu / O. Rudakevych // Viche. – 2012. – № 19. – Rezhym dostupu: <http://www.viche.info/journal/3326>.
15. *Sviato i buden* [Elektronnyi resurs] // Sterno : visn Kyiv. ukr. studentstva. – 1917. – 24 berез. (№ 1). – Derzhavnyi arkhiv Sumskoi obl. – Spr. 3. – Rezhym dostupu: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21081/>
16. *Staryi* [Elektronnyi resurs] // Zemske dilo. – 1918. – 2 serп (№ 324). – Derzhavnyi arkhiv Sumskoi obl. – Spr. 13. – Rezhym dostupu: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21198/>
17. *Ukrainskyi teatr* [Elektronnyi resurs] // Ukr. Respublika. – 1917. – 15-30 zhovt. (№ 1). – Derzhavnyi arkhiv Sumskoi obl. – Spr. 4. – Rezhym dostupu: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/21083/>

УКРАИНСКАЯ КУЛЬТУРА В УСЛОВИЯХ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ БОРЬБЫ 1917-1920 ГОДОВ

Давва Виктория Викторовна, аспирант кафедры культурологии и информационной деятельности, Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Определяется взаимосвязь идеологической деятельности украинских правительств времен Национально-демократической революции 1917-1920 годов с появлением в украинской культуре новых процессов и течений. Проанализированы основные направления деятельности революционных правительств по перестройке идейного наполнения украинской культуры и их конечные результаты. Дается оценка идеологическому

содержанию культуры как сферы общественной жизни, влиянию этой идеологии на формирование определенных ценностей и идеалов среди широких народных масс.

Ключевые слова: идеология, культура, культурная политика, украинское правительство, Национально-демократическая революция 1917-1920 годов.

THE UKRAINIAN CULTURE IN THE IDEOLOGICAL STRUGGLE OF 1917-1920

Davva Victoria, graduate student, the Department of Cultural and Information Activities, Mariupol State University, Mariupol

The article defines the relationship of the ideological activity of the Ukrainian governments during the National Democratic Revolution of 1917-1920 with the advent of the new processes and trends in the Ukrainian culture. It analyzes the main activities of the revolutionary governments that restructured the ideological content of the Ukrainian culture and their outcomes. It estimates the ideological content of the culture as a sphere of social life, the influence of this ideology on the formation of certain values and ideals among the masses.

Key words: ideology, culture, cultural policy, the Ukrainian government, the National Democratic Revolution of 1917-1920.

UDC 316.7(477)«1917/1920»(045)

THE UKRAINIAN CULTURE IN THE IDEOLOGICAL STRUGGLE OF 1917-1920

Davva Victoria, graduate student, the Department of Cultural and Information Activities, Mariupol State University, Mariupol

The aim of this article is to define the relationship of the ideological activity of the Ukrainian governments during the National Democratic Revolution of 1917-1920 with the development of new processes and trends in the Ukrainian culture. An analysis of the main activities of the revolutionary governments and their impact on the ideological content of the Ukrainian culture is given.

Research methodology. Seventeen publications on the subject (review reports, scientific journals and newspaper articles) have been reviewed. The historical sources and archival materials have been used.

Results. The author examines the characteristics and policy priorities of the Ukrainian governments of 1917-1920 on the question of the national culture. It identifies the main objectives that were put before the governments in the implementation of this policy.

It substantiates the claim that the ideology of the Ukrainian revolutionary governments of 1917-1920 had a great influence on the formation of values, attitudes, and trends in the development of all spheres of the public life of the Ukrainian lands.

The research discloses the idea that the lack of ideology of the state slows down the process of state building and inhibits the spiritual and cultural development of the nation. Therefore, based on the social development of any country the nation-wide ideological principles should be defined.

An important aspect of the study is diametrically opposed ideological content of the national policy to the Bolshevik governments. If the change of the government of the Central Rada, Hetman and Directory of the Ukrainian culture experienced little change and evolved through succession and organic interrelation of ideas, values and attitudes of the ruling structures, then with the advent of the power of the Bolsheviks, who carried a new contrasting ideology into the Ukrainian culture, there was a crisis and a tough restructure in all its branches.

Novelty. An attempt to make a general comparative analysis depending on the changes in the Ukrainian culture connected with the ideological activities of the governments has been made.

Practical significance. The Ukrainian historians and cultural experts may find the information in this article useful for the study of theoretical and practical relations of ideology and culture.

Key words: ideology, culture, cultural policy, the Ukrainian government, the National Democratic Revolution of 1917-1920.

Надійшла до редакції 3.11.2016 р.

УДК 130.2:262.1:281.9(477.83/.86)«1921/1946»

КУЛЬТУРОТВОРЧІ РЕФЛЕКСІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В ІСТОРІОСОФСЬКІЙ ПАРАДИГМІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1921-1946 РОКІВ

Фарина Оксана Вікторівна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
nm_faryna@mail.ru

На основі вітчизняної і зарубіжної історіографії аналізується внесок греко-католицького духовенства у культуру Східної Галичини 1921-1946 рр. Вивчення історичного доробку попередників умовно поділено на три

періоди: довоєнний, радянський, сучасний, зумовлені різними позиціями науковців, які займалися цією проблематикою. Виявлено, що у новітній період України збільшився науковий інтерес до церковної проблематики та визначення її ролі в суспільстві. Узагальнено, що дослідження різносторонньої діяльності греко-католицького духовенства у культурному просторі Східної Галичини є актуальними, проте комплексного вивчення культуротворчого внеску подвижників церкви у житті регіону 1921-1946 рр. не викладено.

Ключові слова: культура Східної Галичини, греко-католицьке духовенство, культуротворча діяльність церкви.

Постановка проблеми. Після легалізації Української греко-католицької церкви (УГКЦ) підвищився науковий інтерес до висвітлення її ролі в житті українців. Духовенство УГКЦ у 1921-1946 рр. було безпосереднім учасником культурного, політичного та економічного відродження українського народу, зокрема Східної Галичини. Аналіз історіографії дослідження показує, що історичні події, що стосувались священників УГКЦ, не завжди оцінювались об'єктивно й справедливо. Це пояснюється впливом партійно-тоталітарного режиму, наявністю цензури та атеїстичної ідеології у радянському суспільстві.

Метою даної статті є комплексно відтворити внесок греко-католицького духовенства у культурну спадщину Східної Галичини 1921–1946 рр. у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Виклад матеріалу дослідження. Розглянувши історичний доробок попередників, можна умовно виділити три періоди, що відображають позиції науковців, які займалися даною проблематикою: 1) довоєнний – 1921-1939 рр.; 2) радянський – 1940 – кін. 80 рр. ХХ ст.; 3) сучасний – 1991 – поч. ХХІ ст.

Виняткової уваги з окресленої проблематики першого періоду заслуговують праці вищого духовенства УГКЦ, а саме Г. Костельника, Й. Коциловського, А. Шептицького, Й. Сліпого. Прибічник збереження візантійського обряду Церкви, доктор філософії Г. Костельник залишив досить велику спадщину: «Доля унії», «Унія в еволюції», «Спір про епikleзу між Сходом і Заходом». Метою цих праць було з'ясувати роль УГКЦ у соціокультурному житті українців, її місце серед інших унійних церков та християнстві загалом. Він написав літературознавчі роботи, присвячені творчості видатного українського письменника І. Франка, видав збірку поезій «Помершій донечці», філософські праці «Три розправи про пізнання», «Світ як вічна школа. Філософічні розважання», теологічні роботи «Християнська апологетика», «Народна чи вселенська церква?», «Нова доба нашої церкви», «Справжнє джерело атеїзму» та ін.

Постать о. Гавриїла досить суперечлива в історії Церкви, адже під час Львівського псевдособору 1946 р. (ліквідація УГКЦ) він очолив «ініціативну групу» у приєднанні греко-католицького духовенства з православ'ям. Проаналізувавши його роботи, стає очевидним, що протопресвітер Г. Костельник був прихильником культурно-національного відродження Східної Галичини 20-30 рр. ХХ ст., виступав за збереження візантійського обряду в УГКЦ як запоруки її культурної самобутності.

Єпископ Перемиської єпархії, доктор філософії і теології Й. Коциловський дбав про рівень виховання й освіти священників, молоді, опікувався католицькою пресою. З приводу цього видавав пастирські листи, збирав конференції, соборчики.

Багато праць, що окреслюють напрями культуротворчої діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини, описано «Українським Мойсеєм», предстоятелем УГКЦ, доктором філософії, теології і права А. Шептицьким. У 1935 р. він писав у журналі «Українська культура», що «мистецтво важливе для духовного розвитку людини» [17], і тільки через збереження національної культури можна здобути місце у світовій культурі. Граф за походженням, Владика Андрей надавав великої уваги збереженню предметів культурної спадщини українського народу як джерела пізнання, адже вважав, що «кожен мистецький твір мусить бути висказом душі, а душа кожна висказується легше, повніше і правильніше, коли захоче ті віхи, серед яких виросла і до яких належить» [10; 4]. У статті «Мої спомини про предмет музейних збірок» А. Шептицький подав генезу свого зацікавлення пам'ятками минулого, а особливо захопленням старовинними іконами: «...заки я навчився читати й писати, ще дитиною, коли я не здавав собі справи з почувань, я серцем відчував красу нашої ікони...стоячи перед іконостасом, відчував я ту якусь непонятну емоцію, що її я нині назвав артистичною емоцією» [18; 6-7]

Свій внесок у розвиток культури Східної Галичини зробив кардинал Римо-католицької церкви, митрополит УГКЦ після А. Шептицького, проф. Й. Сліпий. У статті, надрукованій 1925 р. у журналі «Дзвони», він вказував, що віра і наука – «два крила, якими підноситься людський дух у безкраї простори» [15; 11], аналізує ці поняття і доходить висновку, що віра і наука не суперечать один одному, адже є двома родами пізнання. В іншій праці «Візантизм як форма культури», виголошеній на IV Священничій конференції про Єдність Церкви у Пінську 1934 р., богослов назвав культуру «твором людського духа», окреслив складові елементи поняття візантизму та його ролі в історії

Київської Русі. На його думку, «византійська культура усунула поганство, зуніфікувала Київську державу та зорганізувала поодинокі племена, а передусім велику роль відіграла Церква на чолі з митрополитом» [4].

Про співпрацю майбутніх священників УГКЦ із музеєм Наукового товариства ім. Т. Шевченка в археологічних дослідженнях 1931-1935 рр. пише його тодішній директор, член професорсько-викладацького складу академії Я. Пастернак. На думку професора, через залучення студентів-богословів до збереження українських пам'яток «виховується нове покоління духовенства, яке попри теологічну високу освіту винесе з мурів Богословської Академії ще й нове теоретичне й практичне значення рідної старовини, вже необхідне сьогодні при культурно-освітній праці на селі та конечне до відповідного, наукового добування нових матеріалів для української археології» [12; 4].

Статті В. Січинського, В. Залозецького, С. Щурата, М. Голубця, Я. Пастернака засвідчують, що духовенство УГКЦ, а особливо митрополит А. Шептицький, стало головним ініціатором і замовником археологічних розкопок на теренах старого Галича у с. Крилос. Під час цих досліджень на чолі з Я. Пастеранаком віднайдено декілька стародавніх фундаментів руських церков, серед них церква Успія Пресвятої Богородиці та кам'яний саркофаг князя Я. Осмомисла.

Історик та політичний діяч В. Липинський, аналізуючи релігію і церкву в історії України, вважав, що унія змогла зберегти єдність, зокрема в мові, обрядах, традиціях із православними. Головною ж її заслугою, на думку дослідника, було те, що ставши в Західній Україні «вірою батьківською, традиційною», вона допомогла українській культурі уникнути процесу повної колонізації та русифікації [7; 76-77]. З цим погоджується С. Томашівський, зазначаючи, що переваги і заслуги греко-католицької церкви в тому, що вона відкрила доступ до західної культури, і «зберегла західно-руські окраїни від винародовлення» [17; 80]. Вчений наголошував, якщо «державна фізичними засобами творить національну державу і дбає про матеріальне добро підданих, то греко-католицька церква удержує міжнародний культурний зв'язок і формує народну душу», адже через своє геополітичне становище є посередником між Сходом і Заходом [18; 63].

Другий період дослідження охоплює радянські часи. У зв'язку з ліквідацією УГКЦ 1946 р., історіографія того часу спрямована на утвердження в пам'яті суспільства негативного, шкідливого штампу щодо діяльності греко-католицького духовенства і його внеску у культурну спадщину Східної Галичини. Яскравим прикладом радянської антицерковної думки можна вважати письменника, члена КПЗУ Я. Галана, який під псевдонімом В. Росович у львівській газеті «Вільна Україна» 1945 р. опублікував статтю «З хрестом чи з ножем?». Діяльність митрополита А. Шептицького у сфері культури автор оцінив як таку, що спрямовувалася на створення собі авторитету: «Маючи в своєму розпорядженні величезний маєток та субсидії з різних джерел, він широко розгортає філантропічну діяльність. Буде музей, згодом лікарню; гроші з його особистої каси стають основним капіталом найбільшого галицького банку. Чимало художників, письменників, артистів користується з його матеріальної підтримки. Земне добро стає в його руках ланцюгом, що приковує паству до митрополичого престолу». Однак, автор зазначає, що «це була тільки підготовка до великих подій, які наближалися» [14; 5].

У наступній статті «Присмерк чужих богів» (1948 р.) Я. Галан заявляє, що «через декілька місяців після смерті митрополита А. Шептицького Брестська унія канула в лету, а її твориво – плід 400-літніх розпачливих зусиль ворогів України – розпалося в порошок, не залишивши по собі нічого, крім тьмяних спогадів і запаху тліні» [2; 447-448].

Дані роботи започаткували пропагандистські кампанії проти греко-католицького духовенства і наступні дослідники почали висвітлювати діяльність Церкви та її сподвижників тенденційно. До таких представників радянської думки належить книга В. Добричева «У тіні святого Юра», видана на основі документів з архіву А. Шептицького, греко-католицької консисторії та митрополичого ординаріату. Автор вважав Шептицького релігійним фанатиком, а станіславського єпископа Хомишина «рупором греко-католицької церкви», які «підривали вплив передових революційно-демократичних письменників на маси», осуджуючи їхню творчість. Греко-католицьке духовенство «розправилося» з творчою спадщиною Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника [5; 77-90].

«Антинародну», «антигуманну» діяльність священнослужителів прослідковуємо в роботах П. Петлякова, О. Уткіна, А. Шиша. Дані автори оцінили роль духовенства у житті суспільства, не виходячи із загальноприйнятих норм радянської історичної доби. Особливої уваги у цьому ряду заслуговує праця мистецтвознавця В. Овсійчука, присвячена українському живописцю О. Новаківському, написана у 1988 р. У ній автор подає інформацію про роботу А. Шептицького як викладача історії всесвітнього мистецтва від найдавніших часів до XIX ст. у художній школі Новаківського та його сприяння розвитку установи.

У той час зарубіжні історики вивчали прогалини церковної тематики, яку старанно уникали радянські дослідники. Однією з перших біографічних праць про Шептицького стала робота С. Барана, в якій він назвав митрополита мостом між Західною і Східною християнськими церквами. Автор подав інформацію про те, що митрополит був не тільки дійсним членом НТШ, але й видатним науковцем з історії Східної церкви та церковного мистецтва, субвенціював українське приватне шкільництво, займався виховно-видавничою діяльністю, був меценатом українського мистецтва й музейництва.

Заслуги митрополита перед українським народом, церквою і культурою опрацював В. Лаба, який зазначив, що «не було української людини, яка б не користувалась безпосередньо, чи бодай опосередковано, ділами Великого Митрополита: не було української установи, яка постала б діяла без підтримки Митрополита. Великий Митрополит робив для українського народу те, чого не міг зробити ніхто інший. Він один мав усі дані бути провідником народу – і ним був» [19; 67].

Значну увагу релігійно-культурній діяльності предстоятеля УГКЦ приділяв український письменник, перекладач і мистецтвознавець М. Островерха. Автор висвітлює роль митрополита в екуменічній праці, видавництві релігійних, літературно-мистецьких журналів і газет, реорганізації духовної семінарії у Львові.

Театрознавець Г. Лужницький, вивчаючи історію української церкви, писав, що метою діяльності митрополита Шептицького було з'єднання усіх українців в одному обряді під католицькою церквою. Це він здійснював через «творення таких культурних надбань як «Академічний Дім» у Львові, гімназію для українських дівчат під керівництвом сестер Василянок у Львові, низки ремісничих і дяківських шкіл, бурс, сирітських захистів, українського шпиталу («Народна Лічниця»), домівок для організацій служниць, залізничників чи в загальному міщан і інших організацій для молоді, захоронок, т. зв. малих семінарій, не згадуючи вже про безчисленну кількість стипендій, передусім для образотворців та науковців і, врешті, завершення цього всього «Національний Музей» з його безцінними мистецькими скарбами» [8, 553-554].

Велич постаті Шептицького у житті українців констатував проф. І. Гриньох, називаючи його одночасно «справжнім провідником Церкви та смиренным пастирем повіреного стада; тихим монахом у містичному спогляданні та палким реформатором; надхненним дослідником з пророчим видінням майбутнього й терпеливим учителем-виховником; щедрим меценатом культури та дбайливим опікуном немічних-хворих, вдів і сиріт; провідником і аскетом» [3; 5]. Робота написана у досить пафосному стилі, проте висока за науково-фаховим рівнем і заслуговує особливе місце у шептицькознавстві.

Зі здобуттям у 1991 р. Україною незалежності та легалізацією УГКЦ відбулись зміни в історії церкви. Саме в той час дослідники почали звертатись до релігійного питання, щоб відновити історичну справедливість в оцінці ролі церкви у житті суспільства. У розвитку історіографії почався третій період. На зміну ідеологічним стереотипам, сформованим у попередні часи, прийшли наукові публікації, в яких автори намагаються об'єктивно показати різні аспекти діяльності греко-католицьких священнослужителів.

Праця В. Іванишина стала першою спробою узагальнити здобутки унії, серед яких: збереження в умовах латинізації та колонізації східного обряду, захист української мови, започаткування національної школи, пробудження національної свідомості українців тощо. Автор окреслив також напрями діяльності митрополита, вважаючи, що «його культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі й духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідомість і масова готовність до практичної роботи у справі національного державного будівництва...» [6; 35].

Роль УГКЦ у розвитку молодіжної скаутської організації «Пласт», участь духовенства у всіх пластових заходах висвітлено у книзі Б. Савчука. Автор зазначив, що «Пласт» і церкву єднали спільні християнсько-моральні засади.

Найвизначніший дослідник історії Церкви Закарпаття А. Пекар у другому томі книги «Нариси історії Церкви Закарпаття» узагальнив народно-культурну, душпастирську, наукову працю духовенства, проаналізував священницькі товариства (Общество св. Василя, Товариство катехитів, Общество св. Атанасія, Місійне Т-во св. Йосафата, Товариство Українських Греко-католицьких священників та ін.) і їхню пресу. Чимало уваги приділено літературній творчості закарпатських священників, художні твори яких мало вивчені. На думку вченого, церква завжди була осередком матеріальної культури, адже навколо неї «розвивалось будівництво мистецьких дерев'яних церков, різьбярство чудових іконостасів, хрестів чи свічників, народне сакральне мистецтво, тощо, в яких виявився геній народних митців» [13; 266].

У книзі І. Паславського про УГКЦ як культурно-політичне явище відмічено, що «благодотворна роль греко-католицької церкви для української культури відчутно зросла наприкінці XIX – початку XX ст., коли її діяльність влилася в русло національно-визвольного руху в Західній Україні» [11; 66].

Греко-католицькі священнослужителі стали представниками українського національного відродження Галичини і Закарпаття. Автор зауважив, що унія зблизила українців із західним католицизмом у більшій мірі в догматиці, проте музична культура, сакральне мистецтво й архітектура зберегли свою національну ідентичність, що і пояснює цей український феномен.

Про єпископа Г. Хомишина писав П. Мельничук, який охарактеризував його як «творця католицької преси». Автор відзначив роль Владики у видавництві газети «Нова Зоря», головним завданням якої було поширення католицького світогляду у всіх сферах життя, захист його в боротьбі з більшовизмом. Автор подав інформацію про діяльність перших редакторів даного часопису – о. Т. Галушинського та д-ра Й. Назарука. Другим твором Хомишина стала єпархіальна газета «Правда», що була «таким легким стилем писана, що стала невідлучним приятелем селянства, яке жадне до доброї газети» [9; 213].

С. Олесків присвятив свою роботу кардиналу Й. Сліпому, назвавши його «одним із найбільш видатних учених у світі теології». За період своєї діяльності він опублікував у журналі «Богослов'я» безліч богословських досліджень, лекцій, доповідей, підняв рівень навчання в Академії та заснував науково-дослідний центр – Богословське наукове товариство [20; 9-10].

Одній з мало досліджених сторінок в історії нашої культури – дружніх відносинах митрополита Шептицького і художника О. Новаківського присвячена низка робіт мистецтвознавця, музейного діяча Л. Волошин, яка зосередила свою увагу на портретах А. Шептицького, створених художником, уточнила деякі біографічні відомості в їх співпраці, показала меценатську підтримку главою УГКЦ Мистецької школи Новаківського та самого пейзажиста у складних життєвих ситуаціях. Все це митрополит робив через розуміння потреби «виходу українського мистецтва з глухого кута провінційної відсталості й обскурантизму на широкі обрії загальноєвропейських шукань» [1; 14].

У монографії проф. І. Пилипіва висвітлено діяльність духовенства та чернечих об'єднань, які реалізовували свою виховну та навчальну роботу в дитячих садках, захоронках, викладали в учительських семінаріях і школах.

На прикладі Станіславської єпархії описано динаміку розвитку релігійного життя даного періоду. У створенні національної освіти велику роль відіграв педагогічний досвід Церкви, що базувався на забезпеченні всебічного розвитку особистості в дусі християнської моралі та задіянні усіх можливих культурно-наукових сил: самоосвітні гуртки, аматорські вистави, курси ремесел тощо.

В. Чернописька розглянула широкомасштабну діяльність К. Шептицького – брата Владики Андрея у громадсько-культурному житті Східної Галичини досліджуваного періоду. Ігумен Климентій значну увагу приділяв розбудові монастирів, які стали просвітницько-культурними осередками для українців. Зокрема, при Зарваницькому монастирі створено бібліотеку, діяв молодіжний хор, проводилась катехизація; при Святоіванівській Лаврі відкрито школу Східного іконопису, в якій давали уроки видатні художники та іконографи. К. Шептицький брав участь у видавничій діяльності, намагався відродити традиції візантійського малярства та піднести науковий рівень народу.

Природоохоронна діяльність церкви (організація природних заповідників, господарство в лісах, пропаганда ідей охорони природи тощо) була об'єктом дослідження О. Гайдукевич. Автор розкриває створення церквою низки заповідників, що мали велике значення для природничої науки та національно-культурного життя галичан, аналізує їх співпрацю з туристично-рекреаційними організаціями.

Діяльність церкви в період німецького окупаційного режиму в Україні опрацювала О. Сурмач, велику увагу приділивши внутрішньоцерковному життю, зокрема у сфері освіти і науки, релігійної преси, культурно-просвітницькій та екуменічній діяльності греко-католицької церкви.

Висновки. Підсумовуючи історіографічний огляд зазначимо, що дослідження окремих сторін діяльності духовенства УГКЦ у культуротворчому просторі Східної Галичини є актуальними. В останні роки відроджується інтерес до історичної справедливості в оцінці масштабного впливу УГКЦ та духовенства на культуру даного регіону. Адже саме у розвитку української культури сподвижники церкви вбачали важливий елемент націотворення та, як найбільш впливової сили суспільства того часу, докладали максимум зусиль до її збереження і піднесення. Проте, попри значну зацікавленість науковців роллю церкви у житті українців, робіт, які б комплексно розкривали внесок греко-католицького духовенства у культурне життя Східної Галичини 1921-1946 рр., не виявлено.

Список використаної літератури

1. *Волошин Л.* Княжий дарунок великого мецената. Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського / Л. Волошин. – Львів : Свічадо, 2001. – 200 с.
2. *Галан Я.* Присмерк чужих богів / Я. Галан // Драматичні твори. Художні твори. Публіцистика / Я. Галан. – Київ : Наук. думка, 1983. – С. 447-460.
3. *Гриньох І.* Слуга Божий Андрей – благовісник єдності / І. Гриньох. – Мюнхен : Biblos, 1961. – 220 с.

4. **Дацько І.** Екуменічна й еклезіологічна мисль патріарха Йосифа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecumenicalstudies.org.ua/sites/default/files/docs/Ekklesiologia_Slipoho.pdf. – Назва з екрана.
5. **Добричев В.** У тіні святого Юра / В. Добричев. – Львів : Каменярь, 1970. – 216 с.
6. **Іванишин В.** Українська церква і процес національного відродження / В. Іванишин. – Дрогобич, 1990. – 93 с.
7. **Липинський В.** Релігія і церква в історії України / В. Липинський. – Львів : Дружина, 1933. – С. 76-77
8. **Лужницький Г.** Українська Церква між Сходом і Заходом : нарис історії Української Церкви / Г. Лужницький. – Філадельфія : Накладом Союзу українців-католиків «Провидіння», 1954. – 723 с.
9. **Мельничук П.** Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик / П. Мельничук. – Львів : Місіонер, 1997. – 416 с.
10. **Митрополит Андрей Шептицький.** Про вагу і значення музеїв // Літопис Нац. музею за 1934 р. – Львів : Накладом Нац. музею, 1935. – С. 3-7.
11. **Паславський І.** Між Сходом і Заходом : нариси з культурно-політ. історії укр. церкви / І. Паславський. – Львів : Стрім, 1994. – 144 с.
12. **Пастернак Я.** Новий чинник в українській археології [З приводу інавгурації нового шкільного року у Богословській академії] // Діло. – 1934. – 30 верес.
13. **Пекар А.** Нариси історії церкви Закарпаття / А. Пекар. – Рим ; Л. : Вид-во Василян ОО «Місіонер», 1997. – 492 с.
14. **Росович В.** З хрестом чи з ножем? // Вільна Україна. – 1945. – 8 квіт. – С. 5-6.
15. **Сліпий Й.** Віра і наука / Й. Сліпий. – Рим, 1990. – 51 с.
16. **Томашівський С.** Про ідеї, героїв і політику : відкритий лист до В. Липинського / С. Томашівський. – Львів, 1929. – 132 с.
17. **Шептицький А.** Значення національного мистецтва / А. Шептицький // Укр. культура. – Львів, 1935. – Ч. 1. – Квіт.
18. **Шептицький А.** Мої спомини про предмет музейних збірок / А. Шептицький // Двадцятьп'ятьліття Національного музею у Львові : збірник / під ред. дир. музею І. Свенціцького. – [Перевид. Нац. музеєм у Львові ім. А. Шептицького з 1930 р.]. – Львів, 1930 – С. 6-10.
19. **Laba V.** Metropolitan Andrei Sheptytsky. His life and accomplishments. – Rome : St. Clement's Ukrainian Catholic University in Rome, 1984. – 77 s.
20. **Oleskiw S.** Josyf Cardinal Slipyj : Confessor of the faith. – London ; New-York ; Toronto : Ukrainian Central Information Service, 1984. – 63 s.

References

1. **Voloshyn L.** Kniazhyi darunok velykoho metsenata. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi u zhytti i tvorchosti Oleksy Novakivskoho / L. Voloshyn. – Lviv : Svichado, 2001. – 200 s.
2. **Halan Ya.** Prysmerek chuzhykh bohiv / Ya. Halan // Dramatychni tvory. Khudozhni tvory. Publitsystyka / Ya. Halan. – Kyiv : Nauk. dumka, 1983. – S. 447-460.
3. **Hryn'okh I.** Sluha Bozhyi Andrei – blahovisnyk yednosti / I. Hryn'okh. – Miunkhen : Biblos, 1961. – 220 c.
4. **Datsko I.** Ekumenichna y ekleziolohichna mysl patriarkha Yosyfa [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ecumenicalstudies.org.ua/sites/default/files/docs/Ekklesiologia_Slipoho.pdf. – Nazva z ekrana.
5. **Dobrychev V.** U tini sviatoho Yura / V. Dobrychev. – Lviv : Kameniar, 1970. – 216 s.
6. **Ivanysyn V.** Ukrainska tserkva i protses natsionalnoho vidrozhennia / V. Ivanysyn. – Drohobych, 1990. – 93 s.
7. **Lypynskyi V.** Relihiia i tserkva v istorii Ukrainy / V. Lypynskyi. – Lviv : Druzhyna, 1933. – S. 76-77
8. **Luzhnytskyi H.** Ukrainska Tserkva mizh Skhodom i Zakhodom : narys istorii Ukrainskoi Tserkvy / H. Luzhnytskyi. – Filadelfia : Nakladom Soiuzu ukraintiv-katolykiv «Provydinna», 1954. – 723 s.
9. **Melnychuk P.** Vladyka Hryhorii Khomyshyn. Patriot-misioner-muchenyk / P. Melnychuk. – Lviv : Misioner, 1997. – 416 s.
10. **Mytropolyt Andrei Sheptytskyi.** Pro vahu i znachennia muzeiv // Litopys Nats. muzeiu za 1934 r. – Lviv : Nakladom Nats. muzeiu, 1935. – S. 3-7.
11. **Paslavskyi I.** Mizh Skhodom i Zakhodom : narysy z kulturno-polit. istorii ukr. tserkvy / I. Paslavskyi. – Lviv : Strim, 1994. – 144 s.
12. **Pasternak Ya.** Novyi chynnyk v ukrainskii arkheolohii [Z pryvodu inavhuratsii novoho shkilnoho roku u Bohoslovskii akademii] // Dilo. – 1934. – 30 veres.
13. **Pekar A.** Narysy istorii tserkvy Zakarpattia / A. Pekar. – Rym ; L. : Vydavnytstvo Vasyliian OO «Misioner», 1997. – 492 s.
14. **Rosovych V.** Z khrestom chy z nozhem? // Vilna Ukraina. – 1945. – 8 kvit. – S. 5-6.
15. **Slipyi Y.** Vira i nauka / Y. Slipyi. – Rym, 1990. – 51 s.
16. **Tomashivskyi S.** Pro ideii, heroiv i polityku : vidkrytyi lyst do V. Lypynskoho / S. Tomashivskyi. – Lviv, 1929. – 132 s.
17. **Sheptytskyi A.** Znachennia natsionalnoho mystetstva // Ukr. kultura. – Lviv, 1935. – Ch. 1. – Kvit.
18. **Sheptytskyi A.** Moi spomyny pro predmet muzeinykh zbirok / A. Sheptytskyi // Dvaitsiatpiatlitia Natsionalnoho muzeiu u Lvovi : zbirnyk / pid red. dyr. muzeiu I. Svientsitskoho. – [Perevyd. Nats. muzeiem u Lvovi im. A. Sheptytskoho z 1930 r.]. – Lviv, 1930 – S. 6-10.

19. *Laba V.* Metropolitan Andrei Sheptytsky. His life and accomplishments. – Rome : St. Clements Ukrainian Catholic University in Rome, 1984. – 77 s.

20. *Oleskiw S.* Josyf Cardinal Slipuj : Confessor of the faith. – London ; New-York ; Toronto : Ukrainian Central Information Service, 1984. – 63 s.

КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКИЕ РЕФЛЕКСИИ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА В ИСТОРИОСОФСКОЙ ПАРАДИГМЕ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ 1921-1946 ГОДОВ

Фарина Оксана Викторовна, аспирантка,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

На основе отечественной и зарубежной историографии анализируется вклад греко-католического духовенства в культуру Восточной Галиции 1921-1946 гг. Изучение исторического наследия предшественников условно разделено на три периода: довоенный советский, современный, что обусловлено различными позициями ученых, занимающихся данной проблематикой. Выявлено, что с обретением независимости Украины увеличился научный интерес к церковной проблематике и определение ее роли в украинском обществе. Обобщенно, что исследования разносторонней деятельности греко-католического духовенства в культурном пространстве Восточной Галиции являются актуальными, однако комплексного изучения культуротворческого вклада сподвижников церкви в жизни данного региона 1921-1946 гг. не изложено.

Ключевые слова: культура Восточной Галиции, греко-католическое духовенство, культуротворческая деятельность церкви.

CULTURAL AND CREATIVE REFLECTIONS OF GREEK CATHOLIC CLERGY IN HISTORIOSOPHICAL PARADIGM OF EASTERN GALICIA IN 1921-1946

Faryna Oksana, postgraduate student,
Kyiv national university of culture and arts

Based on domestic and foreign historiography the article analyzes the contribution of Greek Catholic clergy in culture of Eastern Galicia in 1921-1946. The study of the historical heritage of precursors conventionally divided into three periods: the pre-war, Soviet and modern, due to the different positions of scientists who were involved in this issue. Revealed that from the independence of Ukraine in 1991 increased scientific interest in church issues and defining its role in the Ukrainian society. Overall, the research of individual activity aspects of Greek Catholic clergy in cultural space of Eastern Galicia is very extensive and relevant, but a comprehensive study of cultural and creative contribution of associates of church in life of this region 1921-1946 doesn't exist.

Key words: culture of Eastern Galicia, Greek Catholic clergy, cultural and creative activity of church.

UDC 130.2:262.1:281.9(477.83/.86)«1921/1946»

CULTURAL AND CREATIVE REFLECTIONS OF GREEK CATHOLIC CLERGY IN HISTORIOSOPHICAL PARADIGM OF EASTERN GALICIA IN 1921-1946

Faryna Oksana, postgraduate student,
Kyiv national university of culture and art

The aim of this paper is to recreate the contribution of Greek Catholic clergy in the cultural heritage of Eastern Galicia 1921-1946 in domestic and foreign historiography.

Research methodology. Twenty major publications on the subject (historical literature, theological reports, scientific works and newspaper articles) have been reviewed.

Results. The author considered the historical achievements of predecessors, conventionally distinguishes three periods, reflecting the position of scholars who engaged in this issue: 1) prewar – 1921-1939; 2) Soviet – 1940 – the end of 80's XX century; 3) modern – 1991 – the beginning of XXI century. The first period presented by fragmented and small number of works. Particularly noteworthy are the works of the higher clergy of the UGCC, namely H. Kostelnyk, Y. Kotsylovskiy, A. Sheptytskyi, Y. Slipyi, who wrote mostly about the church, the role of Christian education and the importance of culture in the life of people. The second period of investigation covers Soviet times. In connection with the liquidation of the UGCC in 1946, the historiography of this period of time is aimed at strengthening the memory of negative, harmful stamp on the activities of the Greek Catholic clergy and its impact on cultural life of Eastern Galicia. Famous researchers are: Ya. Halan, V. Dobrychev, P. Petliakov, O. Utkin, A. Shysh. At this time, foreign researchers studied gaps of church theme, which carefully Soviet researchers avoided, making it possible to reproduce the real picture of the impact of Greek Catholic priests on the culture of Eastern Galicia. Among the famous historians abroad: S. Baran, V. Laba, M. Ostroverkha, H. Luzhnytskyi, I. Hrynokh. Ukraine gained its independence in 1991 and in the development of historiography began the third period. Instead of ideological stereotypes generated in previous days, there came scientific publications in which the authors tried to objectively show different aspects of the Greek Catholic clergy: works of V. Ivanyshyn, B. Savchuk, A. Pekar, I. Paslavskiy, P. Melnychuk, S. Oleskiw and others.

Novelty. The article represents an attempt of large-scale comprehensive study of influence of Greek Catholic clergy on cultural life of Eastern Galicia in 1921-1946.

The practical significance of scientific paper is in the ability to use substantive provisions, research findings in writing dissertations, books, monographs, as well as use in teaching various subjects (history of culture, religion, local history).

Key words: culture of Eastern Galicia, Greek Catholic clergy, cultural and creative activity of church.

Надійшла до редакції 25.10.2016 р.

УДК [168.522:82.091]

КОНЦЕПЦІЯ ДЕСТРУКЦІЇ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА ТА ТРАНСГРЕСИВНИЙ ДОСВІД ЖОРЖА БАТАЯ: ПОТЕНЦІАЛ ПАРАЛЕЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Холодинська Світлана Миколаївна, кандидат філософських наук,
доцент, Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь
svetlana01091970@mail.ru

Здійснено паралельний аналіз концепції деструктивного М. Семенка та трансгресивного досвіду Ж. Батая. Трансформуючись у сферу естетичного, паралельний аналіз виявляє показові аналогії в авторських теоретичних позиціях і художній практиці митців. Показано, що певний інтерес українських футуристів до дадаїзму та сюрреалізму як впливових культуротворчих явищ в європейському мистецтві 20-30-х років минулого століття, стимулювався близькими до них теоретичними шуканнями М. Семенка – засновника української моделі футуризму.

Ключові слова: деструкція, трансгресивний досвід, паралельний аналіз, сміх, «глобальний експеримент».

Постановка проблеми. Феномен українського авангарду, що сьогодні знаходиться в епіцентрі вітчизняної гуманістики, визначив кілька напрямів його дослідження, які дозволяють цілісно осмислити це визначне явище. Показовими серед них є дві тенденції: аналіз українського авангарду як самобутньої складової європейського авангардистського руху і застосування персоналізованого підходу, що дозволяє сконцентрувати увагу на творчих пошуках його провідних представників. Хоча ці тенденції щільно пов'язані між собою і – фактично – формують єдине поле для дослідження українського авангарду, зосередження уваги на другій, спрямованій на аналіз доробку конкретної творчої особистості, відкриває можливості для більш поглибленого вивчення художнього напрямку, до якого митець безпосередньо причетний, а отже – і певного аспекту в історії, теорії та практиці авангардистського руху в Україні. Це, зокрема, стосується постаті Михайля Семенка (1892-1937 рр.), ім'я якого безпосередньо ототожнюється з українським футуризмом – визначним чинником українського авангарду.

Аналіз останніх публікацій. За роки державної незалежності українські науковці зробили чимало теоретично об'єктивного задля відновлення логіки розвитку як авангардного мистецтва загалом, так і футуризму, зокрема. Завдяки теоретичним напрацюванням А. Білої, Д. Горбачова, С. Жадана, О. Ільницького, О. Кашуби-Вольвач, Л. Левчук, О. Сарнавської, В. Тузова, П. Храпка й ін. поступово виробляється досить стале уявлення щодо періодизації футуристичного руху, складу його учасників, «задіяності» різних видів мистецтва у футуристичних експериментах. Позитивним є і те, що, зосереджуючись на українському футуризмі, науковці приділяють певну увагу європейським футуристичним традиціям, розглядаючи українську модель у структурі більш широких процесів. Також увагу науковців на сучасному етапі продовжує привертати трансгресивний досвід, який вважається теоретичним надбанням французької естетики першої пол. ХХ ст., перш за все пов'язаний з ім'ям Жоржа Батая (Буцикіна Є., Оніщенко О.).

Метою статті є паралельний аналіз концепції деструктивного М. Семенка та трансгресивного досвіду Ж. Батая. У попередніх своїх статтях ми прагнули визначити основні тенденції теоретичної спадщини українського футуриста. Концепція деструкції є лейтмотивом усіх основних публікацій М. Семенка та викликає асоціації з концепцією трансгресивного, обґрунтованою відомим французьким естетиком, мистецтвознавцем та письменником Ж. Батаєм.

Виклад основного матеріалу. Специфіка творчих орієнтирів М. Семенка допомагає чітко виокремити у його спадщині «практичний» і «теоретичний» виміри, що закономірно і природно зробили здобутки митця предметом міждисциплінарного аналізу. «Практичний» вимір – зрозуміло – переважно досліджується літературознавцями, тоді як другий – «теоретичний» – опиняється на своєрідному «гуманітарному перехресті» літературознавства, культурології, естетики, а інколи – етики і психології.

Характеризуючи другий вимір пошуків М. Семенка як «теоретичний», водночас, вважаємо за необхідне підкреслити його специфічність, адже надмірний суб'єктивізм і емоційність поета навряд чи дають підстави говорити про, так би мовити, теорію у чистому вигляді. Однак, безсумнівне прагнення Семенка до самоаналізу, бажання обґрунтувати власні пошуки та експерименти і, нарешті, потреба висловити свою позицію стосовно ролі футуризму, а згодом – пан-футуризму – як у художніх, так і соціальних процесах, що відбувалися у суспільстві, спонукали поета до написання маніфестів та статей, які у сукупності створили його самобутню авторську теорію.

Слід зазначити, що М. Семенко виявляє себе як справжній теоретик, оскільки досить чітко усвідомлює необхідність перевести ідею деструкції у понятійний формат, реалізуючи її – хоча і своєрідно, – проте досить послідовно. Принаймні, дві праці поета безпосередньо присвячені відпрацюванню терміну «деструкція»: «Що таке деструкція?» та «Деякі наслідки деструкції», які навіть на рівні назв, виявляють прагнення Семенка до концептуальної динаміки, що йому вдається відтворити повною мірою.

Перша частина «деструктивної діалогії» поета присвячена аргументації необхідності визначити сутність самого поняття «деструкція». У наших попередніх розвідках, зокрема у статті «Концептуальні орієнтири М. Семенка: до постановки проблеми», вже акцентувалося на ключових аспектах семенкової праці і, передусім, наголосі митця на визначальній ролі деструкції у становленні пан-футуризму. Такий підхід був необхідний задля виявлення домінанти, яка спричинила динаміку розмислів М. Семенка і, сформувавши його теоретичне поле, сприяла визначенню загальних концептуальних орієнтирів поета. Наступним етапом на цьому шляху має стати їх поглиблене відпрацювання, що дозволить всебічно проаналізувати засадні положення авторської моделі теорії пан-футуризму М. Семенка, фундаментом якої, власне, і є його деструктивна концепція.

Необхідно підкреслити, що вже згадувана стаття поета «Що таке деструкція?», яка входить до рубрики «Маніфестографія» збірки «Михайль Семенко. Вибрані твори», від початку виконувала функцію камертону-передмови у першому номері видання «Катафалк мистецтва» (1922 р.): «Наш журнал присвячений спеціально деструкції», – з перших слів відверто декларував поет [6; 289] – (повністю зберігаємо орфографію і пунктуацію М. Семенка – С. Х.), акцентуючи, що саме деструктивний підхід є тим першим принциповим кроком на шляху радикального оновлення мистецтва, що його має здійснити пан-футуризм. Оскільки у наших попередніх статтях ми вже розглядали ключові положення цієї розвідки, зосередимося на похідному, проте не менш важливому чиннику концепції Семенка, що був представлений ним у праці «Де-які наслідки деструкції». Вочевидь, М. Семенко повною мірою задоволений розвитком деструктивних тенденцій, що стимулює його доволі оптимістичні висновки: «Останні практичні досягнення майстрів різних галузей мистецтва спонукають нас зробити де-які узагальнення. Охоплення цілого процесу деструкції у все мистецьким масштабі привело до узагальненої точки погляду – пан футуристичної теорії мистецтва» [3; 294]. Відтепер, вважає М. Семенко, перед нею відкриваються неабиякі можливості щодо реалізації естетичного потенціалу «деструктивного підходу», а отже «конструктивним завданням цієї теорії є далі узагальнення, що постають уже на ґрунті довшеної деструкції» [3; 295]. Позиція, яку послідовно декларує український футурист на теоретичному рівні, дістає яскравого втілення і у площині його художніх пошуків та експериментів, даючи всі підстави говорити про досягнення ним теоретико-практичного паритету на шляху «естетичної сублімації» його «деструктивного досвіду». Позиція Семенка щодо визначальної ролі деструкції в естетичному процесі викликає неабиякі асоціації з концепцією трансгресивного, обґрунтованою відомим французьким естетиком, мистецтвознавцем та письменником Жоржем Батаєм (1897-1962 рр.), що стимулює, хоча б коротко, прокоментувати показові «біографічні аналогії», які більш, ніж вірогідно, могли визначити аналогії концептуальні. Насамперед, відзначимо спільний часовий контекст, в якому перебували обидва митці: Семенко був лише на п'ять років старший за Батає і, якби не трагічні обставини, що обірвали життя українського поета, він – так само як Ж. Батає – міг перейти у шістдесяті роки ХХ ст. Подібності простежуються і на рівні, так би мовити, просторового контексту, зумовленого причетністю обох митців до авангардистського руху. Водночас, існують і певні відмінності, що, окрім національного виміру, зумовлені їх приналежністю до різних напрямів авангарду і, так би мовити, ставленням до них. М. Семенко, як відомо, був войовничим футуристом і на початку своїх художніх пошуків пов'язував майбутнє мистецтва виключно з футуристичним рухом, а згодом – з пан-футуристичним. Натомість Ж. Батає був «людиною авангарду» в принципі і намагався чітко не ототожнювати себе з якимось конкретним напрямом. Тим не менш, значна частина його художніх творів і теоретичних розвідок вважається здобутком сюрреалістичного руху, однак позиція самого Ж. Батає у цьому плані виявилася доволі неоднозначною. Певний час він, як відомо, перебував в

«авангарді сюрреалізму», однак, на думку деяких його представників, вважався ренегатом. Особливо гостро з цього приводу висловлювався відомий французький поет і один з теоретиків сюрреалізму Поль Елюар (1895-1952 рр.), що, зрештою, зумовило неприховану ворожнечу між ними, яка тривала довгі роки. Водночас навіть найжорстокіші опоненти не могли не визнати здобутки Ж. Батая і, передусім, його концепцію «трансгресивного досвіду», що отримала резонанс не тільки у сюрреалістичному середовищі, але й стала своєрідною метатеорією авангардистського руху.

У теоретичних працях М. Семенка, до яких звертаємося у процесі наших досліджень, відсутні безпосередні посилання на означений концепт, однак визнання впливу теорії Ж. Батая на пошуки українського поета, не потребує особливих аргументів, адже факти говорять самі за себе. Так, наголошуючи на визначальній ролі деструкції в авангардистському русі, український поет звертає особливу увагу на кілька художніх напрямів, а саме: експресіонізм, кубізм, футуризм. Він підкреслює їх величезну роботу і стверджує, що вони завершили «останні моменти деструкції» [3; 295]. Зрештою, особливу роль у цьому процесі, на думку Семенка, виконує дадаїзм – передвісник сюрреалістичного мистецтва: «Дадаїстична деструкція матеріалу... пішла ще далі, й тут треба сподіватися ще більш разючих зразків практично-деструктивної роботи» [3; 295]. Таким чином український митець безпосередньо входить і у теоретичне, і практичне поле європейського авангарду, а отже – очевидна концептуальна спорідненість трансгресивної моделі Ж. Батая і деструктивної моделі М. Семенка, – навряд чи може вважатися випадковим збігом. Водночас, опанувавши потужний західноєвропейський філософсько-соціологічний досвід трансгресивного (Г. В. Ф. Гегель, Ф. Ніцше, З. Фрейд, Е. Дюркгайм), Ж. Батай трансформував його у сферу естетичного. М. Семенко, вочевидь, не демонстрував такої теоретичної обізнаності. Важко навіть сказати, чи знав український поет концепцію трансгресивного Ж. Батая. Принагідно зазначимо, що у нашій статті «Футуристична складова творчої спадщини Гео (Георгія) Шкурупія» ми проаналізували ті творчі контакти, що мали місце між українськими футуристами і французькими дадаїстами наприкінці 20-х років. Однак у будь-якому разі, М. Семенко, з одного боку, висловлював ідеї, які багато у чому були суголосними батаївським поглядам, а з іншого, – демонстрував власну «понятійну незалежність». Відтак, у концептуальному полі українського поета не присутнє поняття «трансгресія», натомість він запроваджує його фактичну модифікацію – поняття «деструкція». Безсумнівно, тези Семенка є більш радикальними, емоційними і, на жаль, поступаються теоретичному рівню батаївських концептів, однак загальні орієнтири – злам, руйнація, тотальна ліквідація – відбивають сутність і трансгресивного, і деструктивного як таких.

Слід зазначити, що трансгресивний досвід, який вважається теоретичним надбанням французької естетики першої половини ХХ ст., продовжує привертати увагу науковців і на сучасному етапі, оскільки «Ж. Батай є автором філософської концепції, яка володіє потужним теоретичним потенціалом, що дозволяє по-новому дослідити риси сучасної художньої практики та здійснити її опис й аналіз на рівні естетичного дослідження» [1; 1]. Ідеї Семенка, вочевидь, не здобули такого резонансу, а отже не екстраполюються так активно, як погляди Батая, у культуротворчі реалії сьогодення. Однак, на нашу думку, вони відкривають неабиякі обрії для аналізу на теренах «contemporary art» і хоча їх теоретичний рівень не можна порівнювати з «концептуальним сплеском» Ж. Батая, певні висновки, яких доходить український поет, вражають своїм прогностичним потенціалом.

Так, визнаючи футуризм, кубізм, дадаїзм, експресіонізм найбільш «деструктивно орієнтованими» напрямками, – цю тезу Семенка ми вже підкреслювали – поет, водночас, виходить у площину проблеми «глобального експерименту», що став однією з характерних ознак авангардистського руху. Семенко, зокрема, зазначає: «Пікасо при всій його одноманітності фарби, вже було за-мало її, й він домішує туди зовсім сторонні матерії (н. пр. тирсу). Футуристи, при величезних зрушеннях інших елементів фактури – форми, змісту. – вклеювали в картини одрізки газет, дерева й інші «живі» речі» [3; 295].

У спостереженні М. Семенка увагу привертають два моменти: перший стосується коментування специфіки творчості П. Пікассо, що, зважаючи на стилістичні, орфографічні та пунктуаційні особливості викладу поетом своєї думки, доволі складно однозначно проінтерпретувати. Так, наприклад, важко уявити, що мав на увазі М. Семенко, говорячи про «одноманітність Пікассо»: творчу манеру митця чи «одноманітність фарб», які він використовував?

За великим рахунком, і в тому, і в іншому випадку, позиція Семенка є уразливою, адже загальновідомо, що видатний живописець, який, передусім, уславив своє ім'я як один із фундаторів кубізму, був, водночас, блискучим малювальником, що опанував школу класичного іспанського живопису. Не вдаючись до детального аналізу специфіки творчості П. Пікассо, яка є прерогативою фахівців-мистецтвознавців, тим не менш, не можна не згадати два класичні періоди у творчості митця –

рожевий і голубий, що, так би мовити, заперечують об'єктивність семенкових звинувачень в «одноманітності фарб» у його кольоровій палітрі. Проте, ясна річ, головним у цьому твердженні М. Семенка є акцентуація на принциповому «матеріальному оновленні», до якого прагнув і Пікассо, і «ідейно-естетичні» соратники українського поета – представники футуристичного напрямку, експерименти котрих – фактично – на сто років випередили художні відкриття сучасного мистецтва. Означений у статті «Де-які наслідки деструкції» стан, на думку М. Семенка, з одного боку, є безпосереднім наслідком загального процесу деструкції, а з іншого, – відкриває шлях до практичної реалізації завдань, що їх ставить перед собою пан-футуризм : «Загальноживаних засобів продукції, якими користувалося мистецтво протягом тисячоліть, ставало замало, чогось не вистарчало, треба було дошукуватись ширших засобів матеріалізації, і таким чином через матеріал розпочався процес органічної дифузії мистецтва з побутом» [3; 295].

Отже, ідея практично-деструктивного підходу, що її висловлює М. Семенко, щільно пов'язується ним із побутовим моментом, який, у свою чергу, має чітко виражене ідеологічне підґрунтя: «Ця робота, разом з ліквідацією мистецтва в дотеперішнім розумінням цього терміну, ...розчищає ґрунт для нашої панфутуристичної конструкції мистецтв з боку фактури (одночасно з організаційним ідеологічним процесом – соціальною революцією, комуністичним побутом)» [3; 295]. Ці роздуми поета, безсумнівно, є утопічними, а, зважаючи на подальші трагічні обставини його життя, сприймаються як «трагічна утопія». Проте, увагу привертає очевидний акцент Семенка на тому, що визначальну роль у цьому процесі принципового оновлення має виконати формальний чинник.

Як відомо, проблема форми є ключовою для теорії та практики авангардного руху, а отже – природно – опиняється у центрі уваги його провідних представників, зокрема, Ж. Батая і М. Семенка. Експерименти на формотворчому рівні відкривали для французького письменника і теоретика естетики значні можливості для концептуалізації, що, зрештою, призвели до обґрунтування одного із засадних понять його естетичної теорії, а саме : поняття «безформне». Для М. Семенка проблема форми так само є принциповим питанням. Проте оскільки для нього визначальний статус форми є аксіомою, він не вважає за потрібне застосовувати авторську термінологію і тільки наголошує на необхідності принципового формального оновлення, що здатне здійснити пан-футуристичне мистецтво. Цей процес, на думку Семенка, має йти «шляхом органічного розвитку і згідно з діалектичним законом» [6; 291] і, врешті-решт, зумовлює його наступне запитання: «Чи триватиме ця зміна форм у мистецтві вічно?» [6; 290].

Відповідь, що на це запитання дає сам Семенко, значною мірою, пояснює, чому його обходить пошук «інтерпретаційних аналогів» батаївському поняттю «безформне». Український поет категоричний у своїй позиції: «...пан-футуризм дає на це запитання негативну відповідь і висуває деструкцію як активний процес розкладу останнього етапу розвитку мистецтва перед повним зникненням останнього» [6; 291]. Таким чином, деструктивний процес призводить до руйнації і форми, а відтак – і самого мистецтва, адже воно для Семенка, передусім, пов'язане з формотворенням. Відштовхуючись від означеного, формується і головний висновок поета : «Останній момент М. Семенко – (доволі часто М. Семенко у своїх статтях використовує своєрідний прийом відсторонення чи реферування власного тексту – С. Х.) – формулює як органічне входження деформованого мистецтва в атмосферу науки, техніки, спорту» [6; 292].

Такий «глобальний синтез», що його декларує Семенко, безсумнівно, варто сприймати як емоційний вибух відверто екзальтованої творчої особистості, тим більш, що у статті «Де-які наслідки деструкції», він знову повертається до проблеми мистецтва. Водночас, логічні наслідки деструктивної концепції зумовлюють вихід поета у площину його (мистецтва – С. Х.) видової специфіки, яка, на думку Семенка, вимагає здійснення принципових уточнень і внесення важливих коректив.

Авторська модель видової структури мистецтва, розроблена М. Семенком, є вельми специфічною, проте при всій своїй суперечливості та провокаційності, вочевидь, потребує аналізу у форматі самостійної статті, що ми плануємо здійснити у подальшому. Наразі ж, зупинимось ще на одному аспекті його деструктивної концепції, який, з одного боку, є показовим виявом специфіки світобачення митця, а з другого – черговий раз засвідчує реальні аналогії у художньому і теоретичному просторі «Жорж Батай – Михайль Семенко».

Аналізуючи основоположні чинники ідеї «трансгресивного досвіду» Батая, науковці обов'язково зосереджують увагу на особливостях інтерпретації ним феномену сміху. У статті «Трансгресивні пошуки у динаміці європейського культуро творення : від маркіза де Сада до Ж. Батая» український естетик О. Оніщенко здійснює порівняльний аналіз особливостей вияву в творчості цих «скандальних французів» комічного та його похідного – сміху. Науковець, зокрема, відзначає, що «комічний вимір передусім виявляється у формі пародії, яка спричиняє відверто богохульну спрямованість творів маркіза де Сада. У

цьому ж річищі рухається і Батай, пародіюючи усталені канони в оповіданнях «Мадам Едварда», «Абат С.» [2; 76]. Проте, як підкреслює О. Оніщенко, головним для французького митця є завершальний момент пародії, а саме: сміхове начало. Вона наголошує, що «ця «психофізіологічна» реакція комічного наявна не тільки в його літературних творах, а й теоретичних розвідках» [2; 76] і має досить специфічні ознаки. Дослідниця, зокрема, виокремлює відоме есе Батая «Про Ніцше», що, на її думку, є свідченням глобальної руйнації «морального імперативу» сміху. Задля аргументації своєї позиції науковець реконструює принциповий фрагмент з цієї роботи, який показовим чином відбиває сутність «сміхової концепції» Ж. Батая: «Я, так само як і мої друзі, відчуваю огиду до навіжених веселощів. Окрім сміху, є смерть, ...втрата свідомості, нестямності, що викликані якоюсь жахливою картиною, перетвореним жахом. У цих... ситуаціях я більше не сміюсь: я лише зберігаю почуття сміху» [2; 76].

Цитування означеної думки французького письменника і теоретика необхідне О. Оніщенко задля обґрунтування проблеми «категоріальних пріоритетів» у його естетичному полі: «Зізнаючись в огиді до «навіжених веселощів», Ж. Батай фактично рухається у напрямі категорій потворного і низького, що, за його логікою, і провокують специфічний сміх [2; 77]. Проте нашу увагу – у наведеному уривку – привертає інший аспект, а саме: фактичне визнання Ж. Батаєм, так би мовити, однорідними явищами сміх і смерть, які спираються на «спільний знаменник» – жахливе начало.

Цей висновок французького дослідника, що артикулювався ним на рівні теоретичної розвідки, стимулює наше звернення до вельми своєрідного у плані жанрової приналежності і не тільки, проекту українського поета, який отримав назву «Справа про труп». Упорядники збірника творів Семенка подають його у рубриці «Містифікації та рефлексії», що точно відбиває сутність цього «творчо-публіцистичного» експерименту, адже містифікація, до якої вдається митець, є очевидною.

Прологом до зазначеної містифікації стає телеграма українського поета до В. Маяковського (1893-1930 рр.) – одного з головних репрезентантів східноєвропейського футуристичного напрямку: «Маяковський, спасайся. ...Искусство живой труп. Нужно добить. Да здравствует пан-футуризм, ликвидирующий искусство. Да здравствует мета-искусство, синтез искусства и спорта. Пан-футуризм есть активная ликвидация искусства, это пан-футуризм специальный (революция, деструкция, футуризация) [4; 367]. Обираючи телеграфний стиль викладу, М. Семенко маніфестує основні тези своєї програми «смерті мистецтва» взагалі і футуризму, зокрема, що її реалізація має бути максимально прискорена задля остаточного ствердження і панування пан-футуризму. Проте, у другій частині телеграми Семенко максимально конкретизує свої міркування і вже проголошує «живими трупами» провідних представників «класичного» футуризму – В. Каменського та В. Хлебнікова. Відтак, дистанціювавшись і від футуристичного напрямку як такого, Семенко відходить від загальних декларацій і чітко визначає заходи, що мають стати керівництвом до дії на шляху ствердження пан-футуризму. Їх, на його думку, слід пов'язати з остаточною і незворотною легалізацією пан-футуризму, що є «построение метаискусства, после-искусства будущего... пан-футуризм общий» [4; 367]. І перший крок у цьому напрямі має здійснити В. Маяковський, якого М. Семенко ставить у ситуацію вибору «або-або», оскільки третього не дано: «Маяковский пан-футурист или труп. Выход есть. Выбирай. Ответ срочно телеграфом. Михаил Семенко, пан-футурист» [4; 367].

На перший погляд, цю телеграму-декларацію можна було б вважати черговою провокацією українського поета, проте, вочевидь, не випадково саме вона відкриває його більш, ніж специфічний проект «Справа про труп», де ідея смерті та її похідні посідають не тільки визначальне місце, але й подаються у вельми своєрідному ракурсі, що виявляє очевидну спорідненість із «сміховим експериментом» Ж. Батая.

Наразі слід наголосити, що інтерпретація французьким митцем феномену сміху у зв'язку з жахливим і огидним здійснювалася ним на ранніх етапах відпрацювання його трансгресивних ідей, що, зрештою, зумовило оприлюднення відповідних розмислів і у вже згаданому есе «Про Ніцше», і у наступних теоретичних роботах, і у художніх творах митця. При цьому необхідно чітко враховувати, що, так би мовити, системне осмислення Ж. Батаєм сміху як вияву огидного, жахливого і потворного відбулося вже після 1937 року, тобто після загибелі М. Семенка. Таким чином, свій «проект про труп» український поет розгортав, з одного боку, імовірно, маючи уявлення про «сміхові» орієнтири Батая, а з іншого, – на абсолютно авторському рівні.

Паралелей, що наразі виявляються, доволі багато, проте ми, передусім, виокремимо «кримінальний підтекст» у семенковому експерименті, що був інспірований відомою полемікою, яка розгорнулася між українськими футуристами – в особі М. Семенка – і представниками Асоціації революційних митців України (АРМУ). Своєрідним епіграфом до «Справи про труп» стає фрагмент з листа «групи АРМУ» до поета: «Так, ви, т. Семенко мусити зникнути». Цей лист стає «кримінальним» камертоном всього циклу, стимулюючи цю відверту провокаційну містифікацію, яка, вочевидь, містить

всі ознаки деструктивного вияву сміхового начала. Необхідно підкреслити, що «Справа про труп» вийшла друком у виданні «Нова генерація» № 9 за 1929 рік, тобто на 21 рік випередила скандальний твір Ж. Батая «Абат С.». Аналізуючи його, О. Оніщенко, зокрема, торкається питання «кримінально-сміхового підтексту і відзначає: «Характеризуючи особливості «сміхової природи» свого героя письменник наголошував: «Таке відчуття викликала не лише дитяча – та обтяжливо комічна природа злочинів, що їх він брав на себе» [2; 77]. Розвиваючи свою думку, дослідниця апелює до певних творів європейської культури, що в них «естетизація злочину» була безпосередньо пов'язана із специфічним виявом «сміхового ефекту», і, які, вочевидь, були добре відомі Ж. Батаю.

Впевненості, що французький митець мав якесь уявлення щодо «Справи про труп» М. Семенка, у нас немає. Тим більш показовими видаються «концептуальні паралелі», які простежуються на рівні художніх експериментів обох митців. Взагалі, цей проект засновника українського футуризму потребує цілісного аналізу, оскільки окрім «кримінально-сміхової самобутності» містить чимало аспектів, що мають бути враховані і з позиції морально-психологічного виміру художньої творчості, і у зв'язку з дослідженням складних та суперечливих процесів українського культуро творення 20–30-х років минулого століття.

Зосередимося ще на четвертому розділі «Справи про труп» – «Некролозі з приводу смерті М. В. Семенка» – апофеозі кримінальної містифікації, ініційована ним самим. Фактично у кожному фрагменті цього тексту є очевидний моральний подразник, який – тим не менш – здатний спровокувати сміхову реакцію читача. Він, безсумнівно, зумовлений самим жанром «авторського некролога», що спонукає поета, використовуючи усталений футуристичний прийом «рваних рядків», констатувати факт власної смерті:

«Вмер!

Вмер Михайль!

Вмер Михайль Васильович!

Вмер Михайль Васильович Семенко!

Вмер батько наш М. В. Семенко! Вмер Михась! [5; 373].

Своєрідна «гра зі смертю», до якої вдається Семенко, поступово набирає все нові і нові оберти, і вже жодні моральні цензори не можуть заблокувати виплеск сміхового начала: «Вмер наглою смертю від руки злого убивці, що з-за рогу однієї вулиці на другій дуже тупим предметом вдарив його по голові. Це «діялектика». (Звичайно, «діялектика» не предмет, яким ударено і не та особа, що вдарила)» [5; 373].

Окрім специфічного сміхового ефекту, що його провокує цей фрагмент, він, водночас, відкриває неабиякі можливості поміркувати щодо ставлення М. Семенка до діалектичного методу взагалі. Зрештою, поет, як відомо, приділяв йому серйозну увагу у своїх програмних статтях, присвячених деструкції, що ми і плануємо дослідити у наших наступних публікаціях. Наразі ж коротко зупинимося ще на одному положенні цього багатоаспектного «авторського некрологу» М. Семенка, який у завуальовано-містифікованому вигляді виявляє реальне ставлення поета до художніх процесів в Україні, сучасником яких він був.

У некролозі відзначається, що революційні перетворення, які розгорнулися у країні, стимулювали тектонічні зрушення у галузі мистецтва: «І тут вже пішло. З'явився він, М. В. Семенко. Зібрав коло себе цілу юрбу хлопців, таких, як і сам, пройдисвітів, і почав руйнувати все хороше, все чисте, все святе... Він кошував, а ті посіпаки, що зібралися біля нього... почали нищити мистецтво» [5; 374]. Зрозуміло, що ці закиди М. Семенка на самого себе, мають суто іронічний підтекст, а відтак – сміхову реакцію наразі провокує категорія «комічне», яку він – на відміну від Батая – категорично не відкидав. Такий прийом необхідний поетові аби висловити своє ставлення до творчості тих представників української культури, котрі репрезентували інші види мистецтва. Так, ніби критикуючи футуристів на чолі із собою, М. Семенко, зокрема, протиставляє їм видатних діячів українського живопису: «Вони (футуристи – С. Х.) пішли війною блюзнірською на такі перли мистецтва як відомі картини відомого артиста-маляра Бойчука та його апостолів – Врону і Сідляра... Мало того, вони пішли війною на «Березиль», театр, що подає найкращі зразки західноєвропейської культури» [5; 374-375].

На жаль, формат некрологу не дозволяє поетові у більш розгорнутій формі аргументувати своє неприйняття означених художніх явищ, що, вочевидь, стимулюватиме інтерес сучасних дослідників. Однак, найголовнішим для М. Семенка є відстоювання ідеї деструктивного як такого, що, так само як ідея трансгресивного Ж. Батая, поступово розширюючи свої межі, набула статусу досвіду і трансформувалася у сферу естетичного.

Висновки. Матеріал статті спирається на потенціал порівняльного аналізу, оскільки на межі ХХ-ХХІ ст. широке коло проблем українського футуристичного руху активно вивчається вітчизняними

науковцями. Здійснене дослідження не вичерпує актуальності інших аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо дослідження авторської моделі видової структури мистецтва, розробленої М. Семенком. Теоретична і практична значущість полягають у тому, що матеріал дослідження може використовуватися для подальшого науково-теоретичного осмислення феномену українського авангарду та застосуванні персоналізованого підходу. Результати роботи можуть бути використані при читанні лекційних курсів з естетики, культурології, історії і теорії мистецтва для студентів гуманітарних та художніх ВНЗ.

Список використаної літератури

1. **Буцикіна Є.** Концепція трансгресивного досвіду Жоржа Батая: естетичний аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / Є. Буцикіна. – Київ, 2015. – 19 с.
2. **Оніщенко О.** Трансгресивні пошуки у динаміці європейського культуротворення : від маркіза де Сада до Жоржа Батая / О. Оніщенко // Культуролог. думка : щорічник наук. пр. Ін-ту культурології НАМУ. – Київ, 2015. – С. 73-78.
3. **Семенко М.** Деякі наслідки деструкції / М. Семенко // Вибрані твори – Київ : Смолоскип, 2010. – С. 294-298.
4. **Семенко М.** POSLANO DO MOSKVY 29 – IV : ТЕЛЕГРАММА ЛИТ. А. Москва, Владимиру Маяковскому, футуристу / М. Семенко // Вибрані твори – Київ : Смолоскип, 2010. – С. 368-381.
5. **Семенко М.** Справа про труп (Некролог з приводу смерті М. В. Семенка) / М. Семенко // Вибрані твори – Київ : Смолоскип, 2010. – С. 368-381.
6. **Семенко М.** Що таке деструкція? / М. Семенко // Вибрані твори – Київ : Смолоскип, 2010. – С. 291–293.

References

1. **Butsykina Ye.** Kontseptsiia transhresyvnoho dosvidu Zhorzha Bataia: estetychnyi analiz : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.08 / Ye. Butsykina. – Kyiv, 2015. – 19 s.
2. **Onischenko O.** Transhresyvni poshuky u dynamitsi yevropeiskoho kulturotvorennia : vid markiza de Sada do Zhorzha Bataia / O. Onischenko // Kulturoloh. dumka : schorichnyk nauk. pr. In-tu kulturolohii NAMU. – Kyiv, 2015. – S. 73-78.
3. **Semenko M.** Deiaki naslidky destrukttsii / M. Semenکو // Vybrani tvory – Kyiv : Smoloskyp, 2010. – S. 294-298.
4. **Semenko M.** POSLANO DO MOSKVY 29 – IV : TELEGRAMMA LYT. A. Moskva, Vladymyru Maiakovskomu, futurystu / M. Semenکو // Vybrani tvory – Kyiv : Smoloskyp, 2010. – S. 368-381.
5. **Semenko M.** Sprava pro trup (Nekroloh z pryvodu smerti M. V. Semenka) / M. Semenکو // Vybrani tvory – Kyiv : Smoloskyp, 2010. – S. 368-381.
6. **Semenko M.** Scho take destrukttsiia? / M. Semenکو // Vybrani tvory – Kyiv : Smoloskyp, 2010. – S. 291–293.

КОНЦЕПЦИЯ ДЕСТРУКЦИИ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА И ТРАНСГРЕССИВНЫЙ ОПЫТ ЖОРЖА БАТАЯ: ПОТЕНЦИАЛ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО АНАЛИЗА

Холодинская Светлана Николаевна, кандидат философских наук,
доцент, Государственное высшее учебное заведение
«Приазовский государственный технический университет», г. Мариуполь

Осуществлен параллельный анализ концепции деструктивного М. Семенко и трансгресивного опыта Ж. Батая. Трансформируясь в сферу эстетического, параллельный анализ выявляет показательные аналогии в авторских теоретических позициях и художественной практике этих двух деятелей культуры. Показано, что определённый интерес украинских футуристов к дадаизму и сюрреализму как влиятельным культуротворческим явлениям в европейском искусстве 20-30-х годов прошлого столетия, стимулировался близкими к ним теоретическими исканиями М. Семенко – основоположника украинской модели футуризма.

Ключевые слова: деструкция, трансгресивный опыт, параллельный анализ, смех, «глобальный эксперимент».

MIHAL' SEMENKO'S CONCEPTION OF DESTRUCTION AND GEORGES BATAILLE'S TRANSGRESSIVE EXPERIENCE: POTENTIAL OF PARALLEL ANALYSIS

Kholodynskaya Svitlana, Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor State Higher Education Establishment ' 'Pryazovsk State Technical University', Mariupol

The given research makes the parallel analysis of M. Semenکو's conception of destruction and Georges Bataille's transgressive experience. While transforming into the sphere of aesthetics, it reveals the significant analogies in individual theoretical positions and artistic practice of both creators. It proves that the specific interest of the Ukrainian futurists in dadaism and surrealism as profound cultural formation phenomena in European art of 1920-1930-s was encouraged by M. Semenکو's theoretical searches which were of similar nature.

Key words: destruction, transgressive experience, parallel analysis, laughter, «global experiment».

UDC [168.522:82.091]

**MIHAL' SEMENKO'S CONCEPTION OF DESTRUCTION AND GEORGES BATAILLE'S
TRANSGRESSIVE EXPERIENCE: POTENTIAL OF PARALLEL ANALYSIS****Kholodynskaya Svitlana**, Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor, State Higher Education Establishment
«Pryazovsk State Technical University», Mariupol

The aim of the article is to do the parallel analysis of M. Semenko's conception of destruction and Georges Bataille's transgressive experience. Conception of destruction is the burden of all main M. Semenko's publications and draws associations with conception of transgressive grounded by the famous French anesthetist, art critic and writer Georges Bataille.

The methodology of the research lies in application of personalization theoretical potential as the fundamental principle of culturological analysis and is based on the comparative analysis.

Results. The research done contributes and emphasizes the actual importance of the problem analyzed. It is shown that the peculiar interest of Ukrainian futurists to dadaism and surrealism as influential culturological phenomena in European art of 1920-1930 s was encouraged by the theoretical searches of M. Semenko as a founder of Ukrainian model of futurism. In the view of the author, the most prospective directions of further scientific research is the study of author's model of art's specific structure developed by M. Semenko.

The scientific novelty of the study lies in the fact that analysis of any creative personality's work opens up possibilities for more detailed research into any art trend the intellect is directly involved in. Within the process of research the author emphasized that it was settling of destruction conception as it was which was the most important one for M. Semenko. Essentially it achieved status of experience and transformed into the sphere of aesthetics, gradually expanded, as well as Georges Bataille's transgressive idea.

Theoretical and practical significance of the study is that the study done can be used for further scientific and theoretical understanding of Ukrainian avant-garde phenomenon and application of personalized approach. The results can be applied while lecturing aesthetics, culturology, history and theory of art for the students of humanitarians and artististry.

Key words: destruction, transgressive experience, parallel analysis, laughter, «global experiment».

Надійшла до редакції 7.11.2016 р.

УДК 929.532(477.6)«172/191»(045)

МЕТРИЧНІ КНИГИ: ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ**Кригіна Ольга Валеріївна**, кандидат історичних наук, доцент,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
v.olya.v@mail.ru

Розглядаються метричні книги православного населення, що містять значний інформаційний потенціал. Сьогодні інформація цих книг використовується для соціально-правового захисту громадян, у генеалогічних, історико-статистичних дослідженнях. Розглянуто законодавчі акти щодо становлення системи метрикації. Визначенні вимоги щодо ведення книг, виявлені особливості фіксації інформації в метриках про народжених, одружених та померлих. Аналіз книг показав, що метрики велися за нормами, що висувалися на законодавчому рівні. Результати дослідження свідчать про великі інформативні можливості цих книг. Вивчення широкого кола проблем, пов'язаних із метриками, розкривають їх правовий і науковий потенціал.

Ключові слова: метричні книги, православне населення, народження, шлюб, смерть, особливості ведення.

Постановка проблеми. Сьогодні досить розвинутим напрямом історичної науки є вивчення регіональної історії із залученням до наукового обігу первинних джерел XIX – початку XX ст. З-поміж них важливе місце належить церковним актам реєстрації громадянського стану – метричним книгам. Інтерес до метрик як документації церковно-приходського обліку пояснюється спробою розкрити її інформативні можливості. Сьогодні їх інформація використовується для соціально-правового захисту громадян, у генеалогічних, історико-статистичних дослідженнях, при вивченні рис ментальності етносу. Метричні книги містять багатющий інформаційний матеріал, а достатній ступінь їх збереженості дозволяє оцінити достовірність та інформативність цього виду історичних джерел, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз ступеня вивченості метричних книг виявив, що дослідження церковних актів розпочалося безпосередньо від часу їх виникнення. Причому головну увагу було зосереджено на метриках православного населення Російської імперії [1]. Кінець XIX – початок XX ст. поповнився церковною історіографією зазначеної проблеми [12]. Початок XX ст. відзначився виходом праці С. Новосельського, предметом якої була побудова повної таблиці смертності, яка б стосувалася

населення всіх віросповідань європейської частини Російської імперії [13]. Після їх скасування метричні книги певною мірою цікавили дослідників, але до другої половини ХХ ст. вони так і не стали предметом ретельного вивчення.

Сучасні історики лише з середини ХХ ст. почали вивчення окремих сюжетів, пов'язаних із метричними книгами. Вивчення і залучення цих книг до наукового обігу є важливою й нагальною потребою українських дослідників, серед яких, І. Лиман, який розглядав метричні книги другої пол. ХVІІІ – першої пол. ХІХ ст., що зберігаються у фондах Держархіву Запорізької області [10]; В. Томазов, який розглядає інформативні можливості таких джерел як метричні книги, сповідні відомості, ревізські казки, матеріали переписів населення Російської імперії 1897 р. [17]; С. Гузенков, праця якого присвячена вивченню метричних книг як джерела з історичної демографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [2]; Н. Лобко, що досліджувала метричні книги, сповідні відомості та книги реєстрації актів громадянського стану як джерел, що містять найбільш цінну та концентровану інформацію генеалогічного змісту [11]. Значна частина робіт дослідників метричних книг обумовлена регіональною специфікою. Крім того, сьогодні наукове вивчення метрик не припиняється, а, навпаки, розвивається за різними напрямками. До цього виду історичних джерел звертається дедалі більше дослідників.

Слід зауважити, що серед них – не лише історики. Натомість, пересічні громадяни звертаються до метрик із метою пошуків свого коріння, відтворення генеалогічних дерев тощо. Відтак постає нагальна потреба у систематизації та належному зберіганні метричних книг, що перебувають у фондах обласних державних архівів нашої країни.

Метою даної розвідки є розгляд дотримання вимог щодо ведення метричних книг та визначення особливості фіксації інформації на сторінках метричних книг.

Огляд законодавчих актів із приводу системи метрикації у Російській імперії дозволив простежити еволюцію державної політики стосовно метричних книг, розвиток та зміни формуляра. Окрім законодавчого регулювання православного населення, уряд приділяв значну увагу метрикації представників різних віросповідань – іудеїв, католиків, лютеран, баптистів, а також старообрядців. Порівняння записів у метричних книгах іноземних колоністів показало типовість актів, зафіксованих у метриках, що відповідає зразкам, встановленим загальноімперським законодавством.

Першим світським узаконенням ведення метричних книг вважається указ Петра І від 14 квітня 1702 р. «О подаче в патриарший духовный приказ приходским священникам недельных ведомостей о родившихся и умерших», який засвідчував необхідність реєстрації народжень та смертей у Росії [14; 192]. У 1724 р. Синодом розроблений докладний формуляр метричних книг. Вони мали складатися з трьох частин – про народжених, одружених і померлих. Метричні книги, що велися, насамперед, із метою відображення суспільної динаміки населення, поступово на законодавчому рівні відігравали все більшу роль, при цьому відбувався процес удосконалення системи метрикації. 1806 р. на законодавчому рівні запроваджено типографські бланки метричних книг, що виключало можливість перекручення формуляра цієї книги [15]. Нові форми метричних книг були височайше затверджені указом Синоду від 28 лютого 1831 р., суттєво оновлена форма метричних книг зі змінами та доповненнями, затверджена імператором 22 листопада 1837 р. та указом Синоду від 7 лютого 1838 р. «О ведении метрических книг по новым формам» [16]. Логічним завершенням розвитку та вдосконалення метричних книг стала їх повільна трансформація в акти громадянського стану.

Формуляр метричної книги православного населення про народжених мав такий вигляд: «Счет родившихся (мужеского/женского пола); месяц и день рождения/крещения; имена родившихся; звание, имя, отчество и фамилия родителей, и какого вероисповедания; звание, имя, отчество и фамилия восприемников; кто совершал таинство крещения; рукоприкладство свидетелей записи по желанию». Наприклад: «№ 1 женского пола; рождение – 1 января, крещение – 3 января; Марья; старокрымский поселянин Георгий Акритов и законная жена его Настасья, оба православные; восприемники: Бахмутского уезда дворянин Владимир Часловский и старокрымская псаломческая дочь девица Ангия Левтерова; священник Андрей Чентуков, псаломщик» [3, арк. 65].

Законодавство Російської імперії не дозволяло, щоб батьки християнської віри залишали своїх дітей нехрещеними та без відповідного виховання, і, зокрема, щоб православні батьки хрестили своїх дітей в іншу віру. Вік, не пізніше якого батьки повинні хрестити дітей, церковними та громадянськими законами точно не встановлювався. Не відкладати на довгий час хрещення – це був обов'язок батьків, до того ж, дитина не мала померти нехрещеною. Якщо подібне траплялося через необережність батьків, то вони, за церковними правилами, підлягали епитимії. Суворому покаранню піддавався навіть священник, який дозволив, виявивши недбалість до своїх обов'язків, малюку померти без святого хрещення. Аналіз метричних книг свідчить, що загальна кількість народжених охрещувалася через декілька днів від народження. Колонка «Імена родившихся» поряд з іменем, яке

давалося немовляті при хрещенні, містить відомості стосовно народження дитини. Саме у цій графі священники зазначали законність народження: «№ 44 женского пола; рождение 22 марта, крещение 24 марта 1895 г.; Мария незаконнорожденная; мать София Харалампиева Кацарань, девица, православная; обряд крещения совершил священник Александр Гусаков с псаломщиком Спиридоном Константиновым» [4, арк. 22]. Записи вказаної графі про народжених містять також відомості на честь якого святого називали дитину: «Павел – в честь св. апостола Павла, празд. церковью 29 июня (рождение 3, крещение 6 июля 1913 г.)» [5, арк. 51]; «Ольга – в честь св. княгини Ольги, празд. церковью 11 июля (рождение 23 июня, крещение 9 июля 1917 г.)» [6, арк. 37] та ін. Саме тут зазначалося про народження близнят та двійні. Іноді до цієї графі заносилися відомості щодо всиновлення немовлят. Тут також зазначався факт переходу з православної віри до іншого віросповідання. Наприклад, народжена 21 квітня 1885 р. Пелагея зрелася православної віри у віці 27 років, про що благочинним протоієреєм зроблено такий запис: «Пелагея Диамидовна Кривич, урожденная Гламозда перешла из православия в секту христиан-адвентистов седьмого дня. Указ Екатеринославской духовной консистории от 30 октября 1912 г. за № 28694» [7, арк. 163]. У графі щодо батьків народжених окрім прізвищ та імен обов'язково зазначалося віросповідання.

Далі формуляр містив відомості щодо восприємників. У хрещенні як немовлят, так і дорослих повинні були брати участь восприємники. Вони відповідали за те, що особа, яка приймала хрещення (якщо доросла) робила це широ та без примусу; або (якщо немовля) що вона буде вихована у православної віри. Тому при хрещенні немовлят, а також тих, які через хворобу не могли самі промовити сповідь християнської віри, цей обов'язок виконували за хрещеного восприємники як провідники хрещених у християнському житті. Із давніх часів затвердилося правило призначати при хрещенні двох восприємників – чоловіка та жінку, які брали на себе функції рідних батьків. Обов'язково після кожного запису хрещення дитини та у колонці «Кто совершил таинство» зазначалася особа, яка проводила обряд. Зазвичай це були священник та/або диякон/псаломник/помічник священника. На законодавчому рівні встановлювалося, що будь-який парафіянин під час запису будь-якої події до метричної книги (чи то про нього особисто, чи стосовно члена його родини) мав право по закінченні богослужіння просити священника показати йому, як саме ця подія записана, і якщо знайдено помилки – просити про виправлення. Священнослужителі та причетники для запобігання помилок після треби записували належну інформацію до метричної книги, а потім запрошували присутніх переглянути правильність показань та засвідчити їх у метричній книзі [12; 472].

Метричні книги православного населення про одружених містили таку інформацію: номер шлюбу; місяць та день вінчання; звання, ім'я, по батькові, прізвище та віросповідання нареченого і яким шлюбом (першим, другим, ...) поєднується; вік нареченого; звання, ім'я, по батькові, прізвище та віросповідання нареченої і яким шлюбом поєднується; вік нареченої; хто здійснив обряд; хто були поручителі; підписи свідків (записи за бажанням): «№ 1; 9.01.1885 г.; жених – Калужской губернии Мещовского уезда Мамонской волости деревни Верхнее Самого крестьянин Иван Иванов Алехин, православного вероисповедания, первым браком, холост; 39 лет; невеста – Мариупольского уезда греческого села Старого Керменчика умершего поселянина Феофана Иванова Олянзова жена Анастасия Димитриева, православного вероисповедания, вдова после первого брака; 38 лет; поручители: по жениху – Калужской губернии Мещовского уезда, села Хромки, крестьянин Кондрат Иванович Демич и оной же губернии Жиздринского уезда, запасной канонир Семен Яковлевич Яковлев, по невесте – мариупольские мещане Иван Анкестратов сын Бабич и Степан Святодух» [8, арк. 197].

За канонами християнської церкви, освячення шлюбу – особливе таїнство і воно є обов'язковим для сповідників православної віри, що укладають шлюб. Умовами шлюбу були свідомо добра воля та чітко висловлена згода на шлюб осіб, які його укладають. При порушенні цієї умови шлюбний союз не міг бути укладений, або ж не міг уважатися законним. Особам, які бажали взяти шлюб, видавався від єпархіального архієрея письмовий дозвіл на одруження, або «венечная память», до якої записувалися наречені та передбачалося, щоб священник, який вінчав шлюб, дізнався, чи немає для цього законних перешкод. У 1765 р., за правління Катерини II, «венечные памяти» та податок на них було скасовано, а замість цього встановлено, щоб перед вінчанням відбувався шлюбний обшук, під час якого священник фіксував різні документальні свідчення. Шлюб не міг бути укладений між кривими родичами. Крім того, заборонялося вінчати молодят у шановані церковні свята.

Далі у метричній книзі про одружених зазначалося про наречених. Інформація про порядковий номер шлюбу для кожного з наречених записувалася у цій колонці, окрема графа для цього не виділялася. Визначення «холост» та «девица» у метриках, де відсутній запис про номер шлюбу, дозволяють припустити, що укладений союз був першим для молодят. Укладання шлюбу здійснювалося по досягненню повноліття, вік якого було встановлено ще у 1830 р.: громадянське – 18

і 16 років; церковне – 15 і 13 років. Шлюб, який укладено до досягнення церковного повноліття, вважався недійсним та підлягав розірванню. Граничний вік старості, після якого не можна було одружуватися, визначався у 80 років – як для чоловіків, так і для жінок. Інструкція благочинним приходських церков вказує на заборону священикам вінчати незаконні шлюби, додаючи до них шлюби осіб, де одна особа молода, а інша – стара, навіть не визначаючи з точністю різниці у віці. Оскільки у канонах церкви, а також у законах держави немає постанов, які б забороняли такі шлюби, то священику залишалося лише силою переконання відмовляти осіб від такого союзу; якщо ж наречені у своїх намірах залишалися непохитними, тоді їх усе ж таки вінчали.

Обов'язковим у метричних книгах було зазначення віросповідання наречених. Загальна кількість населення одружувалася з представниками православної віри. Та не були винятком шлюби між представниками різних віросповідань (утім, такі випадки зустрічаються дуже рідко). Так звані мішані шлюби передбачали виникнення між подружжям незгоди (наприклад, стосовно релігійного виховання дітей), порушення добрих взаємовідносин. Російська церква суворо ставилася до подібних союзів, а частою причиною для їх заборони було побоювання, що православна жінка та її діти можуть бути схилені до іншої віри неправославним чоловіком.

За чинним законодавством, особа православного віросповідання могла одружитися з представником іншої християнської конфесії за умови дотримання таких вимог: щоб іновірці, які одружуються з православними, не чинили насильства стосовно релігії, а також давали письмове підтвердження у тому, що при вихованні дітей обох статей від такого шлюбу дотримуватимуться законів російського уряду, тобто хреститимуть та виховуватимуть їх у православній вірі; щоби такі шлюби були вінчанні у православній церкві православним священиком, із дотриманням правил, які встановлені для шлюбів між особами православного віросповідання. Серед актів реєстрації шлюбів зустрічається значна кількість повторних союзів, про що свідчить термін «вдова/вдовець». Але наявні також записи про повторні шлюби без згадки цих слів – такі акти можуть свідчити про укладання шлюбів між розлученими особами. Церква вбачала у другому шлюбі деяку недосконалість християнського життя та на дозвіл такого шлюбу дивилася як на поблажливість до людської неспроможності. Церква своїми правилами не дозволяла другого шлюбу без очищення каяттям та накладала на таких осіб певну епитимію, а саме – короточасне відлучення від Св. Причастя з перебуванням у молитвах та посту. Погляд церкви на другий шлюб відобразився також у тому, що одним з його правил було не дозволяти пресвітеру розділяти торжество шлюбу з нареченими, яким треба не веселитися, а приносити покаяння. Окрім укладання других, знаходимо випадки і третіх шлюбів. Православна церква не визнавала треті шлюби. Церковні норми не передбачали дозволу на третій шлюб (як і на другий), але обидва ці випадки повинні були відбутися за особливим дозволом церкви. При укладанні третього шлюбу на прихожанина накладалася сувора епитимія – відлучення від Св. Причастя до 5 років. У метриках також зазначався священик, який проводив обряд вінчання. Природне припинення шлюбного союзу відбувалося внаслідок смерті одного з подружжя, що відкривало іншому можливість укласти новий шлюб. Право просити про розірвання шлюбу надавалося одному з подружжя у випадку засудження другого до каторжних робіт і висилка у Сибір із позбавленням усіх станових прав. Причиною розірвання шлюбу була також відсутність чоловіка/жінки протягом п'яти років, або невстановлене місце перебування після розшуків, нездатність одного з подружжя до співжиття, коли ця нездатність не виявилася після укладеного шлюбу, а була вродженою; коли один із подружжя образить святість шлюбу перелюбом.

Досить цікаву та корисну інформацію містять метричні книги про померлих. Формуляр цієї частини метрики був наступним: «Счет умерших (разделение по полу); месяц и день смерти/погребения; звание, имя, отчество и фамилия умершего; лета умершего (разделение по полу); от чего умер; кто исповедовал и приобщал; кто совершил погребение и где погребен». «№ 1 женского пола; умерла 7 января, погребена 7 января 1895 г.; старокрымского поселянина Михаила Арабаджи дочь Таисия; 2 лет; от младенчества; священник А. Чентуков; на местном кладбище» [9, арк. 108].

У метриках про померлих, обов'язково зазначався вік покійного. Для цього в актах реєстрації поховання відводилася окрема графа. Значна частина померлих – це малюки та діти віком до 5 років. До графи метричної книги «От чего умер» обов'язково вносилися відомості про хворобу померлого або причини смерті, якщо вони були відомі. Якщо ж хвороба не була встановлена, священик робив такий запис: «от болезни». Дуже часто хвороби не були визначені серед померлих немовлят та малюків, тоді писали: «от младенчества». У передостанній та останній колонках метричних книг про померлих православного населення наявна інформація про осіб, які здійснювали обряд поховання та про місце поховання покійного. Тіло померлого, за правилами церкви, повинне бути поховане за церковним чиноположенням, за уставом православної церкви, тіло повинне бути поховане в землю. Без

християнського поховання залишалися самогубці. У такому випадку дозвіл на поховання надавався поліцейською владою після судово-медичного висновку. Поховання проводилося не раніше третього дня, але померлих від заразної хвороби дозволялося ховати й раніше – щоби запобігти поширенню пошесті; у період літньої спеки ховати померлих дозволялося через одну добу після смерті.

Уряд вимагав, щоб народжені, ті, які уклали шлюб та померлі у парафіях, записувалися до метричної книги за формою, не по пам'яті або на основі свідчення родини, а відразу після проведення кожної треби. Записи повинні робитися самими священиками або через дияконів та причетників вірно й правильно. Будь-які виправлення у метричних книгах заборонялися, якщо ж помилка трапилася, то її треба окреслити з усіх боків рисками, а далі писати те, що слід [16; 91].

Висновки. Таким чином, аналіз метричних книг засвідчив, що, метрики велися за нормами, що висувала російська влада. Крім того, у метричних записах яскраво проявлялися національні особливості: шанування церковних святих та надання їх імен немовлятам, а також дотримання церковного календаря. Результати дослідження метричних книг свідчать про великі інформативні можливості зазначеного джерела. Вивчення широкого кола проблем, так чи інакше пов'язаних із метриками, розкриває їх багатий правовий та науковий потенціал.

Слід наголосити на необхідності дальшого студіювання й розкриття інформативного потенціалу метричних книг представників різних віросповідань. У наш час існує нагальна потреба в актуалізації наявної в метриках інформації, а також у ретельному збереженні цих пам'яток як передумові їх наукового вивчення.

Список використаної літератури

1. *Герман К. Ф.* Статистические исследования относительно Российской империи / К. Ф. Герман. – СПб., 1819. – 197 с.
2. *Гузенков С. Г.* Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої пол. XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / С. Г. Гузенков. – Запоріжжя, 2005. – 218 с.
3. *Державний архів Донецької області* (далі ДАДО). – Ф. 217. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 65.
4. *ДАДО. – Ф. 216. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 22.*
5. *ДАДО. – Ф. 209. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 51.*
6. *ДАДО. – Ф. 215. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 37.*
7. *ДАДО. – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 163.*
8. *ДАДО. – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 197.*
9. *ДАДО. – Ф. 217. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 108.*
10. *Крафт Л. Ю.* Собр. разных знаний о законах рождения и смертности в роде человеческом / Л. Ю. Крафт // Собр. соч., выбранных из месящесловов на разные годы. – СПб., 1787.
11. *Лиман І.* Метричні книги як джерело з церковного устрою Південної України другої пол. XVIII – першої пол. XIX ст. / І. Лиман // Наук. зап. : зб. пр. молод. вчен. та аспірантів. – Київ, 2001. – Т. 7. – С. 197–211.
12. *Лобко Н. В.* Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Н. В. Лобко. – Київ, 2008. – 438 с.
13. *Новиков Л. П.* Метрики (общие акты состояний) у православных (по ведомствам епархиальному и военно-духовному), инославных, старообрядцев, сектантов, евреев, караимов и магометан: Акты гражданского состояния в Царстве Польском : сб. законоположений, церк. правил, распоряжений, разъяснений и указаний / Л. П. Новиков – СПб. : тип. А. С. Суворина, 1907. – 292 с.
14. *Новосельский С. А.* Смертность и продолжительность жизни в России / С. А. Новосельский. – Петроград : Типография Министерства внутренних дел, 1916. – 208 с.
15. *Полное собрание законов Российской империи* [ПСЗ – 1]. – Т. 4. – № 1908.
16. *ПСЗ-1.* – Т. 29. – № 22118. – С. 254–255.
17. *Полное собрание законов Российской империи* [ПСЗ-2]. – Т. 13. – № 10956. – С. 91–92.
18. *Томазов В. В.* Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / В. В. Томазов. – Київ, 2005. – 243 с.
19. *Чижевский И. Л.* Руководство к производству следствий к удостоверению действительности браков и рождений и по случаям упущений и неправильных записей в метрических книгах / И. Л. Чижевский. – Харьков : тип. М. Зильберберга, 1877. – 30 с.

References

1. *Herman K. F.* Statystycheskye yssledovanyia otnosytelno Rossyiskoi ympery / K. F. Herman. – SPb., 1819. – 197 s.
2. *Huzenkov S. H.* Metrychni knyhy yak dzherelo z istorychnoi demohrafii Pivdennoi Ukrainy druhoi pol. KhIKh – pochatku KH st. : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06 / S. H. Huzenkov. – Zaporizhia, 2005. – 218 s.
3. *Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti* (dali DADO). – F. 217. – Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 65.
4. *DADO. – F. 216. – Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 22.*
5. *DADO. – F. 209. – Op. 1. – Spr. 29. – Ark. 51.*

6. *DADO*. – F. 215. – Op. 1. – Spr. 36. – Ark. 37.
7. *DADO*. – F. 214. – Op. 1. – Spr. 6. – Ark. 163.
8. *DADO*. – F. 214. – Op. 1. – Spr. 6. – Ark. 197.
9. *DADO*. – F. 217. – Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 108.
10. *Kraft L. Yu.* Sobr. raznykh znaniy o zakonakh rozhdeniya y smertnosti v rode chelovecheskom / L. Yu. Kraft // Sobr. soch., vybrannykh yz mesiatseslovov na raznye hody. – SPb., 1787.
11. *Lyman I.* Metrychni knyhy yak dzherelo z tserkovnoho ustroiu Pivdennoi Ukrainy druhoi pol. XVIII – pershoi pol. KhKh st. / I. Lyman // Nauk. zap. : zb. pr. molod. vchen. ta aspirantiv. – Kyiv, 2001. – T. 7. – S. 197–211.
12. *Lobko N. V.* Informatsiyni potentsial ukrainskykh henealohichnykh dzherel ta yoho vykorystannia v istorychnykh doslidzhenniakh : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06 / N. V. Lobko. – Kyiv, 2008 – 438 s.
13. *Novykov L. P.* Metryky (obschye akty sostoianyi) u pravoslavnykh (po vedomstvam eparkhialnomu y voenno-dukhnomu), ynoslavnykh, staroobriadsev, sektantov, evreev, karaymov y mahometan: Akty hrazhdanskoho sostoianyia v Tsarstve Polskom : sb. zakonopolozhenyi, tserk. pravyl, rasporiashenyi, razъnasnenyi y ukazanyi / L. P. Novykov. – SPb. : typ. A. S. Suvoryna, 1907. – 292 s.
14. *Novoselskyi S. A.* Smertnost y prodolzhytelnost zhyzny v Rossyy / S. A. Novoselskyi. – Petrohrad : Typohrafiya Mynysterstva vnutrennykh del, 1916. – 208 s.
15. *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy* [PSZ – 1]. – T. 4. – № 1908.
16. *PSZ-I*. – T. 29. – # 22118. – S. 254–255.
17. *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy* [PSZ-2]. – T. 13. – № 10956. – S. 91-92.
18. *Tomazov V. V.* Henealohiia kozatsko-starshynskykh rodiv: istoriografiia ta dzherela (druha polovyna XVII – pochatok KhI st.) : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06 / V. V. Tomazov. – Kyiv, 2005. – 243 s.
19. *Chyzhevskiy Y. L.* Rukovodstvo k proyzvodstvu sledstviy k udostovereniyu deistvytelnosti brakov y rozhdeniy y po sluchaiam upuscheniy y nepravylnykh zapysey v metrycheskykh knykhakh / Y. L. Chyzhevskiy. – Kharkov : typ. M. Zylberberha, 1877. – 30 s.

МЕТРИЧЕСКИЕ КНИГИ: ТРЕБОВАНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ

Крыгина Ольга Валерьевна, кандидат исторических наук, доцент,
Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Рассматриваются метрические книги православного населения, которые содержат богатейший информационный материал, кроме данных о демографических процессах в Украине. Сегодня их информация используется для социально-правовой защиты граждан, в генеалогических, историко-статистических исследованиях. Рассмотрены законодательные акты относительно становления системы метрикации. Определены требования ведения метрических книг и выявлены особенности фиксации информации в метриках о рожденных, брачующихся и умерших. Анализ метрических книг показал, что метрики велись по нормам, выдвигаемым на законодательном уровне. Результаты исследования свидетельствуют о больших информативных возможностях этих книг. Изучение проблем, связанных с метриками, раскрывает их богатый правовой и научный потенциал.

Ключевые слова: метрические книги, православное население, рождение, брак, смерть, особенности ведения.

PARISH REGISTERS: REQUIREMENTS AND RECORDS MANAGEMENT

Kryhina Olha, PhD in History, Associate Professor,
The Department of Cultural Studies and Information Activities,
Mariupol State University, Mariupol

The parish registers of the Orthodox population are examined in the article. They contain a great variety of information. In addition to the study of demographic processes in Ukraine, the registers can be used to study other aspects. Nowadays, the data contained in the parish registers are used for social and legal protection of citizens as well as for genealogical, historical and statistical studies. The requirements of conducting the parish registers as well as the peculiarities of fixing the information in the register about the birth, marriage and death are highlighted. The analysis of the parish registers shows that the registers are and were conducted according to the standards adopted on the legislative level. The findings show great informative possibilities of the parish registers. The study of a wide range of issues related to the parish registers reveals their legal and scientific value.

Key words: parish registers, the Orthodox population, birth, marriage, death, records management.

UDC 929.532(477.6)«172/191»(045)

PARISH REGISTERS: REQUIREMENTS AND RECORDS MANAGEMENT

Kryhina Olha, PhD in History, Associate Professor,
The Department of Cultural Studies and Information Activities,
Mariupol State University, Mariupol

The parish registers of the Orthodox population are examined in the article. They contain a great variety of information. In addition to the study of demographic processes in Ukraine, the registers can be used to study other aspects.

Throughout its existence, the parish registers served not only as a spiritual but also as a civil and legal document. Nowadays, the data contained in the parish registers are used for social and legal protection of citizens as well as for genealogical, historical and statistical studies. The analysis of the works on this issue has shown that the parish registers were studied from the time of their occurrence. The review of legislation regulating births, marriages and deaths in the registration system in the Russian Empire allows the researchers to follow the process of development of religious acts, the development and evolution of charging files.

The requirements to the conducting the parish registers as well as the peculiarities of fixing the information in the register about the birth, marriage and death are highlighted. The parish registers of births are focused on the rite of baptism for children. Registers of births also contain the information about the name of the saint in honor of whom the child was called; the birth of twins and fraternal twins; the legitimacy of the birth of a child; the information about adoption and the transition to a different religion. The charging file contains the information about recipients. The records of marriages and deaths in the parish books are interesting enough. A marriage is a special sacrament, and it is mandatory. A marriage search was carried out before the wedding. Before the wedding the priest recorded the various documentary evidences, including the fact that a marriage is contracted by mutual consent and desire, and not under duress. A special attention was paid to the age of marriers, to the marriages contracted between the representatives of different faiths, as well as to the second and third marriages. The requirements for the burial of the dead, the mandatory indication of the age and the cause of death were established. A special attention was laid upon keeping parish registers: recording had to be made in the book truly and correctly. They had to be made immediately after the ceremonies and any corrections were forbidden. Each registration act was to be signed by those present.

The analysis of the parish registers shows that registers were conducted according to the standards adopted on the legislative level. The findings show great informative possibilities of the parish registers. The study of a wide range of issues related to the parish registers reveals their legal and scientific value.

Key words: parish registers, the Orthodox population, birth, marriage, death, records management.

Надійшла до редакції 13.11.2016 р.

УДК 002(477)«165/177»(073)

**БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 РОКУ У НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЯХ
ДОКУМЕНТОЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ:
МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТОКУ**

Нікольченко Юзеф Мойсейович, доцент кафедри культурології
та інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет,
м. Маріуполь
nikolchenko46@mail.ru

Аналізуються результати моніторингу публікацій, присвячених дослідженню документальних джерел битви під Берестечком 1651 року у наукових періодичних виданнях України з використанням наукометричних і бібліометричних методів. Розглянуто джерелознавчий і історіографічний матеріал про зазначену вище подію.

Ключові слова: битва під Берестечком, документальні джерела, публікації, наукові періодичні видання, інформаційний потік, моніторинг, наукометрія, бібліометрія.

Постановка проблеми. Результати історіографічних та історичних досліджень документальних джерел битви під Берестечком 1651 р. зі стабільною періодичністю з'являються на сторінках українських наукових видань. У зв'язку з цим вважаємо актуальним і необхідним проведення моніторингу інформаційного потоку публікацій, присвячених дослідженню документальних джерел битви під Берестечком 1651 р.

Він являє собою процес систематичного або безперервного збору інформації для визначення проблем і тенденцій, змін параметрів у дослідженні об'єктів і предметів, пов'язаних із подіями битви, що дозволяє отримати об'єктивну картину розвитку наукових знань та визначити перспективи їх подальшого розвитку

Об'єктом дослідження є визначені автором періодичні наукові видання в Україні, на сторінках яких розглядалися документальні джерела битви під Берестечком. Предметом є моніторинг публікацій документознавчого характеру на сторінках періодичних наукових видань.

Виходячи з актуальності, об'єкту та предмету, *мета статті* полягає у проведенні моніторингу наукових публікацій з проблеми дослідження.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

– визначити коло періодичних наукових видань України, на сторінках яких здійснюється публікація матеріалів документознавчого характеру з історії Берестецької битви;

- окреслити хронологічні межі періодичних наукових видань;
- здійснити моніторинг публікацій документознавчого характеру в періодичних наукових виданнях України;
- провести науко метричний аналіз інформаційного потоку наукових публікацій з проблеми дослідження у періодичних наукових виданнях України.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна складова результатів багатоаспектного наукового дослідження Берестецької битви є новою і перспективною галуззю. На сторінках спеціалізованих видань та наукових збірок в Україні постійно аналізуються її факти, епізоди і першоджерела, як відомі раніше, так і виявленні в останні роки. Цей процес активізувався в зв'язку з широким відзначенням 350-річчя (2001 р.) та 360-річчя Берестецької битви (2011 р.), 100-річчя (2015 р.) від дня народження доктора історичних наук І. К. Свешнікова.

Для розв'язання поставлених завдань автор статті використав бібліометричні та науко метричні методи. Бібліометрія – це комплекс кількісних методів вивчення потоків наукових документів [5]; наукометрія – галузь наукознавства, що займається статистичними дослідженнями структури і динаміки масивів і потоків наукової інформації. Завданнями науко метричних досліджень є отримання об'єктивної картини розвитку наукового напрямку, оцінка його актуальності, формування інформаційних потоків та поширення наукових ідей [3].

Із безлічі вивчених і випробуваних науко метричних і бібліометричних методів для вирішення інформаційних задач найбільш підходить статистичний метод, що використовує такі вимірники як кількість авторів, журналів, замовлень на річні комплекти журналів у бібліотеках і інформаційних центрах та ін. Таким чином, у методі підрахунку публікацій вимірником служить кількість наукових продуктів (книги, статті, звіти і ін.), об'єднаних загальним терміном – «публікація». Хоча науко метричний індикатор – «кількість наукових публікацій» розроблений краще за інші, в конкретних випадках його вживання необхідно встановлювати формалізовану процедуру «зважування» публікацій різних типів і окремих публікацій. Такий вимірник відкриває низку цікавих практичних можливостей в бібліометрії, оскільки в загальному випадку криві зростання кількості публікацій мають різноманітний вигляд. Вони дозволяють судити про актуальність і перспективність даного наукового напрямку. За допомогою цих методів можна з'ясувати реальний стан справ із виявлення тенденцій розвитку конкретного напрямку науки або конкретної теми наукового пошуку, оцінити обсяг проведених дослідницьких розробок, їх зміст та динаміку розподілення у часі.

Основним завданням даної статті є результати проведення науко метричного та бібліометричного аналізу інформаційного потоку наукових публікацій низки періодичних видань України. Для моніторингу публікацій визначені наступні періодичні видання: «Український історичний журнал», «Вісник Харківського національного університету. Історія» (далі: «Вісник» ХНУ), «Київська старовина» та збірники матеріалів традиційної (з 1990 р. проводиться у Національному історико-меморіальному заповіднику «Поле Берестецької битви») Всеукраїнської науково-практичної конференції «Берестецька битва в історії України» (далі: ВНПК «Берестецька битва в історії України»), в яких висвітлюються документознавчі аспекти битви під Берестечком. Моніторинг здійснювався за період із 2000 по 2015 роки. Пошук проводився за допомогою електронного порталу «Наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць)» (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/>), веб-сайту Інституту історії України НАН України – «Українського історичного журналу» (<http://www.history.org.ua/>) та матеріалів ВНПК «Берестецька битва в історії України».

Портал «Наукова періодика України» має п'ять інформаційних складових. Перша з них надає загальні відомості про наукову періодику (назва та тип видання, рік заснування журналу, його проблематика, періодичність, ISSN, мова видання, засновники, головний редактор та редколегія, адреса редакції).

Друга інформаційна складова Порталу розкриває зміст журналів. Основа цієї складової – загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», що наповнюється з 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України ім. В. Вернадського.

Третя складова спрямована на одержання повних текстів статей. Передбачається поступове перенесення електронних версій друкованих періодичних видань на Портал для їхнього депозитарного зберігання та представлення на єдиній платформі з інтегрованою пошуковою системою.

Четверта й п'ята інформаційні складові Порталу: зібрання «Наукові біографії вчених, діячів науки та техніки України» й «Наукові установи України». Їхнє призначення – сприяння встановленню семантичних зв'язків між суб'єктами й об'єктами документальних наукових комунікацій, тобто підтримка когнітивного напрямку розвитку Порталу.

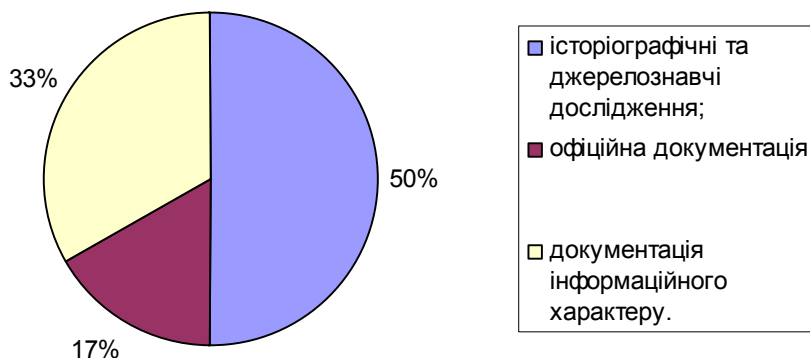
Інститут історії України НАН України одержав низку важливих наукових результатів з історії українського козацтва у т. ч Національно-визвольної війни 1648-1658 рр. Також пошук здійснювався у збірниках матеріалів ВНПК «Берестецька битва в історії України», яка з 1990 р. представляє широкому загалу науковців студії з проблем Берестецької битви [6].

Наукові видання	Загальна кількість статей
ВНПК «Берестецька битва в історії України»	28
«Український історичний журнал»	9
«Вісник Харківського національного університету. Історія»	4
«Київська старовина»	2

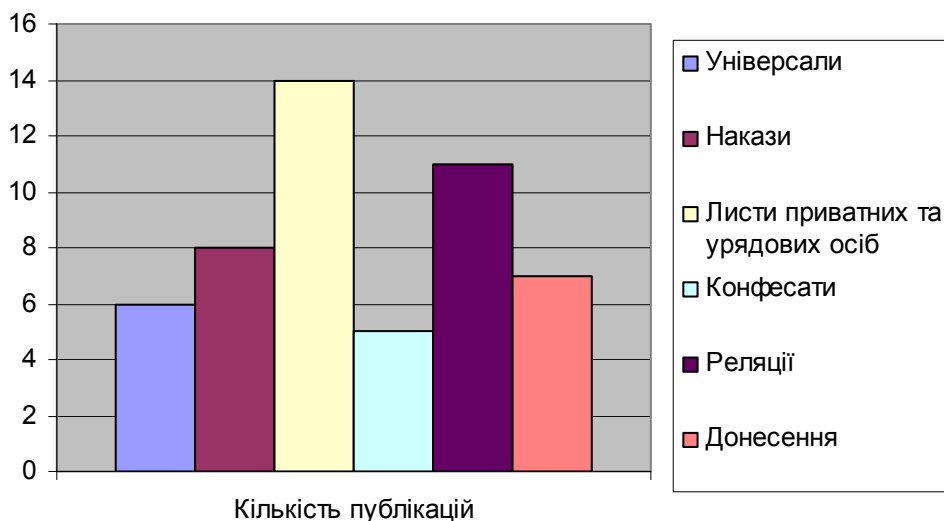
У процесі дослідження були відібрані і проаналізовані 43 наукові публікації з проблеми за період із 2000 по 2015 роки. Як свідчать результати пошуку більша половина публікацій репрезентована у збірниках ВНПК «Берестецька битва в історії України» – 28 (65,1%), в УІЖ – 9 (20,9%), у «Віснику» ХНУ – 4 (9,3%), у «Київській старовині» – 2 (4,7%). Розглянемо наукометричну складову дослідження за допомогою статистичного аналізу кількості публікацій:

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Загальна кількість
ВНПК «Берестецька битва в історії України»	1	4	2	3	2	3	3	1	1	2	1	3	1	1	-	-	28
УІЖ		1		1	1		1	1		1		1	1		1		9
Вісник ХНУ		1					1					1				1	4
«Київська старовина»		1										1					2

Ще раз наголошуємо, що мова йде лише про публікації, в яких конкретно розглядалися документи, пов'язані з битвою під Берестечком. Аналіз інформаційного потоку (43) за типом публікацій дозволив розділити їх на дві групи: наукові статті 28 (%), повідомлення – 15 (%); за предметом дослідження – на три складові: офіційна документація, документація інформаційного характеру, історіографічні та джерелознавчі дослідження.

Кількість документів за окремими видами, яку виявив моніторинг на сторінках видань, що досліджувалися, склали: листи приватних та урядових осіб, реляції – 11, накази – 8, донесення – 7, універсали – 6, конфесати (протоколи допитів полонених) – 5.

Щодо кількості публікацій документів, присвячених битві під Берестечком, першу позицію стабільно утримують листи приватних та урядових осіб, а потім йдуть реляції та накази. Можливо цей факт пояснюється тим, що листи, як примірники історичних документів, у значно більшій кількості були збережені в приватних та державних архівах й доступ дослідників до них був значно спрощений.

Наступним етапом науко метричного аналізу вказаних наукових видань було визначення виключно кількісного показника документознавчих публікацій за авторською складовою. Найвища активність належить вітчизняним дослідникам проблеми: Ю. Мицику, В. Смолю, В. Степанкову, Т. Чухлібу, В. Горобцю, М. Корпанюку, Н. Підгорній, В. Цибульському та ін.

Аналіз інформаційного потоку публікацій у наукових виданнях дозволив розділити їх на два основні напрями: історіографічний і джерелознавчий. У першому (27%) – розглядалася історіографія проблеми; у другому (64%) – безпосередньо аналізувалися документальні джерела. Зміст 9% публікацій складався з матеріалів спільного, історіографічного та документознавчого напрямів. Отже, в результаті проведеного науко метричного аналізу одержано об'єктивну картину розподілу наукових інтересів із проблеми дослідження документальних джерел битви під Берестечком. Найбільша кількісна активність належить докторам історичних наук Ю. Мицику і Т. Чухлібу.

Нами було також оцінено й тематичний розподіл наукових публікацій не тільки із заявленої для доповіді проблеми, а й загалом присвячених Берестецькій битві. Починаючи з другої половини XVII ст. до сьогодення автори намагалися з'ясувати і відтворити події, спираючись на історичні, документальні та наративні джерела, Проте документознавчий аналіз джерел здійснювався лише в контексті загальної історії битви під Берестечком [1, 2, 7], або окремою спеціальною публікацією [4].

Висновки. Проведений аналіз спеціальної літератури засвідчив, що:

- здійснений моніторинг щодо з'ясування стану висвітлення в історіографії проблеми документальних джерел Берестецької битви переконливо свідчить про те, що на різних історіографічних відрізках часу найбільшою популярністю у науковців користувалася проблематика розвитку самої події, а не документів, що її висвітлювали;

- не зважаючи на те, що від драматичних подій 1651 р. включно з 2015 р. нас відділюють 364 роки, проблема документальних джерел Берестецької битви продовжує викликати науковий інтерес. Підтвердженням цього стали результати науко метричного аналізу інформаційного потоку публікацій, представлених у чотирьох наукових виданнях України за період з 2000 по 2015 роки. Отримані результати дали можливість створити об'єктивну картину розвитку наукових знань з проблеми дослідження, визначити провідних дослідників та перспективні сфери їхніх наукових інтересів не тільки з історії України, а й з документознавства.

Список використаної літератури

1. *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. Т.9 : Евклид – Ибсен / Гл.ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. 1. Виткалов В. Г. Берестецка битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І. К. Свешнікова : хрестоматія / В. Г. Виткалов, Т. О. Пономарьова. – Рівне : РДГУ, 2005. – 403 с.
2. *Історія українського козацтва* : нариси : у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.), О. А. Бачинська, А. О. Гурбик та ін. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 800 с. : іл. ; Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 724 с. : іл.
3. *Налимов В. В.* Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. – М. : Наука, 1962. – 192 с.
4. *Національний пантеон «Козацькі могили»* : іст.-краєзн. нарис / В. Рожко, В. Пришляк, П. Лотоцький та ін. – Луцьк : Медіа, 2003. – 544 с.
5. *Нікольченко Ю. М.* Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва / Ю. М. Нікольченко // Гілея : наук. вісн. – Київ, 2012. – Вип. 56 (№ 1). – С. 5-10.
6. *Применение наукометрических и библиометрических методов при решении информационно-поисковой задачи* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.nstu.ru/courses/ibo/naukometriya.htm>.
7. *Свешніков І. К.* Битва під Берестечком / І. К. Свешніков. – Львів : Слово, 1992. – 301 с.

References

1. *Vytkalov V. H.* Berestetska bytva 1651 roku movoiu dokumentiv: za materialamy naukovoi spadschyny I. K. Svieshnikova : khrestomatii / V. H. Vytkalov, T. O. Ponomar'ova. – Rivne : RDHU, 2005. – 403 s.
2. *Istoriia ukrainskoho kozatstva* : narysy : u 2 t. / redkol.: V. A. Smolii (vidp. red.), O. A. Bachynska, A. O. Hurbyk ta in. – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – T. 1. – 800 s. : il. ; Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2007. – T. 2. – 724 s. : il.
3. *Nalymov V. V.* Naukometriya: Yzuchenye razvytyia nauky kak ynformatsyonnoho protsessa / V. V. Nalymov, Z. M. Mulchenko. – M. : Nauka, 1962. – 192 s.
4. *Natsionalnyi panteon «Kozatski mohyly»* : ist.-kraiezn. narys / V. Rozhko, V. Pryshliak, P. Lototskyi ta in. – Lutsk : Media, 2003. – 544 s.
5. *Nikolchenko Yu. M.* Bytva pid Berestechkom u konteksti rozvytku dokumentnoi tradytsii ukrainskoho kozatstva / Yu. M. Nikolchenko // Hileia : nauk. visn. – Kyiv, 2012. – Vyp. 56 (№ 1). – S. 5-10.
6. *Prymenenyie naukometrycheskykh y byblyometrycheskykh metodov pry reshenyy ynformatsyonno-poyskovoi zadachy* [Электронnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://edu.nstu.ru/courses/ibo/naukometriya.htm>.
7. *Svieshnikov I. K.* Bytva pid Berestechkom / I. K. Svieshnikov. – Lviv : Slovo, 1992. – 301 s.

БЕРЕСТЕЦКАЯ БИТВА 1651 ГОДА В НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЯХ ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА В УКРАИНЕ: МОНИТОРИНГ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОТОКА

Нікольченко Юзеф Моїсеевич, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет, г. Маріуполь

Анализируются результаты мониторинга публикаций, посвящённых исследованию документальных источников битвы под Берестечком 1651 года в научных периодических изданиях Украины с использованием наукометрических и библиометрических методов.

Ключевые слова: битва под Берестечком, документальные источники, публикации, научные периодические издания, информационный поток, мониторинг, наукометрия, библиометрия.

THE BERESTETSK BATTLE OF 1651 IN THE SCIENTIFIC PUBLICATIONS OF THE DOCUMENTAL NATURE IN UKRAINE: THE MONITORING OF THE INFORMATION FLOW

Nikolchenko Yoseph, associate professor, Mariupol State University, Mariupol

The author monitors and conducts the scientific analysis of the information flow of the scientific publications on the research problem in the scientific periodicals of Ukraine, devotes the article to the study of the documents about the Berestetsk battle in 1651 in the scientific periodicals of Ukraine. For monitoring the following periodicals are taken: «Ukrainian historical journal», «Journal of Kharkiv National University. History» (hereinafter «the Bulletin» of KhNU), «Kyiv antiquity», traditional all-Ukrainian scientific and practical conference «The Berestetsk battle in the history of Ukraine» (hereinafter: USPC «The Berestetsk battle in the history of Ukraine»). The monitoring is conducted during the period from 2000 to 2015.

During the study, 43 scientific publications on the issue during the period from 2000 to 2015 have been selected and analyzed. As evidenced by the search results more than half of the publications are presented in the collections of USPC «The Berestetsk battle in the history of Ukraine» – 28 (65,1%), in «Ukrainian historical journal» – 9 (20,9%), in the «Bulletin» of KhNU – 4 (9,3%), in «Kyiv antiquity» – 2 (4,7%).

The number of documents of certain types, which reveal the monitoring on the pages of the publications that are studied are the following: letters, private and government entities, communiques – 11, orders – 8, reports – 7, station wagon – 6, interrogation of prisoners – 5.

The next step of the scientometric analysis of the scientific publications is the definition of a purely quantitative indicator of the documental publications on the author's part. The highest activity belongs to the following domestic researchers of the problem: Y. Micik, V. Smolij, V. Stepankov, V. Chuhlib, V. Gorobec, M. Corpanuk, N. Pidgorna, V. Cybulskiy, P. Lotochiy and others.

The obtained results give the possibility to create an objective picture of the development of the scientific knowledge on the research problem.

Key words: the Berestetsk battle, documentary sources, publications, scientific periodicals, information flow, monitoring, scientometrics, bibliometrics.

UDC 002(477)«165/177»(073)

**THE BERESTETSK BATTLE OF 1651 IN THE SCIENTIFIC PUBLICATIONS
OF THE DOCUMENTAL NATURE IN UKRAINE: THE MONITORING OF THE INFORMATION FLOW**

Nikolchenko Yoseph, associate professor,
Mariupol State University, Mariupol

The aim of the study is to monitor the publications during the period from 2000 to 2015 concerning the problem of the Berestetsk battle of 1651 in the periodic scientific editions of Ukraine: «Ukrainian historical journal», «Bulletin of Kharkov National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Series of History and Geography», «Kyiv antiquity», and collected materials of the traditional Ukrainian scientific and practical conference «The Berestetsk battle in the history of Ukraine», which highlights the documental aspects of the Berestetsk battle. The monitoring is conducted during the period from 2000 to 2015.

Research methodology. The monitoring has been carried out using a scientometric research method.

Results. Monitoring allows to claim that the most popular scientists studied the development of the event, and not, directly, the documents that accompanied the battle. The obtained results give a possibility to establish that the greatest number of publications (28) study the documentary sources of the battle published in the collections of the materials of all-Ukrainian scientific and practical conference «The Berestetsk battle in the history of Ukraine», «Ukrainian historical journal» – 9, «Bulletin of Kharkov National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Series of History and geography» – 4, «Kyiv antiquity» – 2.

Novelty. For the first time in scientific practice, a relatively comprehensive study of the problem of the Berestetsk battle is studied, the information component examines the relevance of its documental factor, which is reflected in the pages of specialized publications and scientific journals in Ukraine.

The practical significance. The results obtained made it possible to create an objective picture of the development of the scientific knowledge on the issue of the documental support of the Berestetsk battle, identify the leading researchers and promising sphere of their scientific interests, not only in Ukraine's history, but in records management.

Key words: the Berestetsk battle, documentary sources, publications, scientific periodicals, information flow, monitoring, scientometrics, bibliometrics.

Надійшла до редакції 22.10.2016 р.

УДК 168.522+130.2

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ ЕВОЛЮЦІЇ ВЗАЄМВІДНОСИН ЛЮДИНИ Й ПРИРОДИ

Лучанська Валентина Володимирівна, кандидат
педагогічних наук, доцент, м. Сімферополь
luchanskayvalentina@gmail.com

Наведено огляд публікацій з питань взаємовідносин людини і природи. Вирішення екологічних проблем неможливе без зміни традиційних норм і етичних принципів у ставленні до природи, зростання соціальної відповідальності кожної людини за наслідки своєї дії на неї. Розглянуто обставини, що перетворюють проблему екології на проблему людини, її духовного вмісту, що складе основний зміст ХХІ ст. Проаналізовано процес екологізації суспільної свідомості. Виявлено, що культура – складний феномен, який можна розглядати з різних позицій, задаючи різні системи опису і кожного разу отримуючи характеристики; висвітлено питання створення української моделі екології культури в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: культурогенез, культурологія, екологія культури, інформаційне суспільство, екологічна свідомість, природа, духовні цінності.

Постановка проблеми. Моральні аспекти ставлення суспільства і природи знаходять віддзеркалення в різних концепціях [1-22]. До цих пір основні зусилля людей були спрямовані на

пізнання навколишнього світу з метою його перевлаштування і адаптації до себе. Вирішення екологічних проблем неможливе без зміни традиційних норм і етичних принципів у ставленні до природи, зростання соціальної відповідальності кожної людини за наслідки своєї дії на природу (рис. 1).

Дана обставина перетворює проблему екології на проблему людини, її духовного вмісту, що складе основний зміст XXI ст. [3-4, 6-7, 11-14].

Метою роботи є теоретико-методологічний аналіз необхідності формування екологічної свідомості та екології культури як умови, що забезпечує життєздатність соціуму, аналіз альтернативних підходів до зміни системи культурних цінностей з врахуванням екологічної складової; оцінка міри готовності індивіда (суспільства) до адекватного осмислення глобальної екологічної кризи, здатності сприяти її подоланню.

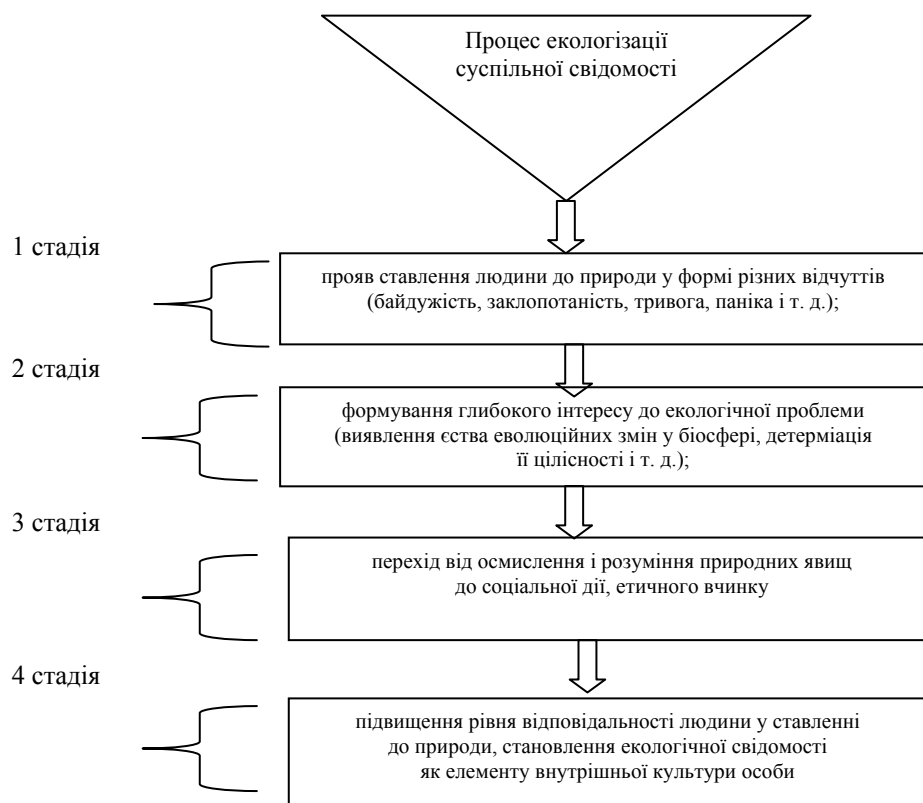

Рис. 1. Процес екологізації суспільної свідомості

Виклад матеріалу дослідження. Як окрема дисципліна, наука про взаємодію суспільства та природи була визначена у програмній статті американського вченого Р. Парка, опублікована у 1916 р. У 20-30 роки XX ст. виступаючи під назвами «human ecology» («людська екологія») або «social ecology» («соціальна екологія»), вона знайшла свій розвиток у роботах американських соціологів Е. Берджесса, Р. Макензі та ін. Взаємини людини з природою, що породила її, є однією з завдань сучасності. Річ у тому, що конфлікти, що виникають на цьому підґрунті, мають загальну основу: суперечлива взаємодія двох здібних до саморегуляції систем – біосфери і людського суспільства. В античній філософії екологічна свідомість формувалася під впливом фундаментальної ідеї гармонійної єдності природи і людини на основі універсальних принципів загальної мінливості і структурної єдності світу. Проте відзначимо, що древніми мислителями концепція екологічного мислення, в якій відбивалася взаємодія природи і суспільства, була представлена в узагальненій і абстрактній формі, тобто вона не спиралася на дані наук про космос, природу і людину.

У середньовічний період екологічне мислення формувалося на основі релігійно-філософського мислення. В той період основною ідеєю була вже не гармонія, а відособлення, коли людина і природа живуть за своїми законами, реалізуючи цілі божественного задуму. Серед творинь саме людина посідає пріоритетне місце, а не природа, сенс людського буття полягає в піднесенні над природою. Звідси і негативне ставлення до експериментального освоєння природи. Значний вплив релігії на всі форми знання і духовної культури середньовіччя не давали можливості системно осмислювати екологічну свідомість (рис. 2 (а) початок). Епоха Відродження повертає людину до природного світовідчуття, але тут наявна не статична гармонія людини і природи, а динамічна, де людина намагається підпорядкувати собі природу.

У свідомості більшості людей досліджуваного періоду в поясненні взаємодії людини до природного світу в основному панували релігійні уявлення. У філософії Нового часу розвивалися такі гуманістичні ідеї: природна і політична рівність людей (Т. Гоббс, Ж. Руссо, К. Гельвецій, Франсуа Марі Аруе Вольтер); творча активність (Спіноза); прагнення до вдосконалення, людина як об'єкт пошани і самоповаги, свобода волі і її розумність (Кант); тотожність людей, звідси потреба самоповаги (Л. Фейербах), толерантність, віротерпимість (Джон Локк), альтруїзм (П. Гольбах, Фейербах, Д. Гартлі); недоторканість приватного життя (Джон Локк) (рис.2 (б) продовження).

У Новий час ідея панування людини в природі стає провідною в суспільній свідомості XVII-XVIII ст. Підставою панування з'явилися експериментальна наука і математичне природознавство, а також механістична картина світу. В той період проголошується створення таких філософських систем («практична філософія» Р. Декарта) і таких принципів пізнання (Ф. Бекон), які сприяли б обґрунтуванню ідеології панування людини в системі природних зв'язків і стосунків. Така парадигма екологічного мислення стала переважати у всіх техногенних цивілізаціях аж до нашого часу. На гармонійне взаємовідношення з природою були орієнтовані культури Стародавнього Сходу, романтична традиція в західній думці, філософія російського космізму і ін. Істотний внесок у розвиток ідеї гармонізації стосунків людини і природи внесли класики марксистської філософії – К. Маркс і Ф. Енгельс. Для формування екологічної свідомості велике значення мали екологічні ідеї, що містяться у працях вчених-натуралістів кінця XIX – першої пол. XX ст. (Е. Геккеля, В. Докучаєва, К. Мебіуса, Е. Зюсса, В. Вернадського та ін.), у працях яких закладені екологічні основи уявлень про ґрунт, біогеоценоз, біосферу.

Рис. 2. (а) Еволюція стосунків людини і природи (початок)

Рис. 2. (б) Еволюція стосунків людини і природи (продовження)

У другій пол. XX ст. низку важливих екологічних ідей висунули також зарубіжні вчені-філософи, політики, економісти та екологи, а саме: ідею технічного панування над природою (П. Тейлор), ідею переходу до екологічної концепції економіки (Д. Медоуз, А. Печчеї та ін.), ідею нездатності вільного капіталістичного господарства гармонізувати ставлення людини і природи на основі формування ідеї посилення державного регулювання взаємодії суспільства і природи (Ф. Санбім, К. Хухер), ідею обмеженості природних ресурсів і на цій основі примушення людей через політичні інститути для їхнього порятунку (У. Офалз) й ін. Широкий спектр тлумачень проблеми людини і її цінностей дала остання третина XIX – початок XX ст.: від позитивістського раціоналізму (М. Драгоманов, І. Франко та ін.), концепції ноосфери В. Вернадського та екзистенціальних поглядів Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Винниченка до панпсихізму та спірітуалізму (О. Козлов, О. Гіляров), неокантіанства (Г. Челпаков), емпіріокритицизму (В. Лесевич), релігійно-теїстичної філософії (В. Ліницький, В. Кудрявцев).

У радянський період, особливо в 1930-1950-х рр., ціннісно-людинознавча проблематика була винесена на периферію філософських досліджень марксистським діалектичним та історичним матеріалізмом. Прогалину з цієї проблематики, що утворилася в Україні, частково заповнили українські дослідники в діаспорі О. Кульчицький, І. Мірчук, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, В. Янів та ін. Окремі філософи (С. Аваліані, В. Василенко, Г. Головних, О. Дробницький, В. Крюков, Т. Любимова, І. Нарський, А. Ручка, В. Тугаринов та ін.) свої наукові доробки присвячували як аналізу різних концепцій природи цінностей, розроблених і висловлених зарубіжними філософами, так і обґрунтуванню власних точок зору. У суспільстві формуються механізми вирішення проблем, що виникають і які частково беруть на себе компенсацію негативних наслідків функціонування соціального організму. Разом із цим негативні наслідки людської діяльності накопичуються, створюючи екологічний, генетичний, соціальний, технологічний, культурний вантаж. Вантаж цей не

заявляє про себе до певного часу, не сприймається суспільством як проблема, але впливає на процеси, що відбуваються, і різко актуалізується в епохи масштабних перетворень, коли спрацьовують стратегічні і тактичні чинники. Драматизм, що відбувається, оновлює бачення і дає суспільству шанс побачити багато що з того, чого не помічають люди, які живуть у відносно благополучні часи. Складну структуру екологічної свідомості обумовлює багатозаровість стосунків і зв'язків людини і природи. На початковому етапі соціогенезу люди ще не відділяли себе від природи, мислили себе частиною єдиної природи. Це було обумовлено тим, що первісна людина максимально залежала від неї: вона постійно була «присутня» в кожній її думці, кожній її дії. Спосіб життя не дозволяв ні стати над нею, ні ігнорувати її. Згідно Юнгу, актуалізація архетипу є «крок у минуле», повернення до архаїчних якостей духовності, проте посилення архетипічного може бути і проєкцією в майбутнє; етнокультурні архетипи виражають не лише досвід минулого, але і сподівання майбутнього, мрію народу. Гармонійне зважене поєднання культурних інтересів особи, суспільства і держави як суб'єктів культури і культурної діяльності можуть бути названі головною метою культурної безпеки. Історія дослідження проблем екологічної кризи налічує вже майже сто років, але лише нещодавно прийшло усвідомлення того, що екологічна криза багато в чому світоглядна, філософсько-ідеологічна криза, вирішення екологічних проблем в глобальному масштабі неможливе без зміни пануючого в даний час антропоцентричного (від грец. *anthrōpos* людина + *kentron* центр) суспільної екологічної свідомості, яка ставить основною задачею людину і її інтереси. Культура в широкому сенсі слова включає не лише наукові і художні досягнення, не тільки твори певної обмеженої частини населення. Вона охоплює інститути, звичаї і ритуали, вірування і навички, установки і цінності, загальні погляди на світ і окремі способи мислення і дії всіх членів суспільства у всій сукупності життєвих ситуацій. Феномен екологізму охоплює історичні, ідейно-світоглядні, суспільно-політичні передумови пріоритетизації екологічної проблематики в ХХ – поч. ХХІ ст., особливості її осмислення на рівні філософсько-теоретичних рефлексій та підходи до практичного розв'язання на рівні суспільно-політичних дій – етика життя А. Швейцера та етика Землі О. Леопольда (Aldo Leopold); вчення про ноосферу В. Вернадського, глибинна екологія А. Наесса (A. Naess), гіпотеза Геї Дж. Левлока (James Lovelock) та принцип біофілії Е. Уілсона (E. Wilson) і С. Келерта (S. Kellert), парадигма спільності К. Мейер-Абіха (K. Meyer-Abich), концепт «екологічного несвідомого» Т. Розака (T. Roszak), концепції меж зростання та збалансованого (сталого) розвитку, концепція коеволюції (М. Моїсеєв), принцип відповідальності Г. Йонаса та принцип надії Е. Блоха, екофілософія як практична філософія Б. Нортон (B. Norton), а також такі напрями, як екологічний (інвайронментальний) прагматизм, екологічний фемінізм, біорегіоналізм, соціальна екологія, екомарксизм та інші. Людина як цілісний об'єкт сучасної науки виступає у всій сукупності його природних і соціальних властивостей. Традиційні культурні цінності, сформовані світом мистецтв і релігійними уявленнями, а також нові культурні течії в мистецтві, вірування і духовна практика вже сьогодні служать внутрішньою протипагою і протиотрутою від настання бездушних і знеособлених цінностей технократичної цивілізації, яка у відсутності відповідної духовно-історичної, культурної платформи загрожує сама собі знищенням. Формування архетипів єдності людини і природи відбувається на рівні культури всього людства і культури великих історичних спільностей в процесі систематизації і схематизації культурного досвіду.

Проведене дослідження дає змогу зробити *висновки*, що формування екології культури в інформаційному суспільстві і зміна ставлення до природи (тобто зміна людської поведінки в довкіллі) прискорить темпи культурного розвитку як однієї з соціальних форм руху в природі і сприятиме підвищенню шансів людського виживання. Свою роль у даному випадку може зіграти культурологія як наука.

З'ясовано, що культурна динаміка сучасності є однією з актуальних проблем ХХІ ст., розгляд якого наводить до неоднозначних і часто суперечливих висновків. Множинність інтерпретацій фактів минулого і сьогодення, що стосуються шляхів розвитку культури, виявляє необхідність пошуку нових методів її дослідження.

Встановлено, що у раціональному природокористуванні, в управлінській природоохоронній діяльності виникає необхідність враховувати весь комплекс причинно-наслідкових зв'язків між компонентами соціоприродної системи. Це дозволяє ясніше зрозуміти роль і місце людини в цій системі, оскільки лише людина здатна вилучати інформацію з природного і соціального середовища і перетворювати її в норми управління матеріальними об'єктами, які виражають закономірності цих середовищ. Таким чином, у вивченні соціоприродних процесів основоположне значення мають умови життя людини, що є сполучною ланкою в синтезі природної і культурологічної інформації.

Визначено, що усвідомлення згубності конфронтації суспільства з природою вимагає корінної зміни світоглядних координат, створення справжньої системи цінностей. Воно має на увазі необхідність сутнісних змін в культурології за допомогою інтеграції кращих досягнень культури, науки, релігії. Періорієнтація суспільства із споживчого відношення до природи на стосунки, заснована на відповідальній коеволюції, здатної гармонізувати систему «суспільство – природа». Потребує вивчення, визначення і використання духовний потенціал людини і суспільства в вирішенні складних екологічних проблем, які є перед світовою спільнотою.

Доведено, що екологізація культури – це перехід до екологічно орієнтованої культури (екології культури), що дає можливість людині зберегти місце свого існування і вижити фізично і духовно. Одна з найнебезпечніших сучасних погроз полягає в тому, що наростають негативні зміни в генетичній основі людини, у тому числі під впливом несприятливих природних умов, а також в результаті вживання різних шкідливих речовин, що викликають ці зміни. У виробленні підходів до вирішення цих завдань культурологи можуть і повинні брати найактивнішу участь для блага людини і людства. Культура покликана зберегти «екологію людини» як частини природи, повинна стати чинником возз'єднання людини і природи, суспільства і природи, поширення нових знань, цінностей і норм поведінки. *Теоретична і практична* значущість роботи полягає в можливості використання висновків дослідження при подальшому вивченні як української, так і інших культурних систем окремо або в сукупності на підставі типологічного порівняння між собою і у взаємодіях з іншими системами (людина, суспільство, природа). У контексті означеного актуальним є створення української моделі екології культури в інформаційному суспільстві.

Список використаної літератури

1. **Абрамов В. І.** Духовність суспільства: методологія системного вивчення : монографія / В. І. Абрамов. – Київ : КНЕУ, 2004. – 236 с.
2. **Андрущенко В.** Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – Київ : Знання України, 2002. – 577 с.
3. **Бегека А. Д.** Україна: природа і людина (історичний аспект) / А. Д. Бегека ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : [б.в.], 2001. – 259 с.
4. **Белобров Б. Д.** Духовність, екологія, освіта і добробут як пріоритети сталого людського розвитку / Б. Д. Белобров // Філософія освіти XXI ст: проблеми і перспективи : зб. наук. пр. – Київ, 2000. – Вип. 3. – С. 478-483.
5. **Васюта С. І.** Радянський екоцид в Україні: історичні витоки, труднощі подолання / С. І. Васюта. – Тернопіль : СМП «Астон», 2000. – 536 с.
6. **Гардашук Т. В.** Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. – Київ : Вид. Парапан, 2005. – 200 с.
7. **Девід Г.** Трактат про людську природу: спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі / Г. Девід ; за ред. та з передм. Е. К. Моєснера. – Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 552 с.
8. **Духовні цінності українського народу** : монографія / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко та ін. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 294 с.
9. **Жеребилко І.** Проблема сенсу життя людини в українській середньовічній філософії: монографія / І. Жеребилко. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 223 с.
10. **Зарудний Є. О.** Таласократія vs. телурократія: типи культури: моделі суспільства : монографія / Є. О. Зарудний. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2005. – 64 с.
11. **Калуга В. Ф.** Екологія свідомості / В. Ф. Калуга. – Київ : Міленіум, 2010. – 154 с.
12. **Кисельов М. М.** Екологічні виміри глобалізації : монографія / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, К. Є. Зарубицький. – Київ : ПАРАПАН, 2006. – 260 с.
13. **Кисельов М. М.** Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак ; Центр практ. філософії. – Київ : ТанDEM, 2000. – 320 с.
14. **Крисаченко В. С.** Україна: природа і люди / В. С. Крисаченко, О. І. Мостяєв. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ, 2002. – 623 с.
15. **Лотман Ю. М.** Феномен культури / Ю. М. Лотман // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1978. – Вып. 473. – 187 с.
16. **Ситник П. К.** Проблеми формування національної самосвідомості в Україні: монографія / П. К. Ситник, А. П. Дербак. – Київ : НІСД, 2004. – 225 с.
17. **Стратегії розвитку України** : теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – Київ, 2002. – 864 с.
18. **Шейко В. М.** Самовизначення людини в культурі / В. М. Шейко // Вісн. Держ. акад. керівн. кадрів культури і мистецтв. – 2000. – № 4. – С. 5-13.
19. **Kramb Volker.** Umweltbildung durch Praktikumsintegrierten Umweltschutz: Das PIUS-Konzept an der Fachhochschule Darmstadt und sein Beitrag zur Umwelterziehung im Chemieunterricht der Gymnasialen Oberstufe: Diss. / V. Kramb ; Justus-Liebig-Universität Gießen. Fachbereich Chemie, Institut für Didaktik der Chemie. – Gießen : [б.в.], 1996.

20. **Kéry, Manuel Marton Marc.** Ecology of small populations : diss. / M. M. Kéry ; Universität Zürich. Math. – naturwiss. Fak. – Zürich : [б.в.], 2001. – 173 p.: fig.
21. **Lerner, Steve.** *Eco-pioneers: practical visionaries solving today's environmental problems* / S. Lerner. – 2. print. – Cambridge, Massachusetts ; London : The MIT press, 1998. – 462 p.: ill.
22. **Ökologie. Grundlage einer nachhaltigen Entwicklung in Deutschland** : Tagungsband zum Fachgespräch, 29. und 30. April 1997 / wiss. Bearb. K. Erdmann ; Wissenschaftszentrum Bonn-Bad Godesberg. – Bonn : Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, 1997. – 173 s.
23. **Ekonomiczno-ekologiczne aspekty ochrony środowiska w gospodarce wodno-ściekowej** / Politechnika Wroclawska, Wydz. budownictwa lądowego i wodnego, Inst. inżynierii lądowej ; pod red. Bogusława Fiedora i Cezarego Madryasa. – Wrocław : Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2010. – 181 s.

References

1. **Abramov V. I.** Dukhovnist suspilstva: metodolohiia systemnoho vyvchennia : monohrafiia / V. I. Abramov. – Kyiv : KNEU, 2004. – 236 s.
2. **Andruschenko V.** Kultura. Ideolohiia. Osobystist: metodoloho-svitohliadnyi analiz / V. Andruschenko, L. Huberskyi, M. Mykhalchenko. – Kyiv : Znannia Ukrainy, 2002. – 577 s.
3. **Beheka A. D.** Ukraina: pryroda i liudyna (istorychnyi aspekt) / A. D. Beheka ; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv : [b.v.], 2001. – 259 s.
4. **Belobrov B. D.** Dukhovnist, ekolohiia, osvita i dobrobut yak priorytety staloho liudskoho rozvytku / B. D. Belobrov // Filosofiia osvity XXI st: problemy i perspektyvy : zb. nauk. pr. – Kyiv, 2000. – Vyp. 3. – S. 478-483.
5. **Vasiuta S. I.** Radianskyi ekotsyd v Ukraini: istorychni vytoky, trudnoschi podolannia / S. I. Vasiuta. – Ternopil : SMP «Aston», 2000. – 536 s.
6. **Hardashuk T. V.** Kontseptualni parametry ekolohohizmu / T. V. Hardashuk. – Kyiv : Vyd. Parapan, 2005. – 200 s.
7. **Devid H.** Traktat pro liudsku pryrodu: sproba zaprovadzhennia eksperymentalnoho metodu mirkuvan pro obiekty morali / H. Devid ; za red. ta z predm. E. K. Moesnera. – Kyiv : Vyd. dim «Vsesvit», 2003. – 552 s.
8. **Dukhovni tsinnosti ukrainskoho narodu : monohrafiia** / S. M. Vozniak, V. I. Kononenko, I. V. Kononenko ta in. – Ivano-Frankivsk : Plai, 1999. – 294 s.
9. **Zherebylko I.** Problema sensu zhyttia liudyny v ukrainskii seredn'ovichnii filosofii: monohrafiia / I. Zherebylko. – Lviv : LBI NBU, 2004. – 223 s.
10. **Zarudnyi Ye. O.** Talasokratiia vs. telurokratiia: typy kultury: modeli suspilstva : monohrafiia / Ye. O. Zarudnyi. – Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina. – 2005. – 64 s.
11. **Kaluha V. F.** Ekolohiia svidomosti / V. F. Kaluha. – Kyiv : Milenium, 2010. – 154 s.
12. **Kysel'ov M. M.** Ekolohichni vymiry hlobalizatsii : monohrafiia / M. M. Kysel'ov, T. V. Hardashuk, K. Ye. Zarubyskyi. – Kyiv : PARAPAN, 2006. – 260 s.
13. **Kysel'ov M. M.** Natsionalne buttia sered ekolohichnykh realii / M. M. Kysel'ov, F. M. Kanak ; Tsentr prakt. filosofii. – Kyiv : Tandem, 2000. – 320 s.
14. **Krysachenko V. S.** Ukraina: pryroda i liudy / V. S. Krysachenko, O. I. Mostiaiev. – 2-he vyd., pererob. i dop. – Kyiv, 2002. – 623 s.;
15. **Lotman Yu. M.** Fenomen kultury / Yu. M. Lotman // Trudy po znakovym systemam. – Tartu, 1978. – Vyp. 473. – 187 s.
16. **Sytnyk P. K.** Problemy formuvannia natsionalnoi samosvidomosti v Ukraini: monohrafiia / P. K. Sytnyk, A. P. Derbak. – Kyiv : NISD, 2004. – 225 s.
17. **Stratehii rozvytku Ukrainy** : teoriia i praktyka / za red. O. S. Vlasiuka. – Kyiv, 2002. – 864 s.
18. **Sheiko V. M.** Samovyznachennia liudyny v kulturi / V. M. Sheiko // Visn. Derzh. akad. kerivn. kadrov kultury i mystetstv. – 2000. – № 4. – С. 5-13.
19. **Kramb Volker.** Umwelybildung durch Praktikumsintegrierten Umweltschurz: Das PIUS-Konzept an der Fachhochschule Darmstadt und sein Beitrag zur Umwelterziehung im Chemieunterricht der Gymnasialen Oberstufe: Diss. / V. Kramb ; Justus-Liebig-Universität Gießen. Fachbereich Chemie, Institut für Didaktik der Chemie. – Gießen : [б.в.], 1996.
20. **Kéry, Manuel Marton Marc.** Ecology of small populations : diss. / M. M. Kéry ; Universität Zürich. Math. – naturwiss. Fak. – Zürich : [б.в.], 2001. – 173 p.: fig.
21. **Lerner Steve.** *Eco-pioneers: practical visionaries solving today's environmental problems* / S. Lerner. – 2. print. – Cambridge, Massachusetts ; London : The MIT press, 1998. – 462 p.: ill.
22. **Ökologie. Grundlage einer nachhaltigen Entwicklung in Deutschland** : Tagungsband zum Fachgespräch, 29. und 30. April 1997 / wiss. Bearb. K. Erdmann;Wissenschaftszentrum Bonn-Bad Godesberg. – Bonn : Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, 1997. – 173 s.
23. **Ekonomiczno-ekologiczne aspekty ochrony środowiska w gospodarce wodno-ściekowej** / Politechnika Wroclawska, Wydz. budownictwa lądowego i wodnego, Inst. inżynierii lądowej ; pod red. Bogusława Fiedora i Cezarego Madryasa. – Wrocław : Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2010. – 181 s.

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ ЭВОЛЮЦИИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ**Лучанская Валентина Владимировна,**

кандидат педагогических наук, доцент, г. Симферополь

Приведен обзор публикаций по вопросам взаимоотношений человека и природе. Решение экологических проблем невозможно без изменения традиционных норм и этических принципов в отношении к природе, росте социальной ответственности каждого человека за последствия своего действия на природу. Рассмотрены обстоятельства, которые превращают проблему экологии на проблему человека, его духовного содержания, что составляет основное содержание XXI века. Описана эволюция отношений человека и природы. Проанализирован процесс экологизации общественного сознания. Выявлено, что культура – сложный феномен, который можно рассматривать с разных позиций, задавая новые различные системы описания и каждый раз получая характеристики. Отдельно рассмотрены вопросы создания украинской модели экологии культуры в информационном обществе.

Ключевые слова: культурогенез, культурология, экология культуры, информационное общество, экологическое сознание, природа, духовные ценности.

THE CULTURAL GENESIS OF HUMAN AND NATURE RELATIONSHIPS EVOLUTION**Luchanskaya Valentina, PhD,**

Associate Professor, Simferopol

The review of the publications on the relationship between man and nature is given in the article. The solving of the environmental problems is impossible without changing the traditional rules and ethical principles in the relation to the nature, increasing social responsibility of each person for the consequences of his or her action on nature. The study considers the circumstances that change an environmental problem to the problem of man, his spiritual content that is the main content of the XXI century. The author describes the evolution of relations between man and nature. The research underlines that culture is a complex phenomenon that can be viewed from different perspectives, setting new descriptions of different systems and each time receiving characteristics. The issues of the creation of the Ukrainian culture ecology model are analyzed.

Key words: ecology of culture, informative society, ecological consciousness, ecological thought, nature, spiritual values, moral values.

UDC 168.522+130.2

THE CULTURAL GENESIS OF HUMAN AND NATURE RELATIONSHIPS EVOLUTION**Luchanskaya Valentyna, PhD,**

Associate Professor, Simferopol

The aim is theoretical and methodological analysis of the need for environmental awareness and environmental culture as a condition that ensures the viability of society, analysis of alternative approaches to changing the system of cultural values, taking into account the environmental component.

Research methodology. The findings are drawn from the author's doctoral dissertation on the topic «Ecology of Culture in information society: theoretical and methodological analysis». The author worked out 854 types of primary sources (104 – in foreign languages), on the topic of the dissertation published more than 70 scientific papers. Results of the study were used by the author in lectures.

Results. The study allows to conclude that the formation of environmental culture in the information society and changing relationship to nature (ie change human behavior in the environment) will accelerate the pace of cultural development as one of the social forms of movement in nature and will increase the chances of human survival. His role in this case could play a cultural science. It is shown that the cultural dynamics of modernity is one of the urgent problems of XXI stolyattya, consideration of which leads to the ambiguous and often contradictory conclusions. Found that environmental management in environmental management activities is necessary to take into account the full range of cause – effect relationships between components of social and natural systems.

The practical significance. Theoretical and practical significance of the work is the ability to use research findings with further study, both Ukrainian and other cultural systems either individually or collectively based on typological comparisons between themselves and interactions with other systems (people, society, nature).

Novelty. In the context of definite urgent is to create a model environmental Ukrainian culture in the information society.

Key words: ecology of culture, informative society, ecological consciousness, ecological thought, nature, spiritual values, moral values.

Надійшла до редакції 30.11.2016 р.

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF MODERN CULTURAL PROCESS

УДК 130.2

МОДЕЛІ КОСМОСУ В ОРНАМЕНТАХ ПОДІЛЬСЬКИХ РУШНИКІВ

Причепій Євген Миколайович, доктор філософських наук, професор,
старший науковий співробітник, Інститут культурології НАМУ, м. Київ;

Причепій Оксана Євгенівна, старший викладач, Київський
національний університет технологій і дизайну, м. Київ
sharapann@ukr.net

Викладено концепцію авторів, за якою Космос давніх людей ділився на сім сфер, і на її основі досліджено орнаменти подільського рушника. Це дозволило виділити в них кілька моделей Космосу: а) Космос у вигляді дерева (в статті розглянуто три різновиди цієї моделі); б) Космос у вигляді об'ємного посуду; в) Космос із небом у вигляді арки. Автори проводять ідею про самотність та унікальність низки орнаментів подільського рушника.

Ключові слова: структури Космосу і Тіла Богині орнаменти рушників, Космос-дерево, Космос-горщик.

Постановка проблеми. Розкриття семантики архаїчних символів та традиційних орнаментів допомагає проникнути в духовний світ давніх людей. Цей світ не зник безслідно. Він згорнувся в архетипи колективного підсвідомого (Юнг), живе в фольклорних образах, повір'ях, казках тощо. Його пізнання допоможе зрозуміти витоки і становлення духовності людства.

Огляд публікацій. Передумовою дослідження архаїчної символіки (символів на археологічних артефактах) та традиційних народних орнаментів, що сформувались на її основі, є з'ясування структур Космосу первісних людей. Космос, світ як ціле завжди був присутнім у первісній свідомості. Це зумовлено тим, що усвідомлення предмету передбачає його включення в наявну цілісну картину (схему, модель) світу. Тому уявлення про Космос як ціле завжди присутнє в артефактах первісної культури. І вчений, що вивчає архаїчну символіку та орнаменти, повинен мати концепцію Космосу давніх людей.

У дослідницькій літературі існує кілька позицій у трактуванні розуміння Космосу в архаїчних культурах. Найпоширеніша з них ділить Космос на дві сфери – Землю і Небо, наприклад, Гея і Уран у греків. Її прихильники (В.Даниленко та ін.) [2] вважають, що божеством неба був Бог-Отець, а божеством землі – Богиня-Матір.

А. Голан, автор відомої праці «Міф і символ» [1], також визнає лише дві сфери Космосу. однак вважає, що в ранніх землеробських культурах (епоха неоліту і енеоліту) небесним і домінуючим божеством була Велика Богиня, а землю втілював Бог.

Іншу позицію поділяла відома дослідниця символіки Старої Європи М. Гімбутас [11]. Вона, по суті, ототожнила Велику Богиню з Космосом. Богиня, на її думку, втілювала всі його сфери – небо, землю і підземелля. Роль бога (богів) у структуруванні Космосу була мінімізована і невизначена.

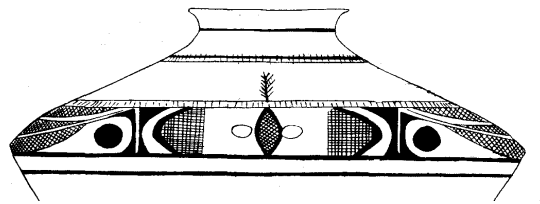
Серед дослідників поширена й концепція, що визнає тричленну структуру Космосу, за якою він ділиться на підземний, наземний і небесний світи. Так, на думку М. Еліаде [10] світ давніх людей складався з Неба, Землі і Пекла, з'єднаних між собою серединною віссю. Поряд із тричленною М. Еліаде відзначає також і семичленну структуру Космосу давніх людей. Аналізуючи ідею Світової Гори (Світова Гора, як і Світове Дерево – прообраз Космосу), він пише: «...У сибірських татар Світова Гора має сім ярусів; якутський шаман в своїй містичній подорожі піднімається на семиярусну гору» [10; 154]. Ця ж ідея, на його думку, панувала і в Месопотамії, де зіккурат, що символізував Світову Гору, також мав сім поверхів.

На жаль, ця думка не набула визначеності. Автор говорить то про сім планет, то про семичленний Космос, то про сім поверхів підземелля. Не було визначено чоловічі та жіночі сфери (яруси) Космосу, не було співвіднесено їх із Тілом Богині тощо. Іншими словами, ця думка не була перетворена в методологічний принцип дослідження первісної культури. В науці до цих пір немає єдиної думки стосовно Космосу давніх людей, що значною мірою утруднює дослідження архаїчної символіки та орнаментів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні концепції семичленного Космосу давніх людей і доведенні, що вона може слугувати ключем для розкриття семантики орнаментів подільського рушника.

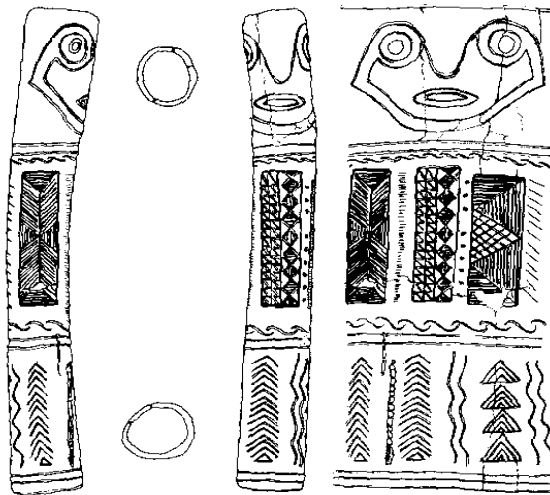
Виклад основного матеріалу. Моделі космосу давніх людей. На основі дослідження орнаментів і символіки Є. Причепій дійшов висновку, що семичленна концепція Космосу є найбільш плідною для розуміння архаїчної символіки та орнаментів. Цю концепцію викладено у низці статей, що вийшли в «Культурологічній думці» у 2009-2015 рр. [6-8]. Згідно з нею, Космос давніх людей (йдеться, принаймні, про архаїчні культури євро-азійського регіону) по вертикалі ділився на такі сім сфер (знизу вгору): 1 sph (від лат. sphere – сфера) – підземні води, 2 sph – підземелля, 3 sph – поверхня землі, гори, 4 sph – сфера життя, 5 sph – піднебесся, 6 sph – сфера планет, 7 sph – зоряне небо. 1, 3, 5, 7 sph були чоловічими (допоміжними) сферами, їх втілювали боги; 2, 4, 6 sph – жіночими (основними). В епоху, коли панував культ Великої Богині, чоловічий початок взагалі міг ігноруватись і тоді семичленна структура ставала тричленною.

Прикладом семичленного Космосу може бути орнамент цього трипільського горщика.

Мал.1.

Внизу вузька пуста смуга є чоловічою сферою, що втілює підземні води. Широка орнаментована смуга, розташована вище, символізує підземелля (Вона зображена темними кольорами). Вузька смужка у вигляді лежачої драбинки є 3 sph. Наступна з деревцем втілює сферу життя, Драбинка вище – 5 sph (піднебесся). Пуста широка смуга – сфера планет (6 sph) і чорна жирна лінія – 7 sph (зоряне небо). Вузькі смуги – чоловічі, широкі – жіночі.

Мал. 2.

Космос давні люди ототожнювали з Тілом Великої Богині, яке вони також ділили на сім сфер. Жіночими сферами були стегна і вульва (2 sph), живіт і груди (4 sph) та голова й очі (6 sph). Ноги (1 sph), пояс (3 sph), шия (5 sph) і волосся на голові (7 sph) були чоловічими сферами. Такий поділ Тіла Богині можна бачити на цьому малюнку з Сицилії, епохи неоліту (мал. 2). Тут сідниця, живіт і голова представлені широкими смугами, інші чотири сфери – вузькими .

Сім сфер присутні також у народному українському жіночому одязі. Вишита вузька смуга сорочки, що виступає внизу з-під обгортки – 1 sph, сама обгортка – 2 sph, пояс – 3 sph, орнамент вишитої сорочки (сфера життя) – 4 sph, згарди на шиї – 5 sph , підфарбовані очі, рот, брови та прикраси на вухах, що символізують сімку планет давніх людей, – 6 sph, стрічка на косах – 7 sph.

Кожну зі сфер Космосу і Тіла Богині втілювало певне божество. Ними були боги і богині сімки планет (включно з Сонцем і Місяцем), яких знали давні люди. Однак пантеон давніх людей включав не 7, а 8 богів. Вони виходили з того, що всі 7 частин Тіла Богині взяті разом утворюють восьмого члена – Велику Богиню. Отже, де є сімка, там присутнє і восьме божество. Тому 7 = 8. Звідси

парність богів пантеону – чотири боги і чотири богині. Саме тому в орнаментах рушників присутня як трійка, так і четвірка богинь.

На основі семичленної виникла також 28-членна структура Космосу, що посідає особливе місце в архаїчній символіці та орнаментах. Це зумовлено тим, що вона фіксує збіжність фізіологічного циклу жінки Богині і циклу Місяця. Внаслідок цього жінка (Богиня) ототожнювалась з Космосом. Тому число 28 поряд із 7 стає числом Богині.

28-членна структура Космосу органічно впливає із семичленної структури. В останній в якості 6 sph присутня сімка планет (сімка малих сфер). По аналогії з цією богинею двом іншим богиням – підземелля (2 sph) і сфери життя (4 sph) – також приписувались свої сімки сфер. За умови поділу кожної з трьох богинь на свої малі сімки семичленна структура Космосу набувала вигляду 28-членної. (тут сімка трактується як вісімка). 7 sph (зоряне небо включає одну сферу) – 1, богиня 6 sph (сім планет і сама богиня цих сфер) – 8, 5 sph -1, 4 sph – 8, 3 sph – 1, 2 sph – 8, 1 sph-1. Так семичленний Космос трансформувався у 28-членний ($1+8+1+8+1+8+1=28$).

Прикладом 28-членної структури Богині-Космосу в первісній символіці може бути уже наведений раніше орнамент сопліки з італійського неоліту (мал. 2). Тут сідниця і живіт Богині поділені на сім частин, три з яких ширші, а чотири вужчі (Тільки голова представлена очима і ротом – трьома жіночими сферами – чоловічі сфери випущені).

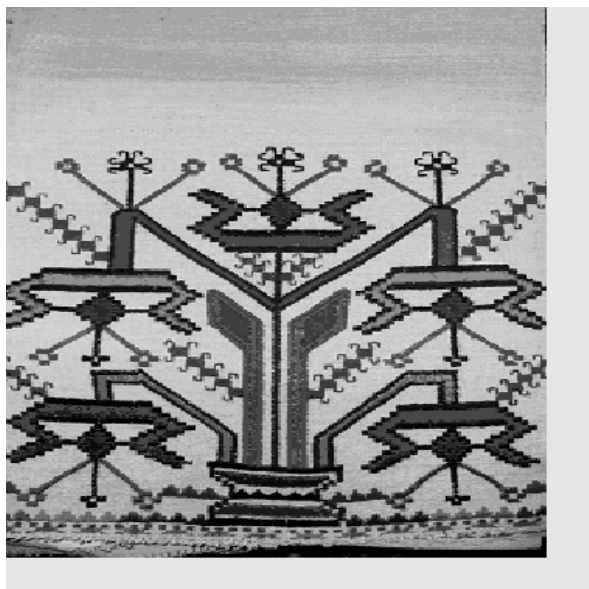
Аналіз орнаментів рушників зі Східного Поділля. Ідея, за якою орнаменти народних рушників відображають Космос, досить поширена в літературі. Те, що образ дерева моделює світ (корені – підземелля, стовбур – наземний світ, крона – небо) є загально прийнятою думкою. (див. 3-5). Це тричленна модель Космосу. Однак ніхто з дослідників орнаментів рушника не робив спроб розглянути їх під кутом зору семичленної моделі. Варто зазначити, що дослідники обмежуються лише площинними моделями Космосу, не пробуючи аналізувати орнаменти під кутом зору об'ємної моделі світу.

Подільський рушник, орнаменти якого є об'єктом дослідження, був поширений в основному на вінницькому Придністров'ї. Йому властива різноманітність орнаментів. Як виявилось, за цим розмаїттям приховані різні способи моделювання Космосу. Далі будемо аналізувати орнаменти рушників з книги-альбому [10].

I. Дерево як модель Космосу. Дерево є найпоширенішою моделлю Космосу. Існує кілька типів передачі деревом Космосу в орнаментах подільського рушника:

Мал. 3.

Мал. 4.

а. *Дерево з семичленною структурою Космосу.* Гілки цього дерева передають усі сфери від підземелля до неба. На цьому образі дерева (мал. 3) присутня семичленна структура Космосу. Чоловічі сфери передані за допомогою шаблів (елементів драбинки), жіночі – квіток. Відсутність шабля у верхній 7 sph очевидно зумовлена естетикою образу дерева, верхівка якого не могла завершуватись шаблолем. Наявність елементів драбинки – символу, що присутній на трипільських горщиках – в орнаментах даних рушників свідчить про їх глибоку укоріненість у традицію.

б. *Дерево з 28-членною структурою.* Серед орнаментів подільських рушників є ряд тих, на яких зображено квітку-вазон (мал. 4). По вертикалі в цих орнаментах простежується семичленна структура

(про ідентифікацію її символів див. 7). Зубці внизу є символом 1 sph, дві квітки і ваза вище – 2 sph, чотири рядки малих ромбиків із вусиками (чоловічі символи!) вище – 3 sph, дві квітки, розміщені обабіч пелюсток (середній ярус), – 4 sph, ряди ромбиків вище – 5 sph, дві менші квітки навколо великої – 6 sph, вусики на голівках богинь, що розміщені в найвищому ряду – 7 sph.

Три жіночі сфери (2, 4, 6 sph), в свою чергу, також поділені на сімки символів. У нижньому ярусі дві квітки і горщик втілюють богинь, чотири ряди ромбиків, що розміщені між ними – богів. Та ж сама ситуація на середньому ярусі. Тут дві квітки і пелюстки між ними втілюють богинь і чотири ряди ромбиків – богів. На вищому ярусі три голівки символізують богинь, а руки-хрестики – богів (Рук – шість, але два чоловічі символи, що розташовані поруч, рахуються як один). Отже, перед нами типова 28-членна структура.

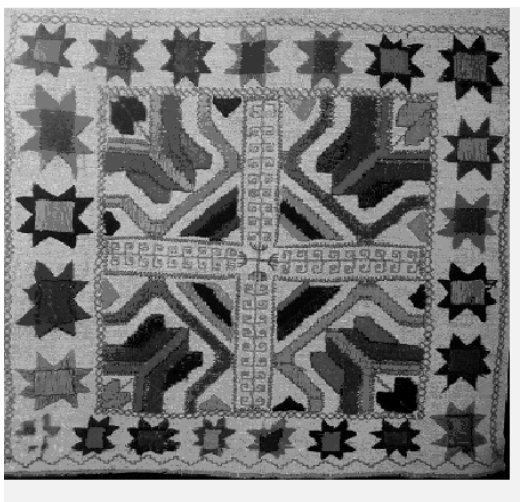
в. *Дерево з наземною частиною Космосу*. Орнаменти деяких рушників містять образ дерева, в якому відсутні 1 і 2 sph (підземелля і підземні води). На цьому рушнику (мал. 5) горбки внизу біля стовбуру символізують 3 sph (поверхню землі). Між поверхнею і гілками дерева (небесними сферами) розміщена сімка символів сфери життя (4 sph): стовбур і дві восьмикутні зірки – символи богинь, чотири гілочки, що звисають вниз, є символами богів. Вони розташовані на місці чоловічих символів і складаються з шевронів, які також є чоловічими символами.

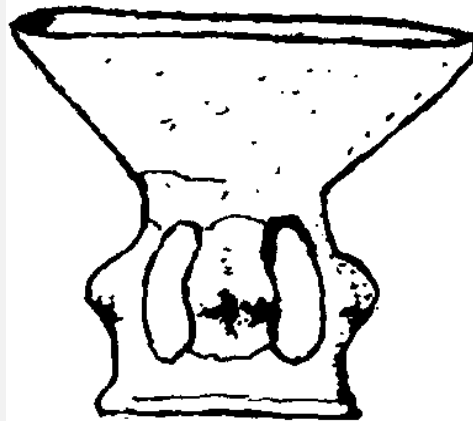
Мал. 5.

Гілками крони передано чергування чоловічих (вужчих) і жіночих (ширших) планетних сфер. На даному малюнку їх тільки чотири. На інших орнаментах можна простежити всі сім сфер. Цей орнамент передає видимі сфери Космосу.

II. *Об'ємна модель Космосу. Горщик (Ваза)*. Серед подільських рушників є невелика кількість тих, орнаменти яких мають форму прямокутників, квадратів або ромбів, що прямими чи косими хрестами розділені на чотири сектори (мал. 6). При цьому в кожному з секторів, від центру до периферії, можна простежити елементи, що утворюють семичленні структури.

Мал. 6.

Мал. 7.

Так, у даному орнаменті в центрі зображено хрестик, промені якого завершуються рядом зубців – «гребінцями». Далі на периферію в кожному з секторів зображені три різнокольорові смуги, які разом утворюють ромб. Наступними елементами є «роги» і квітка, що росте з них. Далі зображена суцільна широка смуга восьмикутних зірок, яка зверху і знизу супроводжується вузькими смужками ромбиків. «Гребінці», три смуги, роги, квітка і три верхні смуги утворюють семичленну структуру, елементи якої ідентифікуються наступним чином: «гребінець» (тороки, мітла, тризуб) є символом 1 sph – підземних вод (Можливо прообразом для цього символу слугували цівки дощу?). Три смуги, що утворюють ромб є, на нашу думку, символом 2 sph (підземелля). У даному випадку з семи малих сфер підземелля проігнорована четвірка чоловічих символів. Самці рогатих тварин є типовим символом 3 sph. Квітка, що росте з ріг – дерево життя (4 sph). Зірки, що зображені в широкій смузі, можна ідентифікувати як 6 sph (планетні сфери), а вузькі смужки як 5 і 7 sph (піднебесся і зоряне небо).

Отже, можна вважати, що символіка в кожному з чотирьох секторів цього орнаменту передає сім сфер Космосу. Оскільки сім сфер втілює також Тіло Богині, то на місце цих секторів можна поставити богинь. У цьому випадку орнамент включатиме четвірку богинь, розмішених по колу. При цьому їх голови будуть об'єднані в суцільну сферу. Цікаво порівняти даний орнамент подільського рушника з трипільським артефактом із Луки Врублицевської (мал. 7). Нижня частина посудини утворена чотирма жіночими фігурками, що стоять по колу. Ноги як і в орнаменті знаходяться в спільному колі. Стегна і животи богинь (2 і 4 sph) зображені окремо. А верхня частина посудини, що уособлює голови всіх чотирьох богинь і небо (5, 6 і 7 sph), передана суцільною чашею. (Небо у трипільців часто позначалось горщиком або чашею, зображеною на голові. Очевидно за їх уявленнями, там містилась небесна волога). Це повна аналогія з орнаментом на подільському рушнику.

На наш погляд, цей орнамент також моделює Космос, але на відміну від дерев, які дають площинну модель, Космос даного орнаменту є об'ємним. Така модель з'явилась із виникненням гончарства, коли Космос стали моделювати на об'ємних предметах – горщиках. Космос, представлений у даному випадку, можна вважати 28-членним, оскільки він утворений чотирма богинями, що стояли по колу ($7 \times 4 = 28$).

Орнаменти з об'ємною моделлю Космосу є досить рідкісними артефактами. В жодних регіонах України, Росії, Білорусії орнаменти такого типу не зустрічаються. Ця модель споріднена з індуїстсько-тібетською мандалою. Принцип, за яким побудований даний орнамент, лежить також в основі зіккуратів (сім концентричних квадратів) та Стоунхенджа (концентричні круги). Відомо, що квадрати в орнаментах замінили кола.

Мал. 8.

III. *Модель Космосу з небом-аркою.* Є кілька орнаментів подільського рушника, в яких зовнішня широка смуга, що символізує 5, 6, 7 sph, тобто небо, у вигляді арки (дуги) нависає над умовною землею (мал. 8). Так на даному рушнику смуга з ромбів присутня вгорі і по боках орнаменту. За формою вона подібна до арки. Внизу зображена вузька смуга, що простягається за рамки арки.

Модель Космосу, в якій небо у вигляді арки (дуги) підноситься над землею, досить поширена в символіці. Відомі зображення, на яких єгипетська богиня неба Нут, тіло якої усяєне зорями, у вигляді

дуги, простяглась над своїм чоловіком, богом землі Гебом. На наш погляд, даний орнамент є відтворенням подібної моделі Космосу. Про це свідчить символіка. Смуга неба, як уже було сказано, утворена з ланцюжка ромбів. Однак це не звичайні ромби. В середині їх містяться менші ромбики. З ототожнення Тіла Богині з Космосом знаємо, що 6 sph – богиня неба (планет) корелюється з очима і ротом Великої Богині. Під цим кутом зору неважко розгледіти зображення «ока» за ромбом із малим ромбиком всередині. Отже, можна припустити, що небесна арка утворена з ромбів-очей. Ототожнення зірок і очей (звідси небо, усяне очима-зорями) відоме в символіці та міфології (варто згадати стоокого Агруса у греків). Таким чином, арку можна однозначно ідентифікувати з небом.

Внизу під «стовпами» арки зображені три смужки – дві вузькі, одна ширша. Остання складається з фігурок, які прийнято називати «восьмиріжками». Восьмичленні фігури є жіночим символом. На наш погляд, ці три смужки позначають 1, 2, 3 sph Космосу. В такому разі зірка, що зображена між цими трьома смужками і аркою (між землею і небом), символізує сферу життя. Про це також свідчать дерева, що відходять від центру в чотири боки. Те, що дерева відходять у чотири боки, говорить про об'ємність сфери життя. Так іноді передавали цю жіночу сферу, на відміну від двох інших жіночих сфер – підземелля і неба.

Висновки. Розглянутий матеріал і викладені міркування дають підставу для наступних висновків: 1) семичленний Космос присутній в орнаментах подільського рушника; 2) існує кілька моделей Космосу в даних орнаментах; 3) символіка і моделі Космосу подільського рушника свідчать про його оригінальність і унікальність у порівнянні з артефактами подібного типу; 4) порівняння моделей Космосу подільського рушника з моделями, присутніми на археологічних артефактах, свідчить про глибокі історичні корені орнаментів рушника з Поділля.

Список використаної літератури

1. *Голан А.* Миф и символ / А. Голан. – М. : Русслит, 1994. – 375 с.
2. *Даниленко В. Н.* Начала цивилизации. Космогония первобытного общества / В. Н. Даниленко, Ю. А. Шилов. – Екатеринбург ; М., 1999. – 216 с.
3. *Краковецька З.* Український рушник. Семантика / З. Краковецька // Нар. мистецтво. – 1999. – № 1-2.
4. *Лабачэўская В.* Поваяз часоу: беларускі ручнік / В. Лабачэўская. – Мінськ : Беларусь, 2009. – 295 с.
5. *Орел Л.* Українські рушники / Л. Орел. – Київ : Кальварія, 2003. – 230 с.
6. *Причепій Є. М.* Символ дерева в первісній культурі та орнаментах / Є. М. Причепій, О. Є. Причепій // Культуролог. думка. – 2012. – № 5. – С. 67-81.
7. *Причепій Є. М.* Богиня семи небесних сфер праміфу у символіці / Є. М. Причепій // Культуролог. думка. – 2014. – № 7. – С. 78-89.
8. *Причепій Є. М.* Космос і сюжети чарівної казки в світлі ідей праміфу / Є. М. Причепій // Культуролог. думка. – 2015. – № 8. – С. 26-36.
9. *Причепій Є. М.* Вишивка Східного Поділля / Є. М. Причепій, Т. І. Причепій. – Київ : Родовід, 2007.
10. *Элиаде М.* Шаманизм: архаические техники экстаза / М. Элиаде. – Киев : София, 2000. – 480 с.
11. *Gimbutas M.* The Language of the Goddess / M. Gimbutas. – N.Y. Thames & Hudson, 2001. – 374 p.

Малюнки подані за джерелами

- Мал. 1, 7.* – Мицик В. Ф. Священна країна хліборобів / В. Ф. Мицик. – Київ : Такі справи, 2006. – 262 с.
Мал. 2. – Gimbutas M. The Language of the Goddess / M. Gimbutas. – N. Y. Thames & Hudson, 2001. – 374 p.
Мал. 3, 4, 5, 6, 8. – Причепій Є. М. Вишивка Східного Поділля / Є. М. Причепій, Т. І. Причепій. – Київ : Родовід, 2007. – 341 с.

References

1. *Holan A.* Myf y symbol / A. Holan. – M. : Russlyt, 1994. – 375 s.
2. *Danylenko V. N.* Nachala tsyvylyatsyy. Kosmohonyia pervobytnoho obschestva / V. N. Danylenko, Yu. A. Shylov. – Ekaterynburh ; M., 1999. – 216 s.
3. *Krakovetska Z.* Ukrainskyi rushnyk. Semantyka / Z. Krakovetska // Nar. mystetstvo. – 1999. – # 1-2.
4. *Labachэўskaia V.* Poviaz chasou: belaruskі ruchnik / V. Labachэўskaia. – Minsk : Bielarus, 2009. – 295 s.
5. *Orel L.* Ukrainski rushnyky / L. Orel. – Kyiv : Kalvariia, 2003. – 230 s.
6. *Prychepii Ye. M.* Symvol dereva v pervisnii kulturi ta ornamentakh / Ye. M. Prychepii, O. Ye. Prychepii // Kulturoloh. dumka. – 2012. – № 5. – S. 67-81.
7. *Prychepii Ye. M.* Bohynia semy nebesnykh sfer pramifu u symvolitsi / Ye. M. Prychepii // Kulturoloh. dumka. – 2014. – № 7. – S. 78-89.
8. *Prychepii Ye. M.* Kosmos i siuzhety charivnoi kazky v svitli idei pramifu / Ye. M. Prychepii // Kulturoloh. dumka. – 2015. – № 8. – S. 26-36.
9. *Prychepii Ye. M.* Vyshyvka Skhidnoho Podillia / Ye. M. Prychepii, T. I. Prychepii. – Kyiv : Rodovid, 2007.
10. *Эlyade M.* Shamanyzm: arkhaycheskye tekhniky ekstaza / M. Эlyade. – Kyev : Sofyia, 2000. – 480 s.
11. *Gimbutas M.* The Language of the Goddess / M. Gimbutas. – N.Y. Thames & Hudson, 2001. – 374 p.

Maliunky podani za dzherelamy

Mal. 1, 7. – Mytsyk V. F. Sviaschenna kraina khliborobiv / V. F. Mytsyk. – Kyiv : Taki spravy, 2006. – 262 c.

Mal. 2. – Gimbutas M. The Language of the Goddess / M. Gimbutas. – N.Y. Thames & Hudson, 2001. – 374 p.

Mal. 3, 4, 5, 6, 8. – Prychepii Ye .M. Vyshyvka Skhidnoho Podillia / Ye. M. Prychepii, T. I. Prychepii. – Kyiv : Rodovid, 2007. – 341 c.

МОДЕЛИ КОСМОСА В ОРНАМЕНТАХ ПОЛОТЕНЕЦ ПОДОЛЬЯ

Причепий Євгеній, доктор философських наук, професор,
старший науковий співробітник, Інститут культурології НАІУ, г. Київ;

Причепий Оксана, старший преподаватель,
Київський національний університет технологій і дизайну, г. Київ

Изложено концепцию авторов, согласно которой Космос древних людей делился на семь, и на ее основании исследовано орнаменты подольского полотенца. Это позволило выделить в них несколько моделей Космоса: а) Космос в образе дерева (в статье рассмотрены три ее разновидности); б) Космос в образе объемных сосудов; в) Космос с небом в виде арки. Авторы проводят мысль о самобытности и уникальности орнаментов полотенца Восточного Подолья.

Ключевые слова: структуры Космоса и Тела Богини, орнаменты полотенца, Космос-дерево, Космос-горшок.

THE SPACE MODELS IN THE PODILLYA TOWEL ORNAMENTS

Prychepiy Yvgen, Professor. Institute of Culturology of
National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv;

Prychepiy Oksana, lecturer Faculty of Design, Kyiver
National University of Technologies and Design, Kyiv

In the article the authors have stated the concept according to which ancient people divided Space into seven spheres.

The research of ornaments of towels from Podillya (ethnographic region of Ukraine) in a vein of this concept has allowed allocate into them some Space models: a/. Model of Space in a form of a tree (there are considered three its versions in the article: b/. Model of Space in an image of volumetric vessels. c/. Model of Space with the sky in the form of arches. The authors carry out an idea of originality and uniqueness of towel ornaments from East Podillya.

Key words: structure of Space and the Body of the Goddess, ornaments of towels, Space as tree, Space as a vase.

UDC 130.2

THE SPACE MODELS IN THE PODILLYA TOWEL ORNAMENTS

Prychepiy Yvgen, Professor. Institute of Culturology of
National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv;

Prychepiy Oksana, lecturer Faculty of Design, Kyiver
National University of Technologies and Design, Kyiv

The aim of this article is to show that the concept offered by the authors of 7 – and 28-membered Space of ancient people can serve as a key to disclosing semantics of Podillya towel ornaments.

Research methodology. The authors consider, that elements of towel ornaments and some archeologic artefacts form the certain structures (7 – and 28 – membered), therefore during their research the structural method is applied.

Results. In the article the authors have stated the concept according to which ancient people divided Space and the Body of the Goddess into seven spheres (sph – from Latin ‘sphere’): underground waters and legs of the Goddess – 1 sph, dungeon and a vulva – 2 sph, the earth surface and a belt – 3 sph, sphere of a life and an abdomen – 4 sph, skies and a neck – 5 sph, seven planets and a head of the Goddess – 6 sph, the star sky and braids – 7 sph. Unpaired spheres were embodied by gods, paired (basic) ones – by goddesses. The concept of seven-membered Space and seven-membered structure of the Body of the Goddess is shown in the article based on the analysis of tripilska vase ornaments (figure 1) and Sicily artifact of a neolith (figure 2). Masculine spheres are narrow, feminine spheres are wide.

The research of Podillya towel ornaments has allowed the researchers to place some Space models into them:

1. Model of Space in a form of a tree (figure 3). It is the most widespread model. Three versions of this model are considered in the article: a) a tree as a seven-membered Space: here a spoke (an element of a ladder) is a man's symbol, a flower is a female symbol; b) a tree as 28 – membered Space (figure 4); three female spheres are shared into seven smaller ones; c) a tree as an embodiment of Space ground (figure 5).

2. Model of Space in an image of volumetric vessels (figure 6). It appeared under the influence of manufacturing of ceramic products. The ornament of this towel is «a copy» of an artifact (figure 7) from Trypillya. This model type is quite rare for the towels, its structure is similar to a mandala, ziggurat and probably to a Stonehenge. Spheres of Space are displayed by concentric rectangulars or circles in it.

3. Model of Space with the sky in the form of arches (figure 8). Here the sky is depicted as a chain of rhombuses – eyes (an eye is a symbol of stars, sky), that form an arch.

Novelty. The concept suggested by the authors has allowed to place some models of Space into the East Podillya towel ornaments and to penetrate into semantics of these ornaments.

The practical significance. The research has shown the originality of some Podillya towel ornaments and their connection with the ornaments of artifacts from Trypillya.

Key words: structure of Space and the Body of the Goddess, ornaments of towels, Space as a tree, Space as a vase.

Надійшла до редакції 18.11.2016 р.

УДК 392.51:398.838

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ СТРУКТУРИ ВЕСІЛЬНОГО ЦИКЛУ

Кухаренко Олександр Олександрович, кандидат філологічних наук,
доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків
art-red@ukr.net

Структура весільного циклу являє собою поділ обрядів на чотири малі цикли, які відображають переходи дійових осіб на якісно нові рівні. Малі цикли, в свою чергу, поділяються на окремі обряди та епізоди цих обрядів, котрі являють собою події певного ритуального дійства. Така структура дозволяє досліджувати архетипи, імена-функції, віддзеркалення, повтори, метаморфози персонажів, зміни сакрального хронотопа.

Ключові слова: українське весілля, обрядовий цикл, структурні дослідження, обряди переходу, ім'я-функція.

Постановка проблеми. Структурний метод має значні перспективи наукових досліджень національних обрядів. Для продуктивного студіювання в даному напрямі слід створювати структури, які б дозволили вжити вказаний метод і отримати певний результат.

Аналіз досліджень та публікацій. До структурного методу дослідження вдавалися А. Байбурін, К. Леві-Стросс, В. Пропп, В. Топоров, Б. Успенський. Дослідженням української весільної обрядовості присвятили праці В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лашенко, М. Маєрчик. Найближчими до запропонованої є концепції А. Байбурина та М. Маєрчик, однак, на відміну від приведеної тут структури, їх дослідження не мають такого широкого й різнопланового простору для студіювання.

Мета дослідження: на основі створеної структури весільної обрядовості дослідити, проаналізувати та зіставити кожен обряд весільного циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру українського весільного обряду, що дозволяє досліджувати як увесь ритуальний цикл, так і окремі його епізоди, вдалося створити в попередній праці, присвяченій виконанню саме такого завдання [3]. У результаті отримано достатньо струнку конструкцію, яка виглядає наступним чином:

I етап (парубок – дівка)

1. Пролог до весільної дії – досягнення згоди

- 1.1. Рада парубка з батьками щодо вибору дівки як майбутньої дружини.
- 1.2. Перемовини (рада) матері (свахи, родички) парубка з батьками дівки.

2. Сватання (вечір)

- 2.1. Парубок запрошує односельців бути за сватів.
- 2.2. Прихід сватів до помешкання батьків дівки.
- 2.3. Традиційний ритуал сватання та отримання згоди дівки й батьків.
- 2.4. Скликання сусідів «на першу чарку».

3. Заручини (вечір того ж дня чи через деякий час)

- 3.1. Парубок з дружком, сватами, родиною та музиками йде до хати дівки.
- 3.2. Після гостини дівка подає сватам рушники, а парубку – хустку.

II етап (наречений – наречена)

- 3.3. Батьки благословляють наречених іконами та хлібом.
- 3.4. Гуляння молоді; наречений зостається ночувати з нареченою.
4. Розглядини або домовини (день у нетривалому часі після заручин)
- 4.1. Родина нареченої йде до батьків нареченого.
- 4.2. Гості оглядають господарство й помешкання нареченого.
- 4.3. Домовленість (рада) про організацію весілля та кількість подарунків.

- 4.4. Гостина родини нареченої батьками нареченого.
- 4.5. Повернувшись додому розповідають нареченій про те, що має суджений.

5. Торочини (один із вечорів напередодні весілля)

- 5.1. Наречений запрошує друзів, а наречена друзок.
- 5.2. Дівчата збираються в нареченої й торочать рушники.
- 5.3. Прихід нареченого з друзками та музиками. Загальна вечеря й танці.

6. Бгання короваю, шишок і верчів (п'ятниця чи субота)

- 6.1. Запрошені коровайниці приносять інгредієнти для випічки.
- 6.2. Два табори – «хлопці» й «дівчата» – змагаються за лопату.
- 6.3. Пошанування діжі: «діжу носять на руках».

7. Вильце чи дівич-вечір (суботній вечір напередодні весілля)

- 7.1. Наречені з друзками й друзками запрошують односельців на весілля.
- 7.2. Наречена через послів відправляє нареченому сорочку.
- 7.3. Прохід нареченого; дарує нареченій чоботи.
- 7.4. Друзка пришиває до шапки нареченого квітку.
- 7.5. Загальна вечеря з танцями; наречений із друзком ночують у нареченої.

8. Весілля (неділя з ранку до вечора)

- 8.1. Наречені вранці йдуть до церкви, наречена повертається додому.
- 8.2. Наречений з гостями приходить до хати нареченої.
- 8.3. Наречена дарує нареченому хустку, а сватам рушники.
- 8.4. Усі відправляються до церкви, окрім матері нареченої.
- 8.5. Вінчання в церкві.

III етап (молодий – молода)

- 8.6. Зустріч молодих удома в нареченої.
 - 8.7. Потрійний обвід друзком молодих навколо діжі та весільного столу.
 - 8.8. Гості обідають; молоді нічого не їдять.
 - 8.9. Молодий повертається додому без молодої.
 - 8.10. Під час обіду в молодого збирають гроші «на дорогу».
 - 8.11. Молодий їде до молодої з подарунками.
 - 8.12. Молодь за викуп дозволяє зайти у ворота.
 - 8.13. Брати «продають» молоду.
 - 8.14. Теща підносить зятю оброк у горщику; молодий розбиває горщик.
 - 8.15. Молодий обдаровує родину молодої.
 - 8.16. Розплітання коси молодої й покривання голови наміткою чи серпанком.
 - 8.17. Виніс і поділ друзком короваю; вечеря в домі молодої.
 - 8.18. Прощання молодої з друзками: пригощання й дарування.
 - 8.19. Подружжя тричі обходять діжу серед двору.
 - 8.20. Складання приданого на воза; благословення батьками молодої.
 - 8.21. Зустріч подружжя хлібом-сіллю батьками молодого.
 - 8.22. Переведення через палаючу соломку, обливання водою.
 - 8.23. Молода пускає під піч привезену чорну курку. Загальна вечеря.
- #### **9. Обряд комори (вечір і ніч неділі)**
- 9.1. Молодих ведуть до комори.
 - 9.2. Вечеря молодих і акт дефлорації.
 - 9.3. Пред'явлення доказу цнотливості розпорядникам обряду та гостям.

IV етап (чоловік – жінка)

- 9.4. Гості під керівництвом друзка йдуть до батьків молодої дружини.
 - 9.5. Тричі обходять круг столу; батьки частують гостей.
 - 9.6. Пошанування чи зневага батька й матері.
- #### **10. Повесільні обрядові дії (понеділок, протягом дня)**
- 10.1. Уранці друзки приносять молодій дружині на сніданок ласощі.
 - 10.2. Дружина пече пироги й пригощає гостей.
 - 10.3. Чоловік із друзком і гостями везуть пироги й курку батькам дружини.
 - 10.4. Після гостини родичі й гості повертаються від батьків дружини.
 - 10.5. Молоде подружжя з гостями йдуть до церкви по благословення.
 - 10.6. Обряд перейми: для отримання викупу перегороджують дорогу столом.

10.7. Вдома в чоловіка гості дарують гроші, а дружка наділяє короваем.

11. Обряд пере зви (вівторок, протягом дня)

11.1. Гостина в помешканні батьків молодої дружини.

11.2. Антигромадська поведінка: нескромні пере звянські пісні, ряджені.

11.3. Пере вдягнені гості циганянь і ловлять курей по селу.

Побудувати дану структуру зумовила та ситуація, що поділ весільного обрядового циклу на три нерівноцінні етапи: до весільний, весільний і після весільний [4; 51]; або на окремі обряди [6; 52-552], що існував до цього часу, був досить примітивним і не надавав матеріалу для структурних досліджень. Традиційні розподіли обряду українського весілля на наведені складові, є недосконалими, оскільки в них відсутні підрівні поданих надто широко й недостатньо конкретизовано етапів сакральної дії.

Таким чином було створено структуру традиційного обряду українського весілля (циклу обрядів), що є поліелементною (тобто, поліепізодною). Поруч із тим, до визнаного як базовий розподілу складових є доречним додати, що обрядовій дії, що аналізується, передує вступ (або пролог), який не береться до уваги у працях попередніх науковців.

Насправді, кожен обряд із весільного обрядового циклу складається з певної послідовності епізодів. Це означає, що завданням дослідження має стати більш деталізований структурний аналіз виокремлених дослідниками етапів (епізодів, елементів) сакральної дії. Поглиблення загально сприйнятої диференціації приводить до трактування відомих з наукової літератури складових сакральної дії на формотворчі елементи, наявність яких надає можливості трактувати кожен його складову як малий обрядовий цикл, із сукупності яких складається загальна весільна дія, що постає як свого роду *цикл циклів*, що утворює *великий обрядовий цикл*, під яким слід розуміти все весілля як таке. Якщо навести приклад одиниць поділу за зростаючою характеристикою, то він буде виглядати наступним чином: епізод (подія) – обряд або цикл обрядів (малий цикл) – великий обрядовий цикл.

Як критерії членування складових частин весільного обряду на менші структурні одиниці слід тлумачити такі ознаки: новорівневий, узагальнюючий повтор події; матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії; зміна сакрального хронотопа. Саме наявність цих рис, або однієї з цих рис означають перехід від одного епізоду до іншого у межах переходу від однієї складової частини до іншої. Приміром, пролог містить у собі два епізоди: рада (перемовини) парубка з батьками щодо вибору дівки; перемовини матері (свахи, родички) парубка з батьками дівки.

Пролог весільної дії є передумовою до основного обрядового дійства. Оскільки відмова дівчини означає відхилення майбутньої дії, пролог може не дістати значення сакрального вводу в дію. Поруч із цим, пролог хоча є вступом до сакральної дії, в ньому відбувається набирання сакральних обертів, сакральної сили щодо розвитку майбутньої дії. Зокрема, в пролозі відбувається стягування учасників майбутньої дії.

Після ради парубка з батьками та при досягненні від них згоди стосовно вибору дівки, на другому етапі відбувається «виключення» парубка з сакральної дії. На перший план виходить його мати, сваха чи родичка як головний персонаж другого епізоду. Крім того, долучаються до дії нові персонажі – батьки дівки. Однак парубок присутній не особисто, а як дієве ім'я, певний генокод, оскільки все, що відбувається в подальшому, робиться від його імені й для нього. Виявляється що в першому й другому епізодах парубок з дівкою міняються місцями: у першому він є реальним персонажем, а вона – дієвим чи сакральним ім'ям, а в другому – навпаки. І він, і вона проходять ситуацію вибору без власної присутності. Порівнюючи це з музикологічними поняттями, таку зміну можна було б назвати рухомим контрапунктом.

Перші два епізоди повністю присвячені проблемі вибору: чи влаштує батьків вибір дівки парубком, чи влаштує парубок дівку та її батьків? Далі проблема вибору або вирішується й більше не повстає, або ж (якщо на якомусь етапі учасники не досягають згоди) завершується дійство й наступні обрядові епізоди стають неможливими.

Таким чином, можна стверджувати, що результатом даних епізодів має стати взаємне погодження, яке слід розглядати як ситуативний архетип. Функції всіх дійових осіб у прологовій дії в результаті ведуть до одного – досягнення згоди.

Наступна дія, пов'язана зі сватанням, примушує парубка зайняти позицію активного персонажа. Він запрошує найавторитетніших, найповажніших односельців бути сватами і засватати за нього дівку. Усі подальші дійові особи, що втягуються в обрядове дійство, є медіаторами, покликаними здійснити функцію зближення парубка й дівки.

Під час заручин результат метаморфози, перетворення парубка на нареченого, а дівки на наречену, закріплюється благословенням батьків. Це означає, що до дії залучаються вищі сили й

відбувається сакралізація обряду. А також головні особи ритуалу – парубок і дівка – перетворюються на сакральних персонажів – нареченого й наречену. Прихід нареченого з дружками до нареченої з дружками під час обряду торочин є драматургічним зламом, оскільки цей ритуал повторює дії заручин.

У весільному обряді використовується функція відображення чи віддзеркалення: наречений – наречена, батьки парубка – батьки дівки, помешкання молодого – помешкання молодої [1; 66].

Починаючи з прологу, обрядові дії являють собою повторення подій, але в різних хронотопах: перемовини відбуваються спочатку в помешканні парубка, а потім – у дівки. В обох випадках – це перемовини з батьками, але в першому епізоді з батьками парубка, в другому – дівки.

В обряді торочин віддзеркалення набуває й іншого значення. Обряд проходить одночасно в різних місцях: наречений запрошує дружоків, а в той же час наречена робить те ж саме – запрошує дружоків. Це ознаки симультанної дії. Перші збираються вдома в нареченого, другі – в нареченої. Така ситуація дає можливість висунути припущення, що дружки й дружки є двійниками нареченого й нареченої. Тобто весільна дія охоплює двійникові втілення чоловічого й жіночого начал. Дівич-вечір узагальнює попередні обряди заручин і торочин, оскільки від першого включає в себе ночівлю нареченого в нареченої, а від другого запрошення односельців.

Віддзеркалення в обрядовій дії триває аж поки наречений з ватагою дружоків не з'являється вдома в нареченої. На цьому воно припиняється для обряду торочин, але не для всього весільного циклу. Віддзеркалення можна спостерігати під час бгання короваю, яке відбувається одночасно в обох помешканнях. Та й у самому весільному обряді гостина проходить одночасно як у молодої, так і в молодого. Але віддзеркалення не завжди вимагає часової єдності, тому до даної функції слід віднести обряди, що також є відображенням одного з іншим: сватання і заручини – посланці парубка йдуть до дівки, а на розглядини родичі нареченої відправляються до нареченого; понеділок після весілля гості проводять переважно у молодого, а вівторок, що пов'язаний з обрядом перезви – в молодої.

Оскільки парубок, як уже зазначалось, кілька разів протягом кількох днів навідує дівку, то такий прихід слід розглядати як грань внутрішнього циклу, що являє собою поліетапну обрядову дію. При цьому прихід парубка слід розглядати як константу, котра є протилежністю мобільним діям, які можливо змінювати та варіювати в часі й просторі. Приміром, заручини можуть відбуватися, як у день сватання, так і наступного дня й через кілька днів; розглядини й торочини взагалі не закріплені за певним днем і єдина до них вимога, щоб обряди відбулися до початку наступних обрядів; бгання короваю може проводитися як у п'ятницю, так і суботу. Натомість константа є незмінним чинником, як і послідовність подій та обрядів в середині ритуального циклу. Однією з таких констант є прихід головної дійової особи до помешкання судженої.

Вперше під час виконання обряду парубок приходить до дівки перед заручинами, вдруге – на торочини, втретє – на дівич-вечір, вчетверте – перед вінчанням і вп'яте – щоб викупити та забрати молоду. Те, що кожен наступний прихід являє собою одну й ту саму дію, але на якісно вищому рівні, доводить факт набуття персонажем нового статусу: вперше він приходить парубком у якого немає жодного підтвердження прав на дівку, вдруге – він уже наречений, що отримав хустку як свідоцтво певних домовленостей, він уже ночував у нареченої, втретє – приходить із дружками, які, як уже зазначалося, являють собою двійників нареченого й уособлюють чоловіче начало; а дружка пришиває йому до шапки квітку, що також підтверджує його статус і право. Отже функції від одного приходу до іншого розширюються.

Четвертий і п'ятий прихід здійснюється вже в статусі молодого, але й ці приходи не однозначні, оскільки між ними відбувається обряд вінчання. Тому останній прихід молодого свідчить про остаточне й повне право на молоду, оскільки процедури дотримані, тому залишається лише викупити й забрати її. Слід відзначити ще одну деталь: протягом проведення обрядового циклу парубок навідує дівку в різних статусах п'ять разів, але ці відвідини є тимчасові, оскільки він завжди повертається додому. Натомість молода приходить до помешкання молодого лише раз, перед обрядом комори, але назавжди. Це та принципова різниця, що розділяє представників антиномій – чоловічого й жіночого начал. Іншим подібним повтором є дарунки нареченого під час дівич-вечора та весільного обряду, а також хустка і рушники, які дівка подає парубку й сватам під час заручини та в день весілля, вшанування діжі й т.і.

Повністю приймаючи тезу Геннепа, що будь-який обряд означав перехід з одного соціального стану до іншого [2; 9], доповнимо її тим, що весільний цикл обрядів призначений виконати не один, а принаймні три переходи. Парубок і дівка після сватання та заручин здійснюють перший перехід і стають нареченим і нареченою. Таке найменування означає, що вони вже призначені (наречені) один одному в найближчому майбутньому стати подружжям. Такий соціальний стан і таке найменування використовувалися до самого дня весілля, а саме до обряду вінчання, після чого наречену іменують

молодою, а нареченого – молодим. Але й цей статус є тимчасовим, оскільки під час весілля молоде подружжя набуває нового стану – дружини й чоловіка. Цей перехід відбувається між розпусканням коси молодої та обрядом комори. Вірогіднішим є другий варіант, хоча можливо припустити, що колись це могли бути елементи одного й того ж обряду. А це означає, що існують підстави стверджувати про потрібну зміну архетипів: парубок – наречений – молодий – чоловік, дівка – наречена – молода – жінка. Таким чином, увесь весільний цикл можна розподілити на чотири етапи в залежності від зміни статусів головних осіб обряду, що являє собою ініціацію персонажів, а також зміну ще одного важливого елемента. Тут стикаємося з таким поняттям, як сакральний аперитив або ім'я-функція [5; 185], коли зі зміною статусу, змінюються сакральні імена та функції дійових осіб. Це є важливими метаморфозами на шляху досягнення молодими людьми певних соціальних статусів. Обрядові імена-функції головних осіб під час сакральної весільної дії мають один корінь: наречений – наречена, молодий – молода, на відміну від тих, що використовуються до обряду та після нього: парубок – дівка, чоловік – жінка (дружина).

Весільний обрядовий цикл, не зважаючи на свою яскраво виражену цілісність, не може використовувати континуальний (безперервний) хронотоп, бо обряди його розподілені в часі від кількох днів до кількох тижнів. Тому ритуальна дія всього циклу базується на дискретному хронотопі, а ще точніше на пунктирності сакрального хронотопа розділеного вторгненнями профанного часу й простору. Пунктиром вводяться й досить пізні християнські нашарування. Це є процесом сакралізації реального світу під час проведення ритуальних дій: профане перетворюється на сакральне, що являє собою ще одну метаморфозу ритуалу.

Висновки. Створена конструкція весільної обрядовості відкриває широкий простір для різноманітних структурних досліджень – віддзеркалень, повторів, архетипів, імен-функцій, метаморфоз персонажів, змін сакрального хронотопа тощо.

Список використаної літератури

1. *Байбурын А. К.* Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурын. – СПб. : Наука, 1993. – 238 с.
2. *Геннеп ван А.* Обряды перехода (систематическое изучение обрядов) / А. ван Геннеп ; пер. с фр. – М. : Вост. лит., 1999. – 175 с.
3. *Кухаренко О. О.* Побудова структури української весільної обрядовості / О. О. Кухаренко // Парадигма пізнання : гуманітарні питання. – 2016. – № 7. – С. 33-41.
4. *Маєрчик М. С.* Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу / М. Маєрчик. – Київ : Критика, 2011. – 326 с.
5. *Рощенко (Аверьянова) Е. Г.* Новая мифология романтизма и музыка (Проблемы энциклопедического анализа музыки) : монография / Е. Г. Рощенко (Аверьянова). – Харьков : ХНУРЭ, 2004. – 286 с.
6. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край.* Материалы и исследования / собр. П. П. Чубинским. – Т. 4 : Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны. – СПб., 1877. – XXX. – 715 с.

References

1. *Baiburyn A. K.* Rytual v tradytsyonnoi kulture: strukturno-semanticheskyi analiz vostochno-slavianskykh obriadov / A. K. Baiburyn. – SPb. : Nauka, 1993. – 238 s.
2. *Hennep van A.* Obriady perekhoda (systematicheskoe yzuchenye obriadov) / A. van Hennep ; per. s fr. – M. : Vost. lit., 1999. – 175 s.
3. *Kukharenko O. O.* Pobudova struktury ukrainskoi vesilnoi obriadovosti / O. O. Kukharenko // Paradyhma piznannia : humanitarni pytannia. – 2016. – № 7. – S. 33-41.
4. *Maierchik M. S.* Rytual i tilo. Strukturno-semantichnyi analiz ukrainskykh obriadiv rodynnoho tsyklu / M. Maierchik. – Kyiv : Krytyka, 2011. – 326 s.
5. *Roschenko (Averianova) E. H.* Novaia myfolohyia romantyzma y muzyka (Problemy entsyklopedycheskoho analyza muzyky) : monohrafyia / E. H. Roschenko (Averianova). – Kharkov : KhNURЭ, 2004. – 286 s.
6. *Trudy etnohrafyicheskoy-statystycheskoy ekspedytsyy v Zapadno-Russkyi kraj.* Materyaly y yssledovanyia / sobr. P. P. Chubynskym. – T. 4 : Obriady: rodyny, krestyny, svadba, pokhorony. – SPb., 1877. – KH. – 715 s.

ИССЛЕДОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ СТРУКТУРЫ СВАДЕБНОГО ЦИКЛА

Кухаренко Александр Алексеевич, кандидат филологических наук,
доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Структура свадебного цикла представляет собой разделение обрядов на четыре малые циклы, которые отражают переходы действующих лиц на качественно новые уровни. Малые циклы, в свою очередь, делятся на

отдельные обряды и эпизоды этих обрядов, которые представляют собой события ритуального действия. Такая структура позволяет исследовать архетипы, имена-функции, отображения, повторы, метаморфозы персонажей, смены сакрального хронотопа.

Ключевые слова: украинская свадьба, обрядный цикл, структурные исследования, обряды перехода, имя-функция.

THE STUDY OF THE NATIONAL RITUALS BY MEANS OF THE WEDDING CYCLE STRUCTURE

Kukhareno Oleksandr, Candidate of Philology, associate professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

The structure of the wedding cycle is the division of the rituals into four small cycles that reflect the personages' transitions to a qualitatively new level. The small cycles, in their turn, are divided into separate rites and episodes of these ceremonies, which represent the events of the ritual action. This structure allows researchers to study the archetypes, names-functions, reflections, repetitions, the personages' metamorphosis, the change of the sacral chronotope.

Key words: Ukrainian wedding, ceremonial cycle, structural study, transition rituals, name - function.

UDC 392.51:398.838

THE STUDY OF THE NATIONAL RITUALS BY MEANS OF THE WEDDING CYCLE STRUCTURE

Kukhareno Oleksandr, Candidate of Philology, associate professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

The aim of this article is to analyze the national rituals by means of the wedding cycle structure.

Research methodology. The methodological basis of the article is the historical and systematic approaches. A vast diversity of existing publications on the topic, including monographs, artistic journal and newspaper articles have been reviewed.

Results. The created construction of the wedding rituals opens a wide opportunity for various structural researches – reflections, repetitions, archetypes, names-functions, metamorphoses of characters, the change of the sacral chronotope, etc. A wedding cycle of rituals is aimed at performing at least three transfers in the result of which a guy and a girl become a groom and a bride, then young married and finally – a husband and a wife.

Novelty. These studied stages are also denoted in the structure as metamorphoses of characters with the change of archetypes and names-functions. A wedding ritual cycle cannot use continual chronotope since its rites are distributed in time from several days to several weeks.

The practical significance. Therefore ritual performance of the whole cycle is based on a discrete chronotope, and more precisely on dots and dashes of a sacred chronotope divided by the invasions of profane time and space.

Key words: Ukrainian wedding, ceremonial cycle, structural study, transition rituals, name-function.

Надійшла до редакції 25.10.2016 р.

УДК 781.033

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЯ КАК ДИСЦИПЛИНА МУЗЫКАЛЬНОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Маркова Олена Миколаївна, доктор мистецтвознавства, професор,
зав. кафедри теоретичної і прикладної культурології,
Одеська національна музична академія ім. А. Нежданової, м. Одеса
dashaelena@gmail.com

У роботі виділяємо національно-ментальну специфіку просування музичної культурології в музично-науковому знанні. Культурологічний нахил музикознавства, як і культурологія загалом, посіли положення «методологічного стрижня» музично-наукової галузі, складаючи більшою мірою здобуток вітчизняної гуманістики в спрямованості на лінгвістико-мистецтвознавчу інтеграцію знання в традиціях Ю. Лотмана, М. Бахтіна, О. Лосева, Б. Асаф'єва та ін.

Ключові слова: музична культурологія, культурологія, музикознавство, дисципліни вищої школи, музична вища школа

Актуальность заявленной темы определена исключительной востребованностью в культурной ауре стран бывшего СССР знания, связываемого с культурологией как научной и учебной дисциплиной. В музыкальных вузах количество заявлений на специальность музыкальная культурология превышает заявки на многие традиционные музыкальные специальности, что объясняется, наверное, интеллектуальным спросом на музыкантов широкого университетского

профіля. Об'єктивно це происходит в силу того, що престиж музикальних академічних спеціальностей державно не підтримується в той міру і в тих масштабах, які були показателі для до-посткультурного – до-перестроєчного – світа. В нових умовах комерціалізації буття складається необхідність совмещати академічну вивучку з широким спектром навичок, дозволяючих широко внедрятися музикантам в прикладну сферу і тем самим знаходити додаткові точки опори в суспільстві – і суспільству усвідомлювати культурну включеність в специфічно людську ідеальність музикального мистецтва.

Є ще один фактор, активізуючий культурологічний крен музикальної науки і музикальної сфери в цілому: європейська інтеграція, в якій прийнята в нашій батьківщині глибоко *цивілізаційна* диференційованість музикальних профілізацій не співпадала і не співпадає з загальноєвропейською системою музикальної підготовки, існуючої явно загальнокультурну орієнтованість.

Цілью даної роботи є просування національно-ментальної специфіки в музикально-науковому знанні і гуманітарній сфері в цілому за допомогою розвитку музикальної культурології в її предметній самозначимості в сучасному вітчизняному музикознавстві. Конкретними завданнями є: 1) аналіз історичного генезису музикальної науки в її тенденції возмести́ти богословсько-філософський джерело її початку культурними орієнтирами ХХІ ст. – віку інформатики; 2) виділення базисної сфери музикальної культурології в її відносній автономії в загальнокультурологічній області.

Методологічною основою в музикальній культурології є музикознавчий інтонаційний підхід по його церковно-символічному генезису школи Б. Асаф'єва [2] і в виходах на адлеровську по суті [15] ідею «інтонаційного словника епохи», «кризи інтонацій», столь відкрито усвідомлюваного в 2000-і роки і однажды в певному панічному проявленні зафіксованого книгою В. Мартынова з симптоматичним названню «Кінець часу композиторів» [10].

Наукова новизна дослідження визначається новаторськістю теоретичної ідеї «музикально-історичної спекулятивності», відповідної представленням про метафізику історії в історичному знанні. Практична цінність – можливість використання зроблених спостережень і узагальнень в музикознавчих курсах і спеціально музикальній культурології в музикальній вищій школі.

Музикознавство як спеціалізована наука дисципліна в систематизованому вистроєному статусі і визначеній автономії по відношенню до прикладному музикознавству складає вітчизняне достояння і на сьогодні має тенденцію до нівелювання, зростаючи з західноєвропейською музикологією. Ю. Келдыш справедливо вказував на Г. Адлера як автора основ сучасного музикознавчого об'єму і методу [1; 15]. Але саме в Росії, точніше, в Радянській Росії зусиллями адлеріанца Б. Асаф'єва музикознавчі дослідницькі відділення стали з 1920-х років складовою частиною консерваторій як вищих навчальних закладів. Тем самим музикальна наука автономізувалася в музикальній діяльності, не будучи винесеною за межі музикальних творчо-практичних занять, як це мало і має місце в практиці західноєвропейських університетів. Ці останні містять відділення музикології, солідаризуючись методологічно з загальногуманітарною сферою і будучи організаційно відокремленими від практично-творчої музикальної діяльності.

Музикознавство, як і концепція музики, змінюється на протязі століть, стабільно демонструючи нерівномірність розвитку його складових дисциплін і висуваючи провідну сферу, відповідну визначеній епохі і її головній ідеї в життєдіяльності і в творчості. Піфагорейська концепція складала синкретичне єдинство релігії – філософії – теорії музики, закладаючи принципи Гармонії світа – Числової гармонії, яка отримала нову значимість в концепції А. Лосева [8] і питала «тотальну інтонаційність» музикознавства Б. Асаф'єва [2] в ХХ в.

Що стосується нерівномірності розвитку складових частин музикознавства, то нагадуємо, що найбільш давньою його складовою є теорія музики, яка існувала в працях китайських філософів на межі другого тисячоліття до н. е. Правда, це була теорія, яка органічно переплеталася з положеннями філософії музики і етично-релігійними принципами, але все ж теорія музики як учення про інтервали, ритмічні форми і т. д. відмічено ще в глибокій давності. Історія ж музики, яка разом з теорією утворює «ядро» музикознавства і, на відміну від її теоретичної частини, є досить молодим дисципліною, склалоюся лише в ХVIII столітті. І вона незвичайно стрімко розвивається на протязі останніх двох століть. Ради

справедливості нужно, правда, прибавить, что позднее развитие истории музыки обусловлено было тем, что почти вплоть до постренессансного периода XVII ст. общая история сохраняла античные основы «музыкального искусства», т.е. музыкальные признаки ритмизованности-повторяемости составляли сущность «истории людей» в описании действий героев и исторических личностей.

На протяжении последних трех столетий в музыковедении, наряду с теорией и историей музыки как обязательными составляющими названной области знания, стали выделяться и другие сферы, которые претендовали на методологическое руководство указанных постоянных частей музыкознания. И если от Первобытности до Ренессанса религиозная сфера явно определяла мыслительные приоритеты для музыкально-научных обобщений, то в XVII-XVIII ст. философия в классике ее рационалистически-логического обнаружения стала осознаваться в качестве методологического базиса музыкально-научных знаний. А от XIX века (середина столетия) музыковедение выделило музыкальную эстетику – *спекулятивную теорию музыки* – в качестве базисного предмета. В начале XX века, «века психологии» и Научно-технической революции, приоритет получили музыкальная психология и музыкальная семиотика, определив бурное продвижение музыкальной культурологии на грани XX и XXI ст. и т.п.

Культурологический крен музыкознания, как и культурология в целом, заняли положение «методологического стержня» музыкально-научной области, составляя преимущественно достояние отечественной гуманитаристики. На Западе преимущество имеет антропология, музыкальная в том числе. А это означает специальное внимание к естественно-испытательному ракурсу в музыкознании, изучение физического-физиологического компонентов музыкальной системы. Культурологический поворот в отечественных гуманитарных науках направлен на интеграцию лингвистико-искусствоведческих обобщений, как это сложилось в трудах Ю. Лотмана [9], М. Бахтина [3], Е. Лосева [8], Б. Асафьева [2] и др. еще от середины XX столетия.

Современное музыкознание образует разветвленную сеть базовых (теория – история музыки) и «вспомогательных» (эстетика музыки, музыкальная психология, музыкальная этнография, философия музыки, музыкальная семиотика, музыкальная культурология, органология, музыкальная педагогика, др.) частей.

Вышеотмеченное ведущее положение музыкальной эстетики (автономной по отношению к общеэстетическим положениям) в музыковедении выделилось в немецкой музыковедческой школе, когда вслед за книгой Э. Ганслика 1855 г. «О прекрасном в музыке» проблема формы как средоточия эстетических свойств музыкального выражения заняла базисное положение не только в теории, но и в истории музыки (см. «Катехизис истории музыки» Х. Римана как изложение «истории музыкальных форм»).

Психологизация музыкознания в канун «века психологии», как назвали XX столетие (ср. с «веком математики» – XVII столетие, с «веком физики-механики» – XVIII ст. и т. д), затронула терминологический расклад и принципы классификации музыковедческих работ у того же Х. Римана, который написал, наряду с вышеупомянутым «Катехизисом истории музыки» целый ряд «катехизисов» (буквально «учений веры») – гармонии, полифонии, инструментоведения и т. п. Речь идет не о строго религиозном толковании привлеченного из богословского словоупотребления термина («катехизис»), но об ассоциативно-психологическом влиянии названия указанного учебного издания. Такой же «психологизирующий» смысл имело название учебников по гармонии как «учения о гармонии» (см. названия соответствующих пособий П. Чайковского, Н. Римского-Корсакова, А. Шенберга и др.).

В канун XXI столетия, «века информатики», работы «музыкально-семиотического, музыкально-семасеологического», «музыкально-герменевтического», «музыкально-риторического» и др. направленностей явно составили преобладающую линию музыковедческих терминологических установок. Культурологический же наклон музыковедения осознается, прежде всего, посредством выделения сферы «исполнительского музыковедения», которое обозначилось еще в 1930-е годы в трудах Р. Ингардена [16], работах Б. Яворьского [14] и Б. Асаф'ева [2] 1920-1940-х годов, но образовало самостоятельное звено музыковедческих исследований у С. Скребкова [13] и его знаменитых учеников Е. Назайкинского [12] и В. Медушевского [11] в 1970-1980е годы. А от 1990-х этот тип музыковедческих направленностей сформировал стабильное направление украинской и русской музыковедческой мысли.

Культурологический смысл исполнительского музыковедения определяется самой сущностью фигуры исполнителя, который, представляя профессионализм, выступает «звучащим обращением» от композитора к публике, – в своем роде выполняя, по библейской двойственности Моисей (слово-содержание) – Аарон (слово-форма), функцию последнего в коммуникации с публикой. Но, в отличие от сакральной ценности знаний, которые, концентрируясь в пророчествах Моисея, в красноречии

Аарона приспосабливались к восприятию их народом, исполнитель есть не только «проводник» композиторских идей-образов к слушателям, но и тот, кто «пророчит» именем Высшего. Отсюда – формула Б. Асафьева: «Жизнь музыкального произведения – в его исполнении, т.е. раскрытии его смысла через интонирование для слушателей...» [2; 264].

Ю. Бычков [4] в 2000 годы заявил базовыми музыковедческими дисциплинами в современности – четыре: *теория, история музыки, музыкальная эстетика, музыкальная культурология*. Эта позиция ученого составляет вызов великому представителю музыкальной науки – Э. Курту, который в начале минувшего века объявил *музыкальную психологию* ключевой дисциплиной. В XIX веке Э. Ганслик [5] выделил *музыкальную эстетику* – «спекулятивную теорию музыки» – в положение центральной сферы музыкальной науки. Так образуется методологический «монизм» в музыковедении от XVIII к XX веку, тогда как к XXI столетию явно победила культурологическая по своей природе комплексность понимания музыковедческого существа, когда сразу четыре дисциплины приняты в качестве научного музыковедческого исхода.

В развитие идеи гансликовской музыкальной эстетики как «спекулятивной теории музыки» обращаем внимание на приметы – в основном генетического порядка – музыкальной культурологии как «спекулятивной истории музыки». Ибо тот междисциплинарный охват музыки, который определен вниманием к стилям надличностного смысла – стиль эпохи, стиль исторический (национальный, стиль направления), – создал социокультурологический крен прежде всего исторического музыкознания, соответствуя историческому преобразованию музыки на каждом следующем витке исторической эволюции, обусловленной сменой Веры и соответствующей иерархии ценностей творчества.

История музыки упорно противилась материалистической по своим истокам концепции Прогресса, поскольку не сферой производства, но культура, религиозного или того что его заменяет, обнаруживалось и обнаруживается музыкальное творчество. Для гуманитарной сферы в целом признание автономии музыкальной культурологии по отношению к общей культурологии неизбежно связано с пересмотром отношения к религии и Вере в целом, поскольку традиционно в центре культурологических изысканий, чрезвычайно авторитетных в странах бывшего СНГ и осваиваемых в виде антропологии либо гуманистики на Западе, оказалась философия. Соответственно, рационалистическая дедукция определила концепцию культурологии общей – «прикладных» ее ответвлений, а в числе последних трактуется и музыкальная культурология.

Признание концепции Веры как определителя эпохальных преобразований *истории людей* (по Л. Гумилеву [6]) выдвигает музыкальную культурологию на положение системообразующего принципа общей культурологии: идеальная основа человеческого существа реализуется в пафосе звукотворения, которое запечатлевает фактурно-образно эпохальные мыслительные стереотипы. Восстановление значимости в научном мире религиозных идей и концепций восстанавливает в правах науку о музыке как общегуманитарное достояние.

Наличие в ряде научных исследований опоры на специфически музыкальные ценности указывает на эту тенденцию общегуманитарной потребности в специально музыкальных обобщениях. Речь идет о механизме ладового сопряжения в соотношении компонентов («сырого и приготовленного») мифологем у К. Леви-Стросса [7], о полифоническом у М. Бахтина в концепции романической моноличности [3; 195-197], наконец, о ритмизации психических явлений как основа этнической общности и резонирования у Л. Гумилева в связи с концепцией пассионарности [6; 227].

Музыкальная культурология как наиболее открытая к междисциплинарным соотношениям часть современного музыкознания, наверное, призвана выполнить указанную восстановительную миссию единства специального музыкального и общегуманитарного комплекса, которые заложены системой научного музыкального образования на консерваторской основе, сделанного Б. Асафьевым в 1920-е годы в память о классике итальянской консерваторской системы XVII-XVIII вв.

Музыкальная культурология сложилась в соотношенности с музыкальной эстетикой. Последняя определена от XIX века в качестве «спекулятивной теории музыки», поскольку в отторженной от Богословия картезианской науке о музыке высокий смысл музыкальной идеальности, сопрягаемой от Древности и Средневековья с Богом, заменен был представлением об *энергии движения* (см. позиции музыкальной эстетики от Э. Ганслика до Э. Курта). Музыкальная культурология, по существу своего бытия в отечественных высших учебных заведениях и по практике подобных учреждений в странах бывшего СССР, сложилась в развитие музыкально-исторических разработок, особенно что касается специфики музыкального исполнительства. Отсюда выделяем черты предмета музыкальной культурологии как *спекулятивной истории музыки*, поскольку именно подвижность исполнительского участия и его самозначимость в 2000.

Выводы. Подводя итоги представленному обзору предпосылок и оснований современной музыковедческой мысли, подчеркиваем такие стержневые показатели музыковедческого поиска последних (XVIII-XXI) столетий в методологической вооруженности музыкально-научных разработок:

1) методологический континуум *аналитически-систематизирующего* подхода в определении научной самостоятельности данной сферы знания и творчества;

2) усвоение литературно-описательного принципа общеисторических работ в музыкально-исторической области, а также установлений экспериментального природоведения, со временем компаративного метода гуманитарного знания в целом, др., в одновременности с развитием внутренней дифференциации соответствующих областей музыковедения;

3) выдвижение в канун XXI ст. установлений доренессансной и ренессансной эпох на символически-герменевтический принцип понимания музыкальной сущности и введение «психологизирующего» метода «узнавания», неотделимого от математической комбинаторики (в согласии с преимуществами XXI «века информатики»), как методологической «базы данных» современного музыкознания.

Список використаної літератури

1. *Келдыш Ю.* Адлер Гвидо / Ю. Келдыш // Музыкальная энциклопедия. В 6 т. Т. 1. А-ГОНГ / гл. ред. Ю. Келдыш. – М. : Сов. энцикл., 1973. – С. 56-57.
2. *Асафьев Б.* Музыкальная форма как процесс / Б. Асафьев. – М. ; Л. : Музыка, 1971. – 379 с.
3. *Бахтин Н.* Проблемы поэтики Ф. Достоевского : эстет. очерки / Н. Бахтин. – М. : Сов. писатель, 1963. – 363 с.
4. *Бычков Ю.* Методология музыкознания : прогр. по направлению 522501 – «Музыкальное искусство» специализация: «Музыковедение» / Ю. Бычков. – М., 1999.
5. *Ганслик Э.* О музыкально-прекрасном. Опыт поверки музыкальной эстетики / Э. Ганслик ; пер. Г. Ларош. – М. : Юргенсон, 1910 – 162 с.
6. *Гумилев Л.* Этносфера. История людей и история природы / Л. Гумилев. – М. : ЭКОПРОС, 1993. – 544 с.
7. *Леви-Стросс К.* Мифологики. В 4 т. Т. 1. Сырое и приготовленное / К. Леви-Стросс. – М. ; СПб. : Унив. кн., 1999. – 406 с.
8. *Лосев А.* Музыка как предмет логики / А. Лосев. – М. : Издан. автора, 1927. – 224 с.
9. *Лотман Ю.* Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих умов. Статьи. Исследования. Заметки (1968-1992) / Ю. Лотман. – СПб. : Искусство, 2000. – 794 с.
10. *Мартынов В.* Конец времени композиторов / В. Мартынов. – М. : Рус. путь, 2002. – 295 с.
11. *Медушевский В.* Основы духовно-нравственного воспитания и образования в школе. Концепция / В. Медушевский. – М. : Ред-издат. отдел Моск. консерватории, 2001. – 65 с.
12. *Назайкинский Е.* Речевой опыт и музыкальное восприятие / Е. Назайкинский // Эстетические очерки. – М., 1967. – Вып. 2. – С. 245-283.
13. *Скребков С.* Художественные принципы музыкальных стилей / С. Скребков. – М. : Музыка, 1973. – 447 с.
14. Adler G. Handbuch der Musikgeschichte. – Frankfurt a.M. : Verlag-Anstalt, 1924. – 380 s.
15. Ingarden R. Utwór muzyczny i sprawa jego tożsamości. – Kraków : PWM, 1973. – S. 187.
16. Riemann H. Kleines Handbuch der Musikgeschichte mit der Periodisierung nach Stilprinzipien und Formen. Siebende Auflage. – Leipzig: Verlag von Breitkopf & Härtel, 1947. – 480 s.

References

1. *Keldysh Yu.* Adler Hvydo / Yu. Keldysh // Muzykalnaia entsyklopedyia. V 6 t. T. 1. A-HONH / hl. red. Yu. Keldysh. – M. : Sov. entsykl., 1973. – S. 56-57.
2. *Asafev B.* Muzykalnaia forma kak protsess / B. Asafev. – M. ; L. : Muzyka, 1971. – 379 s.
3. *Bakhtyn N.* Problemy poëtyky F. Dostoevskoho : estet. ocherky / N. Bakhtyn. – M. : Sov. pysatel, 1963. – 363 s.
4. *Bychkov Yu.* Metodolohyia muzykoznan'ya : prohr. po napravleniyu 522501 – «Muzykalnoe yskusstvo» spetsyalyzatsyia: «Muzykovedenye» / Yu. Bychkov. – M., 1999.
5. *Hanslyk Э.* O muzykalno-prekrasnom. Opyt poverky muzykalnoi estet'ky / Э. Hanslyk ; per. H. Larosh. – M. : Yurhenson, 1910 – 162 s.
6. *Humylev L.* Etnosfera. Ystoryia liudei y ystoryia pryrody / L. Humylev. – M. : EKOPROS, 1993. – 544 s.
7. *Levy-Stross K.* Myfolohyky. V 4 t. T. 1. Syroe y pryhotovlennoe / K. Levy-Stross. – M. ; SPb. : Unyv. kn., 1999. – 406 s.
8. *Losev A.* Muzyka kak predmet lohyky / A. Losev. – M. : Yzdan. avtora, 1927. – 224 s.
9. *Lotman Yu.* Semyosfera. Kultura y vzryv. Vnutry mysl'iaschykh umov. Staty. Yssledovanya. Zametky (1968-1992) / Yu. Lotman. – SPb. : Yskusstvo, 2000. – 794 s.
10. *Martynov V.* Konets vremeny kompozytorov / V. Martynov. – M. : Rus. put, 2002. – 295 s.
11. *Medushevskiy V.* Osnovy dukhovno-nravstvennoho vospytanyia y obrazovanyia v shkole. Kontseptsyia / V. Medushevskiy. – M. : Red-yzdat. otdel Mosk. konservatory, 2001. – 65 s.

12. *Nazaikynskiy E.* Rechevoi opyt y muzykalnoe vospriyatye / E. Nazaikynskiy // *Эстетические очерки*. – М., 1967. – Вып. 2. – С. 245-283.
13. *Skrebkov S.* Khudozhestvennye pryntsy py muzykalnykh stylei / S. Skrebkov. – М. : Muzyka, 1973. – 447 s.
14. *Adler G.* Handbuch der Musikgeschichte. – Frankfurt a.M.: Verlag-Anstalt, 1924. – 380 s.
15. *Ingarden R.* Utwór muzyczny i sprawa jego tożsamości. – Kraków : PWM, 1973. – S. 187.
16. *Riemann H.* Kleines Handbuch der Musikgeschichte mit der Periodisierung nach Stilprinzipien und Formen. Siebende Auflage. – Leipzig : Verlag von Breitkopf & Härtel, 1947. – 480 s.

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЯ КАК ДИСЦИПЛИНА МУЗЫКАЛЬНОЙ ВИСШЕЙ ШКОЛЫ

Маркова Елена Николаевна, доктор искусствоведения, профессор,
зав. кафедрой теоретической и прикладной культурологии,
Одесская национальная музыкальная академия им. А. Неждановой, г. Одесса

В работе выделяем национально-ментальную специфику продвижения музыкальной культурологии в музыкально-научном знании. Культурологический крен музыкознания, как и культурология в целом, заняли положение «методологического стержня» музыкально-научной области, составляя преимущественно достояние отечественной гуманитаристики в направленности на лингвистико-искусствоведческую интеграцию знания в традициях Ю. Лотмана, М. Бахтина, Е. Лосева, Б. Асафьева и др.

Ключевые слова: музыкальная культурология, культурология, музыкознание, дисциплины высшей школы, музыкальная высшая школа.

MUSIC CULTUROLOGY AS THE DISCIPLINE OF THE MUSIC HIGH SCHOOL

Markova Elena, Doctor of Cultural Studies, professor,
Head of the Theoretical and Applied Cultural Studies Department,
Odessa National Music Academy named after A. Nezhdanova

The given research highlights the national and mental specifics of the music culturology advancement in the music and scientific knowledge. The culturological roll of musicology, as well as cultural studies in general, have occupied the position of the «methodological rod» of the music and scientific area, forming the treasure of the national humanities to focus on the linguistics and art criticism integration of knowledge in the traditions of Y. Lotman, M. Bachtin, E. Losev, B. Asafiev and others.

Key words: music culturology, culturology, musicology, discipline of the high school, music high school.

Надійшла до редакції 10.11.2016 р.

УДК 130.2:791.6

РИТУАЛЬНА ТА ІГРОВА ДОМІНАНТИ В ПРОСТОРАХ СВЯТА Й ФЕСТИВАЦІЇ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Бабушка Лариса Дмитрівна, кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри історії та теорії культури,
Національна музична академія України ім. П. Чайковського, м. Київ
larisaababushka@gmail.com

Дослідження присвячене аналізу ритуальної та ігрової домінанти щодо феноменів свята й фестивалю у сучасному культуротворчому просторі. Ритуал та гра є неперепутними імперативами, що існували впродовж всієї історії людства. Проаналізовано, що фестиваль як інновація в культурі виникає як своєрідна гра смислами і значеннями, відтак, актуалізується спроба виявити модель її подальшої еволюції. Виявлено, що свято – це часовий відрізок, який постає подією, що виходить за межі повсякденності, де утримується зв'язок сакрального і профанного світів, смислів, які б поєднували в єдиній дії всіх учасників події, відповідно, фестиваль – сучасне свято, основою якої є сама повсякденність. Доведено, що фестиваль в сучасній культурі постає ритуалізованим перформансом.

Ключові слова: ритуал, гра, свято, фестиваль, культуротворчість.

Постановка проблеми. Будучи універсальною категорією людського буття, свято є самим буттям, що об'єднує людей та охороняє цінності, навколо яких суспільство організовує свою життєдіяльність. У сучасному просторі виникає нове співвідношення святкового і повсякденного, що характеризується розмиванням меж між святковістю і повсякденністю, взаємопроникненням одного в інше, й навпаки. Цей процес знаходить своє відображення у феномені фестивалю. Свято та

фестивація не є тотожними поняттями. Свято є часовим проміжком, що постає подією, виходом за межі повсякденності, де утримується зв'язок сакрального і профанного світів, смислів, і поєднуються в єдиному дійстві всі учасники подій. Фестивація є сучасним святом, основою якої є повсякденність. Образно-символічний життєвий світ повсякденності, що змінюється під впливом сучасного медійного простору, постає міфологізованим, стереотипним варіантом реального життєвого світу повсякденності людини, сприяє утворенню ілюзорного аудіовізуального конструкту її соціальної ідентичності, «брендингу» масової свідомості (системи заходів щодо внесення в масову свідомість клішованих, стандартизованих символів, значень, образів, трансльованих сучасній людині).

Останні дослідження та публікації. Ритуал та гра є неперебутніми імперативами, що існували впродовж всієї історії людства. Водночас вони виступають різновидами поведінкових практик людства, оскільки остовом традиційних культур постають саме системи ритуалізованої поведінки, забезпечуючи безперервне відтворення сакрального порядку речей. Сучасне суспільство, як правило, характеризується нігілістським ставленням до ритуалу і висуненням на перший план утилітарно орієнтованої дії автономного індивіда. Винятком є суспільства, пов'язані з розквітом у XX ст. «тотальних ідеологій» (К. Маннгейм) і засновані на ідеологічній ритуалізації людської поведінки.

Торуючи свої власні шляхи, фіксує історичну змагальність один з одним упродовж віків, зближення / злиття в єдиному хронотопі ритуалу та гри найвиразніше можна спостерігати в просторі свята. Аналізувати свята поза межами звернення до царин ритуалу та гри є неприпустимим. Дослідницькі студіювання поділяють наступні точки зору на дану проблему, з одного боку, гра породжує ритуал; з іншого, ритуал передує гри, де достатньою мірою очевидним постає їх взаємозв'язок. Простір, час, символи, учасники постають єдиним складовим базисом як для гри, так і ритуалу. За звичай, відсутність чітких уявлень щодо природи цих явищ, призводять до розширення царини гри за рахунок ритуальних форм поведінки. Дослідник А. Байбурін наступним чином коментує подібний взаємовплив: «Гра – так само необхідна для нормального функціонування суспільства форма поведінки, як і ритуал... І вже якщо розглядати їх співвідношення в діахронічному плані, то швидше гра передує ритуалу як імітація подій, що надалі могли б набувати сакрального сенсу. Інша справа, що сфера гри могла поповнюватися з ритуального фонду культури, але в будь-якому випадку ритуал – аж ніяк не єдине джерело гри» [2; 21-22].

Свято тісно пов'язане з ритуалом. Первинні форми свят виявлялися в священних архаїчних ритуалах, які відбувалися з метою сакралізації буття. Подібні ритуальні дійства супроводжувалися колективним почуттям радості з нагоди будь-яких подій. Проблеми ритуалу підіймаються в розвідках А. Байбурина, Л. Іоніна, В. Тернера, В. Топорова та інших мислителів. Внесок щодо осмислення ритуальної складової свята вносять дослідники Р. Бенедикт, А. Вам-Геннеп, Б. Малиновський, М. Мід, М. Мосс, А. Радкліфф-Браун. Вони розглядають соціальну роль ритуалів в інтеграції суспільства. Свято як інструмент соціального управління виступає в теорії О. Конта. Зв'язок свята з ритуалом розглядається як гарант соціального порядку. Теорія Е. Дюркгейма (трансформація колективних уявлень) відбилася на дослідженнях свята, в яких розкривається його символічний зміст (М. Мосс). М. Хренов аналізує специфіку свят, обрядів і ритуалів у різні періоди розвитку людини та суспільства, функціональну природу свят у громадських системах, а також виокремлює загальні та специфічні особливості різноманітних свят. М. Максютін систематизував концепції виникнення свят, представив їх класифікацію, в яких розуміння свята виводить з об'єднаного аспекту людей, незалежно від їх соціального статусу. Важливого акцентування набуває проблема бачення свята, представлена у концепції В. Савчука «Кров і культура» щодо жертвних умов виникнення культури, де знімається радикальна несумісність кровообігу в натуралістичному та культурологічному сенсах.

Мета статті полягає у розкритті феноменів святкової та фестивальної практик у контексті ритуальної та ігрової складових культури. Відтак, провідними методологічними підходами даної розвідки можуть визначатися: а) феноменологічний, що дозволяє обґрунтувати основи емпіричної бази; відтворити поліфонічність реальних проявів святкової культури; б) семіотичний, що дозволяє виявити ритуальні коди святкової культури; в) порівняльний, що виявляє співвідношення традиційного і сучасного свята.

Виклад матеріалу дослідження. Методологічно плідним є звернення до розуміння ключових понять даного дослідження – ритуалу й гри. Етимологічне походження поняття ритуалу бере початки від латинського «ritualis», що за перекладом означає обрядовий, «ritus» – урочиста церемонія, культовий обряд. У «Новітньому філософському словнику» за редакцією О.О. Грицанова, ритуал постає одним із базових понять культурологічної антропології та етнології, яке дозволяє адекватно відобразити своєрідність людської поведінки в «далеких» культурах (перш за все архаїчних та традиційних). Ритуал у початковому розумінні визначається як священнодійство, засноване на моделі

наділення речей символічними властивостями. П. Берк визначає ритуал на означення «дійства, призначеного передусім для вираження особливого сенсу, на противагу більш утилітарним цілям, а також на означення процесу вираження понять через особливі слова або зображення» [4; 194]. Пізніше традиційною філософією культури він тлумачився як несуттєве для досягнення практичного результату «обрамлення» здорового технологічного рецепту, породжене дефіцитом позитивних знань, відтак, заміною справжніх причин вигаданими. Натомість сучасне історико-культурне дослідження, що реконструює специфічні типи людської поведінки, базуючись на ціннісних засадах досліджуваних культур, підмінює місцями звичне співвідношення ритуального і прагматичного. В архаїчних культурах ритуал постає основою повсякденної трудової діяльності людини. Повсякденне життя в ранньомодерній Європі було наповнене ритуалами, релігійними й світськими, і за словами П. Берка, навіть виконання пісень та оповідки не складали винятку. Подібна ситуація спрямовує увагу до питання специфічної доцільності ритуалу. Оскільки ритуал слугує засобом інтеграції і підтримки цілісності людських колективів (Б. Малиновський, Е. Дюркгейм), а також знімає психологічну напругу й гармонізує людську психіку (К. Юнг), то примітно фіксуються його зовнішні функції: соціальна і психологічна. Семантика мовних позначень ритуалу вказує на притаманність цілеспрямованості ритуальних дій, що свідчить про близькість двох основних значень – «священнодійство» та «порядок ритуалу», пов'язаних із встановленням або підтриманням вселенської й соціальної впорядкованості. Зокрема, соціальний досвід архаїчних колективів постає чергуванням двох основних станів: а) життєдіяльності в упорядкованому і стабільному космосі, священні центри якого забезпечують надійний захист від сил хаосу, витіснених на периферію впорядкованого світу; б) періодичної хаотизації космосу при проходженні ним критичних точок існування (фази «структури» та «комунітас», за В. Тернером) [6; 575].

В архаїчному святі виявляється тимчасова позаструктурність світу, синкретичністю що забезпечує оновлення могутності сакральних об'єктів. Архаїчний ритуал є формою обов'язкової людської участі в святковому оновленні світу. Він починається з дій, які підкреслено суперечать загальноприйнятим нормам, занурюючи тим самим «застарілий» космос у плідний хаос, а надалі послідовно відновлює споконвічний порядок речей. Архаїчний ритуал є синкретичним дійством, до якого підіймаються у своїх витоках пізніші спеціалізовані форми діяльності (виробничо-економічна, військово-політична, релігійно-культува, художня та ін.). Релігійний культ відрізняється від архаїчного ритуалу етизацією сакральних об'єктів, збільшенням дистанції між людьми і богами, затвердженням однотонно серйозного й урочистого їх шанування. Ритуал має першорядне значення не лише в архаїчних культурах, але і в традиційних суспільствах пізнього часу. Дослідження свята періоду панування християнської традиції, під покровом якої ховалися елементи дохристиянської магії, ритуалів, жертвопринесення, на думку В. Савчука, «перевертали соціальний порядок і руйнували сувору номенклатуру ролей і їх жорстку субординацію, підводять висновку щодо наявності деякого стійкого архаїчного ядра, яке дозволяє ті чи інші події в різні епохи й в різних країнах називати святом» [10; 46]. Зазначимо, що тут ритуал пов'язаний не зі святковим руйнуванням-відновленням, а з підтримкою міцно встановленого порядку. Людська дія, визначаючись проходженням певних зразків поведінки, ритуалізується і вписується в модель ідеальної рівноваги космосу.

Перше свято, за словами В. Савчука, вказує на точку відліку, в якій історія розколюється, так би мовити, на дві царини, перша та, що передує людському й друга, власне людська. Іншими словами, людина стає людиною тоді, коли починає святкувати, що зрештою, означає водночас і жертвувати, і грати, і ховати, і мислити, і виробляти. Помилковими є ті припущення, котрі базуються на переконаннях, що з перерахованого виключно одне є причиною. Обмежена у переміщенні під впливом природних, екологічних і демографічних причин, людина епохи вимушеного переходу від такої, що привласнює до тієї, що виробляє ведення господарства – до землеробства – відкриває новий простір подорожі: «вертикальний» – рух у царині свідомості, духу, який дозволяв їй скидати вантаж психологічної та фізичної втоми, долати «одноманітність» буднів [10; 49].

Потреба виникнення свята поставала відчутніше за умови збільшення «культурної» дистанції між виникненням бажання і його виконанням, оскільки напруження вимагало розкріпачення. Відтак, свято поставало способом компенсації дефіциту вражень у повсякденності. Етнографи свідчать про стани безпричинного занепокоєння, млявості, смутку, які охоплювали кочівників, котрі затримувалися тривалий час на одному місці. Подібна потреба у постійній міграції пов'язана не тільки у необхідності забезпечення провіантом та інших речей, це. Насамперед, психологічна потреба, породжена моделлю життя (не осілою, а динамічною). Ймовірно, кочівникам, що осіли на землі, свято давало єдину можливість «кочувати», переміщатися у просторі, але, правда, вже, так би

мовити, у вертикальному просторі свідомості. Це дарувало можливість зустрічі з невідомістю, загадковістю, таку собі бінарну модель зустрічей: з одного боку, зустрічалися люди, які кочували, з іншого, – люди, що святкували, танцювали, співали. Почуття, що виникали при зустрічі з новим, досі не баченим, викликало неабиякі емоції, переживання, оскільки потреба в новій інформації є властивою всьому живому. Зустріч людини з іншою реальністю реалізує не лише фундаментальну потребу всього живого в новизні, а й бажання єдності, виходу зі свого самозамкнутого стану.

Роль свята як засобу зняття напруги, гармонізації емоційно-психологічного стану людини і суспільства, повернення справжньої ідентичності з природою і соціальним середовищем, умови примирення з буднями, їх одноманітністю і монотонністю, відновлення світу з обмеженим простором і часом «стрибка в справжнє першоджерело ідентичностей» незаперечна [1; 46]. На це звернув увагу Конфуцій, який вважав, що правителі повинні організовувати і санкціонувати свято, мотивуючи це тим, що «не можна тримати тятину постійно натягнутою, не розслабляючи її [час від часу], як і не можна тримати постійно розслабленою, чи не натягуючи її» [1; 41-42]. З одного боку, свято, поєднує механізми прийняття дійсності, адаптації до неї, дає можливість змиритися з об'єктивно сформованими обставинами, а з іншого – допомагає народитися новому, «загострює свідомість історії й водночас дає відпочинок від неї» [7; 127]. З втратою свята, навпаки, втрачаються риси людяності як в окремої людини, так і в спільноті загалом. Людина стає обмеженішою, менш пристосованою і позбавляється, на думку теолога Х. Кокса, відчуття свого важливого місця і призначення в космічному житті.

Прагнення виявити глибинні дорефлективні підстави людського існування, пов'язані з властивим лише людині способом переживання реальності, обумовлюють сучасний інтерес до проблеми ігрового елементу в культурі. Гра є одним із ключових понять сучасної культурології. У науковий обіг увійшла значною мірою завдяки класичній праці Й. Хейзінги «Homo Ludens». У «Новітньому філософському словнику» поняття гри подається як особливий адогматичний тип світобачення, також сукупність певних форм людської діяльності. За подібного розуміння гра тлумачиться як форма існування людської свободи (Ж.-П. Сартр), вища пристрасть, доступна в повній мірі лише еліті (Х. Ортега-і-Гассет), самоцінна діяльність, що залучає індивіда в свою орбіту як «таку, що перевершує його дійсність» (Г.-Г. Гадамер).

К. Філатова досліджує вияви «гри» і «ритуалу» в контексті традиційного свята за допомогою наступних складових. По-перше, просторово-часових меж, в яких ритуал і гра «розігруються» в певному місці та часі. Обидва феномени утримують початок і кінець. По-друге, виходячи з того, що гра в святі існує не просто як засіб розваги, а як спосіб розігрування міфу, вона не буває безцільною. Звідси, її максимальна наближеність до ритуалу. За її допомогою, що живе в ритуальній формі (священна гра) святковий міф приходить до свого логічного завершення, доставляючи його учасникам величезне емоційне задоволення. По-третє, емоційне напруження і задоволення. Гра, «живе» в межах свята, задана правилами святкового простору, здатна викликати у людини відчуття «щастя. По-четверте, правила є структурно організуючою ланкою священнодійства ритуалу та гри. Правила для учасників беззаперечні, вони не підлягають жодному сумніву. Гра «живе» за «...добровільно прийнятим, але абсолютно обов'язковим правилам...» [11; 41]. Варто тільки відійти від правил, і світ гри чи ритуалу негайно руйнується. По-п'яте, одяг та атрибути. Для того щоб посилити приналежність до гри, використовуються ритуали і церемонії, таємні знаки, маскування, естетичне оформлення у вигляді символіки. Поза перевтіленням учасників неможливо «розігрування» святкового міфу. Перевтілюючись, вони створюють міфічні образи (НЕ-Я), яким судилося «прожити» власне святкове життя. По-шосте, учасники свята, які кілька разів проходять процедуру «входу» в співтовариство. Перший раз, коли «входять» у простір свята, далі виходячи з власної прихильності до того чи іншого святкового міфу, частини міфу. Зустрічаючись у ритуально-ігровому просторі свята учасники: приймають на себе певні персональні функції; добровільно приймають задані правила; у виборі міфу, керуються справжнім інтересом; усвідомлюють обмеженість і умовність дійства; відчувають єдність спільноти.

Класифікація гри передбачає виокремлення наступних складових:

а) змагання, ігор, заснованих на імітації, наслідуванні (театр, релігійні ритуали тощо). М. Бахтін у праці «Творчість Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя та Ренесансу» зазначав, що паризькі богослови XV ст. стверджували, що «бочки з вином лопнуть, якщо час від часу не відкривати отвори і не запускати до них повітря. Всі ми, люди, – погано збиті бочки, які лопнуть від вина мудрості, якщо це вино буде перебувати в безперервному бродінні благоговіння і страху Божого. Потрібно дати йому повітря, щоб воно не зіпсувалося. Тому ми і дозволяємо собі в певні дні блазнювання (дурість), щоб потім з дедалі більшою ретельністю повернутися до служінню Господу» [3; 12].

Сьогодні подібна потреба реалізується не лише у спогляданні кінобойовиків, але й популярністю підпільних змагань бойових мистецтв, що проводяться на контактному рівні, де часто-густо серйозні травми підживлюють азарт глядачів-гравців, котрі покладають ставки на переможця. Пригадується висловлювання Ф. Ніцше, де філософ зауважує щодо найдавнішої, тривалої історії людини, яка вчить про те, що жодне свято не відбувалося поза жорстокістю, де навіть у покараннях було так багато святкового. Не викликає подиву, відтак, той факт, що непереборним компонентом людської природи виступала агресія, яка на святах, як правило, завжди «відпускала» і втілювалася в культурну форму (в цьому сенсі культивувалася), пила «хмільний напій» і виснажувала себе в участі насильства: схваленні, організації, створенні й, зрештою, виконанні [10; 56]. Сягнувши в історичні реалії, не менш абсурдним поставав веселий бенкет під час чуми. Схоже, що й свято настигла подібна доля, будучи щедрим на насильство, водночас очищувало від нього в періоди смуту і хаосу. У цьому сенсі кулачний бій вписується в ряд таких романтичних свят, як корида, карнавал, свято мертвих, релігійні містерії тощо;

б) азартних ігор з ймовірнісним результатом (лотерея, рулетка, карти). Цінність гри полягає в самій ігровій процесуальності, де результативність не акцентується. Для неї притаманні два начала, перше, пов'язане з гострими емоційними переживаннями гравців і спостерігачів, досягненням збуджено-екстатичного стану; друге, навпаки, раціональне за природою, в межах якого визначаються правила гри та потреба в їх дотриманні. Система правил створює специфічний ігровий простір, що моделює реальність, доповнює чи то протистоїть їй. Звідси, виникають «інші світи», позбавляють ореола сакральності наявне становище справ, парадоксально поєднують відтворення актуальних стереотипів культури з їх іронічним, «ігровим» переосмисленням. В. Савчук загострює увагу на думці, що «у невгамовності свята, ризику й завзятості, карикатурі на розмірений кровотік повсякденності, розломі буднів можна зустріти невідоме для самого себе «Я». Можна *програти* життя. Але хіба є щось азартніше гри зі смертю? Риторичність запитування приводить до так само риторичної відповіді: сама смерть» [10; 55]. Гра вмирає тоді, коли зникає межа умовності і життя. При цьому можливі як вторгнення реальності в світ мрій, що підміняють «магічну реальність» примітивною прагматикою, так і експансія умоглядних побудов у реальну дійсність, містифікуються практичний досвід і підміняється раціональні програми діяльності відволікаючими гаслами й нездійсненими обіцянками. Свалілля уяви, яке покинуло чітко позначені межі простору гри, породжує, поряд з іншими проблемами, ризиковані соціальні експерименти і одержиму міфотворчість.

Свято постає однаковою мірою соціальним й біологічним, єднання якого відбувається у веселощах, сміхові, танцях, карнавалах, фесерверках, гуляннях, піснях та серйозних урочистостях, скорботі, що своїм корінням сягають до давнини. Спираючись на історичні свідчення та етнографічні спостереження з найрізноманітніших частин світу, в яких розповідається про численну кількість кровопролиття, яке здійснюється із незбагненною «жорстокістю» на святах у давнину, знову таки спадає на думку висловлювання Ф. Ніцше, що не так давно «не можна було й уявити собі монарших весіль і народних свят великого стилю поза стратами, тортурами або певного аутодафе» [9; 446];

в) продуктивної гри людської уяви. Й. Хейзінга у розвідці «Осінь середньовіччя», аналізуючи історію життя середньовіччя, відзначає, що «жорстоке порушення та груба участь, викликані видовищем ешафота, були важливою складовою духовної їжі народу. Це спектаклі з мораллю. Для жажливих злочинів винаходяться жажливі покарання» [12; 9]. Це були криваві свята. Пізніше потреба «в сильних емоціях» реалізувала себе в тому, що «всупереч правилам дуелі на посидинок нерідко збиралася публіка, як на видовище» [8; 101]. Гра є цариною емоційно насиченою комунікації, що об'єднує людей з різним соціальним становищем і професійним досвідом. Окрім того, простір гри зберігає і відтворює архаїчні навички та цінності, що втратили з плином часу свій первісний практичний сенс. Свобода від праці та буденності, подолання роз'єднаності відбуваються не безформно, мають свій ритм, логіку. Саме тут розкриває себе режисура свята, яка виходить з особливості психіки людини, що охочіше впаде в піднесений стан серйозної урочистості, стан страху, розчулення, жалю, від якого відбувається перехід до радості, веселощів, єднання в спільності, відсутньої в повсякденності. «...Свято і торжество, – згідно Г.-Г. Гадамеру, – з усією очевидністю відрізняється тим, що початковий поділ тут відсутній, навпаки, настає загальне єднання. Щоправда, ця відмінна риса святкування пов'язана з певним мистецтвом, яким ми володіємо вже недостатньо добре. Це мистецтво проведення свята. І тут люди віддалених часів і менш розвинених цивілізацій значно перевершували нас» [5; 308]. Примусова логіка ритуалу проводить людину певними психофізіологічними станами, ефективно домагаючись того, що відкривається приховане, неявне, таємне і з'являється невідомий досі їй стан. В. Савчук зауважує, що «і в релігійних святах, і в карнавалах, і в похоронах американських негрів епохи виникнення джазу можна побачити одну і ту

саму схему: від піднесеної урочистості події, від серйозності і винятковості моменту, до розуміння і відчуття того, що відбувається збирання, згущення людей до певної маси, спільності, яка живе за своїми законами, пульсує в ритмі, який недоступний відокремлений від роду, від святкового стану людини» [10; 53].

Водночас іманентність творчого пошуку, вивільняє свідомість із ангажованості стереотипів, гра сприяє побудові імовірнісних моделей досліджуваних явищ, конструювання нових художніх або філософських систем чи то спонтанного самовираження індивіда.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, виявлено, що фестивалі, як і будь-яка інновація в культурі спочатку виникає як своєрідна гра смислами і значеннями, як нетривіальне осмислення культурного матеріалу й спроба виявити варіанти її подальшої еволюції. Відтак, якщо свято – це часовий відрізок, що постає подією, яка виходить за межі повсякденності, де утримується зв'язок сакрального і профанного світів, смислів, які б поєднували в єдиній дії всіх учасників події, то фестивалі – сучасне свято, основою якої є повсякденність. Їй непотрібне визнання, головне – імітація, оскільки вона є наслідувальною і вторинною стосовно реальних подій. Фестивалі в сучасній культурі постає ритуалізованим перформансом.

По-друге, свято виникає в символічному просторі ритуалу, який має організуюче й регулятивне значення. Ритуал задає в святі безпосередньо межі святкування, правила святкування, символічне вираження. Ритуал є засобом передачі святкової традиції.

По-третє, ігрова природа святкового ритуалу дозволяє зберегти встановлені межі й одночасно надає його учасникам певну свободу вибору. Святковий ритуал – це особливий механізм гри свята, всередині якого учасник має можливість вибору ролі й міри участі в ньому. Структура святкового ритуалу постає системою обов'язкових та додаткових кодів.

Список використаної літератури

1. *Абаев Н. В.* Чань-буддизм и культурно-психологические традиции в средневековом Китае / Н. В. Абаев. – Новосибирск : Наука, 1989. – 272 с.
2. *Байбурин А. К.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – 242 с.
3. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
4. *Берк П.* Популярна культура в ранньомодерній Європі / П. Берк. – Пер. з англ. – Київ : УЦКД, 2001. – 376 с.
5. *Гадамер Г.-Г.* Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 308 с.
6. *Грицанов А.* Новейший философский словарь / А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 898 с.
7. *Кокс Х.* Праздник шутов: Теологический очерк празднества и фантазии (Реферативное изложение И. Б. Роднянской) / Х. Кокс // Современные концепции культурного кризиса на Западе. – М., 1976.
8. *Лотман Ю. М.* Роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин»: Комментарий / Ю. Лотман. – Л. : Просвещение, 1980. – 415 с.
9. *Ницше Ф.* К генеалогии морали. Polemическое сочинение / Ф. Ницше. – Соч. в 2 т. Т. 2. – М. : Мысль, 1990.
10. *Савчук В. В.* Кровь и культура / В. Савчук. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1995. – 180 с.
11. *Хейзинга Й.* Homo ludens / Человек играющий: статьи по истории культуры / Й. Хейзинга. – Пер. с нидерл. и сост. Д. В. Сильвестрова. 2-е изд., испр. – М. : Айрис-пресс, 2003. – С. 15–16.
12. *Хейзинга Й.* Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / Й. Хейзинга. – Пер. Д. В. Сильвестрова. – М. : Наука, 1988. – 544 с.

References

1. *Abaev N. V.* Chan-buddizm i kulturno-psikhologicheskie traditsii v srednevekovom Kitae / N. Abaev. – Novosibirsk : Nauka, 1989. – 272 s.
2. *Bayburin A. K.* Ritual v traditsionnoy kulture. Strukturno-semanticheskii analiz vostochnoslavjanskikh obryadov / A. Bayburin. – SPb. : Nauka, 1993. – 242 s.
3. *Bakhtin M. M.* Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura Srednevekovyia i Renessansa / M. Bakhtin. – M. : Khudozh. lit., 1990. – 543 s.
4. *Berk P.* Populiarna kultura v rannomodernii Yevropi / P. Berk. – Per. z anhl. – K. : UTsKD, 2001. – 376 s.
5. *Gadamer G.-G.* Aktualnost prekrasnogo / G.-G. Gadamer. – M. : Iskusstvo, 1991. – 308 s.
6. *Gritsanov A.* Noveyshiy filosofskiy slovar / A. Gritsanov. – Mn. : Izd. V. M. Skakun, 1998. – 898 s.
7. *Koks X.* Prazdnik shutov: Teologicheskii ocherk prazdnestva i fantazii (Referativnoe izlozhenie I. B. Rodnyanskoy) // Sovremennye kontseptsii kulturnogo krizisa na Zapade / Kh. Koks. – M., 1976.
8. *Lotman Yu. M.* Roman A. S. Pushkina «Yevgeniy Onegin»: Kommentariy / Yu. Lotman. – Leningrad: Prosveshchenie, 1980. – 415 s.
9. *Nitsche F.* K genealogii morali. Polemicheskoe sochinenie / F. Nitsche. – Soch. v 2 t. T. 2. – M. : Mysl, 1990.

10. *Savchuk V. V.* Krov i kultura / V. Savchuk. – SPb. : Izd-vo S.-Peterburgskogo un-ta, 1995. – 180 s.

11. *Kheyzinga Y.* Homo ludens / Chelovek igrayushchiy: stati po istorii kultury / Y. Kheyzinga. – Per. s niderl. i sost. D. V. Silvestrova. 2-e izd., ispr. – M. : Ayris-press, 2003. – S. 15–16.

12. *Kheyzinga Y.* Osen srednevekovya: Issledovanie form zhiznennogo uklada i form myshleniya v KhIV i XV vekakh vo Frantsii i Niderlandakh / Y. Kheyzinga. – Per. D. V. Silvestrova. – M. : Nauka, 1988. – 544 s.

РИТУАЛЬНАЯ И ИГРОВАЯ ДОМИНАНТИ В ПРОСТРАНСТВАХ ПРАЗДНИКА И ФЕСТИВАЦИИ: КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Бабушка Лариса Дмитриевна, кандидат философских наук, доцент,
докторант кафедры истории и теории культуры,
Национальная музыкальная академия Украины, г. Киев

Анализируются ритуальная и игровая доминанты феноменов праздника и фестивализации в современном культуротворческом пространстве. Ритуал и игра являются непреходящим императивами, которые существовали на протяжении всей истории человечества. Проанализировано, что фестивализация как инновация в культуре первоначально возникает как игра смыслами и значениями, поэтому актуализируется попытка выявить модель ее дальнейшей эволюции. Обосновано, что праздник – это временной отрезок, событие, которое выходит за пределы повседневности, где содержится связь сакрального и профанного миров, смыслов, объединяющие в едином действии всех участников события, то фестивализация есть современным праздником, основанием которого является сама повседневность. Доказано, что фестивализация в современной культуре возникает как ритуализированный перформанс.

Ключевые слова: ритуал, игра, праздник, фестивализация, культуротворчество.

RITUAL AND GAME DOMINANCE IN THE SPACES HOLIDAY AND FESTIVATION: CULTURAL ASPECTS

Babushka Larisa, candidate of Philosophical Sciences, associate professor,
doctoral student of history and theory of culture historical and theoretical faculty,
Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv

The research is devoted to the analysis of the ritual and game dominant of the phenomena of the holiday and festival in the modern cultural space. Ritual and game is enduring imperatives that have existed throughout history. Festivation as innovation in culture first appears as a kind of game of meanings and values, and then attempt to identify updated model of its further evolution. Thus, if a holiday – a time span that raises an event that goes beyond everyday life where communication is kept sacred and profane worlds of meaning that would combine in a single action of all participants, and then festivation is modern holiday, which is the basis itself daily. Festivation in modern culture appears ritualized performance.

Key words: ritual, game, holiday, festivation, culture art.

UDK 130.2:791.6

RITUAL AND GAME DOMINANCE IN THE SPACES HOLIDAY AND FESTIVATION: CULTURAL ASPECTS

Babushka Larisa, candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
doctoral student of history and theory of culture historical and theoretical faculty,
Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv

The aim of this study is to disclose the phenomena of holiday and festivation practices in the context of the ritual and game components of culture.

Research methodology. Leading methodological approaches of intelligence can be determined by: 1) phenomenological, allowing foundations to justify empirical basis; recreate the festive polyphony real manifestations of culture; 2) semiotic that can detect codes festive ritual culture; 3) comparison which shows the ratio of traditional and modern holidays.

Results. Summarizing the results of the study revealed that festivation like any innovation culture first appears as a kind of game of meanings and values as trivial understanding of cultural material and attempt to identify options for its further evolution. Thus, if a holiday – a time span that raises an event that goes beyond everyday life where communication is kept sacred and profane worlds of meaning that would combine in a single action of all participants, then festivation – modern holiday, which is the basis daily. She was unnecessary recognition importantly – imitation because it is imitative and secondary in relation to actual events. Secondly, there is a festival in a symbolic ritual space, which is organizing and regulatory significance. Ritual sets limits directly in the holy celebration, celebrating rules symbolic expression. The ritual is a means of transmission of the holiday tradition. The festive ritual – a special holiday game mechanism within which member has the choice role and extent of participation in it. The structure appears celebratory ritual system of mandatory and additional codes.

Novelty. Festivation – modern holiday, this is the basis itself daily. Proved that festivation in modern culture appears ritualized performance.

The practical significance. The results of research can be the basis for the development of social programs and projects, books and cultural studies, used in modern cultural practices celebration.

Key words: ritual, game, holiday, festivation, culture art.

Надійшла до редакції 7.11.2016 р.

УДК 781.033:782

РИТУАЛ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН І ОСНОВА ОСВІТНЬО-ТВОРЧИХ АКЦІЙ

Волкова Галина Вікторівна, аспірантка, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ
alexchast@ukr.net

Досліджено особливості прояву ритуаліки як культурного феномена і основи освітньо-творчих акцій, як це виходить із праць А. Байбурина, В. Топорова, особливо Е. Дюркгейма. Розглянуто специфіку виявлення ритуаліки і ритуалізованих форм відносин у музичній, музично-дидактичній сфері. Усвідомлення ефективності ритуалу, що приходить після його здійснення, створює уявлення про те, що правильно виконані дії дають бажаний результат. Охарактеризовано особливості прояву позитивних-негативних, за Е. Дюркгеймом, ритуальних акцій в музичній сфері як концентрації театралізованих складових соціального буття в цілому.

Ключові слова: ритуал, культурний феномен, творча акція, музична дидактика, освітній процес.

Постановка проблеми. Актуальность темы исследования определена искусственностью (противоприродной направленностью) позитива человеческого делания, называемого культурой, которая подвигает к идее выработки новых принципов, исходящих из начальных оснований бытия людей, культурный стержень которого формировалось через ритуальную сферу [13].

Анализ исследований. Исследование проблем, относящихся к ритуалу, началось ещё в конце XIX в. В работах У. Робертсона-Смита [36], Э. Дюркгейма [7], Дж. Харрисона [35] и других авторов подчёркивалась принадлежность ритуала к сфере сакрального, нерационального, неутилитарного в противоположность утилитарной, рациональной повседневной деятельности. В функционализме ритуал рассматривался по существу как символ, выражение социальных отношений. Э. Дюркгейм [7] разработал подробную классификацию ритуалов, разделив их на негативные, или аскетические, и позитивные. А. Ван Геннеп [6] исследовал церемонии, связанные с кризисами индивидуального жизненного цикла и событиями календарного цикла, объединив их в категорию обрядов перехода. Символика ритуала стала одной из главных тем французского структурализма (К. Леви-Стросс) [14], рассматривавшего его как знаковую систему. В этологии (К. Лоренц) [15] и этнологической антропологии ритуалы рассматриваются как модели поведения, выполняющие главным образом коммуникативную функцию, а также функции контроля агрессивности, консолидации групп и формирования системы культурных символов. Важный вклад в изучение ритуала внесли также В. Тэрнер [27], М. Элиаде [34] и другие зарубежные авторы.

Посткультура – это «нелинейная среда» культуры, возникшая в момент глобальной цивилизационной бифуркации. По мнению А. Розова это образование без воспитания, общество без авторитетов, открытость без централизации, религия без вероучения, право без государства, искусство без идеалов [22; 3]. В. Бычков рассматривает ритуал как вид обряда, исторически сложившуюся форму сложного символического поведения, конкретика выражения которого нагружена множественным смыслом генетически-культурно проявляемой традиции. Способность к познанию и творческая активность учащегося рассмотрены в психолого-педагогических исследованиях Ю. Бабанского [1]. Проблема совершенствования процесса музыкально-эстетического воспитания детей как основа развивающего потенциала искусства решалась на основе позиций религиозной этики музыкальной деятельности В. Медушевского [18].

Цель данной работы – выявление ритуальных стимулов культурных акций, в т.ч. музыкального обучения-образования и творчества как такового.

Изложение материалов исследования. Ритуал определился от первовремен человечества в функции культуротворческого механизма и вырастающих из него акций. Подобно мифологическому мышлению, генетически синкретизованному с ритуалікою [перворитуал, первомиф, перворечь], формы ритуала в более выстроенных или «стертых» проявлениях, внедрены в виде более или менее значимых фигур в фоновые построения рационалистически-цивилизационных достояний. Творческие открытия, свершаемые мифологическим зарядом линейно-рационально выстроенных операций ума, поддерживаемы ритуализированными формами процесса творения и обучения ему.

Символизм ритуала по отношению к конкретике охватываемых им бытийных показателей составляет основание религиозных и в целом надбытово-непроизводственно осуществляемых акций культурно-коммуникативного предназначения. Символизм ритуала образует также возможность сопряжения с символическими же формами культурной деятельности, в том числе с политическими, художественно-поэтическими и, в особенности, музыкальными ее проявлениями.

Общество как реальность *suigeneris*, – реальность особого рода, возникает на основе общих для группы практик, исполнение которых и порождает реальные социальные силы, а «давление» социального, его воздействие, которое ощущают члены группы, выступает в ипостаси атрибутивного и неустраняемого фактора. Так разрушается утопия «противостояния обществу», его «свободного преобразования» в пользу совершенно выстроенного индивида, которая составляла энергетический резерв всех преобразовательных действий Нового времени. Остается – доверие к конкретной группе, вне которой невозможна реализация индивида и которая «вбирает» индивидуальные воления, «синергируя» их условиями коммуникации, противостоящей информационной энтропии индивидуалистских выходов. Именно группа – сообщество, объединяемое их выделяющим общением и индивидуализированными в этой общности переживаниями, и есть тот исток социального, вне которого невозможно не только социально осмысленное поведение, но и цементирующее инструктив совместно ценимое знание.

Соотношение познания и общественной организации, эпистемологии и социологии – одна из ключевых тем работ Э. Дюркгейма: отказавшись от характерного для философии Нового времени представления о врожденных идеях, прежде всего, пространства и времени, он стал рассматривать эти идеи, отсутствующие в индивидуальном опыте, как существующие в социальном опыте группы в виде коллективных представлений, порождаемых совместными – и прежде всего ритуальными (или ритуализованными, как мы увидим впоследствии) групповыми практиками [9; 174-230]. И если коммуникационная всеохватность современности позволяет осознавать планетарное людское сообщество как «большую деревню», в котором индивид и окружение не образуют дистанцированных сущностей, то и подходы Э. Дюркгейма оказываются актуализированными в параллелях к ритуально-обрядовой объединенности деревенского «общезития», хранящего память о раннесоциальных ценностях человеческой культурной первичности. Если марксизм интересовался первобытным коммунизмом как моделью социальной уравниности людей, то в исследованиях социолога-эпистемолога Дюркгейма проакцентировано психологическое единство познавательной и умотворческой деятельности, реализуемой в церемониально-ритуальной практике сообществ. Весьма подробно Э. Дюркгейм разбирает ритуальные практики, которые порождают категории познания [9]. И сакральное, в трактовке Дюркгейма, выполняет самостоятельную эпистемологическую функцию, что позволяет выявить глубинную связь между групповым социальным опытом и коллективными представлениями. И это обстоятельство крайне важно для анализа воспитательно-образовательного процесса современности, в котором интеллектуальное осознание образует далеко не решающую часть познаваемого, поскольку неосознанно «вбираемые» сведения важны и верны не менее, которые доступны разумному сознанию воспитуемого-образовываемого [9; 8].

Осознание эффективности ритуала, приходящее после его осуществления, создает представление о том, что правильно исполненные действия дают желаемый результат. Следствием постоянного и систематического исполнения ритуалов становится постепенная выработка социальной категории причинности, отличающейся от природной (естественнонаучной) причинности. Однако психологическая установка, рождаемая ритуалом, мобилизует внимание в социально полезном направлении, и этот идеальный результат становится достоянием коллективного субъекта группы-сообщества.

Ритуал – это осуществляемая в виде церемониала совместная деятельность условного характера, предполагающая участие двух или более лиц, несущая в себе особый эмоциональный заряд и часто сакральный смысл, фокусирующаяся вокруг четко определенного набора социальных объектов и дарующая участникам специфическое чувство торжественности реального бытия и одновременно выхода за пределы обыденного в реальности. Ритуал может возникнуть из любой сферы групповой жизни. Ритуалы почти не допускают вариаций и совершаются под строгим контролем за соблюдением норм взаимодействия участников [21]. Напрашивается соображение, что в любое проявление искусства заложен ритуальный стержень, формирующий особый эмоциональный заряд и ощущение сакральной наполненности, что детерминировано историческими ритуально-обрядовыми истоками всех художественных акций. Поэтому цепочка автор – исполнитель – реципиент самой связью взаимодействия формирует чувство выхода за пределы бытовой реальности, не отрываясь при этом от конкретики мироощущения в пределах «второй реальности» артистического выступления.

Исполнение ритуала обладает чертами драматического действия и подразумевает проигрывание в лицах представлений о своей культуре и мире в целом, разделяемых определенными группами людей [4]. Но ритуал никак не является театром и театрализованным художественно-самозначимым искусством, демонстрируя сформировано-упорядоченно подаваемую жизнь.

Принято [7] подразделять ритуалы на две категории: положительные и отрицательные, или сакральные и мирские. Положительные ритуалы сводят участников вместе и, таким способом, поддерживают их социальные отношения и позволяют делать разного рода приношения, включая акты дарения и приветствия. Отрицательные ритуалы (или ритуалы избегания) защищают одних людей и их собственность от посягательств других. Их часто именуют термином «табу». Нужно отметить, если в положительных ритуалах музыкальное начало играет большую роль, то отрицательные, – не содержат музыкального компонента вообще. В этом плане концертное выступление, как деятельность, составляет звено положительных ритуалов, чувство радости обязательно должно присутствовать у исполнителей, «заражая» слушателей этой надобуденной эмоциональностью, даже если в создаваемой иллюзорной «второй реальности» представлена драма-трагедия жизненных перипетий. В сфере музыки В. Холопова четко выделила модели «музыкальных» эмоций как тех, в разнообразии выражения которых фундаментом становится «эмоция радости» [30]. И такого рода «искусственность» художественных эмоций является показателем далеко не одной сферы музыки, а истоком указанной искусственности оказывается – эмоциональный тонус «позитивных» ритуалов.

В обыденном сознании понятие «ритуал» чаще всего связывается с религиозным предназначением. Вместе с тем все исследователи ритуалов отмечают ряд характеристик ритуального поведения, которые не имеют религиозной или магической окраски, но являются для него обязательными. Как это отмечено в работе В. Куницыной [13; 119], к их числу относятся: 1) упорядоченность действий в ритуале, их стандартизированный набор, стереотипичность (в религиозном ритуале всегда есть субъективность проповедничества); 2) символический характер ритуальных действий, выражающих в стилизованной явной форме определенные ценности или проблемы группы или индивида (религиозный символизм гораздо многосоставное и «плотнее» в смысловом наполнении как подражания абстракции Идеального). Названная автор отмечает также устойчивость ритуала во времени, повторяемость, воспроизводимость: слова и действия, составляющие ритуал, определены очень точно и мало изменяются, если вообще изменяются, от одного случая совершения ритуала к другому (динамика-вариабильность сложной религиозной ритуалики). Выделены в описаниях (там же) жесткие санкции в случае отклонения участников от правил поведения (откровенно более сложная поведенческая регламентация верующего), неутилитарность, отсутствие материально фиксируемого результата, непосредственной целесообразности в ритуале. И это отличает последний от «рациональной», практической активности человека, совпадая с религиозной церемониальностью). В целом, социальный ритуал – это исторически сложившаяся форма неинстинктивного, предсказуемого, социально санкционированного, упорядоченного символического поведения, в котором способ и порядок исполнения действий строго канонизированы и не поддаются рациональному объяснению в терминах средств и целей, то есть отсутствует полнота осознания смысла действий. Признаки социального ритуала очевидно прослеживаются в творческом процессе обучения и воспитания музыканта, хотя эстетические критерии, соответственно, вносят особого рода целесообразность и смысл в этого рода деятельность.

Практически все исследователи [13; 123] выделяют следующие функции социальных ритуалов: 1. коммуникативная функция; 2. функция мировоззренческая (формирование системы культурных символов); 3. функция социализации (социальное воспитание, трансляция опыта, социальных и трудовых навыков); 4. функция социального контроля; 5. функция укрепления сплоченности группы; 6. функция регулирования психической стабильности. Последнее создает уверенность в трудных и кризисных ситуациях.

Сравнение функций ритуала и музыки выводит на значимые параллели. Особенно это касается функции социального контроля, в которой прослеживаются аналогии в музыке: представляемое нравится или не нравится, чувствуешь общность или нет. Недаром Э. Дюркгейм, как отмечено выше, выделял наличие музыкальных компонентов во всех позитивных ритуалах. Проведение аналогий с образовательным процессом создает также очевидные соотношения, хотя чувство стабильности, вырабатываемое ритуальными действиями, не совпадает с конечной целью образовательных занятий как способность все более расширять круг осведомленности-обученности. Иллюстрация – знаменитая притча Древности о малом и большом кругах, очерчивающих условно охват знаний невежды и мудреца, с выводом о несравнимо большей линии окружности у второго, а, значит, соприкосновения второго со сферой непознанного, должно быть охваченным познанием.

В воспитательно-образовательном процессе календарная сетка академических концертов в музыкальных школах разных ступеней самой стабильностью хронологии и эмоциональным окрасом торжественности соотносит с ритуаликой календарных празднеств природопочитания в традиционном обществе. Ритуалика присутствует в процессе подготовки к концертам, где прагматика подготовительной работы по «введению ученика в форму готовности» соединена с психологическим тренингом «уготовления», после чего следует «музыкальное приношение» как таковое. Напрашивается аналогия литургийным актам христианской службы, в которой уготавливающее к Евхаристии (ср. с Литургией Оглашенных в Православии, с сюжетом Тайной вечери в первой части баховского Пассиона) сменяется символикой жертвоприношения (Православная Литургия Верных, сюжет Иисусова Свершения во второй части Пассиона И. С. Баха). Ритуал Посвящения, породивший множественные формы обрядов инициации, прослеживается в общеобразовательных и музыкальных. А за этим преобразованием социальных параметров стоит сакральная идея Преображения, руководящая всеми воспитательно-образовательными усилиями субъектов соответствующей системы установленных праздников Первого и Последнего звонков в школах.

В повседневном общении ритуалы выполняют, как правило, те же функции (стабилизации отношений, социального контроля, передачи опыта и т.д.), что и в иных видах социального взаимодействия. Однако, в отличие от религиозных ритуалов, они в значительно меньшей степени стандартизированы и почти не подвергаются рационализации (то есть специальному осмыслению в сознании их участников). Степень ритуализации реальных жизненных взаимодействий может быть различной. В качестве самостоятельного вида выделяют так называемый социально-ролевой уровень межличностного взаимодействия (или, в терминологии Э. Берна, – ритуалы и времяпрепровождение). Поведение людей на этом уровне можно назвать собственно ритуальным, в то время как в структуре делового или интимно-личностного общения имеют место лишь отдельные ритуальные моменты (или этапы) [13]. Основная цель взаимодействия на социально-ролевом уровне – подтверждение его участниками знания норм и требований социальной среды. Очевидно, что достижение этой цели возможно только посредством использования определенных стереотипных моделей поведения, которые, собственно, и представляют собой ритуальное поведение в собственном значении: обмен принятыми в обществе фразами и жестами, уместными в данной ситуации. Такое общение, осуществляемое ради самого процесса поддержания контакта, называют фатическим (дословный перевод – «глупое, бессодержательное» [13]).

Специальное значение формальные приемы ролевого общения имеют при выполнении профессиональных функций, особенно тогда, когда профессия обязывает к непосредственным контактам с людьми. Однако в социально-ролевых контактах значение формального согласия относительно норм и правил поведения становится решающим. Такова этика поведения учитель – ученик в процессе обучения, особенно в музыкальной сфере, когда достижение творческого результата в значительной мере зависит от умения «найти общий язык» от заинтересованного участника этого рода коммуникации.

Выводы. Разнообразие форм ритуала и степеней интенсивности их проявления позволяют им гибко «обнимать» все разнообразие человечески-культурных проявлений, существенным показателем которых являются рудименты так называемых позитивных ритуалов, невозможных без включения в них музыкальных компонентов. Это последнее обстоятельство побуждает с особым вниманием отнестись к сложившимся типам музыкального воспитания-образования, в которых узнаваемы сколки ритуалов приобщения-преображения, инициации и др., соответствующих внутреннему ритму творческого процесса в устремлении к достижению нового качества выражения.

Список використаної літератури

1. *Байбурин А.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – 253 с.
2. *Баранцев Р.* Бинарная наследственность, тернарные структуры, переходные слои / Р. Баранцев // Синергетика. – М. : МГУ. 2000. – Т. 3. – С. 353-361.
3. *Большая психологическая энциклопедия* / гл. ред. А. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
4. *Браудо Е.* Всеобщая история музыки. Т. 1. До конца XVI столетия. / Е. Браудо. – СПб., 1922. – С. 105-106.
5. *Бычков В.* XX век : предельные метаморфозы культуры / В. Бычков, Л. Быčkova. – М., 2000. – 85 с.
6. *Геннеп А. ван.* Обряды перехода: систематическое изучение обрядов / А. ван Ганнеп. – М. : Вост. лит., 2002. – 217 с.
7. *Дюркгейм Э.* Элементарные формы религиозной жизни. Тотемистическая система в Австралии. Гл. 1. Введение / Э Дюркгейм // Классики мирового религиоведения : антология. – М., 1998. – Т. 2. – С. 174-230.

8. *Законъ Божій*. Репринтное издан. – Л.: Москов. Патриархия, Ленинград. Епарх. управление, 1990. – 723 с.
9. *Ионин Л.* Социология культуры: путь в новое тысячелетие / Л. Ионин. – 3-е изд. – М.: Логос, 2000. – С. 138-142.
10. *Коллинз Р.* Четыре социологических традиции / Р. Коллинз. – М.: Территория будущего, 2009. – 320 с. – 192 с.
11. *Кононенко Б.* Культурология в терминах, понятиях, именах: справ. учеб. пособие / Б. Кононенко. – М.: Изд-во «Щит-М», 1999. – 406 с.
12. *Концерт* // Музыкальная энциклопедия. В 6 т. Т. 2. – М., 1974. – С. 922-925.
13. *Куница В.* Межличностное общение: учеб для вузов / В. Куница. – СПб.: Питер, 2001. – 535 с.
14. *Леви-Стросс К.* Мифологии. В 4 т. Т. 1. Сырое и приготовленное / К. Леви-Стросс. – М.; СПб.: Унив. кн., 1999. – 406 с.
15. *Лоренц К.* Агрессия: так называемое зло / К. Лоренц. – М.: Наука, 1994. – 246 с.
16. *Лосев А.* История античной эстетики. Ранняя классика / А. Лосев. – 1-е изд. – М.: Искусство, 1963. – 163 с.
17. *Лотман Ю. М.* Статьи по типологии культуры / Ю. М. Лотман. – Тарту, 1970. – Вып. 1. – 95 с.
18. *Медушевский В.* Интонационная форма музыки / В. Медушевский. – М.: Композитор, 1993. – 262 с.
19. *Моос М.* Общества. Обмен. Личность / М. Моос. – М.: Вост. лит., 1996. – 416 с.
20. *Новоженков Ю.* Филетическая эволюция человека / Ю.И. Новоженков. – Екатеринбург: Банк культур. информ., 2005. – 124 с.
21. *Обряд. Ритуал* // Культура и культурология: словарь / сост., ред. А. Кравченко. – М.: Дел. кн., 2003. – 734 с.
22. *Розов А.* Посткультура и высшая мера гуманитарной самозащиты / А. Розов. – М., 2008. – 101 с.
23. *Сорокин П.* Эмиль Дюркгейм о религии / П. Сорокин // Новые идеи в социологии. – СПб.: Образование, 1974. – 80 с.
24. *Сохор А.* Вопросы социологии и эстетики музыки / А. Н. Сохор. – Л.: Сов. композ., 1981. – 293 с.
25. *Теплов Б.* Психология музыкальных способностей / Б. Теплов // Проблемы индивидуальных различий. – М.: Изд. Академии наук РСФСР, 1961. – 326 с.
26. *Топоров В.* О ритуале. Введение в проблематику / В. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М., 1988. – 300 с.
27. *Тэрнер В.* Символ и ритуал / В. Тэрнер. – М.: Наука, 1983. – 277 с.
28. *Тюлин Ю.* Строчение музыкальной речи / Ю. Тюлин. – М.; Л.: Музыка, 1969. – 175 с.
29. *Фюстель де Куланж Н.-Д.* Гражданская община древнего мира / Н.-Д. Фюстель де Куланж; под ред. проф. Д. Н. Кудрявского; пер. с фр. – СПб., 2006. – 495 с.
30. *Холопова В.* Музыка как вид искусства / В. Холопова. – М.: Консерватория, 1994. – 260 с.
31. *Царева Е.* Жанр музыкальный / Е. Царева // Музыкальная энциклопедия. В 6 т. Т.2. – М., 1974. – 387 с.
32. *Черных А.* Ритуалы в медиатизированном обществе / А. Черных // Препринт WP14/2012/03 / А. И. Черных; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом «Высшей школы экономики», 2012. – 56 с.
33. *Шапошников Л. П. А.* Флоренский и современное православие / Л. Шапошников // Филос. науки. – М., 1987. – № 5. – С. 67-77.
34. *Элиаде М.* Священное и мирское / М. Элиаде. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
35. *Harrison J. E.* Ancient Art and Ritual. – L., 1951.
36. *Robertson-Smith W.* Lectures on the religion of the Semites. – L., 1927.

References

1. *Bayburyn A.* Rytual v tradytsyonnoy kul'ture. Strukturno-semanticheskyy analiz vostochnoslavjanskykh obryadov / A. Bayburyn. – SPb.: Nauka, 1993. – 253 с.
2. *Barantsev R.* Bynarnaya nasledstvennost', ternarnye struktury, perekhodnye sloj / R. Barantsev // Synerhetyka. – М.: МНУ. 2000. – Т. 3. – С. 353-361.
3. *Bol'shaya psichologicheskaya entsyklopedyya* / hl. red. A. Karelyn. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
4. *Braudo E.* Vseobshchaya ystoryya muzyky. Т. 1. Do kontsa KhVI stoletyya / E. Braudo. – SPb., 1922. – С. 105-106.
5. *Bychkov V.* KhKh vek: predel'nye metamorfozy kul'tury / V. Bychkov, L. Bychkova. – М., 2000. – 85 с.
6. *Hennep A. van.* Obryady perekhoda: systematicheskoe yzuchenye obryadov / A. van Hannep. – М.: Vost. lyt., 2002. – 217 с.
7. *Dyurk-heytm Э.* Elementarnye formy relyhyoznoy zhyzny. Totemysticheskaya sistema v Avstralyy. Hl. 1. Vvedenye / Э. Dyurk-heytm // Klassyky myrovoho relyhyovedenyya: antolohyya. – М., 1998. – Т. 2. – С. 174-230.
8. *Законъ Bozhiy.* Repryntnoe yzdan. – L.: Moskov. Patryarkhyya, Lenynhrad. Eparkh. upravlenye, 1990. – 723 с.
9. *Yonyn L.* Sotsyolohyya kul'tury: put' v novoe tysyacheletye / L. Yonyn. – 3-е yzd. – М.: Lohos, 2000. – С. 138-142.
10. *Kollynz R.* Chetyre sotsyolohycheskykh tradytsyy / R. Kollynz. – М.: Terrytoryya budushcheho, 2009. – 320 с. – 192 с.

11. **Kononenko B.** Kul'turolohyya v termynakh, ponyatyakh, ymenakh : sprav. ucheb. posobyе / B. Kononenko. – M : Yzd-vo «Shchyт-M», 1999. – 406 s.
12. **Kontsert** // Muzykal'naya entsyklopedyya. V 6 t. T. 2. – M., 1974. – S. 922-925.
13. **Kunytsyna V.** Mezhychnostnoe obshchenye : ucheb dlya vuzov / V. Kunytsyna. – SPb. : Pyter, 2001. – 535 s.
14. **Levy-Stross K.** Myfolohyky. V 4 t. T. 1. Syroe y pryhotovlennoe / K. Levy-Stross. – M. ; SPb. : Unyv. kn., 1999. – 406 s.
15. **Lorens K.** Ahressyya: tak nazyvaemoe zlo / K. Lorens. – M. : Nauka, 1994. – 246 s.
16. **Losev A.** Ystoryya antychnoy estetyky. Rannyya klassyka / A. Losev. – 1-e yzd. – M. : Yskusstvo, 1963. – 163 s.
17. **Lotman Yu. M.** Stat'y po typolohyy kul'tury / Yu. M. Lotman. – Tartu, 1970. – Vyp. 1. – 95 s
18. **Medushevskyy V.** Yntonatsyonnaya forma muzyky / V. Medushevskyy. – M. : Kompozytor, 1993. – 262 c.
19. **Moss M.** Obshchestva. Obmen. Lychnost' / M. Moos. – M. : Vost. lyt., 1996. – 416 s.
20. **Novozhenov Yu.** Fylyeticheskaya evolyutsyya cheloveka / Yu.Y. Novozhenov. – Ekaterynburh : Bank kul'tur. ynform., 2005. – 124 s.
21. **Obryad. Rytual** // Kul'tura y kul'turolohyya : slovar' / sost., red. A. Kravchenko. – M. : Del. kn., 2003. – 734 c.
22. **Rozov A.** Postkul'tura y vysshaya mera humanytarney samozashchyty / A. Rozov. – M., 2008. – 101 s.
23. **Sorokyn P.** Emyl' Dyurk-hey'm o relyhy / P. Sorokyn // Novye ydey v sotsyolohyy. – SPb. : Obrazovanye, 1974. – 80 s.
24. **Sokhor A.** Voprosy sotsyolohyy y estetyky muzyky / A. N. Sokhor. – L. : Sov. kompoz., 1981. – 293 s.
25. **Teplov B.** Psykholohyya muzykal'nykh sposobnostey / B. Teplov // Problemy yndyvydual'nykh razlychy. – M. : Yzd. Akademyy nauk RSFSR, 1961. – 326 s.
26. **Toporov V.** O rytuale. Vvedenye v problematyku / V. Toporov // Arkhaycheskyy rytual v fol'klornykh y rannelyteraturnykh pamyatnykakh. – M., 1988. – 300 s.
27. **Tэрner V.** Symvol y rytual / V. Tэрner. – M. : Nauka, 1983. – 277 s.
28. **Tyulyn Yu.** Stroenye muzykal'noy rechy / Yu. Tyulyn. – M. ; L. : Muzyka, 1969. – 175 s.
29. **Fyustel' de Kulanzh N.-D.** Hrazhdanskaya obshchyna drevneho myra / N.-D. Fyustel' de Kulanzh ; pod red. prof. D. N. Kudryavskoho ; per. s fr. – SPb., 1906. – 495 s.
30. **Kholopova V.** Muzyka kak vyd yskusstva / V. Kholopova. – M. : Konservatoryya, 1994. – 260 s.
31. **Tsareva E.** Zhanr muzykal'nyy / E. Tsareva // Muzykal'naya entsyklopedyya. V 6 t. T.2. – M., 1974, – 387 s.
32. **Chernykh A.** Rytualy v medyatyzyrovannom obshchestve / A. Chernykh. // Preprynt WP14/2012/03 / A. Y. Chernykh ; Nats. yssled. un-t «Vysshaya shkola ekonomyky». – M. : Yzd. dom «Vysshey shkoly ekonomyky», 2012. – 56 s.
33. **Shaposhnykov L. P. A.** Florenskyy y sovremennoe pravoslavye / L. Shaposhnykov // Fylos. nauky. – M., 1987. – № 5. – S. 67-77.
34. **Эlyade M.** Svyashchennoe y myrskoe / M. Эlyade. – M. : Yzd-vo MHU, 1994. – 144 s.
35. **Harrison J. E.** Ancient Art and Ritual. – L., 1951.
36. **Robertson-Smith W.** Lectures on the religion of the Semites. – L., 1927.

РИТУАЛ КАК КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН И ОСНОВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ТВОРЧЕСКИХ АКЦИЙ

Волкова Галина Викторовна, аспирантка, Национальная академия
руководящих кадров культуры и искусства, г. Киев

Исследованы особенности проявления ритуальности как культурного феномена и основы творческих акций, как это исходит из трудов А. Байбурина, В. Топорова, особенно Э. Дюркгейма. Рассмотрена специфика выявления ритуальности и ритуализованных форм отношений в музыкальной, музыкально-дидактической сфере. Осознание эффективности ритуала, приходящее после его осуществления, создает представление о том, что правильно исполненные действия дают желаемый результат. Охарактеризованы особенности проявления позитивных -отрицательных, по Э. Дюркгейму, ритуальных акций в музыкальной сфере как концентрации театрализованных составляющих с социального бытия в целом.

Ключевые слова: ритуал, культурный феномен, творческая акция, музыкальная дидактика, образовательный процесс.

RITUAL AS A CULTURAL PHENOMENON AND THE BASIS OF THE EDUCATIONAL-CREATIVE SHARES

Volkova Galina, post-graduate, National Academy
of Culture and Arts Managerial Staff, Kyiv

The article examines the features of rituality manifestation as a cultural phenomenon and the basis of creative actions, studied in the works of A. Baiburin, V. Toporov, E. Durkheim.

The specificity of rituality detection and the ritualized forms of relationships in the music, musical-didactic field is defined. The awareness of the ritual effectiveness, coming after its implementation, creates the idea that

properly executed actions bring the desired result. The author characterizes the features of positive-negative ritual actions in the musical field as the concentration of theatrical components from the social life on the whole (according to E. Durkheim).

Key words: ritual, a cultural phenomenon, the creative action, didactic musical educational process.

UDC 781.033:782

RITUAL AS A CULTURAL PHENOMENON AND THE BASIS OF THE EDUCATIONAL-CREATIVE SHARES

Volkova Galina, post-graduate, National Academy of Culture and Arts Managerial Staff, Kyiv

The aim of this study is to identify the incentives of the ritual cultural events, including music education and creative actions.

The research methodology is the complex approach, determined by the ritual basis of cultural processes that is formed by folklore genesis and covered by a multidisciplinary principle, according to the works of B. Propp, B. Toporov, Durkheim, and also to musicology rhythm – the comparative positions of B. Asafiev and A. Losev's works.

The relevance of the problem. The background of the research is connected with the culture that pushes the idea of developing new principles, the culture core of which was formed through the ritual sphere [13]. The major publications on the mentioned problem (monographs, scientific articles, the materials of the literary monuments) have been analyzed. The study is based on the principles of the objectivity, consistency, logic, historicism. The study of the problem relating to the rituals began in the late 19th century. The ritual belonging to the sphere of the sacred, irrational, non-utilitarian as opposed to the profane, utilitarian, rational daily activities was studied in the works of W. Robertson-Smith [22], Durkheim [4], John Harrison [21] and other authors. In functionalism the ritual is considered as a symbol, an expression of social relations. E. Durkheim [4] developed a detailed classification of rituals by dividing them into negative or austere, and positive. A. van Gennep [3] investigated and described the ceremonies connected with the crises of the individual life cycle and calendar cycle events, combining them into the category of rites of passage. The symbolism of the ritual became one of the main themes of French structuralism (Levi-Strauss) [8], who considered it as a symbolic system. In ethology (K. Lorenz) [9] and ethological anthropology, rituals were seen as patterns of behavior, they carried out mainly a communicative function, and control functions of aggression, group consolidation and the formation of the system of cultural symbols. V. Turner [15], M. Eliade [21] and other foreign authors made an important contribution to the study of the ritual, too.

Results. The variety of forms of the ritual and the degrees of intensity of their display allows to «hug» all the variety of human and cultural displays, the substantial index of which are rudimentary organs of the so-called positive rituals impossible without musical components plugging in them. This last circumstance causes the special attention to the folded types of musical education.

Novelty. The scientific novelty is in the required independence of the theoretical ideas of the ritual background of specific cultural and educational campaigns, manifestation typologies of artistic and creative activities. The original tests can be seen in the relevant perspective, ceremonies, rituals, musical and educational institutions.

The practical significance. The materials can be used in the courses on cultural studies and art theory in higher and secondary schools of the arts and culture.

Key words: ritual, a cultural phenomenon, the creative action, didactic musical educational process.

Надійшла до редакції 18.11.2016 р.

УДК 379.8 18

МАСОВЕ СВЯТО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Гайдукевич Катерина Анатоліївна, кандидат культурології,
викладач кафедри культурно-дозвілєвої діяльності,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
gajdykevich@ukr.net

Розглядається масове свято як соціокультурний феномен сучасності, який є важливою складовою особистісного зростання людини. Аналізується семантико-етимологічна сутність поняття «свято» у працях науковців. Досліджується феноменологія свята в контексті святкової культури та виокремлюються основні концепції у вивченні святкової культури. Серед останніх емпірично-описова концепція, «школа запозичення», трудова концепція, ігрова концепція, світоглядна концепція. Зважаючи на складність характеру свята, автором виявляються численні підходи науковців до класифікації свят у різні історичні епохи.

Ключові слова: свято, святкова культура, концепції свята, класифікація свят.

Постановка проблеми. Суттєві зміни в сучасній святковій культурі знайшли своє відображення у масовому святі як поліфункціональному суспільному явищі, призвівши до трансформації людських цінностей і призводить до віртуалізації масових свят і видовищ, що перетворюються на об'єкти споживання масової культури та позбавляють свята основоположних функцій. Однак, незважаючи на соціально-культурні зміни, що відбуваються в суспільстві, потреба людини в святі не зникає, і навіть навпаки – зростає. А розвиток засобів масової інформації, віртуалізація масової культури породжують пошук таких нових святкових форм, типів та інтерпретацій, що відповідають потребам і вимогам сучасного суспільства.

Стан наукової розробки проблеми. Проблема дослідження масових свят як соціокультурного феномену неодноразово ставала об'єктом дослідження науковців. Комплексний підхід до вивчення свята представлений у працях О. Беніфанда, К. Жигульського, А. Мазаєва, М. Мізова, А. Обертинської, Я. Ратнера; організаційно-постановочні аспекти масового дійства висвітлені у роботах В. Вовкуна, Б. Глан, А. Горбова, А. Жаркова, Д. Мухарського, М. Сегала, А. Сіліна, Д. Тихимирова, Й. Туманова, А. Чечьотіна, Б. Шарварка, І. Шароєва; соціально-педагогічні аспекти свята відображені в працях А. Белоусова, Д. Генкіна, А. Коновича, Л. Лаптевої, А. Луначарського, О. Рубба, М. Хренова; соціальна роль свята в народній культурі обґрунтовуються в роботах В. Алексєєва, О. Воропая, О. Курочкіна, В. Проппа, О. Потебні, І. Снегірьова, П. Шейна та ін.

Мета дослідження. Здійснити аналіз поняття «масове свято» та обґрунтувати концептуальні підходи до класифікації масових свят у контексті сучасної святкової культури.

Вклад основного матеріалу. Ретроспекція становлення та розвитку масових свят доводить, що значення свята як багатогранного суспільного явища складно переоцінити. Багатоденні святкові дійства на вулицях Стародавньої Греції, тріумфальні ходи Стародавнього Риму, середньовічні містерії Західної Європи, традиційна гра в «Майського короля» у феодальній Англії, яскраві карнавали Італійського Відродження, традиційні театралізовані процесії у середньовічних містах, святкування Великої французької буржуазної революції, старослов'янські «ігрища», російські народні гуляння, дореволюційні народні свята і масові гуляння, театралізовані свята та вистави періоду революції чи Громадянської війни, стадіонні вистави та театралізовані концерти повоєнного періоду, всенародні ювілейні урочистості й свята періоду СРСР, масові свята незалежної України – різновиди масових святкових дійств, що століттями супроводжували найважливіші події історії. За допомогою свята як важливого фактору аккультурації, здійснюється прийняття тих суспільних норм і цінностей, що існують у соціокультурному середовищі. Виступаючи універсальною формою збереження та трансляції ціннісно-сміслових установок культури, свято не лише здатне відображати відносини між людиною та суспільством, але й загострювати соціально-культурні питання конкретної історичної епохи. Відтак, суттєві зміни, викликані негативними суспільними тенденціями, актуалізують етимологічну сутність поняття «свято».

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона поняття «свято» трактується як «священні дні, встановлені сінайським законодавством. Відмінність їх від звичайних полягала, по-перше, у свободі та спокої від роботи; по-друге, в урочистих жертвоприношеннях притаманних святку; по-третє, в деяких обрядах і церемоніях» [18; 940].

Тлумачний словник сучасної української мови містить таке визначення поняття «свято» як «день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати; урочистості, влаштовані на честь кого-, чого-небудь; важлива радісна подія, а також день, коли вона сталася» [4; 1043]. А. Пігалев у «Культурологія. XX век. Энциклопедия» зазначає, що свято є відрізок часу, протиставлений будням, що характеризується радістю та урочистістю на честь кого або чого-небудь, суттєво пов'язаний зі сферою сакрального, відзначається в культурній або релігійній традиції як інституціоналізована дія, яка забезпечує його учасникам максимальну причетність до цієї сфери [9; 134].

Аналіз наукової літератури доводить, що одним із перших визначення поняття «свято» запропонував російський дослідник І. Снегірьов у праці «Русские простонародные праздники и суеверные обряды». На думку дослідника, саме слово «праздник» виражає «упразднение», свободу від повсякденної праці, поєднану з веселощами і радістю. Свято є вільним часом, обряд – знаменною дією, прийнятим способом урочистих дій» [15; 5].

А. Мазаєв у праці «Праздник как социально-художественный феномен» визначає свято як соціально-естетичний феномен, адже переконаний, що саме «естетика може, користуючись своїми методами і частково методами мистецтвознавства, залучити в сферу наукового вивчення свята ті теоретичні відомості, зібрані філософією та соціологією у зв'язку з розглядом вільного часу як соціальної і культурної категорії» [10; 6].

М. Бахтін у роботі «Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса» розглядав свято як первинну форму людської культури, а конкретно-історичним зразком свята, на

думку дослідника, виступає середньовічний карнавал, у якому друге життя народу оформлене ігровим способом. Аналіз наукової літератури доводить, що саме М. Бахтін заклав основу для розгляду свята як культурологічного явища, виділивши у ньому такі стійкі категорії як «святкове світосприйняття», «святковий час», «святковий простір», «святкова свобода» та «святковий сміх» [1; 234].

Польський соціолог К. Жигульський у праці «Праздник и культура» репрезентує свято як ефективний засіб впливу на духовний світ людини, зазначаючи: «Свято – дзеркало своєї епохи. За створеними народом святами можна аналізувати політичне, історичне та духовне життя суспільно-економічної інформації, визначити ідеї, інтереси та прагнення різних соціальних прошарків суспільства» [7; 5]. І визначаючи важливу соціологічну особливість свят стверджує, що, безпосередньо беручи участь у святах, народ отримує можливість розкрити та творчо виразити себе як історичний об'єкт.

Культурологічне осмислення феномену свята дає підстави Г. Проніній осмислити свято з чотирьох позицій:

– «Життя – не свято, свято – не життя», де свято постає як модельна іншість реальної дійсності, компенсаторна форма вирішення існуючих суперечностей;

– «Життя як свято, свято як життя», де свято – форма самого життя, що пронизує і суспільне життя, і побут, і моду, і архітектуру, і суспільну поведінку (на прикладі культури XVIII ст.);

– «Життя – в святі, свято – в житті», де свято виступає як сфера непередбачуваної реально-практичної поведінки, що містить у собі загрозу конфлікту;

– «Життя є свято, свято є життя», де свято є відображенням життя, яке конструює свято за власним образом і подобою [13].

Незважаючи на те, що спроби визначити поняття «свято» були здійснені ще в античну епоху, віднайти загальноприйнятне та універсальне визначення цього феномену не є можливим. Проте, протягом тривалого часу чимало дослідників у межах різних наук намагалися розглянути феноменологію свята в моделях святкової культури. Аналіз наукової літератури дає підстави визначити такі основні концепції свята:

1) *емпірично-описова концепція* (І. Сахаров «Сказания русского народа», 1841; І. Снегірьов «Русские простонародные праздники и простонародные обряды», 1837-1839, О. Терещенко «Быт русского народа», 1847-1848;

2) *міфологічна концепція* (О. Афанасьєв «Поэтические воззрения славян на природу», 1866-1869, Ф. Буслаєв «Бытовые слои русского эпоса», 1887, О. Потебня «О мифологическом значении некоторых поверий и обрядов», 1865;

3) *різновид міфологічної концепції – школа запозичення* (С. Анічков «Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян», 1903, В. Міллер «Русская масленица и западноевропейский карнавал», 1884, О. Веселовський «Румынские, славянские и греческие колядки», 1883;

4) *трудова концепція* (В. Пропп «Русские аграрные праздники», 1963, В. Чичеров «Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI-XIX веков», 1957;

5) *ігрова концепція* (Й. Гейзінга «Человек играющий», 1938;

6) *світоглядна концепція* (М. Бахтін «Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса», 1965.

Засновником *емпірично-описового* напряму є етнограф і фольклорист І. Снегірьов, який детально проаналізував російські народні свята у їх різноманітності, акцентуючи увагу на соціологічному та естетичному наповненні. Дослідник виявив принципові відмінності між різними святами. Роботу І. Снегірьова в зазначеному напрямі продовжили І. Сахаров і О. Терещенко, хоча загальної теорії свята їм визначити не вдалося, проте їхня заслуга полягає у тому, що вони звернули увагу на суттєве ставлення святкувань до вільного часу, зробили спробу періодизації свят за сезонами, що покладено в основу циклічної концепції свята.

Спроба розробити загальну теорію свята належить О. Афанасьєву, Ф. Буслаєву та О. Потебні, які, започаткувавши «солярну» концепцію свята, пояснили його походження залишками релігії поклоніння сонцю древніми слов'янами. Грунтуючись на своїй теорії, дослідники намагалися типологізувати свята за допомогою теоретичного припущення щодо погляду людей на природу як на боротьбу літа та зими. Прихильники цього напряму визнавали світоглядну самостійність свята як явища духовної культури, незалежного від процесів праці та вказали на приналежність святкових днів до кризових, переломних моментів у житті природи.

У XIX ст. панування міфологічної школи поступово змінилося пануванням *школи запозичення*, представники якої вивели вивчення російських народних свят за межі національної ізоляції. Зокрема,

у своїй роботі «Румынские, славянские и греческие колядки» О. Веселовський намагався продемонструвати схожість слов'янських, румунських, візантійських і античних обрядів, аналізуючи їх за тривалістю проведення, головними персонажами, атрибутикою тощо [5].

Найпоширенішою серед етнографів радянської науки вважається *трудова концепція свята*, в основі якої суспільно-трудова діяльність людини, що розглядається як єдине джерело свята, що впливає на формування обрядово-ритуальних форм і святкового календаря. Яскравим представником цієї теорії вважають В. Чічерова, який вивчав зв'язок свята з працею. У своїй роботі «Зимний период русского земледельческого календаря XVI-XIX вв.» автор аналізує семантичні та змістові аспекти російських аграрних свят, проте інші види залишаються поза межою його дослідження [17].

Різновидом трудової теорії є концепція В. Проппа, викладена у праці «Русские аграрные праздники». Дослідник формулює свою теорію на основі таких передумов: в основі народних святкування лежить дохристиянська міфологія, а магічне змістове наповнення обрядово-видовищних форм, свята та розваги є своєрідним продовженням праці [14].

Популярною вважається концепція голландського історика культури Й. Гейзінги, представлена у його роботі «Людина, що грає», присвячена дослідженню феномену гри та її впливу на духовне життя людини. Й. Гейзінга визначає гру як добровільну дію або заняття, що «здійснюється всередині встановлених меж місця та часу за добровільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами з метою, що в ньому полягає, та супроводжується почуттям напруження і радості, а також усвідомленням «іншого буття», ніж буденного життя» [16; 18]. Автор стверджує, що гра є першочерговим імпульсом людської історії, що дав життя і обумовив собою розвиток всіх форм культури, а також суспільних інститутів.

Аналіз наукової літератури доводить, що найбільш концептуально чіткою є концепція святкової культури у теорії М. Бахтіна. Згідно з якою свято виголошує народний ідеал життя, з яким першочергово пов'язане. «Святкування (будь-яке) – важлива первинна форма людської культури. Її не можна вивести і пояснити з практичних умов і цілей суспільної праці або – ще більш вульгарна форма пояснення – з біологічної (фізіологічної) потреби в періодичному відпочинку. Святкування завжди мало істотний і глибокий смисловий, світоглядний зміст» [1; 13]. Оскільки свято – складне соціально-культурне явище, це дає підстави говорити не лише про концептуальність підходів до визначення його природи, але й визначає можливість для існування різних підходів для його класифікації.

Одним із перших запропонував класифікувати масове свято І. Снегірьов, який поділяв свята на рухливі та нерухливі, виняткові й буденні, сільські й міські, вітчизняні й запозичені. Не зважаючи на відсутність методологічної основи, запропонована науковцем класифікація відображала найперші кроки науки про свята [15].

Т. Бернштам, досліджуючи етнічні свята, пропонує поділяти календарні свята на великі/головні/річні та малі/напівсвята. До великих свят належать різні за походженням свята, відомі усьому населенню (церковні та не встановлені церквою), а до малих – свята, що відзначалися одним селом, «переддень» або продовження великих свят, особливо сакральні дні [2; 137]. Польський соціолог К. Жигульський, запропонував декілька принципів класифікації свят: за характером і частотою проведення (періодичні та неперіодичні); у контексті історичного розвитку (старі й нові); за часовою приналежністю (постійні і непостійні свята); у контексті просторового масштабу святкування (місцеві, локальні, регіональні, національні, державні) [7].

У ХХ ст. найпоширенішими вважалися класифікації свят за порами року, сезонами, календарем, за релігійною ознакою (релігійні, нерелігійні), за аналогією до театральних жанрів, до якої схилилася значна частина мистецтвознавців, сценаристів та режисерів. Основою для поділу були або сценарно-режисерські форми жанрового втілення (масове видовище, карнавальна хода) або майданчик дії (стадіон, парк, вулиця тощо).

Інший принцип класифікації свят запропонував болгарський науковець М. Мізов, який вважав доцільним розподіляти свята на два напрями: 1) зважаючи на основні сфери суспільного життя (побутові, культурні, політичні, релігійні); 2) враховуючи особистісні й суспільні особливості (сімейні, особисті, національні, міжнародні) [11; 55].

Радянський дослідник Д. Генкін, зважаючи свято багатоманітнім складним явищем, зазначав, що єдиної класифікації для всіх часів запропонувати не можливо. Доречним, на його думку, буде розподіл свят за типом святкової ситуації, оскільки вона ґрунтується на принципах суспільної значимості та масштабності святкової події. Тому він визначив три основні групи свят: загальні, ті, що відповідають найбільш масштабним, великим подіям; локальні, що мають значення для певної

спільноти, яка щось святкує (професійні свята, святкові дні міст, сіл, учбових закладів, установ); особистісні, що мають значення для окремої особистості, сім'ї, групи людей [6; 57]. Разом із тим, всередині кожного виду можлива певна кількість градацій за змістом та типом спільноти. А оскільки межі свят надзвичайно рухливі, то будь-яка спільнота святкуючих людей стає яскравим, святковим видовищем для інших, залучаючи їх до свята і викликаючи у них подібні позитивні емоції.

Д. Бурменська запропонувала класифікацію свят, що сприяє розкриттю сутності свята як соціального феномену та базується на критеріях розміру групи, яку вони зберігають. Вона виокремлює свята, що зберігають великі (етноси, народи) та малі (сім'я, трудовий колектив) групи. Проте, критерієм розподілу свят, на думку дослідниці, може виступає ще й міра суспільної значимості свята для членів колективу, міра їх участі та розподілу цінності конкретного свята, що дає підстави типологізувати свята на такі, що зберігають цілу групу (Новий рік) або певну її частину (День Святого Валентина). Релігійні свята, на думку Д. Бурменської, можуть належати до першого типу, якщо держава має одну конфесію, або до другого, якщо вона поліконфесіональна. До другого типу належать й етнічні свята в багатонаціональній країні. Свята другого типу зберігають групу всередині групи, а тому за відсутності терпимості можуть призвести до конфліктних ситуацій [3].

Г. Карпова пропонує класифікацію свят у контексті соціологічного аналізу, пов'язану з визначенням їх місця у соціальному просторі. Відповідно до цього, вона виокремлює свята: за сферами діяльності (політичні, економічні, релігійні, культурні, побутові); за діапазоном свят (особисті, сімейні, колективні/групові, місцеві або регіональні, свята етноса/нації, загальнодержавні/загальнонародні, всесвітні); за демографічними ознаками (жіночі, чоловічі, юнацькі, дитячі, свята для похилих людей [8].

В. Попова пропонує типологію свят, основою якої є відновлення в святі ставлення до пам'яті минулого, що впливає на зміну самоідентифікації соціуму. Так, дослідниця, вивчаючи свято як форму культурної пам'яті, пропонує виокремлювати три типи свят:

– свято-реконструкція (свята, що обґрунтовують теперішнє через сакралізацію та репрезентацію минулого – Велика Жовтнева революція, День міжнародної солідарності трудящих, День перемоги);

– свято-витіснення (свята, що витісняють із культурної пам'яті певні фрагменти минулого за рахунок їх заміни символічно переробленою пам'яттю про події – День захисника Вітчизни, День народної єдності, День подружньої любові та сімейного щастя);

– свято-закріплення (свята, що виконують функцію ствердження вже існуючого світопорядку за допомогою додаткового промовляння основних цінностей – Міжнародний жіночий день, День весни та праці, всі професійні свята, паради фізкультурників у радянську епоху) [12; 20].

Святковий календар сучасної України складається з різноманітних свят: релігійні, державні, професійні, календарно-обрядові, міжнародні, кількість та різноманітність яких унеможливує їх висвітлення в межах даного дослідження. Проте, визначити перелік офіційних державних свят не є проблематичним. Офіційними державними святами вважаються святкові неробочі дні, коли роботодавці зобов'язані надати своїм працівникам оплачувані вихідні. Офіційний статус неробочих днів у сучасній Україні мають такі свята: Новий рік, Різдво Христове, Міжнародний жіночий день, Великдень, Трійця, День міжнародної солідарності трудящих, День Перемоги, День Конституції України, День Незалежності України, День Захисника України. Незважаючи на те, що нині масовому святу доводиться переживати суттєві трансформації, викликані глобалізаційними процесами, воно і надалі залишається важливою соціокультурною інституцією, яка, задовольняючи потреби людини в святковому, формує особливості культурного світу особистості та стає одним із методів її інкультурації.

Здійснене дослідження дає підстави зробити наступні *висновки*. Поняттєвий аналіз свята доводить, що у більшості енциклопедичних словників та наукових працях свято розглядається як день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, як свобода та спокій від роботи, як святковий день, присвячений відпочинку або пам'ятній події суспільного, державного значення. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити такі концепції у вивченні святкової культури: емпірично-описова, міфологічна, школа запозичення, трудова, ігрова та світоглядна. Дослідження дозволило обґрунтувати різні підходи до класифікації свят. Серед них виокремлено класифікації Т. Бернштам, Д. Бурменської, Д. Генкіна, К. Жигульського, Г. Карпової, М. Мізова, В. Попової, І. Снегірєва.

Перспективами *подальшого дослідження* може бути розкриття структури та складових масового свята як форми масової культури.

Список використаної літератури

1. **Бахтин М. М.** Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Худ. лит., 1990. – 543 с.
2. **Бернштам Т. А.** Будни и праздники: поведение взрослых в русской крестьянской среде (XIX – нач. XX в.) / Т. А. Бернштам // Этнические стереотипы поведения. – М., 1985. – С. 120-153.
3. **Бурменская Д. Б.** Праздник как средство самосохранения социальной группы [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09. 00. 11 / Д. Б. Бурменская. – Чита, 2011. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/prazdnik-kak-sredstvo-samosokhraneniya-sotsialnoi-gruppy>.
4. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** / кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – Київ : Вид. центр «Просвіта», 2005. – 1332 с.
5. **Веселовский А.** Румынские, славянские и греческие коляды / А. Веселовский // Разыскания в области русского духовного стиха : зап. императорской Академии наук. – 1883. – Т. 45, ч. 7. – С. 97-241.
6. **Генкин Д. М.** Массовые праздники / Д. М. Генкин. – М. : Просвещение, 1975. – 140 с.
7. **Жигульский К.** Праздник и культура / К. Жигульский. – М. : Прогресс, 1985. – 336 с.
8. **Карпова Г. Г.** Праздник в контексте социальных изменений [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22. 00. 06 / Г. Г. Карпова. – Саратов, 2001. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/prazdnik-v-kontekste-sotsialnykh-izmenenii>.
9. **Культурология. XX век** : энциклопедия / [гл. ред. С. Я. Левит]. – Т. 2. – СПб. : Унив. кн., 1998. – 447 с.
10. **Мазаев А. И.** Праздник как социально-художественное явление / А. И. Мазаев. – М. : Наука, 1978. – 393 с.
11. **Мизов Н.** Праздник как общественное явление / Н. Мизов. – София, 1966. – 124 с.
12. **Попова В. И.** Праздник как форма культурной памяти: государственные праздники России XX-начала XXI вв. [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. культурологии : 24.00.01 / В. И. Попова. – Екатеринбург, 2011. – Режим доступа: <http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/3717/3/urgu0876s.pdf>.
13. **Пронина И. Н.** Феномен праздника в контексте отечественной культуры [Электронный ресурс] : автореф. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / И. Н. Пронина : Саранск, 2001. – Режим доступа:<http://www.dslib.net/teorja-kultury/fenomen-prazdnika-v-kontekste-otechestvennoj-kultury.tml>.
14. **Пропп В. Я.** Русские аграрные праздники: (Опыт историко-этнографического исследования) / В. Я. Пропп. – СПб. : Терра – Азбука, 1995. – 176 с.
15. **Снегирев И. М.** Русские простонародные праздники и суеверные обряды / И. М. Снегирев. – М. : В университетской типографии, 1837. – 246 с.
16. **Хейзинга Й.** Homo Ludens. Человек играющий : ст. по истории культуры / Й. Хейзинга ; пер. Д. В. Сильвестрова. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
17. **Чичеров В. И.** Зимний период русского земледельческого календаря XVI-XIX вв. / В. И. Чичеров. – М., 1957. – 236 с.
18. **Энциклопедический словарь** : [в 41 т.] / [под ред. И. Е. Андреевского, К.К.Арсеньева, и Ф. Ф. Петрушевского]. – СПб : Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – 1890–1904. – Т. 48 (XXIVA) : Полярное сияние – Прая. – 1898. – 958 с.

References

1. **Bakhtyn M. M.** Tvorchestvo Fransua Rable y narodnaia kultura srednevekovia y Renessansa / M. M. Bakhtyn. – 2-e yzd. – М. : Khud. lyt., 1990. – 543 s.
2. **Bernshtam T. A.** Budny y prazdnyky: povedenye vzroslykh v russkoi krestianskoi srede (XIX – nach. XX v.) / T. A. Bernshtam // Etnicheskiye stereotypy povedeniya. – М., 1985. – S. 120-153.
3. **Burmenskaia D. B.** Prazdnyk kak sredstvo samosokhraneniya sotsyalnoi hruppy [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. fylos. nauk : 09. 00. 11 / D. B. Burmenskaia. – Chyta, 2011. – Rezhym dostupa: <http://www.dissercat.com/content/prazdnik-kak-sredstvo-samosokhraneniya-sotsialnoi-gruppy>.
4. **Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy** / ker. vyd. proektu P. M. Movchan, V. V. Nimchuk, V. Y. Klichak. – Kyiv : Vyd. tsentr «Prosvita», 2005. – 1332 s.
5. **Veselovskiy A.** Rumynskyye, slavianskyye y hrecheskyye koliady / A. Veselovskiy // Razyskaniya v oblasti russkoho dukhovnoho stykha : zap. ymperatorskoi Akademyy nauk. – 1883. – T. 45, ch. 7. – S. 97-241.
6. **Henkyn D. M.** Massovyye prazdnyky / D. M. Henkyn. – М. : Prosveschenye, 1975. – 140 s.
7. **Zhyhul'skiy K.** Prazdnyk y kultura / K. Zhyhul'skiy. – М. : Prohress, 1985. – 336 s.
8. **Karpova H. H.** Prazdnyk v kontekste sotsyalnykh yzmeneniy [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. sotsyol. nauk : 22. 00. 06 / H. H. Karpova. – Saratov, 2001. – Rezhym dostupa: <http://www.dissercat.com/content/prazdnik-v-kontekste-sotsialnykh-izmenenii>.
9. **Kulturolohiya. XX vek** : entsyklopediya / [hl. red. S. Ya. Levyt]. – Т. 2. – СПб. : Unyv. kn., 1998. – 447 s.
10. **Mazaev A. Y.** Prazdnyk kak sotsyalno-khudozhestvennoe yavlenye / A. Y. Mazaev. – М. : Nauka, 1978. – 393 s.
11. **Myzov N.** Prazdnyk kak obschestvennoe yavlenye / N. Myzov. – Sofyia, 1966. – 124 s.
12. **Popova V. Y.** Prazdnyk kak forma kulturnoi pamiaty: hosudarstvennyye prazdnyky Rossyy XX-nachala XXI vv. [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. kulturolohiyy : 24.00.01 / V. N. Popova. – Ekaterynburh, 2011. – Rezhym dostupa: <http://elar.ufu.ru/bitstream/10995/3717/3/urgu0876s.pdf>.

13. *Pronyna Y. N.* Fenomen prazdnika v kontekste otechestvennoi kultury [Elektronnyi resurs] : avtoref. ... kand. fylos. nauk : 24.00.01 / Y. N. Pronyna : Saransk, 2001. – Rezhym dostupa: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/fenomen-prazdnika-v-kontekste-otechestvennoj-kultury.html>.
14. *Propp V. Ya.* Russkiye ahranye prazdniky: (Opyt ystoryko-ethnografycheskoho yssledovanyia) / V. Ya. Propp. – SPb. : Terra – Azbuka, 1995. – 176 s.
15. *Snehyrev Y. M.* Russkiye prostonarodnye prazdniky y suevernye obriady / Y. M. Snehyrev. – M. : V unyversytetskoi Tipografyy, 1837. – 246 s.
16. *Kheizynha Y.* Homo Ludens. Chelovek yhraiuschy : st. po ystoryy kultury / Y. Kheizynha ; per. D. V. Sylvestrova. – M. : Prohress-Tradytsiya, 1997. – 416 s.
17. *Chycherov V. Y.* Zymnyi peryod russkoho zemledelcheskoho kalendara XVI-XIX vv. / V. Y. Chycherov. – M., 1957. – 236 s.
18. *Энцыклопедический словарь* : [v 41 t.] / [pod red. Y. E. Andreevskoho, K. K. Arseneva, y F. F. Petrushevskoho]. – SPb. : Yzd. F. A. Brokhauz, Y. A. Efron. – 1890–1904. – Т. 48 (XXIVA) : Poliarnoe syianye – Praia. – 1898. – 958 s.

МАССОВЫЙ ПРАЗДНИК КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Гайдукевич Екатерина Анатольевна, кандидат культурологии,
преподаватель кафедры культурно-досуговой деятельности,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Рассматривается массовый праздник как социокультурный феномен, который является составляющей личностного роста человека. Анализируется семантико-этимологическая сущность понятия «праздник» в трудах исследователей. Рассматривается феноменология праздника в контексте праздничной культуры и выделяются основные концепции в изучении праздничной культуры. Среди последних анализируются эмпирически-описательная концепция, «школа заимствования», трудовая концепция, игровая концепция, мировоззренческая концепция. Учитывая сложность характера праздника как социально-культурного феномена, анализируются многочисленные подходы ученых к классификации праздников в разные исторические эпохи.

Ключевые слова: праздник, праздничная культура, концепции праздника, классификация праздников.

A MASS FESTIVAL AS A SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENON

Gaidukevych Katerina, candidate of culturology,
Teacher of Cultural and Leisure Activities Department of
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The article considers the mass festival as a socio-cultural phenomenon of the present day, which is an important part of personal growth of individual. The author analyzes the semantic and etymological essence of the concept of «festival» in the writings of scholars and researchers. Consideration is being given to the phenomenology of festival within the framework of the festive culture. Given the complexity of the nature of the festival as a socio-cultural phenomenon, the author analyzes numerous scientific approaches to classification of festivals in different historical epochs.

Key words: celebration, festive culture, festive concepts, classification of celebrations.

UDC 379.8

A MASS FESTIVAL AS A SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENON

Gaidukevych Katerina, candidate of culturology,
Teacher of Cultural and Leisure Activities Department of
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this paper is to analyze the concept of «mass festival» and justify the conceptual approaches to the classification of mass festivals in the meaning of modern festive culture.

Research methodology. Consideration was given to scientific works that are considered to be fundamental within the framework of the study of the designated topic. Also, encyclopedic and reference materials were used to clarify the categorical terms and concepts.

Results. In the process of study of semantic and etymological essence of the concept of «mass festival» was found that in the work of scientists and researchers, as well as in the majority of encyclopedic dictionaries and scientific works, the festival is considered mainly as: day or days when significant events of personal or social importance solemnly celebrated; day for rest; freedom from daily activities combined with fun and joy. Marked key concepts of the festive culture (empirical-descriptive, mythological, «loan school», labor, playing and worldview concepts) give grounds for scientific substantiation of mass festival.

Analysis of different scientific approaches to classification of festivals (T. Bernshtam D. Burmenska, D. Genkin, K. Zhygul'skyi, G. Karpova, M. Mizov, V. Popova, I. Snegiryov) demonstrates the ability of mass festival to expand communication boundaries and meet the needs of people in celebration.

Novelty. The article attempts to analyze different approaches of scientists concerning the formation of mass festival as scientific research category, which within the context of festive culture can become an important factor of acculturation of personality.

Practical significance. Researchers of the specified topic can use the article for further thorough study of aspects of mass festival.

Key words: celebration, festive culture, festive concepts, classification of celebrations.

Надійшла до редакції 10.11.2016 р.

УДК 791.6

МАСОВЕ ВИДОВИЩЕ: СИМВОЛІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ФОРМИ

Чернишевич Наталія Іванівна, кандидат мистецтвознавства,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
aspirantura-knukim@ukr.net

Розкрито символічний зміст масового видовища, наведено його форми, зокрема форми комунікаційних масових видовищ, художньо-естетичні принципи яких визначаються їх взаємодією з глядачами: свято, карнавал, балаган та ін. З'ясовано сутність понять «культ», «ритуал», звернено увагу на взаємозв'язок ритуалу та гри. Розглянуто характерні ознаки свята, його культовий смисл; специфіку карнавалу, балагану, театралізованого тематичного обрядового дійства, театралізованої вистави. Відзначено, що всі названі форми сучасного масового видовища є як самостійними жанровими одиницями, так і синтетичними формами в залежності від тематики і соціального призначення цього видовища.

Ключові слова: видовище, ритуал, культ, свято, карнавал, балаган, театралізоване тематичне обрядове дійство, театралізована вистава.

Постановка проблеми. Для теорії культури аналіз видовищ має особливе значення, оскільки дає змогу розглядати ті її елементи, що постійно передаються традицією і поновлюються в кожному поколінні, а також її нові елементи, нинішню епоху та її тенденції, прагнення і проблеми. Видовище – явище, яке може виникнути лише там, де є культурні традиції. Видовище є приводом для осмислення майбутнього, створення зразка ідеального суспільного стану, бачення перспектив розвитку культури.

Мозаїчний і фрагментарний характер сучасної культури і децентрація духовної культури обумовлюють особливу увагу культурології до видовища, для якої аналіз цих видовищ являє особливий інтерес, оскільки дає можливість узагальнити різноманітну практику театралізованих постановок, свят, зрозуміти символічну гру як універсальну закономірність масової культури, виявити специфіку візуальної складової духовного життя.

Огляд публікацій. Осмислення масового видовища передбачає обов'язкове звернення до праць С. Аверінцева, А. Гуревича, С. Іконнікової, М. Кагана, В. Межуєва та ін. Крім того, оскільки масове видовище є феноменом масової культури, дана стаття ґрунтується на працях Р. Барта, Х. Ортегі-і-Гассета й ін. Святу, як найбільш поширеній формі масового видовища, присвячені праці М. Бахтіна, Р. Гвардіні, Р. Кайуа, М. Еліаде, в яких звертається увага на його ритуальний зміст. Питання театралізованої вистави досліджували і О. Авдєєв, А. Байбурін та ін.

Таким чином, накопичений значний дослідницький матеріал, однак, незважаючи на широкий спектр наведених досліджень, які можуть розглядатися в якості наукового підґрунтя аналізу масових свят і видовищ, багатогранність даної проблеми дає змогу виокремити нові аспекти вивчення даного феномена.

Метою даної статті є виявлення символічної сутності і форм масових видовищ як соціокультурного феномена.

Вклад проблеми. Історично поняття «культ» і «культура» завжди були нероздільні. Латинське *cultur* (почитати, поклонятися) з часом трансформувалося в *культ*, під яким розуміється релігійне шанування предметів, реальних чи фантастичних істот; релігійна обрядовість [7]. Культ – форма релігійного дійства, що являє собою сукупність специфічних дій (ритуалів, обрядів, церемоній), викликаних відповідним віровченням і спрямованих на сферу сакрального [6]. Культ – це схиляння перед будь-чим: вищими силами, окремою харизматичною особистістю або навіть перед соціальним явищем чи матеріальним об'єктом [10]. Можна виокремити два види релігійного культу: магію і так званий умилостивний культ.

У релігієзнавстві магія часто протиставляється релігії та розглядається як явище, принципово відмінне від неї. Магія з самого її зародження в первіснообщинному ладі була присутня в культовій практиці всіх первісних і наступних релігій. Саме в релігії народилися такі форми культу, як жертвопринесення і молитви, які отримали назву умилостивних. Задобрювання, або примирення грізних могутніх сил і духів природи у вигляді жертвоприношень є загальним явищем для первісних

релігій. Ці жертвопринесення богам поступово доповнилися ритуальними містеріями, присвяченими міфічному життю тих чи інших богів. Так видовище у вигляді містерії «вплелось» в структуру культу. Ці містерії пов'язані головним чином із виробничим життям людей, річним циклом сільськогосподарських робіт і становили в сукупності культ родючості. Культ родючості були в Єгипті, Стародавній Греції, Вавилоні, Індії. Містерії являли вид таємних культових обрядів, до них допускалися лише посвячені (місти), розголошення таємниці богослужіння жорстоко каралося.

У сучасних світових релігіях культ включає в себе багато елементів й утворює складну систему ритуальних дій, основою якої є певний колективний обряд, що здійснюють у спеціально обраному або відведеному для цього місці. «Культовий обряд дає змогу викликати ефект, образно представлений в дійстві. Його функція – не наслідування, але становлення частиною, участь у дійстві» [12]. Найбільш поширеним видом обрядового дійства є ритуал. Це поняття походить від латинського слова *ritualis* (обрядовий) й означає вироблений звичаєм або встановлений порядок здійснення будь-чого, церемоніал.

А. Байбурін при визначенні сутності ритуалу, услід за Е. Дюркгеймом, називає чотири найважливіших його функції: «соціальну (або підготовчу), інтегруючу (або сполучну), відтворюючу, психотерапевтичну (або компенсаторну)» [1; 30]. Ритуал – спосіб «пасивного» відтворення традиції (функція підтримки за Е. Дюркгеймом), шляхом заучування, копіювання її елементів, блоків або фрагментів. Специфіка ритуалу – в символічному характері дій, які його утворюють. Це означає, що дія має особливий смисл, знаковий характер, стаючи мовою культури. Бо символ – це образ або знак, що несе глибинний смисл.

Й. Хейзинга зближує ритуал із грою, доводячи, що саме гра породжує ритуал, вона є первинною і відвічною у ставленні до ритуалу, як, утім, і у ставленні до всієї культури. Гра є динамічною складовою культурного процесу як способу існування ритуальних форм, як певного універсального механізму перетворення старого ритуалу на новий, що дає змогу переоцінити багато усталених видовищних уявлень.

Таким чином, культ є найдавнішою театралізованою виставою, що включає в себе всі основні його складові: гра, маски або переодягання, музика, пісні, танці, пишні декорації, колективна дія. Образотворчі ігри були важливим елементом ритуального життя, а пізніше – суспільних розваг, в яких брали участь усі вікові та соціальні верстви. Тому вони збереглися, часто в дуже завуальованій формі, вигляді залишків магічних уявлень і культових дійств або символіки соціальних відносин, характерних для середньовічного і ренесансного міста та його оточення. Відтак, гра виступає у вигляді святкового змагання (свято, забава) і священного ритуалу (культового обряду).

Видовище є культурно-естетичним феноменом найширшого діапазону: спортивні змагання, ігри, публічні ритуали і церемонії, свята і театралізовані вистави і т.п., не кажучи вже про театр, цирк, естраду, кінематограф – все це видовище. Для кожної з цих форм характерні лише свої специфічні особливості, але є і деякі спільні, що об'єднують їхні властивості, та в першу чергу це, звичайно, ігровий початок кожної форми, в основу якої покладено «ігрову дію». Для видовищних форм зазвичай в якості такої визначальної ознаки береться синтетичність, а самі видовищні форми називаються «синтетичними», оскільки в них синтезуються елементи всіх видів мистецтва; потім – дієвість і колективність як дві найосновніших видовищних ознаки і, нарешті, в будь-якому видовищі присутній ефект співучасті, співпереживання і співтворчості глядача [8; 7]. Видовище виробляє певні глядацькі настанови за рахунок своєї синтетичної властивості: «У системі розгорнення на глядача кожен його елемент покликаний інтенсифікувати уяву. Видовищне мистецтво безпосередньо залежить від міри глядацької активності, широти охоплення глядацької маси» [8; 120–121].

Виходячи з полісинтетичної природи видовищних мистецтв, їх можна поділити на такі види: змістовно-психологічні, переважно – музичний і драматичний театр, кіно, телебачення; розважально-змістовні – естрада, цирк, оперета; відверто розважальні – деякі різновиди естрадних вистав (мюзікхол), балет на льоду; комунікаційні – масові видовища [8; 133]. З усіх цих видів особливу увагу слід звернути на так звані комунікаційні масові видовища, художньо-естетичні принципи яких визначаються їхньою взаємодією з глядачами. При цьому ці видовища слід поділяти на дві видовищні форми, услід за Й. Хейзингом: свято і священний ритуал.

Однією з найяскравіших і значущих форм масового видовища є свято. У сучасному розумінні свято – це надзвичайно старий і доволі поширений інститут, пов'язаний з активністю різномірних груп, в якому окремі етапи життя трактуються групою особливим чином, вимагають іншого, ніж у звичайний час, способу поведінки, вимагають святкування. Через оновлення цінностей, нагадування важливих подій, пов'язаних із ним, свято виконує роль певного механізму передання культурних традицій з покоління в покоління, дає людям змогу здійснювати свою культурну самоідентифікацію. Воно активізує й інтенсифікує культурне життя, перш за все тому, що в цей час,

вільний від буденних обов'язків, проявляються, актуалізуються і відкрито утверджуються основні цінності, які надають сенс людському життю, характерні для даної культури й етапу її розвитку, історичного буття [4; 152–153.]. Своєрідність свята перетворює відданий йому вільний час людини на цінність культури, що має яскраво виражений особистісний характер, робить цей вільний час істинним багатством у системі інших цінностей людського існування. Соціальна сутність свята, в першу чергу, проявляється в тому, що воно являє собою особливий тип соціальної дії людей, що об'єднує їх ідейно, який стверджує світогляд даного суспільства, його політичні, моральні та естетичні ідеали. Іншими словами, будь-яке свято як соціально-художнє явище – необхідний елемент життя людини, один із проявів її суспільного буття і культури.

Будучи знаменною подією, свято має культовий смисл – саме видовищна форма свята століттями була пов'язана з культом і давала змогу масам віруючих активно брати участь у релігійному житті, переживати глибокий смисл жертвоприношення, очищення і т.д. Таким чином, свято як явище культури має культову сутність, при цьому основною його складовою є символічне ігрове дійство. Це ігрове дійство в умовах масового свята може виступати для одних в якості безпосереднього активного заняття, для інших – у формі видовища. Гра може бути способом залучення людини і в більш активне масове дійство, відповідне його ринковій орієнтації в тому чи іншому святі. Безсумнівно, гра в усіх своїх формах виступає як виключно важливий елемент багатьох свят; більше того, свято створює власні спеціальні види розваг, ігор і змагань.

Для європейської культури особливе значення має традиція свят Стародавньої Греції, в якій змагання (*agon*) і видовища, святкові ігри набули виняткового характеру. Ці ігрища, зокрема й Олімпійські ігри, були ліквідовані лише з перемогою християнства і відновлені в 1896 р., хоча й з зовсім іншим характером. Забава, гра, змагання – все це було органічною частиною свята, яка постійно розвивається і тісно пов'язана з культом: «Отже, між святом і грою, за самою їхньою природою, є найтісніші відносини... радісний тон поведінки (свято може бути і серйозним), часові та просторові межі, існування заодно суворой визначеності і справжньої свободи – такі найбільш основні соціальні особливості, характерні і для гри, і для свята» [12].

Сучасне театралізоване свято має раціонально-процедурний характер. Тематичне свято включає театралізовану масову ходу, що виконує роль святкового прологу, потім театралізований мітинг-маніфестацію, де повинна відбутися основна подія свята і розкритися його тематика, далі кульмінаційна подія, де має бути представлено якесь театралізоване дійство і, нарешті, «народне гуляння» як фінал свята. У тематичному святі є єдине розгорнуте в часі і просторі театралізоване дійство, поєднане єдиним сценарно-режисерським ходом. Звідси його специфіка: різножанровість і багатоплановість, наявність «реального героя», активна творча участь великої кількості людей у святковому дійстві тощо. На відміну від офіційного свята, карнавал тріумфував тимчасове звільнення від існуючого ладу, скасування всіх ієрархічних відносин, привілеїв, норм і заборон [2; 15]. Карнавал вимагав від учасників таланту, винахідливості і дотепності, потрапивши на карнавал треба було придумати собі маску і діяти від її імені. Карнавалу властива певна специфіка. По-перше, сміховий початок, що організує карнавальні обряди, звільняє їх від релігійно-церковного догматизму, містики і від благоговіння. По-друге, за своїм наочним, конкретно-чуттєвим характером і за наявністю сильного ігрового елемента вони близькі до художньо-образних форм – театральних-видовищних. По-третє, карнавал не знає поділу на виконавців і глядачів – «у карнавалі саме життя грає, а гра на час стає самим життям. У цьому специфічна природа карнавалу, особливий вид його буття» [2; 13].

Найбільш яскраво символічні дійства учасників виявилися не лише в карнавальних ходах, а й балаганних виставах. Балаган – це пустоші скоморошої вистави, що було викликом громадській думці про добродієсне життя. Сила балагану проявляється в його тяжінні до імпровізації, викритті лицемірства, поєданого з поезією страждань, у балагані обов'язковим є пародійний мотив. Балаган був центром святкової площі, головною притягальною силою, найпривабливішою, хоча і не завжди доступною розвагою. «Балаганна вільність», лицедійство, змістом якого є символічна гра, і є проявом сутності масового видовища, привабливість якого в його яскравості, барвистості, зовнішній ефектності, що робить його «дуже важливим знаряддям у боротьбі за масове творення суспільства» [8; 124].

Говорячи про ритуальні ігри, або священні свята, слід зазначити, що в житті стародавньої людини гра мала сакральне значення. «Грати» – означало воістину бути, не лише реалізовувати власну людську сутність, а й вступати у зв'язок із Космосом. «Ритуальне свято справляється в просторі-часі міфу і має своєю функцією відродження реального світу... Первісне століття – одночасно і за однакових причин кошмар і рай, постає як той період і стан творчої мощі, з яких виник теперішній світ, схильний до старіння і який знаходиться під загрозою загибелі. Відповідно нове народження, нове занурення в цю вічність, яка завжди з нами, в це джерело молодості з вічно живою водою, дає світові шанс

омолодитися і знайти життєву повноту і силу, щоб протистояти часу протягом нового циклу» [5; 225–227]. Це і є основна функція, яку виконує священне свято, ритуали якого можна охарактеризувати як актуалізацію первинного творчого періоду. Ритуал – церемоніальні дії, що вчиняються з метою вплинути на дійсність, вони мають символічний характер і, як правило, соціально санкціоновані [13; 19]. Це традиційний культурно стандартизований набір дій символічного характеру, що використовують найчастіше священні об'єкти і мають на меті загальний емоційний підйом учасників. У разі якщо йдеться про магічний ритуал, його учасники вірять, що ритуал здатен викликати зміни зовнішнього середовища. Однак, на відміну від церемонії, що має соціальний характер, ритуал релігійний і може бути колективною або індивідуальною дією. Головною особливістю будь-якого ритуального дійства є його символічний характер. Можна стверджувати, що ритуал – символічне ігрове дійство в культурі, прикладом якого є афінські змагання, римські гладіаторські бої і т.д.

Ритуал є також основною подією театралізованого тематичного обрядового дійства, що у сучасних умовах життя визначається як «традиційна, загальноприйнята ігрова дія, що включає в себе ряд персонажів, художніх образів, естетичних й емоційних прийомів» [3]. Як на форму масового видовища сьогодні все більша увага звертається на фольклорні обрядові вистави, у яких спостерігається перехід обряду в гру, а обрядової поезії в художню. В обряді виникає співпереживання усіма його учасниками відповідних ідей і почуттів, що сприяє інтеріоризації особистістю суспільних норм та уявлень [9; 6].

Наступною великою формою сучасного масового видовища є театралізовані вистави, які, в свою чергу, поділяються на: театралізовані вистави, що відбуваються на певному сценічному майданчику; стадіонно-спортивні дійства; театралізовані вистави на відкритому повітрі. Тут слід вказати на відмінність масового видовища і театралізованої вистави. Масове свято, як правило, не передбачає локального сценічного майданчика, тоді як масове видовище завжди вписується в обмежений сценічний простір; у масовому святі учасники самі обирають цікавий для них об'єкт, а масове видовище зосереджує увагу глядачів на заданому об'єкті; масове свято може не мати тимчасових меж, тоді як масове видовище завжди має заздалегідь визначений ліміт часу [11]. По суті масове видовище є поняттям ширшим, ніж театралізована вистава. Видовища можуть бути різножанровими (цирковими, естрадними), не пов'язаними жодним сюжетом, ні навіть темою, тоді як театралізована вистава створюється на основі сценарію і має свою чітку ідейно-тематичну основу. Так само дуже важливим моментом є те, що свято передбачає велику ініціативу та імпровізаційний характер участі в ньому глядачів, тоді як видовище поділяється на глядачів та акторів, які беруть у ньому участь.

Вистави на відкритих сценах, особливо, на воді – одна з найбільш привабливих форм масових видовищ. Усі масові театралізовані вистави на відкритому повітрі можна умовно поділити на дві групи: орнаментально-декоративні видовища і сюжетно-образні вистави. Першій групі притаманні яскраві фарби, багаті костюми, складні фігурні перестроювання великих мас учасників, що створюють калейдоскоп кольорових орнаментів, феєрверк світлоєфектів. Ці розважальні видовища, побудовані на чистоті ліній, чіткості перестановок, синхронності рухів, гармонії кольору, світла і звуку, пробуджують у глядача світле оптимістичне світовідчуття, почуття піднесеності, урочистості. Друга група – сюжетно-образні вистави. Суть їх полягає в тому, щоб засобами масового театру створити публіцистичну, подібну, алегоричну виставу на відкритому повітрі.

Масове видовище на стадіоні передбачає не лише спортивні змагання, а й естрадно-концертні і ритуально-обрядові вистави. Використовуючи виражальні засоби спорту і мистецтва, вводячи в дію реальних героїв і спираючись на конкретні події, факти, документи, спортивно-мистецькі вистави здатні більш тонко і глибоко вирішувати тематичні завдання дійства, розповідаючи, наприклад, про історію та сьогодення міста-ювіляра, якусь значну подію і т.д.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що названі форми сучасного масового видовища є як самостійними жанровими одиницями, так і синтетичними формами в залежності від тематики і соціального призначення даного видовища. Власне, свято може включати в себе всі видовищні форми – від стадіонної вистави до ритуально-обрядового дійства. Масові свята і видовища існують у кожному суспільстві як неодмінний інститут, суспільне і культурне явище, утворюючи частину організованого і встановленого життя суспільства, класів, окремих верств і груп, форму регуляції людської діяльності. Це динамічна структура, розвиток якої протікає в загальному полі історико-культурного середовища, що визначає характер і сутнісне наповнення. Масові свята і видовища – складне семіотичне поле, в якому досить відчутна багатівікова спадкоємність духовних цінностей. Феномен масового свята є діалогічною проекцією історії в сучасність. Масові свята і видовища як найважливіша складова історії та сучасності культури, є невід'ємним елементом соціокультурної системи.

Масове видовище – явище складне, синтетичне і досліджувати його необхідно в різних аспектах і на різних рівнях. Зокрема, докладного вивчення потребують тенденції розвитку святкової культури в сучасній Україні.

Список використаної літератури

1. *Байбурын А. К.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурын. – СПб. : Наука, 1993. – 240 с.
2. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – М. : Худ. лит., 1990. – 543 с.
3. *Булавец О. О.* Театралізація як арт-практика у фольклорній святковій дії [Електронний ресурс] / М. М. Бахтин. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?. – Название с экрана.
4. *Жигульский К.* Праздник и культура: праздники старые и новые / К. Жигульский. – М. : Прогресс, 1985. – 336 с.
5. *Кайуа Р.* Миф и человек. Человек и сакральное / Р. Кайуа. – М. : ОГИ, 2003. – 296 с.
6. *Культ* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.insai.ru/slovar/kult-0>. – Название с экрана.
7. *Культ* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Название с экрана.
8. *Ратнер Я. В.* Эстетические проблемы зрелищных искусств / Я. В. Ратнер. – М. : Искусство, 1980. – 136 с.
9. *Руднев В. А.* Древо жизни: об истоках народных и религиозных обрядов / В. А. Руднев. – Л. : Лениздат, 1989. – 152 с.
10. *Трактовка понятия «культ» и наиболее распространенные виды культов* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sam-sebe-psycholog.ru/articles/traktovka-ponyatiya-kult-i-naibolee-rasprostranennye-vidy-kultov>. – Название с экрана.
11. *Туманов И. М.* Режиссура массового праздника и театрализованного концерта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studfiles.ru/preview/4283945>. – Название с экрана.
12. *Хейзинга Й.* Homo Ludens [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=61778>. – Название с экрана.
13. *Элиаде М.* Священное и мирское / М. Элиаде. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

References

1. *Baiburyn A. K.* Rytual v tradytsyonnoi kulture. Strukturno-semanticheskyi analiz vostochnoslavianskykh obriadov / A. K. Baiburyn. – SPb. : Nauka, 1993. – 240 s.
2. *Bakhtyn M. M.* Tvorchestvo Fransua Rable y narodnaia kultura srednevekovia y Renessansa / M. M. Bakhtyn. – M. : Khud. lyt., 1990. – 543 s.
3. *Bulavets O. O.* Teatralizatsiia yak art-praktyka u folkloronii sviatkovii dii [Elektronnyi resurs] / M. M. Bakhtyn. – Rezhym dostupu: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?. – Nazvanye s ekrana.
4. *Zhyhul'skyi K.* Prazdnyk y kultura: prazdnyky starые y novye / K. Zhyhul'skyi. – M. : Prohress, 1985. – 336 s.
5. *Kaiua R.* Myf y chelovek. Chelovek y sakralnoe / R. Kaiua. – M. : OHY, 2003. – 296 s.
6. *Kult* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.insai.ru/slovar/kult-0>. – Nazvanye s ekrana.
7. *Kult* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Nazvanye s ekrana.
8. *Ratner Ya. V.* Estetycheskiye problemy zrelischnykh yskusstv / Ya. V. Ratner. – M : Yskusstvo, 1980. – 136 s.
9. *Rudnev V. A.* Drevo zhyzny: ob ystokakh narodnykh y relyhyoznykh obriadov / V. A. Rudnev. – L. : Lenyzdat, 1989. – 152 s.
10. *Traktovka ponyatiya «kult» y naybolee rasprostranennyye vydy kultov* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://sam-sebe-psycholog.ru/articles/traktovka-ponyatiya-kult-i-naibolee-rasprostranennye-vidy-kultov>. – Nazvanye s ekrana.
11. *Tumanov Y. M.* Rezhysura massovoho prazdnyka y teatralyzovannoho kontserta [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.studfiles.ru/preview/4283945>. – Nazvanye s ekrana.
12. *Kheizynka Y.* Homo Ludens [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.e-reading.club/book.php?book=61778>. – Nazvanye s ekrana.
13. *Elyade M.* Sviaschennoe y myrskoe / M. Elyade. – M. : Yzd-vo MHU, 1994. – 144 s.

МАССОВОЕ ЗРЕЛИЩЕ: СИМВОЛИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМЫ

Чернишевич Наталья Ивановна, кандидат искусствоведения,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Раскрыт символический смысл массового зрелища, приведены его формы, в частности формы коммуникационных массовых зрелищ, художественно-эстетические принципы которых определяются их взаимодействием со зрителями: праздник, карнавал, балаган и др. Выяснено сущность понятий «культ»,

«ритуал», обращено внимание на взаимосвязь ритуала и игры. Раскрыты: характерные признаки праздника, его культовый смысл; специфику карнавала, балагана, театрализованного тематического обрядового действия, театрализованного представления. Отмечено, что все названные формы современного массового зрелища являются как самостоятельными жанровыми единицами, так и синтетическими формами в зависимости от тематики и социального назначения данного вида.

Ключевые слова: зрелище, ритуал, культ, праздник, карнавал, балаган, театрализованное тематическое обрядовое действие, театрализованное представление.

A MASS SPECTACLE: THE SYMBOLIC CONTENT AND FORM

Chernyshevych Natalia, Ph.D,

Kyiv National University of Culture and Arts, Kiev

The article discloses the symbolic meaning of a mass spectacle, and describes its shapes, in particular mass spectacles communication forms, artistic and aesthetic principles which are determined by their interaction with the audience: holiday, carnival, circus, etc. The essence of the concepts «cult», «ritual» is defined. The study draws attention to the relationship of ritual and play. It reveals the following details: the characteristic features of the holiday, its religious meaning; carnival booth specificity, theatrical theme of the ritual act, the pageant. It is noted that all of these forms of modern mass spectacles are a separate genre unit and a synthetic form depending on the subject and social facilities of this type.

Key words: spectacle, ritual, worship, celebration, carnival, circus, theatrical thematic ritual action, theatrical performance.

UDC 791.6

A MASS SPECTACLE: THE SYMBOLIC CONTENT AND FORM

Chernyshevych Natalia, Ph.D,

Kyiv National University of Culture and Arts, Kiev

The aim of this article is to identify the nature and symbolic forms of mass shows as a sociocultural phenomenon.

Research methodology. The methodological basis of this study is the dialectical analysis of the spectacle as a special form of activity in the culture.

Results. The article discloses the symbolic meaning of mass spectacle, and given its shape, in particular forms of communication mass spectacles, artistic and aesthetic principles which are determined by their interaction with the audience: holiday, carnival, circus, etc. It is found the essence of the concepts of a «cult», «ritual», drew attention to the relationship of ritual and play. Details Revealed: the characteristic features of the holiday, its religious meaning; specificity carnival booth, theatrical theme ritual act, the pageant. It is noted that all of these forms of modern mass spectacles are a separate genre units and synthetic forms depending on the subject and social facilities of this type.

Novelty. The novelty of this article is: understanding cultural sense and the essence of the game a spectacle in the context of the game concept of culture; interpretation of cultural meaning of mass spectacle on the basis of inter cult, ritual worship and games, festive entertainment.

The practical significance. The findings of the study results are important for the development of promising areas of cultural studies, and can be used in courses on culture, history and theory of culture, staging cultural and entertainment programs, directing mass celebrations in educational work with young people.

Key words: spectacle, ritual, worship, celebration, carnival, circus, theatrical thematic ritual action, theatrical performance.

Надійшла до редакції 22.11.2016 р.

УДК 791

МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ ЗАДУМУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ПРОЕКТУ В УМОВАХ ПІТЧИНГУ

Морозова Ольга Володимирівна, КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» Рівненської обласної ради, м. Рівне;

Морозова Тетяна Петрівна, доцент, Рівненський центр підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Рівне
tatiana.morozova_56@mail.ru

У науковому доробку здійснено комплексний підхід до використання таких методів дослідження, як аналіз, синтез, порівняння. Систематизовано інформацію щодо сутності пітчінгів, технології їх підготовки та

проведення. Проаналізовано їх потенційні можливості у сприянні реалізації задумів творчих проєктів й виявлення їх конкурентоспроможності на культурно-мистецькому ринку. Наведено приклади фактологічно-практичної реалізації пітчінгів в Україні.

Ключові слова: задум, сценарій, культурно-мистецький проєкт, пітчінг, трітмент.

Постановка проблеми. Сьогодні на культурно-мистецькому ринку затребуваними є якісні проєкти. Організація пітчінгів допомагає у конкурентному, справедливому змаганні вибороти право на їх реалізацію. Крім того, пітчінги сприяють альтернативному пошуку способів фінансової підтримки проєктів, це також можливість зі сторони поглянути та оцінити свій творчий продукт, звернути увагу на його сильні і слабкі сторони. Але дієвими пітчінги стають лише тоді, коли організовані з дотриманням принципів відкритості, прозорості, змагальності.

Будь-який мистецький витвір потребує споживача, оскільки без глядача, слухача він не існує. У даному контексті пітчінг є однією з перших сходинок у практичній реалізації майбутнього твору, який народжується із задуму і така його матеріалізація актуалізує заявлену тему. Тим більше, що проблемою дослідження є наявність суперечності між широкою представленістю пітчінгу у мистецькому середовищі та відносним дефіцитом його теоретичної рефлексії, а також недостатнім практичним входженням у культурологічну сферу. Пітчінги також можуть частково вирішити сценарну проблему. Їх ефективність полягає в оптимізації процесу підготовки культурно-мистецьких проєктів.

Основні дослідження та публікації. Заявлена тема не достатньо досліджена науковцями, хоча робіт прикладного характеру є достатньо, у яких йдеться про конкретні пітчінгові проєкти, особливо, у сфері кіномистецтва та телебачення.

Аналізуючи літературу, варто зупинитися на дослідженнях, що студіюють тему задуму мистецьких творів. Зокрема, щодо музичної драматургії, то у дослідженні Е. Кушової запропоновано нове розв'язання проблеми реалізації художнього задуму від первісних ескізів через уточнення і корекцію музичних образів до остаточної актуалізації [6]. На пошуку образно-художнього задуму як початку творчого процесу зосереджує увагу М. Мельник [10]. І. Безгін у роботі «Мистецтво і ринок» вказує на первинність задуму драматурга стосовно сценічного твору [1].

Що ж до пітчінгу, то у своїй дисертації А. Чужиков розглядає його як складову алгоритму комерціалізації телепродукту [18]. Л. Брюховецька критично підходить до аналізу організації пітчінгів в Україні, вважаючи їх «однією з форм суєтності та імітації діяльності» [3]. У статтях А. Кліміної уточнюються теоретико-методологічні підходи до визначення основних функцій кінофестивальних пітчінгів, їх роль у просуванні кінопроєктів і пошуку джерел фінансування [4, 5].

Найбільше інформації щодо заявленої теми розміщено в Інтернет-ресурсах. Так, В. Тігіпко ділиться досвідом успішної презентації пітчінгових проєктів, наголошуючи на продуманості, раціональності використання відведеного часу [15]. У матеріалі А. Бондаренка йдеться про сценарні задуми слухачів кіносценарного курсу, який вела М. Нікітюк і налаштовувала їх на пошук драматичних ситуацій у реальному житті, що в кінцевому варіанті вони і презентували на пітчінгу [2].

Мета статті – систематизувати інформацію щодо пітчінгів, дослідити технологію їх підготовки та можливості матеріалізації в них задуму сценарію культурно-мистецького проєкту.

Методологічна основа розкриття заявленої теми базується на комплексному підході до використання таких методів дослідження як аналіз, синтез, порівняння, що дають можливість системно розглянути парадигматику пітчінгу та його фактологічно-практичну реалізацію у контенті творчого процесу культурно-мистецьких проєктів.

Наукова новизна полягає в уточненні змісту дефініцій та з'ясуванні можливостей впливу пітчінгів на процес реалізації культурно-мистецьких проєктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних положень та висновків щодо технології організації і проведення пітчінгів у культурно-мистецькій сфері, а також при читанні дисциплін мистецького й культурологічного спрямування.

Виклад матеріалу дослідження. Задум – це установка на творчий пошук, вихідне уявлення автора про майбутній культурно-мистецький проєкт, але він не виникає з нічого. Складовими задуму є тема, ідея, матеріал. Вони взаємозалежні, взаємопов'язані, взаємообумовлюють один одного. Заглиблення у тему, ознайомлення з матеріалом, корегування ідеї дає поживу для задуму. Джерелами народження задуму культурно-мистецьких проєктів можуть бути реальні (історичні і сучасні) події, долі і біографії визначних особистостей, їх творча, професійна діяльність, фоно, фото, епістолярні документи, газетні нариси, життєві спостереження, поетичні, пісенні рядки, музичні фрагменти, твори образотворчого мистецтва, крилаті фрази, афоризми, прислів'я тощо.

Існують певні етапи здійснення задуму, звичайно вони залежать від бачення автора, зібраного матеріалу, обізнаності в темі, виборі форми, орієнтації на аудиторію, сценічний майданчик, де буде

відбуватись дія тощо. Так, М. Мельник виокремлює такі етапи здійснення задуму: «пізнання та творча переробка вражень, знань дійсності; виникнення художнього задуму; реалізація задуму, його втілення у твір мистецтва» [10; 14]. Задум може існувати в таких формах як ескіз, етюд, сценарний начерк, сюжетно-композиційний план, лібрето. Його перша матеріалізація може відбуватись у рамках проведення пітчінгу.

Будь-яке нове явище потребує певного періоду термінологічного становлення та набуття сталості, що є характерним для культурно-мистецької сфери, яка є досить динамічною, змінюваною, творчою. Будь який термін це огранність поняття, присутність нових якостей, вимог. Це стосується і заявленої нами теми, тому для подальшого розгляду даного питання необхідно уточнити дефініцію «пітчінг».

Визначення означеного терміну знаходимо як у довідковій літературі, так і публікаціях наукового та прикладного характеру. «Пітчінг (англ. pitch – виставляти на продаж) – презентація кінопроєкту з метою знаходження інвесторів, готових фінансувати цей проєкт» [9]. Більш детально подається сутність терміну у визначенні А. Кліміної: «Пітчінг (від англ. «pitch» – виставляти на продаж) – коротка презентація проєкту, що проводиться у присутності журі, гостей і учасників, який оцінюють потенційні продюсери і інвестори» [4]. Словник підприємця подає наступну інтерпретацію: «Пітч (від англ. pitch – кидок, подача) – коротка структурована презентація проєкту перед потенційними інвесторами» [13]. Автори сходяться на тому, що у пітчінгу поєднується творчість і бізнес.

Пітчінг – це презентація нових оригінальних концепцій культурно-мистецьких ідей, проєктів та надання організаційних і фінансових можливостей їх втілення. Пітчінги бувають сценарні і продюсерські. Вони організуються для письменників, сценаристів, музикантів тощо з метою пошуку продюсера, режисера, студії, видавництва, концертного проєкту (майданчика) тощо.

На важливості пітчінгів наголошують митці, адже це можливість заявити та підписати контракт на продукування свого нового твору, проєкту. Зокрема, у своїх інтерв'ю віртуоз-скрипаль В. Попадюк ділиться досвідом участі у таких атракціях; проєкт фільму «Ворошиловград» (екранізація роману С. Жадана, реж. Я. Лодигін) переможець пітчінгу кінофестивалю в Коттбусі [8]; оператор, режисер, керівник мистецьких програм Д. Тяжлов був учасником пітчінг-форумів Dragon Варшава, Польща; Baltic Sea Forum, Рига, Латвія; Co-Production Meeting у Ляйпцірі, Німеччина; East Silver Market в Їглові, Чехія; Project Market у Вісбадені, Німеччина; TEF Workshop у Тбілісі, Грузія та ін. [16]. Варто зазначити, що пітчінги стають популярними і в Україні.

Конкурсно-змагальна складова пітчінгів спонукає авторів до представлення якісних культурно-мистецьких проєктів, що підсилює їх конкурентоспроможність. А. Чужиков, серед іншого, вводить пітчінг у систему послідовних дій щодо ідентифікації алгоритму комерціалізації телепродукту, наголошуючи, що в межах цієї моделі забезпечується постійне підвищення його якості та зростання когнітивного впливу на телеаудиторію [18; 8].

Організатори пітчінгу виписують ключові дати і алгоритм участі у ньому, а саме: ознайомлення з правилами пітчінгу; дата початку і дедлайн подачі проєктів; оформлення заявки на участь; відбір та оголошення фіналістів туру; презентація й публічний захист перед членами журі, продюсерською колегією, експертами, аудиторією; визначення і виголошення переможців пітчінгу за рішенням журі.

До складу журі пітчінгу у відповідності до галузі можуть входити керівники фондів, гільдій, агенств, творчих спілок, продюсери, режисери, критики, експерти.

Програма пітчінгу носить варіативний характер, але якісний пітч має жорстку структуру і складається з чітких логічних блоків. Час, відведений на представлення проєкту авторами вирішується організаторами: від однієї до 15 хвилин. Максимальний таймент, якщо презентується увесь проєкт, але можуть бути варіації, якщо це, наприклад, сценарна презентація – три хвилини на презентацію задуму твору і три хвилини на запитання від журі, організаторів, присутніх продюсерів, режисерів, видавців у залежності від виду пітчінгу. Але в будь-якому випадку пітч не може тривати понад 15 хвилин. У словнику підприємця подається три види пітчів щодо їх тривалості: elevator pitch (одна хвилина) – сама коротка презентація, що складається з трьох блоків: проблема, вирішення і перспектива монетизації; idea pitch (три хвилини) складається з назви проєкту, проблеми, вирішення, об'єму ринку, бізнес-моделі, команди, висновку і контактів; funding pitch (7 – 10 хвилин) включає всі блоки з idea pitch плюс опис конкурентів, плани, інформацію щодо зробленого і монетизацію [13].

Саме обмеження в часі є позитивним у пітчінгу, адже це спонукає автора дотримуватись тайменту, виділити найголовніше, зацікавивши оточуючих своїм проєктом. Якщо сценарист або автор проєкту не вмє цього робити, то і його сценарії, як правило, не насичені подіями, багатослівні, не динамічні, з уповільненим темпо-ритмом. Визначальним у сценарії є дія, тим більше вона важлива для пітчінгової презентації, адже в ній потрібно закумулювати найголовніші фрагменти заявленого

сценарію або проекту. Тут у нагоді стає володіння проектантом монтажем як творчим методом створення сценарію. Відомий фахівець з пітчінгів Б. Джосс надає перевагу проектам із семи слів [13]. У будь-якому випадку треба вміти висловити суть проекту одним реченням.

Програма пітчінгу може передбачати майстер-класи, практикуми, інтенсивні тренінг-майстерні, тренінги з продюсування, сценарної та режисерської майстерності з метою доопрацювання авторами своїх проектів і в покращеному вигляді представити їх на наступний тур пітчінгу. Організатори можуть пропонувати тематику, героїв-персонажів та інші заданості проекту.

Якщо оголошується пітчінг для сценаристів, як правило, потрібно подати наступні матеріали: заявку (ім'я автора, назва сценарію, жанр, хронометраж, номінацію (короткометражні, повнометражні ігрові, телевізійні фільми, серіали, культурно-мистецькі акції), контакти); біографічну довідку сценариста з фото; структурований синопсис (не більше 5-7 речень – ідея, впізнаване і нове, конфлікт і характеристика персонажів у розвитку, сюжет з його альтернативними факторами); логлайн; технічні умови (місце та час дії, кількість локацій, персонажів, формат та об'єм роботи, ступінь готовності, аудиторія); готовий сценарій [11]; проект реалізації практичного втілення; монетизацію.

Вимоги пітчінгу носять варіативний характер і організатори розробляють їх відповідно до теми та завдань, що потрібно вирішити. Наприклад, пітчінг «Книголав», для якого потрібно придумати і представити дитячого літературного героя та надіслати легенду героя або опис його світу, одну історію або казку, або оповідь із героєм та відео-презентацію свого героя на тему «Чому його мають полюбити?» [19]. За інформацією С. Соколової на одному з кінопітчінгів крім сценарію потрібно було подати кінопроект у сукупності: «режисерське бачення твору, маркетингова стратегія, фестивальна або прокатна історія картини» [12; 10].

Технічні вимоги до авторів проектів: правоволодіння твором (сценарієм, кінопроектом тощо); вік – старші 18 років; вища освіта; досвід роботи в галузі.

Систематизувавши критерії відбору проектів на пітчінгах, зупиняємося на наступних: інноваційність, оригінальність, креативність, конкурентоздатність, потенціал реального втілення, врахування інтересів аудиторії, монетизація, виключні права на проект. Вони, як правило, можуть бути універсальними, їх коректування здійснюється у відповідності до завдань. Важливим для перемоги проекту є процес підготовки до пітчінгу. Він включає: визначення, коректування теми, ідеї; вибір історії, що є основою розповіді, її зрозумілість; вибір стилю, жанру, форми; написання трітменту, що відображає ідею, історію і візуальні рішення.

Зупинимось на визначенні трітменту. Це конструкція, побудова розповіді за законами драматургії, з ідеєю, конфліктом, композицією (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка, фінал) та можливими варіантами розвитку подій. Важливо, щоб перші рядки зацікавили учасників пітчінгу. Трітмент має досить довільну форму, в ньому можна вказувати все, що вважає за потрібне автор проекту (передбачувані актори, концепт-арт, фото локацій) задля підвищення інтересу до нього. Структура трітменту: титульна сторінка; формат: жанр, режисер, сценарист, продюсер; опис історії: логлайн; синопсис; опис персонажів; драматичне питання [20].

Підготувавши всі матеріали для пітчінгу у відповідності до вимог, можна стверджувати, що успіх презентації залежить від трьох складових: візуальний ряд, спітч, відповіді на запитання [7]. Форма подачі проекту на пітчінг може бути різноманітною: візуалізація проекту, відеопрезентація, відео-пітч, трейлер, ілюстрація, поєднання живого слова і відеоілюстрації, живого слова і музичного супроводу, комплекс виразних засобів, театралізовані фрагменти тощо.

Зупинимось на фактологічно-практичній реалізації пітчінгів: «Лабораторія Сценаріїв» Національної спілки кінематографістів України постійно оголошує сценарні пітчінги; вони організовуються на кінофестивалях «Молодість» (Київ), Одеському міжнародному, «Місто мрії» (Рівне); 1+1 Медіа проводить пітчінг ідей для телесеріалів, на один із них авторами було подано майже 600 робіт, за які проголосувало 40.000 українців тільки в перший день [23]; проект The Next Big Thing-2016 організатор пітчінгу кліпів для переможця проекту «Голос країни» [21]; у рамках фестивалю «Де кіно» відбувся музичний пітчінг The Next Big Thing-2016. Українські артисти Jamala, The Hardkiss, Onuka, Kozak System, Pianoбой, Друга ріка, The Maneken, Bahroma, Monatik, Sunsay, ТНМК та PUR: PUR дали можливість кожному охочому зняти відеоісторію на їхні пісні і представити на пітчінгу [22]; пітчінг «КнигоЛав» від 1+1 медіа – це спроба знайти персонажа, якого зрозуміють і полюблять найменші українці [19]; Міжнародний дитячий телевізійний фестиваль «Дитячко» проводить сценарний пітчінг фільмів та телепрограм для дитячої і молодіжної глядацької аудиторії [14]; презентація творчих ідей слухачів кіносценарного курсу від фестивалю Wiz Art у Львові проходила у форматі пітчінгу [2]; у Львові при підтримці FILM.UA Факультет організовано майстер-клас «Успішна презентація кінопроекту для інвесторів», у програмі якого питання щодо сутності,

видів, технології підготовки до участі у пітчінгу [24], що підтверджує потребу у знаннях про це нове явище у вітчизняному просторі.

У культурно-дозвіллевій сфері пітчінги не достатньо використовуються, хоча тут відбуваються прослуховування та відбір колективів, солістів для фестивалів, концертів та інших форм. Саме пітчінги зі своєю сутністю змагальності можуть комплексно забезпечити цей творчий процес. Крім того, для створення таких креативних проектів потрібні сценарії, а формат пітчінгу має потенціал для якісного відбору як ідеї, задуму, так і подальшої його драматургічної та режисерської реалізації. Їх включення до системи послідовних дій сприятиме конкурентоспроможності культурно-мистецьких акцій.

Висновки. Проаналізувавши певний масив теоретичного та практичного матеріалу, можемо констатувати, що найбільш активно пітчінги використовуються у кіно та TV просторі, але їхній потенціал доцільно задіяти і в культурно-дозвіллевій сфері. Ефективність матеріалізації задуму культурно-мистецького проекту залежить від оригінальності ідеї; чіткості уявлення про адресат; професійності і креативності підходу до підготовки трітменту; вміння різносторонньо, енергійно і небагатослівно з перевагою надання візуальних засобів презентувати свій проект; дотримання технічних вимог та тайменту пітчінгу претендентами; вміння комунікувати у ході пітчінгу.

Перспективи подальших досліджень стосуватимуться проблеми використання монтажних прийомів у культурно-мистецьких проектах.

Список використаної літератури

1. **Безгін І. Д.** Мистецтво і ринок : нариси / І. Д. Безгін. – Київ : ВВП «Компас», 2005.
2. **Бондаренко А.** Кінопітчінг у Львові: про що пишуть молоді сценаристи? / А. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://varianty.lviv.ua/28371-kino-pitching-u-lvovi-pro-shcho-pyshut-molodi-stsenarysty>
3. **Брюховецька Л.** Пітчінг, піар. Суєта / Л. Брюховецька // Дзеркало тижня. – 2016. – 25 берез. (№ 11).
4. **Климина А. В.** Альтернативные способы продвижения кинопроекта / А. В. Климина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2012/1932.htm>
5. **Климина А. В.** Кинофестивальный питчинг как способ продвижения кинопроекта и поиска финансирования / А. В. Климина // Вестн. ИНЖЭКОНА. Сер. «Экономика». – 2012. – № 3. – С. 384-386.
6. **Куцова Е. В.** Фортепіанні партити Марка Кармінського: проблема реалізації художнього задуму : автореф. дис... канд. миств. : 17.00.03 / Е. В. Куцова. – Одеса, 2004.
7. **Легранд А.** Команда Witget: Как подготовить идеальный питч / А. Легранд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vc.ru/p/google-tax-on-games#comment375170>.
8. **Мазуренко А.** Екранізація роману С. Жадана перемогла на пітчінгу кінофестивалю в Коттбусі / А. Мазуренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1618092-ekranizatsiya-romanu-s-zhadana-peremogla-na-pitchingu-kinofestivalyu-v-kottbusi>.
9. **Майстер-клас на тему «Пітчінг. Техніки успішного пітчінгу проекту»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/41130/48/lang,ru/>
10. **Мельник М. М.** Театралізований тематичний концерт як синтетичний жанр сценічних мистецтв : автореф. дис. ... канд. миств. : 26.00.01 / М. М. Мельник. – Київ, 2009.
11. **Приймаються заявки на участь у Пітчінгу сценаріїв жанрового кіно** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://screenplay.com.ua/plot/?id=816/>
12. **Соколова С.** Вибір по-європейському / С. Соколова // Культура і життя. – 2011. – № 35.
13. **Соколова А.** Словарь предпринимателя : питч / А. Соколова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.ru/howto/pitch/>
14. **Сценарний пітчінг для дитячих студій України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://veselka.tv/screenwriting-pitching-for-studios.doc/>
15. **Тигипко В.** 7 составляющих успешного питчинга / В. Тигипко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/opinions/1359889-7-sostavlyayushchih-uspeshnogo-pitchinga/>
16. **Тяжлов Д.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrkino.com.ua/people/?Id=117>
17. **Український кінопроект нагородили на «Берлінале»** // Кіно-театр. – 2016. – № 3 (125). – С. 35.
18. **Чужиков А. В.** Міжнародна комерціалізація телепродуктів на медіа ринку ЄС : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.02 / А. В. Чужиков. – Київ, 2014. – 24 с.
19. **Шукаємо нових героїв** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://media.1plus1.ua/pitching/>
20. **Як зробити хороший трітмент** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sv12.production.com/yak-zrobiti-khoroshiy-tritment/>
21. **The Next Big Thing-2016: Музыка твоими очима** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pitching.dekino.com.ua/>
22. <http://detector.media/infospace/article/115574/2016-05-30-startuvav-priiom-robit-na-muzichnii-pitching-the-next-big-thing-2016/>
23. http://mmr.ua/show/30_iz_595_predlozhennyh_na_pitching_idey_serialov_vyshli_v_polufinal
24. <http://film.ua/ru/news/1505>

References

1. *Bezghin I. D.* Mystetstvo i rynek : narysy / I. D. Bezghin. – K. : VVP «Kompas», 2005.
2. *Bondarenko A.* Kinopitchynh u Lvovi: pro shcho pyshut molodi stsenarysty? / A. Bondarenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://varianty.lviv.ua/28371-kino-pitchynh-u-lvovi-pro-shcho-pyshut-molodi-stsenarysty/>
3. *Briukhovetska L.* Pitchynh, piar. Suieta / L. Briukhovetska // Dzerkalo tyzhnia. – 2016. – 25 berez. (№ 11) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://gazeta.dt.ua/CULTURE/pitching-piar-suyeta-.html>
4. *Klymyna A. V.* Alternatyvnye sposoby prodvyzheniya kynoproekta / A. V. Klymyna [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.be5.biz/ekonomika/1r2012/1932.htm>
5. *Klymyna A. V.* Kynofestyvalnyi pytchynh kak sposob prodvyzheniya kynoproekta y poyska fynansyrovaniya / A. V. Klymyna // Vestn. YNZhEKONA. Ser. Ekonomika. – 2012. – № 3. – S. 384-386.
6. *Kushchova E. V.* Fortepianni partyty Marka Karminskoho: problema realizatsii khudozhnoho zadumu : avtoref. dys. ...kand. mystetstvovnavstva : 17.00.03 / E. V. Kushchova. – Odesa, 2004.
7. *Lehrand A.* Komanda Witget: Kak podhotovyt ydealnyi pytch / A. Lehrand [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://vc.ru/p/google-tax-on-games#comment375170>
8. *Mazurenko A.* Ekranizatsiia romanu S. Zhadana peremohla na pitchynhu kinofestyvaliu v Kottbusi / A. Mazurenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1618092-ekranizatsiya-romanu-s-zhadana-peremogla-na-pitchingu-kinofestyvaliu-v-kottbusi>
9. *Maister-klas na temu «Pitchynh. Tekhniky uspishnoho pitchynhu proektu»* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/41130/48/lang,ru/>
10. *Melnyk M. M.* Teatralizovanyi tematychnyi kontsert yak syntetychnyi zhanr stsenichnykh mystetstv : avtoref. dys. ... kand. mystetstvovnavstva : 26.00.01 / M. M. Melnyk. – K., 2009.
11. *Prymaiutsia zaiavky na uchast u Pitchynhu stsenariiv zhanrovoho kino* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://screenplay.com.ua/plot/?id=816>.
12. *Sokolova S.* Vybir po-yevropeiskomu / S. Sokolova // Kultura i zhyttia. – 2011. – № 35.
13. *Sokolova A.* Slovar predprynimatelia: pytch / A. Sokolova [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://rb.ru/howto/pitch/>
14. *Stsenarnyi pitchynh dlia dytiachykh studii Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://veselka.tv/screenwriting-pitching-for-studios.doc/>
15. *Tyhytko V.* 7 sostavliaiushchykh uspeshnoho pytchynha / V. Tyhytko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://forbes.net.ua/opinions/1359889-7-sostavlyayushchih-uspeshnogo-pitchinga>
16. *Tiazhlov D.* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrkino.com.ua/people/?id=117>
17. *Ukrainskyi kinoproekt nahorodyly na «Berlinale»* // Kino-teatr. – 2016. – №3 (125). – S. 35.
18. *Chuzhykov A. V.* Mizhnarodna komertsializatsiia teleproduktiv na media rynku YeS : avtoref. dys. ... kand. ekonom. nauk : 08.00.02 / A. V. Chuzhykov ; DVNZ «Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana». – K., 2014. – 24 s.
19. *Shukaiemo novykh heroiv* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://media.1plus1.ua/pitching/>
20. *Iak zrobyty khoroshyi tritment* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://sv12production.com/yak-zrobiti-khoroshyi-tritment/>
21. *The Next Big Thing-2016: Muzyka tvoimy ochyma* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://pitching.dekino.com.ua/>
22. <http://detector.media/infospace/article/115574/2016-05-30-startuvav-priiom-robot-na-muzichnii-pitching-the-next-big-thing-2016/>
23. http://mmr.ua/show/30_iz_595_predlozhennyh_na_pitching_idey_serialov_vyshli_v_polufinal
24. <http://film.ua/ru/news/1505>

**МАТЕРИАЛИЗАЦИЯ ЗАМЫСЛА КУЛЬТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОЕКТА
В УСЛОВИЯХ ПИТЧИНГА**

Морозова Ольга Владимировна, КЗ «Ривненский областной краеведческий музей» Рівненского обласного совета, г. Ривне;

Морозова Татьяна Петровна, доцент, Ривненский центр повышения квалификации и переподготовки работников культуры Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств, г. Ривне

В научном разыскании осуществлен комплексный подход к использованию таких методов исследования, как анализ, синтез, сравнение. Систематизирована информация относительно сущности питчингов, технологии их подготовки и проведения. Проанализированы их потенциальные возможности в содействии реализации замыслов творческих проектов и выявления их конкурентоспособности на культурно-художественном рынке. Приведены примеры фактологически-практической реализации питчингов в Украине.

Ключевые слова: замысел, сценарий, культурно-художественный проект, питчинг, тритмент.

MATERIALIZATION OF IDEA OF CULTURAL AND ART PROJECT IN THE CONDITIONS OF PITCHING

Morozova Olga, Communal institution «Rivne museum of regional studies» of Rivne regional soviet, Rivne;
Morozova Tatiana, associate professor, Rivne center of in-plant training and retraining of workers of culture of the National academy of leading shots of culture and arts, Rivne

In scientific work the complex going is carried out near the use of such methods of research, as an analysis, synthesis, comparison. Information is systematized on essence of pitching, technology of it's preparation and lead through. Potential possibilities of pitching in an assistance of realization of intentions of creative projects and exposure of their competitiveness at the cultural and art market. Examples of factual and practical implementation of pitching in Ukraine are shown.

Key words: idea, scenario, cultural and art project, pitching, treatment.

UDK 791

MATERIALIZATION OF IDEA OF CULTURAL AND ART PROJECT IN THE CONDITIONS OF PITCHING

Morozova Olga, Communal institution «Rivne museum of regional studies» of Rivne regional soviet, Rivne;
Morozova Tatiana, associate professor, Rivne center of in-plant training and retraining of workers of culture of the National academy of leading shots of culture and arts, Rivne

The purpose of the article – organize information on pitching, explore the technology of it's preparation and the possibility of materializing of idea of scenario of cultural and artistic project in it.

The methodological basis of the disclosure of stated theme is based on an integrated approach of using of such research methods as analysis, synthesis, comparison, enabling systematic review paradigmatics pitching content in the creative process of cultural and artistic projects.

Results. Systematic information about the nature of pitching, technologies of their preparation and conduct. It's potential in promoting the implementation of plans of creative projects and identify their competitiveness in the cultural and artistic market is analyzed. Examples of evidence-practical implementation of pitching in Ukraine are shown.

Scientific innovation consists in clarifying of content of the definitions and clarifying the opportunity of pitching to influence the process of implementation of cultural projects.

Conclusions. The effectiveness of materializing of the scenario idea of cultural and artistic project depends on originality of ideas; definition picture of the recipient; professionalism and creativity of approach to treatment preparation; ability to present the project scalene, vigorously and unvolubly with advantage of grant of visual facilities; compliance with technical requirements and timing of pitching by candidates; ability to communicate during pitching.

Practical significance of the obtained results consists in the use of theoretical provisions and conclusions regarding the technology of organization and holding of pitching in the cultural-artistic field, and when reading artistic and cultural disciplines.

Prospects of further researches will concern the problem of the use of Assembly techniques in the scenarios of cultural and artistic projects.

Key words: idea, scenario, cultural and artistic project, pitching, treatment.

Надійшла до редакції 26.11.2016 р.

УДК 168.522

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Карпова Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук,
професор кафедри культурно-дозвілєвої діяльності,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
lkarпова@voliacable.com

Йдеться про сутність комунікативного аспекту художньої культури в контексті спілкування з мистецтвом, яке за своєю природою має здатність об'єднувати суспільство, створювати емоційно-психологічну спільність, спроможність до співпереживання, схиляючи людину до взаєморозуміння і милосердя щодо інших людей.

Ключові слова: культура, комунікація, міжнародна практика, художня культура, спілкування, мистецтво.

Постановка проблеми. Головним каталізатором ціннісної перевірки художньої практики є спілкування, комунікація. Одночасно активна практика художньої культури сприяє збагаченню спілкування, надаючи людині розмаїття різних засобів і форм міжкультурної комунікації. Мистецтво дивовижним чином розширює можливості спілкування, закладаючи у нього потреби людини у незалежності від реальних умов повсякденного життя й переборенні часової і просторової обмеженості. Ті ж завдання закладені в основі процесу міжкультурної комунікації.

Огляд останніх досліджень. Комунікативному аспектові художньої культури українські вчені присвятили чимало своїх розробок: С. Барабаш, В. Іванов, В. Козловський, Є. Бистрицький й ін. (комунікативний компонент художнього образу світу), О. Біличенко, В. Гоян, З. Кайс, О. Кагановська, О. Лапко, Е. Огар, І. Хоменко, Е. Шестакова, О. Щербатюк та ін. (комунікаційні аспекти мистецьких жанрів художньої культури), Г. Беррі, М. Маниковська, В. Черникова (філософські теорії художньої комунікації ХХ ст.) тощо. В основі вищезазначених праць висвітлення інтегративного пізнання художньої практики крізь досвід міжнародної комунікації, роль індивідуальної свідомості у конструюванні моделей художніх образів, реконструкція цілісної картини еволюції світової художньої практики. Проте окремі важливі проблеми, які б надавали цілісну аналітичну картину феномену комунікації в художній культурі, її засад, спрямовані на інтерпретацію її як сутності взагалі, обминули увагу вчених.

Тому метою *представленої статті* є розширення уявлення про особливості комунікативного аспекту художньої культури у контексті спілкування з мистецтвом.

Виклад матеріалу дослідження. Визнання факту існування культурного розмаїття, значних відмінностей між культурними практиками різних народів, історичних епох та цивілізацій є необхідною передмовою та вихідною основою процесів міжкультурної комунікації. Іншою необхідною їх умовою є визнання самої можливості співставлення тих чи інших культурних показників, їх варіативних модифікацій між собою, тобто надання їм характеру субвідмінностей в межах якогось загального контексту. Очевидно, що різноманітні концептуальні трактування феномена культури, її структури і закономірностей розвитку передумовлюють і розходження в оцінці можливостей міжкультурної комунікації.

Розмаїття суспільних та міжкультурних зв'язків дозволяють здійснюватись процесу спілкування з репрезентантами естетичних ідей різних часів. Естетичне переживання художнього твору надає йому актуального звучання незалежно від часу його створення. Художнє спілкування припускає включення людини у конкретне вибране нею суспільне об'єднання (культурне, соціально-історичне тощо), проявляючи при цьому певну індивідуально-особистісну участь, інтерес до конкретної культурної традиції. Так відбувається єднання етносу з наслідуванням поколінь усередені його, розвиток світової культурно-історичної динаміки, що складає актуальне питання для вітчизняної сучасної культури.

Мистецтво, естетика мають здатність інтегрувати суспільство, вирощують емоційно-психологічну спільність (зокрема, специфічні особливості психології нації, окремих соціальних груп, етнічних спільнот формуються й у чималому стають похідними завдяки спілкуванню людини з мистецтвом). Художній образ є формуючим у сутнісній характеристиці людини. Культурні комунікації цим і відрізняються від повсякденного інтимно-особистісного контактування, яке не піднімається до загальнозначимого.

Нормативність естетичного в художньому образі визначає вимоги, головним чином, до умов досягнення його гармонічності (тобто вимоги до контрасту й рівноваги та їх єдності), яка виступає своєрідною «літєйною формою» або «матрицею», за якою будують художній образ як певну світоглядну модель [1; 142]. Варіація повноти та спільності нормативів призводить до ієрархії художніх моделей за ступенем спільності – індивідуальні, групові (елітарні) й загальнозначимі (масові). Подібна ієрархія породжує відповідно ієрархію творчого й інтерпретаційного методів, у результаті чого виникає ієрархія стилів і смаків, направлень та світовідчужань [1; 465].

При уявленні структури комунікативного процесу у вигляді комплексу взаємного впливу каналів у процесі трансляції інформаційного повідомлення, можна звернути увагу на присутність культурного каналу тією або іншою мірою у всіх інших способах передавання. Це пояснюється тим, що будь-яка діяльність людини являє собою, по суті, культурний феномен, природа якого започаткована людською сутністю та способами її об'єктивування. Отже, модальність, зокрема, мистецьких виявів з її розмаїттям інституціональних та рольових ознак, безпосередньо пов'язана із способом діяльності, який лежить у самих засадах процесу художнього пізнання світу, тобто специфічного аспекту його освоєння. Ґрунтуючись на цьому положенні, правомірно розглядати культурну діяльність як суспільно вироблений протягом тривалого часу спосіб пізнання оточуючого світу через відчуття та переживання, які є виразом духовної присутності людини у відтворених нею культурних формах навколишнього

середовища. У процесі людського індивідуального або групового спілкування виокремлюються дві його площини – повідомлювальна, суто інформаційна, та залучувальна, що сприяє залученню до конкретної діяльності або певної системи соціальних цінностей, визначеного способу життя й ін.

Глобальна взаємодія культур виявляє ефективність їхніх комунікативних механізмів яскравіше, ніж суто матеріальне виробництво, доставши останнім часом найменування «культурного глобалізму». Слід зазначити, що у глобальному процесі взаємодії світових культур причину домінування одних культурних систем й витіснення інших вчені бачать у впливові економічних факторів. Проте варто враховувати й цілком органічне прагнення особистості до пізнання «чужих» практик, запозичення їхніх елементів, які уявляються привабливішими, такими, що уможливають повніше відчуття та проявити себе як суспільна істота. Адже духовний й інтелектуальний розвиток людини у смислі збільшення інтенсивності «інноваційного простору» припускає переміщення суб'єкта пізнання на місце «іншого», що уможливорює встановлення більш високого рівня етичних відносин із ним [2; 32-33]. По суті, з цього погляду культурна діяльність людини тлумачиться як прагнення особистості до самоідентифікації у всесвіті внутрішнього буття у поєднанні із впливами певних культурно-історичних традицій.

Культурний глобалізм є, безперечно, феноменом тієї ж самої природи, що і глобалізм економічний. І не дивно, що ісламський світ закономірно чинить активний масовий опір культурній глобалізації, зокрема, через воєнну кампанію США проти республіки Ірак почастишали ситуації свідомого остракізму щодо не лише американських споживчих продуктів, а й масової кінопродукції Голлівуду, інших відомих ознак «культури янкі». Спостерігаються різні ставлення до культурної глобалізації, проте незалежно від будь-якого ставлення глобалізація в культурі є реальністю, набираючи дедалі найрізноманітніших проявів. А інтегративні тенденції, присутні в різних культурах, завжди зумовлюють у кінцевому рахунку їх появу на вищому щаблі культурно-історичного розвитку. Зокрема, найрозвинутіші стародавні цивілізації розбудовувалися, зазвичай, у місцях перехрестя торговельних шляхів, причому видатні культурні здобутки розносилися світом торговцями, прочанами, мандрівниками й, нарешті, – завойовниками.

Сучасні стосунки між суспільствами та окремими людьми базуються, перш за все, на взаємовпливові культурних цінностей, їхній взаємодії. Процеси комунікації активно сприяють мобільності ідей у мистецькому просторі не лише художніх, а й будь-яких інших, втілюватись у думках та діяльності інших людей, стимулюючи потребу у нових знаннях, навичках, образах. Адже успішне оволодіння культурною практикою інших, чужими знаннями ефективніше об'єктивується в образному, багатоаспектному сприйнятті оточуючої дійсності.

Сьогодні мистецтво пов'язується із застосуванням нових технологій та нових медіа, що передбачають комп'ютерні засоби художньої комунікації, розкриваючи зовсім інші відносини у традиційному ланцюгу «художник-твір-глядач». Проте зауважимо, що Інтернет й інші найсучасніші комунікаційні технології не спроможні замінити живого взаємного спілкування, безпосереднього відчуття нових ідей, нових умов життя, емоційних переживань при опануванні ними. Що ж до міжкультурного спілкування через туризм, то слід зазначити, що туристичні подорожі, як правило, повністю змінюють свідомість людини, активізують її здатність відчувати нове, пробуджують її творчі здібності. У минулому подорожі марно вважалися одним з ефективних лікувальних засобів. Наше ж сьогодення туристичну галузь, при використанні її широких потенцій, вважає здатною суттєво гуманізувати усі сфери українського суспільства, відкрити шлях до активнішої розбудови по-справжньому демократичної, соціально та культурно орієнтованої української держави, наблизитись до змісту європейського ідеалу «особистості, що пізнає», яка «відкрита усім вітрам» й стурбована не тим, щоб залишитися душевно й інтелектуально незайманою, а тим, як найцікавіше та з великою користю для спільноти прожити час, наданий їй природою.

Яскравим історичним прикладом втілення цього культурного досвіду є, без сумніву, діяльність допитливого венеціанця М. Поло, який 17 років служив «правою рукою» монгольського правителя Північного Китаю Хубілай-хана. Попри те, що самому Х. Колумбу прийшлося діяти в іншому цивілізованому оточенні та підкорятися його жорстоким вимогам, він залишався, перш за все, видатним дослідником і відважним першопрохідцем у відкритті досі не відомих водних просторів та земель. Невгамовна потреба у пізнанні, бажанні «осягнути неосяжне», намаганні зазирнути за горизонт, нехтуючи перешкодами та навіть ризикуючи життям, – саме такі зрозумілі людські якості, маючи у своїй основі справжню шляхетну духовність, зумовили появу туризму як естетично-цивілізаційного феномену. Той факт, що міжнародні туристичні подорожі зараз стають усе доступнішими для широких верств населення і в Україні також, є свідченням поступового, хоч і не завжди послідовного, наближення людства до нової форми художньої комунікації.

Обмін культурними та мистецькими досягненнями сприяє розширенню сфери спілкування. Завдяки їм у розгортання комунікативного процесу вводяться елементи свободи та універсальності. Такі ж завдання закладені в основі перебігу процесів кроскультурних комунікацій, характер яких детермінується використанням методу порівняльного аналізу при умові упізнання загального та особливого в культурі. В основі утворення подібних процесів міститься як порівняльний сегментарно-профільний (cross-sectional) аналіз, коли співставлення культурних характеристик має місце в одному часовому інтервалі, так і міжчасовий (cross-time) аналіз, коли співставлення культурних показників відбувається з урахуванням їх часових динамічних властивостей [3]. Культурне розмаїття й істотні відмінності у культурах різних народів й історичних епох є необхідною передумовою та основою процесів кроскультурних комунікацій у просторі художньої культури. З процесами кроскультурних комунікацій пов'язано виникнення різноманітних теорій культурно-психологічної спрямованості на їх відповідність різним художньо-культурним практикам [4; 20-24].

У залежності від об'єкта й масштабу художньо-комунікаційних меж диференціюють декілька основних видів порівняльних характеристик: зіставлення країн (cross-country), ознаки яких у певному сенсі ототожнюються з міждержавними ознаками (cross-national), міжсоціальними (cross-societal), ознаками міжкультурними (cross-cultural) та макросоціальними й глобальними [2; 22]. Глобальні порівняння практикуються на максимальній кількості культур. Як приклад таких порівнянь можна навести картотеку Human Relations Area File, де представлені у закодованому вигляді наукові доповіді про понад 500 культур, а Cross-Polity-Survey належить до порівнянь культурно-політичної сфери.

Сучасні обговорення специфіки функціонування кроскультурних комунікацій концентрують увагу на популярності субкультурних порівнянь, коли у межах тієї або іншої культури змінені підсистеми стають більш відмінними, у порівнянні з культурами, зіставленими у межах різних цивілізаційних суспільств. За цільовою спрямованістю розрізняють наступні види кроскультурних комунікацій: предметом безпосереднього інтересу є представлений соціокультурний простір, а порівняння ж являє собою лише технічний інструмент у виявленні специфічних ознак вибраного об'єкта; зіставні культури виступають у вигляді контексту комунікацій, орієнтованих на виявлення, перевіряння та обґрунтування всезагальних ознак певної культурної характеристики; порівняльні культурні характеристики являють одиниці аналізу у дослідженні цілісної соціальної системи; транснаціональний характер комунікацій, коли конкретні культури розглядаються в якості елементів всеохоплюючої цілісної системи.

У вивченні процесів кроскультурних комунікацій увага зосереджується на пошук інваріантів, загальної основи різних за формами художньо-культурних просторів або історичних епох, принципів нетотожностей, а також виявлення неможливості порівняння різних художніх культур; збереження осередків художньої самобутності при зростаючій однорідності.

Кроскультурне спілкування у художньому просторі культури надає людям можливість обмінюватися художньо-культурними змістами, смислами. Художня культура першою руйнує хибні ставлення одного народу до іншого. Ідеологічні протистояння, соціальний антагонізм не завадили успішному спілкуванню між народами. Мистецтво сприяє формуванню специфічної сфери кроскультурної комунікації, яка характеризується, з одного боку, спілкуванням через мистецький образ, а з другого, емоційне переживання подій є безпосередньо-практичним за характером. Останнє закріплює у структурі особистості спроможність до співпереживання, схиляє людину до взаєморозуміння і милосердя щодо інших людей.

Кроскультурні комунікації у художньому просторі культури (мистецтві, художній творчості) духовно збагачують і зміцнюють суспільство, об'єднуючи його відчуттям емоційно-психологічної спільності. Зокрема, культурно-комунікативні впливи культурних традицій сприяють формуванню особливостей національної психології, психології соціальної групи, специфічних ознак етнічної спільноти. Причому досвід емоційно-художнього спілкування гуманізує також суспільні відносини, створюючи умови не лише для успішного індивідуалізованого спілкування, але й до міжкультурних зв'язків через емоційне пізнання іншої людини у контексті вже сформованої практики емоційно-художнього спілкування, яка ґрунтується на досвіді засвоєння культурних традицій.

Висновки. Отже, простір конкретної культури має такі форми, в яких комунікативну специфічність природно розглядають в якості визначальної характеристики. Маються на увазі результати різних трансформацій у системі певної культури, які призводять до формування нової комунікативної практики. Емоційний обмін художньо-культурними змістами розсовує межі досвіду окремої людини через ознайомлення з емоційно-психологічною практикою інших спільнот, спроможність до співпереживання, схиляючи людину до взаєморозуміння і милосердя щодо представників іншої культури. До того ж зазначений новий комунікативний досвід міжнародної практики художньої культури сприяє реалізації нових потреб індивіда не лише естетичних, а й звичайних, проте пов'язаних лише зі сферою мистецтва.

Становлення та подальше формування нового у системі української культури міжнародного художнього досвіду (наприклад, туризму) визначає суттєву роль трансформаційних перетворень у загальних основах художньої практики і відповідних їй комунікаційних систем. У зв'язку з тим перспективним дослідженням бачиться проблема гуманізації комунікативних традицій в художній практиці України.

Список використаної літератури

1. *Бранский В. П.* Искусство и философия: Роль философии в формировании и восприятии художественного произведения: на примере истории живописи / В. П. Бранский. – Калининград : Янтарный сказ, 1999. – 704 с.
2. *Культура и развитие человека* : Очерк филос.-методол. пробл. / [В. П. Иванов, В. П. Козловский, Е. К. Быстрицкий и др.; Отв. ред. В. П. Иванов]; АН УССР, Ин-т философии. – Киев : Наук. думка, 1989. – 319 [1] с.
3. *Barry, Herbert, Schlegel, Alice.* Cross-cultural samples and codes / H. Barry, A. Schlegel. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press in cooperation with Ethnology, 1930 / This book is out of print 1980. – 458 pp.
4. *Handbook of Cross-Cultural Human Development* / by Ruth H Munroe (Editor), Robert L Munroe (Editor), Beatrice B Whiting (Editor). – N. Y. L. : Garland STMP Press. 1980. – 900 pp.

References

1. *Branskij V. P.* Iskustvo s filosofiya: Rol' filosofii v formirivanii i vospriyatii hudozhestvennogo proizvyedyeniya na primyerye istorii zhivopisi / V. P. Branskij. – Kaliningrad: Yantarnyj skaz, 1999, – 704 s.
2. *Kul'tura I razvitiye chelovyeka* : Ocherk filos.-myetodol. probl. / [V. P. Svanov, V. P. Kozlovskij, Ye. K. Bystrickij I dr.; Otv. red. V. P. Ivanov]; AN USSR, In-t filosofii. – Kiyev : Nauk. dumka, 1989. – 319, [1] s.
3. *Barry, Herbert, Schlegel, Alice.* Cross-cultural samples and codes / H. Barry, A. Schlegel. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press in cooperation with Ethnology, 1930 / This book is out of print 1980. – 458 pp.
4. *Handbook of Cross-Cultural Human Development* / by Ruth H Munroe (Editor), Robert L Munroe (Editor), Beatrice B Whiting (Editor). – N. Y.. L.: Garland STMP Press. 1980. – 900 pp.

КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Карпова Людмила Александровна, кандидат педагогических наук,
профессор кафедры культурно-досуговой деятельности,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

В статье идет речь о сущности коммуникативного аспекта художественной культуры в контексте общения с искусством, которое по своей природе обладает важной способностью объединять общество, создавать специфическую эмоционально-психологическую общность, способность к сопереживанию, склоняя человека к взаимопониманию и милосердию в отношении других людей.

Ключевые слова: культура, коммуникация, международная практика, художественная культура, общение, искусство.

COMMUNICATIVE ASPECT OF THE INTERNATIONAL PRACTICE OF THE ART CULTURE

Karpova Ludmila, cand. of the ped. science,
professor of the Chair of the cultural and leisure activities
of the Kyiv National University of the Culture and Arts

The article describes the essence of the communicative aspects of the art culture in the context of the dialogue with the art, which by its nature has the ability to unite the society, to create the emotional and psychological community, the empathy, declining the human to understand and to be merciful toward others. The main catalyser for the value checks of the artistic practice is the communication. At the same time the active practice of the art culture contributes to the enrichment of communication, giving a person a variety of the different means and forms of the intercultural communication. The arts broadens the scope of the communication by introducing into it the elements of the freedom (regardless of the actual circumstances of the life) and of the everyday needs and flexibility (overcome the limitations of the time and space). These problems are at the heart of the intercultural communication processes.

In the space of a certain specific cultural world there are forms for which the communicative specificity is dominant, and in the fact – a defining characteristic of their nature. We are dealing simultaneously with the effects of the changes in the system of the culture and the creation of the preconditions for the formation of a new communication experience. Empathy in the field of the art pushes the boundaries of the individual experience through the observation of the experiences of others, as well as the experience allows us to bring to the art the desire of the person (both aesthetic and ordinary, unfulfilled outside the sphere of the art. Emphasizing the formation of a new for the Ukrainian culture system kind of the art experience, we focus a substantial transformation of the general cultural situation, as well as the corresponding communication systems.

Key words: culture, communication, international experience, art culture, communication, art.

UDK 168.522

COMMUNICATIVE ASPECT OF THE INTERNATIONAL PRACTICE OF THE ART CULTURE

Karpova Ludmila, cand. of the ped. science,
professor of the Chair of the cultural and leisure activities
of the Kyiv National University of the Culture and Arts

The article describes the essence of the communicative aspects of the art culture in the context of the dialogue with the art, which by its nature has the ability to unite the society, to create the emotional and psychological community, the empathy, declining the human to understand and to be merciful toward others.

The main catalyser for the value checks of the artistic practice is the communication. At the same time the active practice of the art culture contributes to the enrichment of communication, giving a person a variety of the different means and forms of the intercultural communication. The arts broadens the scope of the communication by introducing into it the elements of the freedom (regardless of the actual circumstances of the life) and of the everyday needs and flexibility (overcome the limitations of the time and space). These problems are at the heart of the intercultural communication processes.

In the space of a certain specific cultural world there are forms for which the communicative specificity is dominant, and in the fact - a defining characteristic of their nature. We are dealing simultaneously with the effects of the changes in the system of the culture and the creation of the preconditions for the formation of a new communication experience. Empathy in the field of the art pushes the boundaries of the individual experience through the observation of the experiences of others, as well as the experience allows us to bring to the art the desire of the person (both aesthetic and ordinary, unfulfilled outside the sphere of the art. Emphasizing the formation of a new for the Ukrainian culture system kind of the art experience (f.e. tourism), we focus a substantial transformation of the general cultural situation, as well as the corresponding communication systems.

The aim of this article is to expand epy understanding of the features of the communicative aspect of the art culture in the context of the communication arts.

Research methodology. The basis of the study defines the methods of the translating of the art objects and methods of the constructing of the artistic reality, method of the comparative analysis.

Novelty is contained in the introducing of the new materials in the cultural history and cultural studies in this problem. The attempt is made to extend the information about the nature of the communicative aspect of the art culture in the context of the art of the communication.

The practical significance. The results of the scientific research can be used in the publications in the theory and history of the culture, cultural studies in the communication, history of the art.

Key words: culture, communication, international experience, art culture, communication, art, cultural practice.

Надійшла до редакції 5.10.2016 р.

**Розділ III. КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО.
КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНИХ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ**

**Part III. CULTURE AND SOCIETY.
CULTURE OF PROFESSIONAL SPHERE OF ACTIVITY**

УДК 111.852

**СЕМІОТИКА УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО АВАНГАРДУ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ О.БОГОМАЗОВА І ХУДОЖНИКІВ «КРАКІВСЬКОЇ ГРУПИ»)**

Личковах Володимир Анатолійович, доктор філософських наук,
професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ
volodymyr.lychkovakh@ukr.net, fatv@mail.ru

Розглядається філософсько-естетичний і культурологічний контекст становлення українського та польського авангарду першої третини ХХ ст. Розкривається суть і значення основоположних ідей львівсько-варшавської філософської школи для зародження авангардистської образності, гомологічного розуміння проблем семіозису, знака і значення в українському та польському кубізмі, футуризмі, абстракціонізмі, супрематизмі, «формізмі» тощо. Семіотичні особливості українського та польського авангарду виявляються на прикладі творчості О. Богомазова і художників «Краківської школи».

Ключові слова: діалог культур «Україна – Польща», український та польський авангард, семіотика, знак, значення, інтерпретація, Львівсько-Варшавська філософська школа, О. Богомазов, «Краківська група».

Постановка проблеми. Звернення до проблем семіотики, дискурсу знаку і значення було симптоматичним не лише для філософії, психології й логіки першої третини ХХ ст. (зокрема брентанізму як підґрунтя Львівсько-Варшавської школи), а й для естетики і мистецтва авангарду, які створювали нову семіосферу модерного суспільства доби «перцептивної революції» 1905-1915 рр. (В. Вульф).

Пан-європейський мистецький семіозис захопив також український і польський авангард, які гомологічно з філософією та естетикою неопозитивізму, прагматизму, феноменології, інтуїтивізму виробляли художню образність кубізму, футуризму, кубофутуризму, абстракціонізму тощо. Знаходячись в одному світоглядно-естетичному середовищі з семантичною філософією мистецтва, українські та польські авангардисти (хто свідомо, а хто і позасвідомо) впроваджували семіотичні ідеї «цайтгайсту» у свою образотворчість – від символізму та експресіонізму до дадаїзму і безпредметного мистецтва. Багато хто з авангардистів і самі були теоретиками нової образотворчості, обґрунтовуючи свої творчі ідеї в маніфестах, публіцистиці, наукових трактатах (напр., К. Малевич, якого вважають представником як українського, так і польського авангарду одночасно).

У зв'язку з цим і виникає проблема гомологічного зв'язку семіосфери авангарду з деякими ідеями Львівсько-Варшавської філософської школи, нечутного «діалога» українських та польських авангардистів у сфері нового художнього мислення, нової чуттєвості, нової образності. Світоглядно-філософські, естетичні, художні паралелі, «досягнення і ризику» (Ст. Моравський) авангардних митців України та Польщі першої третини ХХ ст. набувають актуальності у сучасний період відродження традиційного діалогу культур на слов'янських теренах від Вісли до Дніпра, від Варшави до Києва, а посеред них – Львова [8].

Огляд досліджень і публікацій. Довший час естетична самосвідомість вітчизняної нон-класики була відомою тільки досить вузькому колу фахівців і шанувальників неklasичного мистецтва. Лише наприкінці ХХ – першій декаді ХХІ ст. в Україні розгортаються дослідження суті, історії та соціально-естетичного значення авангарду в роботах мистецтвознавців, естетиків, культурологів: Л. Левчук, О. Оніщенко, Д. Горбачова, О. Петрової, О. Сидора-Гібелінди, О. Федорука, Л. Канішиної, М. Каранди, Г. Рудик, М. Криволапова, О. Тарасенко, Г. Складенко, О. Титаренка, О. Осьмак, Р. Ткаченко, О. Майданець, О. Щокіної, В. Вовкуна, В. Тузова, Г. Меднікової, автора цих рядків та ін. Всі вони так чи інакше спиралися на перші праці з історії українського авангарду, які з'явилися в діаспорі: А. Накова, М. Бутовича, А. Оленської-Петришин, О. Флакера, Н. Лобанова-Ростовського, Ж.-К. Маркаде, О. Ільницького, М. Мудрак, М. Шкандрія. Першим нон-фігуративним твором українського авангарду вважається малюнок В. Кандинського на обкладинці каталогу виставки «Салон Іздебського в Одесі» (1910 р.), а першою теоретичною згадкою про український авангард із введенням відповідного

поняття є розвідка А. Накова для виставки «Tatlin's dream» в Лондоні» (1973 р.). Друге дихання естетика українського авангарду набула завдяки ідейній кризі соцреалізму, відродженню інтересу до історії, традицій та новітніх форм української етнокультури [3].

Естетика і мистецькі виміри польського авангарду найдетальніше розглянуті в роботах відомого українського мистецтвознавця О. Федорука, зокрема в його монографії «Перетин знаку» [6] і відповідних статтях в українському культурологічному альманасі «Хроніка – 2000» [8]. Також звертаються до естетичних ідей польського авангарду черкаський естетик К. Братко і рівненська дослідниця К. Шевчук. У Польщі естетичні і мистецтвознавчі проблеми авангардизму досліджують А. Бушко, Б. Дземідок, Р. Ингарден, П. Краковський, А. Кучинська, І. Люба, Л. Міроха, С. Моравський, М. Порембський, Ю. Пшибось, П. Рипсон, Я. Фазан, П. Фреус, А. Щепанська, С. Яворський, К. Яніцка [10].

Проблеми семіотики у філософсько-естетичному та мистецтвознавчому аспектах представлені у роботах класиків семантичної філософії мистецтва: Е. Касіра, А. Вайтхеда, С. Лангер, А. Річардса, Б. Кроче, Р. Колінгвуда, Ч. Пірса, Ч. Морріса й ін. У сучасній естетиці, культурології та «лінгвоестетиці» семіосферу мистецтва розглядають О. Афоніна, Є. Басін, П. Дениско, Л. Богата, Є. Дніпровська, О. Кирилюк, Є. Кміта, А. Кравченко, М. Лотман та його школа, Я. Мукаржовський, Б. Парахонський, С. Повторева, А. Понче, О. Тарасенко, В. Фещенко і О. Коваль, Я. Ядацкі і ін. Їхні праці розкривають найрізноманітніші питання природи знаку, символу, коду і кодування в мистецтві, семіосферу культури і художньої творчості, знаково-символічні виміри окремих видів мистецтв і художніх творів. Але досліджень, присвячених саме семіотиці українського і польського авангарду, практично, немає, хіба що окремі естетико-семіотичні ідеї можна відшукати у теоретичних розвідках самих митців-авангардистів (напр., О. Богомазов в Україні) або кураторів авангардного мистецтва (напр., Тадеуш Пайпер у Польщі).

Тому *мета статті* полягає в реконструкції семантичної філософії мистецтва в естетичних поглядах і творчих позиціях українських та польських авангардистів, в аналізі відео- та семіосфери авангардизму (на прикладі творчості О. Богомазова і художників «Краківської групи») у світлі ідей неопозитивізму, зокрема Львівсько-Варшавської філософської школи. Такий підхід дозволить розкрити якщо не «діалог», то «гомологію» у художньому світогляді і образотворчості авангардних митців України і Польщі, включити їх у спільноєвропейські й світові контексти історії естетики та мистецтва ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Неопозитивістська та феноменологічна аура філософсько-естетичних досліджень у Львівсько-Варшавській школі, що склалася у першій третині ХХ ст., *гомологічно* відповідає світоглядним та художнім пошукам українського та польського авангарду в мистецтві. Світоглядна і духовно-ментальна спільність, а точніше, паралелізм і діалоги філософії, науки і мистецтва того часу обумовлювались культурно-історичною ситуацією т. зв. «перцептивної революції» 1905-1915 рр. Як помітили американські мистецтвознавці В. Вульф і Д. Лау, а слідом за ними і польський естетик М. Порембський, ця революція у свідомості поч. ХХ ст. пов'язана з кардинальною зміною світосприйняття (поява багатомірності й поліперспективності), що відбулося у всіх сферах духовної культури. Як зауважує Д. Лау, у «віршальну декаду» 1905-1915 рр. відбувається перцептивна революція, коли «замість порядку, що розвивається всередині об'єктивного простору-часу, сприйняття ХХ століття ґрунтується на синхронних системах без часового континуума» [9; 117]. На думку американського мистецтвознавця та історика мистецтва і естетики, з падінням об'єктивного просторово-часового строю світогляду, саме *знак* став новим фокусом аналітичного знання, замінюючи позитивний факт. Відповідно, *структура* як іманентна, самозмістова, позачасова система набула *знаковості*, виміщуючи подію-в-часі. Відтак, *структурний і семіотичний аналіз* – «це новий позитивізм» [9; 123].

Усе це породжує семіологію й семіотичні дослідження як у філософії, так і в естетиці. Так само і в мистецтві знак, символ, семіосфера загалом стають провідною мовою авангарду, набуваючи художніх форм у семіотиці кубізму, футуризму, кубофутуризму, абстракціонізму тощо. Водночас свого роду естетико-семіотичний протест, художня реакція на геометричну абстракцію, супрематизм і конструктивізм пролунали в експресивно-ліричній абстракції. Використовуючи доробок ташизму та експресивного абстракціонізму, прихильники цього напрямку не фігуративного мистецтва спиралися на семіотику кольорових плям, «формізму», «капізму» тощо. Логіка заперечення академізму, натуралізму і навіть символізму пройшла схожий шлях від кубізму і футуризму до безпредметної експресії в художній творчості як О. Богомазова в Україні, так і митців т. зв. «Краківської групи» в Польщі. Причому Богомазов розробив власну концепцію «просторового малярства» з домінантою кольорового принципу, примату «магії колориту» над конструкцією ліній. Він підкреслював перевагу чуттєвого над раціональним, колористичної досконалості над логікою композиції. В одному з листів у 1908 р. О. Богомазов писав: «Розумом без почуттів ніколи не збагнути краси, бо логіка розуму не збігається з логікою краси, для якої існують зовсім інші масштаби, яких не виміряти логічним аршином...» [4].

Художники ж «Краківської групи» були теоретично й світоглядно-естетично об'єднані ідеями філософії авангардного мистецтва Я. Т. Пайпера. Митці з «кола» Т. Пайпера гуртувалися у довоєнній «Краківській групі» навколо ідей «формізму» і «капізму», які згодом трансформувалися в художньо-семіотичні різновиди експресивно-ліричної абстракції. Художники Т. Кантор, Й. Стерн, М. Ярема, пов'язані з діяльністю театру «Кріко», наводили мости між Краковом і Парижем у пошуках нових форм виражальності. «Душа» краківського мистецького середовища («Краківська група» 1933 р.) *Йонаш Стерн* виступав за утвердження абстрактної семіотики малярства, чим вплинув не тільки на середовище польських «капістів», але й українських художників, зокрема на Л. Левицького. Відомо, що Й. Стерн напередодні війни побував у Львові, де оприлюднив свої семантичні зацікавлення в структуралістських композиціях. Будучи членом як «Краківської групи», так і Спілки українських художників, він експонувався у Києві, Харкові, Львові, репрезентуючи собою, за словами О. Федорука, «живу традицію цілої малярської епохи» [7; 109].

Ця епоха авангардистських пошуків, руху від кубофутуризму до конструктивізму та лірично-експресивної абстракції теоретично обґрунтована в Україні *Олександром Богомазовим* (1870-1930 рр.). На відміну від авторитетних, навіть у радянські часи антимодернізму, імен К. Малевича і В. Кандинського, його ім'я було призабутим, і про нього як яскравого репрезентанта саме українського авангарду, не могло бути й мови. Про його світоглядну і мистецьку приналежність до абстракціонізму засвідчує картина «Чорний квадрат на білому тлі», написана у 1914 р. (майже синхронно і в унісон із К. Малевичем!). У тому ж «воєнному» році в Боярці під Києвом був завершений його теоретичний трактат «Живопис та елементи», який засвідчує естетичну приналежність автора до аналітики творення і сприйняття абстрактного образу в малярстві. В його художній творчості це було підтверджено картиною «Ліс. Боярка», написаною у тому ж 1914 р., в якій переплелися *абстракціоністські та кубофутуристичні* підходи до розуміння й передачі живописних елементів. Між іншим, висловлена в трактаті ідея генези художньої форми, що існує лише «з моменту руху первісного елемента», з'явилася на 2 роки раніше, ніж відповідна концепція творчості В. Кандинського [2; 3].

Як вважає Д. Горбачов, філософською основою художньо-естетичних позицій О. Богомазова є т. зв. «глобальний енергетизм». На мою думку, нав'язаний модними тоді махістськими концепціями та філософією космізму, світоглядний «енергетизм» корелює як із безпредметністю абстракціонізму, так і з конструктивно-динамічними принципами кубофутуризму. Власне, така естетична візія світу послугувала основою конструктивно-динамічно-енергетичному зображенню Львівської площі в Києві на картині «Трамвай» 1914 р. Сам автор так описував цей кубофутуристичний образ: «На виблиск перетворений собака. Чітко лунає ділове цокотання кінських копит, треллю заливаються розсипи електроізоляторів. Трамвай, загострений до нестримного руху, розносив спішні вісті про наступ нової доби, де зростатимуть швидкості і скорочуватимуться простори». Крім того, О. Богомазов, як, до речі, і О. Екстер, були впевнені, що «енергетизм» є характерним і для української народної творчості, бо молоді слов'янські народи, на їхню думку, виявляють свою енергію саме в яскравих народних формах [5].

У трактаті «Живопис та елементи» О. Богомазов називає Художника «чутливим резонатором», що виявляє живописну Різницю елементів, складаючи Довершений Ритм Мистецтва (з авторського епіграфа). Естетико-мистецтвознавчий характер трактату, який призначався в якості навчального посібника для студентів Київського художнього інституту, де викладав професор О. К. Богомазов, підкреслюється у Вступі. Тут автор розкриває природу мистецтва через здатність виражати художню ідею за допомогою відповідних його кожному виду «елементів». Завданням митця є «перекладення естетичного хвилювання, переживання» в певні визначені елементи будь-якого мистецтва» [1; 12].

Такий «елементний» підхід, як на мене, найбільш притаманний якраз абстракціонізму, який розкладає, «атомізує» дійсність, редукуючи її предметність до точки, лінії, площини, до їхньої динаміки у художній творчості та сприйнятті, що аналізується в трактаті з позицій «динамізму» й «енергетизму». Також «елементне» мислення і бачення є характерним для кубізму і футуризму (відповідно, українського кубофутуризму: О. Екстер, Д. Бурлюк, О. Тишлер, А. Петрицький, В. Татлін, В. Пальмов, більшість з яких працювали разом з О. Богомазовим у художньому інституті), бо кубістичний експеримент з простором і футуристичний експеримент з часом ґрунтуються на розкладанні, а потім синтезі реальних хронотопів. Відтак, живописні елементи, про які пише український теоретик авангарду, і дійсно генерують основу як художньої творчості, так і сприйняття в естетиці абстракціонізму й кубофутуризму.

На основі «елементного» підходу О. Богомазов розрізняє окремі види мистецтва, визначаючи їх Первісний Елемент, розвиток якого пов'язаний з певною Формою, Змістом, Середовищем. Названі естетичні феномени і є елементами Мистецтва, бо кожний художній твір поєднує в собі ту чи іншу їх

комбінацію. Творчий принцип ставлення до цих елементів цілком однаковий для всіх мистецтв: «з Первісного елемента створити Форму і наповнити її змістом» [1; 25]. Отже, центр ваги будь-якого мистецтва лежить у його стосунку до «маси», матеріалу, взаємозв'язку «елементів» у Ритмі.

Концептуально розвиток елементів у мистецтвах узагальнюється так: «первісний Елемент, рухаючись, створює Форму. Маса первісного Елементу, рухаючись у Формі, дає Зміст і рух Форми, а усі разом – у Середовище Мистецтв» [1; 26]. Залежність і зв'язок між усіма рухами елементів складають естетичне поняття про Ритм.

Далі в окремих розділах детально аналізуються «перші елементи» живопису – «Лінія», «Форма», «Зміст – Фарба». Взаємозв'язок елементів, рух від кількостей до якостей «маси матеріалу» (цей термін використовує і К. Малевич у характеристиці супрематичного квадрату!) описується в розділах «Ритм», «Інтервал». Між іншим, в «інтервальному» розділі О. Богомазов, так само як і В. Кандинський, порівнює живопис із музикою, екстраполюючи природу музичних інтервалів на візуально-живописні, на зорову сферу. На його думку, саме «зорові інтервали» притаманні Новому Мистецтву, тобто авангардизму.

Завершується трактат О. Богомазова «Живопис та елементи» важливим висновком для естетики авангардизму, що нове мистецтво засноване на міцніших підвалинах, ніж академізм. На думку автора трактату, художники-авангардисти через розуміння «елементів» та їх ролі у живописному зображенні предмета свідоміше і вдумливіше ставляться до самої сутності мистецтва. Горезвісний «реалізм» академізму, що веде до втрати сенсу в живописі, замінюється «енергійним розвитком» Нового Мистецтва, як більш високої стадії естетичного пізнання.

Як і К. Малевич та В. Кандинський, О. Богомазов свої теоретичні погляди на мистецтво пов'язував з активною громадською і культурно-просвітницькою діяльністю (час був такий!). У виступі на I Всеукраїнському з'їзді художників (1918 р.) теоретик і практик авангардизму шукав об'єктивну основу для вирішення питань розвитку живопису в Україні. На думку О. Богомазова, «не академізм, не імпресіонізм чи футуризм повинні лягти в основу наших суджень, а конструктивні елементи» [1; 154]. Як бачимо, теоретичні ідеї художника вплинули і на його розуміння особливостей національного малярства. Як репрезентант української естетичної думки, О. Богомазов розглядає три основні елементи існування мистецтва – вольовий імпульс, навколишнє середовище з його динамічними силами і фіксуючий матеріал в контексті їхньої етнокультурної наповненості, національного розуміння. Завдання українських художників – «іти в напрямку осягнення пластичного багатства України, вияву динамічних засад, розвитку самосвідомості самокритики, вміння аналізувати елементи живопису» [1; 155]. Треба дати радість буття тут, в Україні, під промінням нашого ласкавого сонця!

Крім згаданих художників-теоретиків К. Малевича, В. Кандинського, О. Богомазова, до рефлексії естетики українського авангарду тяжіють їхні колеги О. Архипенко, Д. Бурлюк, В. Татлін, поети М. Семенко, М. Вороний, ранній П. Тичина, В. Еллан-Блакитний.

У Польщі навколо краківського авангардистського журналу «Зворотніца», що видавав Я. Т. Пайпер, згуртувалися відомі польські авангардисти того часу як із Кракова, так і з Варшави. Польський футуризм тут представляли Т. Чижевський, С. Млодоженець, Б. Ясеньський, О. Ваг, Й. Стерн; «формізм» – А. Замойський, З. Валішевський, Л. Должицький, Х. Готліб, Т. Несьоловський, а також Л. Хвістек і С. Віткевич. Художньо-семіотичні пошуки формістів і футуристів Т. Пайпер намагався сполучити з конструктивістичними орієнтаціями, які тоді зароджувалися в Європі, Росії та Україні, зокрема у О. Богомазова, О. Родченка, В. Татліна й ін. Пізніше польський конструктивізм представляли архітектори з групи «Блок» і «Praesens», а також «революційні» митці групи «а.г.» (1929 р.).

Отже, нова семіотика краківського авангарду, об'єднаного Т. Пайпером через журнал «Зворотніца», ґрунтувалася на ідеях кубізму, футуризму, формізму, абстракціонізму, конструктивізму, що корелювали з неопозитивістською естетикою і семантичною філософією авангардистського мистецтва. Так, кубістичне розв'язання композиції образу та побудови «виразних форм» бачимо в картині М. Володарського (Хенріка Стренча) «Композиція форм» (1926 р.), що нагадує деякі прийоми творчості Ф. Леже. Футуристичний підхід до сучасного міського пейзажу, зображення динаміки міста і руху архітектурних просторових форм видно на картині Ю. Панкевича «Вулиця у Мадриді» (1916-1918 рр.), що перегукується з відповідними образами О. Богомазова та О. Екстер. Елементи конструктивізму і абстракціонізму вбачаємо у двосторонньому образі К. Подсадецького «Безпредметна композиція II / У художній майстерні» (1926 р.), що знаменує рух від геометричного абстракціонізму (неопластицизму) до лірико-експресивної абстракції.

Справжній вибух емоцій, форм і кольорів скомпонував близький до Т. Пайпера художник, архітектор, філософ і арт-критик Л. Хвістек на картині «Бенкет» (1925 р.). Округлі, колоподібні й циліндричні лінії тут альтернативно доповнюються трикутними та пірамідальними формами, створюючи

складну, але довершену візуальну композицію. Колористично на ній представлений майже увесь «сонячний» спектр, від синьо-фіолетового до червоно-помаранчевого, в їх численних комбінаціях і відтінках, із доповнюючими і контрастними тонами, що інколи акцентуються чорними чітко-графічними плямами. Настрій картини як святково-урочистий, так і гедоністично-розважальний, де кавалерська строгість поєднується з дамською грайливістю, а чоловіча «домінанта» – з жіночою «субдомінантою». Цікаво, як кубістично-супрематичні прийоми тут конституують багатобарвний лірично-експресивний образ в «елементному» дискурсі живопису, теоретично розробленому О. Богомазовим.

Паралельно з експресивно-ліричною абстракцією «Краківської групи» у Львові виникла група «Артес» (1929 р.), що тяжіла до сюрреалізму, до якої входили українські художники М. і Р. Сельські, В. Ласовський, а також – польські – Я. Спихальський, Б. Лінке, А. Врублевський, А. Леніца [11], [7]. Проте семіотика цієї групи відповідала не стільки кубофутуристичним і абстрактно-конструктивістським пошукам прихильників ідей Т. Пайпера у Польщі та О. Богомазова в Україні, скільки естетичним орієнтаціям експресіонізму, сюрреалізму, метафоричного живопису, навіяного ідеями А. Бретона у Франції та Іспанії.

Спільною для семіотики українських і польських кубістів, футуристів, а згодом і абстракціоністів була лінія заперечення академізму і натуралізму, притаманна естетиці О. Богомазова, що корелювала з поглядами Аполінера і Кандінського. Низка авангардистів, як у Польщі, так і в Україні, наводила творчі мости не тільки із Західною Європою (Париж) і Росією (Москва, Петербург), але й поміж собою, вступаючи у діалог культур «Україна – Польща» у пан-європейських вимірах.

Висновок. Українських та польських авангардистів 10-20-х років ХХ ст. часто об'єднували не стільки геокультурні території й традиції, а світоглядно-естетичні й художньо-творчі зв'язки, що ґрунтувалися на ідеології пошуку, новаторства, експерименту в семіосфері мистецтва. У філософії це позначилося, зокрема впливом як класичного, так і новітнього позитивізму, добре відомого як у Польщі (в літературі через ідеї «вселюдської етики» у М. Конопницької та Е. Ожешко), так і в Україні (через літературно-критичну творчість І. Франка). Польський світоглядний «позитивізм» та український філософський «реалізм» отримали потужні імпульси від ідей «позитивної філософії» О. Конта, історіософії Бокля, еволюціонізму Спенсера, Дарвіна, Гексле, естетики І. Тена. Переломлюючись у філософсько-естетичних позиціях І. Франка, вони безпосередньо чи опосередковано жили й науково-теоретичний дискурс Львівсько-Варшавської школи, гомологічно відбиваючись у творчості авангардистів через світоглядні синтези позитивізму, феноменології, інтуїтивізму тощо. У зв'язку з цими впливами семіотика українського та польського авангарду першої третини минулого століття пройшла спільним шляхом шукань нової образності у сфері «значущих форм» нон-класики у мистецтві. Авангардистська семіосфера (зокрема у творчості О. Богомазова і художників «Краківської групи») відповідала світоглядно-естетичним ідеям «перцептивної революції» 1905-1915 рр., навіяних змінами філософської та фізичної картини світу.

Список використаної літератури

1. *Богомазов О.* Живопис та елементи / О. Богомазов. – Київ : Задумливий страус, 1996. – 152 с.
2. *Горбачов Д.* Пророчий рукопис : вступ. ст. / Д. Горбачов // О. Богомазов. Живопис та елементи. – Київ, 1996. – 152 с.
3. *Історія української естетичної думки* : монографія / за ред. проф. В. Личковаха. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 388 с.
4. *Олександр Богомазов. 1880-1930* : каталог. – Київ, 1991 (без пагінації).
5. *Український авангард 1910-1930 років* : альбом / авт.-упоряд. Д. Горбачов. – Київ, 1996. – 400 с.
6. *Федорук О.* Перетин знаку : вибр. мистецтвознав. ст. / О. Федорук. – Київ : Вид. дім А+С, 2006. – Кн. I. – 260 с.
7. *Федорук О.* Авангард у повоєнній Польщі: в колі нефігуративності / О. Федорук // Хроніка-2000 : укр. культурологіч. альм. – Київ, 2010. – Вип. 81. Україна-Польща: діалог упродовж тисячоліть. – С. 32-121 ; Київ, 2009. – Вип. 80. Україна-Польща: діалог упродовж століть – С. 487-508 ; Київ, 2010. – Вип. 81. Україна-Польща: діалог упродовж століть. – С. 4-31.
8. *Lowe D.* The History of Bourgeois Perception / Donald Lowe. – Chicago, 1986.
9. *Morawski S.* Awangardy XX wieku – stara i nowa / S. Morawski // Miesiecznik Literacki. – 1975. – marzec. – S. 53-72.
10. *Wojciechowski A.* Polskie malarstwo współczesne / A. Wojciechowski. – W., 1977.

References

1. *Bohomazov O.* Zhyvopys ta elementy / O. Bohomazov. – Kyiv : Zadumlyvyi straus, 1996. – 152 s.
2. *Horbachov D.* Prorochyi rukopys : vstup. st. / D. Horbachov // O. Bohomazov. Zhyvopys ta elementy. – Kyiv, 1996. – 152 s.

3. *Istoriia ukrainskoi estetychnoi dumky* : monohrafiia / za red. prof. V. Lychkovakha. – Kyiv : Tsentr uchb. lit., 2013. – 388 s.
4. *Oleksandr Bohomazov. 1880-1930* : kataloh. – Kyiv, 1991 (bez pahinatsii).
5. *Ukrainskyi avanhard 1910-1930 rokiv* : albom / avt.-uporiad. D. Horbachov. – Kyiv, 1996. – 400 s.
6. *Fedoruk O.* Peretyn znaku : vybr. mystetstvoznau. st. / O. Fedoruk. – Kyiv : Vyd. dim A+S, 2006. – Kn. I. – 260 s.
7. *Fedoruk O.* Avanhard u povoienii Polschi: v koli nefihuratyvnosti / O. Fedoruk // *Khronika-2000* : ukr. kulturolohich. alm. – Kyiv, 2010. – Vyp. 81. Ukraina-Polscha: dialoh uprodovzh tysiacholit. – S. 32-121 ; Kyiv, 2009. – Vyp. 80. Ukraina-Polscha: dialoh uprodovzh stolit — S. 487-508 ; Kyiv, 2010. – Vyp. 81. Ukraina-Polscha: dialoh uprodovzh stolit. – S. 4-31.
8. *Lowe D.* The History of Bourgeois Perception / Donald Lowe. – Chicago, 1986.
9. *Morawski S.* Awangardy XX wieku – stara i nowa / Stefan Morawski // *Miesiecznik Literacki*. – 1975, marzec. – S. 53-72.
10. *Wojciechowski A.* Polskie malarstwo wspolczesne / A. Wojciechowski. – W., 1977.

**СЕМИОТИКА УКРАИНСКОГО И ПОЛЬСКОГО АВАНГАРДА
(НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА А. БОГОМАЗОВА И ХУДОЖНИКОВ «КРАКОВСКОЙ ГРУППЫ»)**

Личковах Владимир Анатольевич, доктор философских наук, профессор,
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев

Рассматривается философско-эстетический и культурологический контекст становления украинского и польского авангарда первой трети XX ст. Раскрывается суть и значение основоположных идей львовско-варшавской философской школы для зарождения авангардистской образности, гомологического понимания проблем семиозиса, знака и значения в украинском и польском кубизме, футуризме, абстракционизме, супрематизме, «формизме» и т.д. Семиотические особенности украинского и польского авангарда выявляются на примере творчества А. Богомазова и художников «Краковской группы».

Ключевые слова: диалог культур «Украина – Польша», украинский и польский авангард, семиотика, знак, значение, интерпретация, Львовско-Варшавская философская школа, Александр Богомазов, «Краковская группа».

**THE SEMIOTICS OF THE UKRAINIAN AND POLISH AVANT-GARDE
(ON EXAMPLE OF O. BOGOMAZOV AND THE ARTISTS OF «KRAKOW GROUP»)**

Lychkovakh Volodymyr, Doctor of Philosophical Science, Professor,
National Academy of Culture and Arts Managerial Personnel, Kyiv

Appeal to problems of semiotics, discourse of the sign and its meaning was symptomatic not only for philosophy, psychology and logic of the first third of the twentieth century (in particular, brentanism as the foundation of the Lviv-Warsaw school), but also for aesthetics and the avant-garde art, creating a new semiosphere of contemporary society in the era of «perceptual revolution» 1905-1915 (V. Wolf).

Pan-European artistic semiosis also seized the Ukrainian and Polish avant-garde, that homologically with the philosophy and aesthetics of neopositivism, pragmatism, phenomenology and intuitivism produced the artistic imagery of cubism, futurism, cubo-futurism, abstractionism, and the like. Being in the same world-outlook and aesthetic environment with a semantic philosophy of art, Ukrainian and Polish avant-garde artists (some consciously, others subconsciously) introduced semiotic ideas of «eitegeist» into their art – from symbolism and surrealism to dadaism and abstract art. Many of avant-garde artists were themselves theorists of the new art, proving their creative ideas, ideals and values in their manifests, and theoretical essays, scientific treatises (e.g., Kazimir Malevich, who is considered the representative of both Ukrainian and Polish avant-garde at the same time).

In this regard, appears the problem of homological connection of avant-garde semiosphere with some ideas of the Lviv-Warsaw philosophical school, a soundless dialogue of Ukrainian and Polish avant-garde artists in the field of a new artistic thinking, a new sensibility, a new imagery. Ideological and philosophical, aesthetic, artistic parallels, «achievement and risks» (S. Morawski) of the avant-garde artists of Ukraine and Poland of the first third of the twentieth century have become actual in the modern period of revival of a traditional dialogue of cultures in Europe, particularly the Slavic area, on transborder interactions in Central and Eastern Europe. As it was noticed in 1924 by B. Kowalska, a Polish theoretician of the avant-garde, «a romantic Slavic flight», including even in abstract art moments of lyrical reflection, levels «the coldness of intellectual speculations».

Phenomenological, intuitivistic, neopositivistic orientations of scientific and artistic thinking aroused cubistic, futuristic, abstractionistic, constructivistic search by avant-garde artists. Theoretical foundations of semiosis of the avant-garde in Ukraine was laid by V. Kandinsky, K. Malevich, O. Bohomazov, in Poland – by T. Peiper, V. Strzemiński, H. Stażewski. The development of the Ukrainian and Polish avant-garde of that time is composed, in particular, of some kind of a dialogue of ideals and values between artistic groups and individual artists in Warsaw and Kyiv, Krakow and Lviv. Scientific and ideological positions of the Lviv-Warsaw philosophical school with its neopositivistic and phenomenological orientations, and especially, semantic philosophy of the art that have met the approval of a new semiosphere of the avangardistic figurative creativity is symptomatic in the intellectual atmosphere of this creative contest.

Pan-European and national languages of the avant-garde are based on principles of transgression, poliperspectivity, «energeticism», non-figurativism, space and time constructivism, «dehumanization» (Ortega-y-Gasset) of the artistic image in aesthetosphere of the perceptual revolution in the early XX-th century. The latter one has been lasting in the digital revolution in the early XXI-st century. Principle of agonistics in history of human art, the Ukrainian and the Polish art in particular, finds its realization through transnational and trans-cultural dialogue, as well as artistic transposition of ideals and values of the new world-attitude and its semiotics.

Key words: the dialogue of cultures «Ukraine – Poland», Ukrainian and Polish Avant-garde, the Semiotics, discourse of the sign and its meaning, the interpretation, the Lviv-Warsaw philosophical school.

Надійшла до редакції 22.10.2016 р.

УДК 008

КОД КУЛЬТУРИ ЯК МЕХАНІЗМ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Доброєр Наталія Вікторівна, кандидат культурології,
доцент кафедри культурології та мистецтвознавства,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса
dobroer@mail.ru

Самореалізація представлена як специфічний об'єкт культурної рефлексії. Проаналізовано різні підходи до самореалізації особистості. Обґрунтовується пріоритетне значення коду культури як механізму для самореалізації особистості. Поняття коду в системі культури є тим механізмом, який об'єднує простір культури, культурні знаки, культурні смисли. Він регулює ті чи інші відносини всередині знакових систем культури і забезпечує багатомовні фільтри семіосфери. Дана точка зору дозволяє зрозуміти сутність процесів культури і змістоутворення в соціокультурній комунікації. Продемонстровано зв'язок самореалізації людини в сучасному соціокультурному середовищі з кодом культури, де код виступає як механізм самореалізації.

Ключові слова: самореалізація особистості, код культури, механізм культури.

Актуальність проблеми: з огляду на існуючі концептуальні та термінологічні розбіжності в дослідженні самореалізації особистості і незначному рівні опрацювання даної проблеми, а також її значенні в культурі, доцільно розглянути самореалізацію як реальний процес діалектичного перетворення сутнісних сил людини в спосіб людського буття. Саме в культурі спостерігаємо особистісний аспект історичного розвитку. Виникає необхідність вивчення рушійних сил особистості, механізмів самореалізації.

Мета статті – представити культурологічний код як механізм самореалізації. Для цього поставлено такі завдання:

- продемонструвати самореалізацію як специфічний об'єкт культурної рефлексії;
- проаналізувати різні культурологічні підходи до проблеми самореалізації;
- обґрунтувати пріоритетне значення коду культури як механізму самореалізації в епоху глобалізації.

Самореалізація – поняття, яке на даний момент все частіше використовується в науках про людину. У зарубіжній науці не існує однозначного його тлумачення. Посилення уваги до феномену самореалізації пояснюється, на наш погляд, все більш зростаючим розумінням її визначальної ролі в життєдіяльності особистості. Розробка принципового підходу – введення визначення, механізму самореалізації особистості дозволяє закласти основи культурологічної самореалізації особистості.

Самореалізація в культурологічному аспекті – саме такий ракурс дослідження представляється найбільш перспективним.

Сама особистість людини як явище культури, з точки зору вчених (С. Рубінштейн, В. Розін, А. Асмолов та ін.) [15, 13, 1] можлива завдяки і в силу включеності культурної рефлексії в процес становлення і розвитку людини. Рубінштейн С. відзначав, що вивчення особистості завершується розкриттям самосвідомості особистості [14; 43]. «Сам зв'язок свідомості з предметним світом, реалізований його семантичним змістом, опосередкований його громадською сутністю вчинків і прагнень» [15; 8]. Нові можливості створюють умови для становлення свідомості. На становлення свідомості так само впливає зміни у відносинах з оточуючими. Розвиток самосвідомості, особистості відбувається в громадському контексті. «Я» формується у взаєминах із «ти». Самосвідомість є суспільно-історичним утворенням, що дозволяє індивіду вийти за межі власного «я» для того, щоб пізнати своє «я» глибше. Самосвідомість – це результат пізнання. Воно можливе лише при співвіднесенні своїх

переживань з їх істинним значенням. Це може статися при зверненні до світу. Самі переживання породжуються у суб'єкта саме об'єктивним світом [13; 318].

Аналіз досліджень і публікацій. Важливі загально методологічні значення для цього дослідження мають роботи філософів і культурологів, що розкривають ті чи інші аспекти творчої діяльності та самореалізації. У філософії, починаючи з часів Протагора (людина – міра всіх речей), мабуть, немає жодного мислителя, який в своїх роботах в тій чи іншій мірі не торкався б питань пізнання буття людини як особистості, як феномена соціального. Необхідно вказати на нечисленність спеціальних культурологічних робіт із проблематики можливостей самореалізації особистості в умовах культурного простору сучасності. Представлене дослідження є спробою заповнення даного пробілу. Самореалізація в грецьком і латинськом підході була пов'язана з гносеологічним підходом. В рамках філософської антропології, основоположники якої (М. Шелер, Х. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхакер, А. Портман, Е. Кассіер, Е. Фромм та ін.) [13, 14] спираються на прагматичну антропологію І. Канта, на традиції романтизму і «філософію життя» (Ф. Шеллінг, І. Г. Фіхте, В. Дільтей, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше) [17; 10] феноменологію Е Гуссерля [5] і екзистенціалізм М. Хайдеггера [12], запропоновано цілісний розгляд людини, інтегрований в певну соціокультурне середовище, в щільну мережу соціальних відносин.

Виклад основного матеріалу. У ситуації постмодерну, де інакшість є умовою прояву вільного вибору, особистісні переваги фундірує особистісну ідентифікацію. Сміслова реальність постає як недиференційоване середовище: світ, що повен кочовими сингулярностями (Ж.Делез). «... Людина-постмодерніст отримала щасливу можливість відчутти вільний політ в єдиному, що не відає тимчасових і територіальних кордонів» четвертому вимірі культури, про який не міг і думати його побратим епохи модерн...» – пише Чурін-Русов А. [17; 321].

Певний стиль постмодерну має на увазі повну незалежність волі людини від існуючих стереотипів. Виникає особистість нового типу, в процесі ідентифікації якої формується співіснування цінностей, ідей і т.д. Ситуація постмодерну, з одного боку, створює сприятливу ситуацію для самореалізації людини, з іншого – суттєво змінює її сенс: розмиває національні кордони самореалізації. Таким чином, бачимо, що проблема самореалізації пов'язана з проблемою національної та особистісної ідентичності. Відбувається криза особистісної ідентичності. Звідси виникають труднощі.

По-перше, сучасна самореалізація не має єдино можливою історичної, культурологічної і т. д. даності. Людина може вибрати між різними символічними системами. По-друге, спостерігаємо руйнування ієрархічності культурних систем, вони стають схожими на мозаїку. По-третє, втрачається спрямованість на загальне, в якому реалізується сутність особистості.

Таким чином, самореалізація буде актуальним об'єктом дослідження в рамках культурології, а також широкого спектру суміжних дисциплін сучасної гуманітаристики. Аналіз різних культурологічних підходів до процесу самореалізації дозволяє вивчати їх в широкому соціокультурному контексті, враховуючи їх конкретне місце в системі культури. Саме такий підхід до самореалізації дозволяє вирішувати культурологічні завдання, оскільки на перший план висувається саме культурологічний дискурс, в рамках якого функціонують конкретні ідентичності, мають свою соціокультурну специфіку.

У перехідній ситуації стають важливими способи адаптації, які орієнтують людину в тому, що відбувається, цінностях, нормах, знаннях. Освоєння цих складових культури стає умовою адекватного сприйняття дійсності, існування в сучасному суспільстві. Сучасне суспільство потребує соціокультурного оновлення, яке стане можливим лише при наявності людей, здатних до самореалізації потенціалу, швидкої трансформації відповідно до змін соціокультурних умов. На перший план виходить відокремлення особистості, індивідуалізм. Між тим у культурі повинні діяти механізми, які приводять у гармонію громадські та особистісні початки. Л. Климова виділяє загально-соціальні механізми адаптації особистості:

- комунікативно-адаптаційні механізми, що фундірують на традиційних, глибинних складових людської культури, завдяки яким з'являється можливість чуттєво-емоційно реагувати на зовнішні впливи, відображати світ в образах, розвивати абстрактне мислення, фіксувати його результати і передавати досвід наступним поколінням;
- ціннісно-нормативні механізми, що фундіруються на дуалістично-сприйнятті світу (простота-складність, індивідуалізм-колективізм, відкритість-закритість і т.д.);
- адаптаційні механізми особистості, які служать для підтримки духовних форм культури (міфологія, філософія, релігія, морально-етичні уявлення тощо);
- ідентифікаційні механізми, що служать для співвідношення особистості з певним типом культури;

- культурно-психологічні механізми формують стереотипи сприйняття і поведінки, певного стилю спілкування, усвідомлення приналежності до етнічної групи;
- захисні реакції особистості, що з'являються в умовах кризи в соціокультурному просторі, що проявляються в поверненні до національної культури, її цінностей [7; 20-23].

Тож процеси самореалізації особистості знаходяться в межах культурного різноманіття та культурного коріння. У будь-яких ситуаціях людина включає той чи інший механізм, щоб адаптуватися. Однак, будемо говорити про більш універсальні механізми культури – код культури.

У сучасних дослідників можна констатувати стійку зацікавленість до поняття «код культури». Аналізуючи це поняття, виділимо кілька підходів до його інтерпретації:

1. Онтологічний: код культури – універсальна категорія буття. Вони мають властивість зберігатися, змінюючись відповідно до специфіки конкретного реального історичного часу (К. Васильєва) [3]. Існують різні акценти в тлумаченні коду культури з точки зору онтологічного підходу і його функціонування. По суті, мова йде про те, що культурний код не описує культурні явища, а це частина культурного процесу, його матриця. Тобто код – це набір цінностей, норм, установок, понять, ідеалів, символів, які необхідні для розуміння текстів культури (Ф. Гукетлова) [4].

2. Гносеологічний підхід: код культури визначається через пізнання дійсності. Культура розглядається в даному випадку з точки зору інформаційно-семіотичного підходу (Ю. Солонін, М. Каган та ін.) [8] Визначення «культурний код» знаходиться в тісному зв'язку з мовою культури. Наприклад, У. Еко їх вважає взаємозамінними [21]. Саме поняття «код» передбачає певну впорядкованість. Тому репрезентанти не відображають реальні об'єкти, а кодують їх певними способами. Поняття «код» «означає перехід від світу сигналу до світу сенсу» [21; 26].

3. Аксиологічний підхід: код культури – ціннісно-значущі утворення для певної групи людей (Т. Щепанская). На думку В. Маслова [8], мова – культурний код нації; Г. Зубко каже про код, як вихідну знакову структуру [6], яка містить наче б то в ще не виявленому вигляді всі компоненти культурної парадигми народу і його поведінки, Н. Букіна бачить у коді закодовану в певній формі інформацію, що дозволяє ідентифікувати культуру, а також сукупність інформаційних маркерів, за допомогою яких кожна людина може адекватно сприймати і реагувати на просторово-часові процеси, що відбуваються в культурі [2]. В. Мітіна вважає, що код лежить в основі менталітету, самосвідомості, самоідентифікації [9], М. Ситова говорить про культурний код як оптимальну форму зберігання інформації в знаках і символах, Н. Степанова зазначає, що культурні коди можуть розумітися як понятійна сітка, за допомогою якої носій мови структурує і оцінює навколишній і свій внутрішній світ [15]. Часто поняття «культурний код» використовується авторами досить довільно в значенні якогось ментального утворення. Очевидно, що в рамках нашої теми цих підходів до поняття коду культури недостатньо. Саме тому слід доповнити поняття коду культури. Застосовуючи поняття «механізм» у ставленні до коду культури, слід зазначити, що мається на увазі не метафора. Йдеться про реальні ознаки механізму, які виявляються в со-дії всіх механізмів, перерахованих вище. Дані механізми адаптації особистості можемо розглядати в якості вузлів, взаємодією яких управляє код культури, т.б. він є універсальним способом структурування соціокультурного простору. Код культури, що володіє конструктивним потенціалом у динаміці масових інформаційних потоків і функціями, наприклад, як накопичення і реалізація досвіду, знань тощо, безумовно, має аксіологічний характер. Основна цінність коду культури полягає в тому, що він у сучасних умовах вже є не лише засобом комунікації, а проявляє себе як механізм конструювання комунікативного простору сучасного суспільства. З цих висловлювань можемо вивести типологічні характеристики коду в системі культури: він не є власне знак (знакова засіб). Це впливає з того, що за допомогою коду відбувається процес кодування (який може втілитися, зокрема, і в знак). Він є структуруючим елементом всередині культури, є оптимальним засобом вираження культурних смислів. «Тіла» знаків для презентації своїх смислів культура «запозичує» в мові. Вона перетворює багато її знаків зі знаку вербального коду культури. Код необхідний в процесі переходу від світу сигналів до світу сенсу.

Висновки. Таким чином, поняття коду в системі культури є тим механізмом, який об'єднує простір культури, культурні знаки, культурні смисли. Він регулює ті чи інші відносини всередині знакових систем культури і забезпечує багатомовні фільтри семіосфери. Дана точка зору дозволяє зрозуміти сутність процесів культури і змістоутворення в соціокультурній комунікації. Код культури, будучи не тільки засобом комунікації, а механізмом конструювання комунікативного простору, виконує низку функцій, створюючи ціннісний базис свого існування.

Список використаної літератури

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А. Г. Асмолов. – М. : Академия, 2007. – 526 с.
2. *Букина Н. В.* Культурный код как язык культуры / Н. В. Букина // Вестн. Читинского гос. ун-та. – 2008. – № 2 (47). – С. 69-73.
3. *Васильева К. К.* Стадиальность социокультурных кодов / К. К. Васильева // Вестн. МГУ. Серия «Философия». – 2002. – № 5. – С. 82-92.
4. *Гукетлова Ф. Н.* Зооморфный код культуры в языковой картине мира (на материале кабардино-черкесского, русского и французского языков) / Ф. Н. Гукетлова. – М., 2009.
5. *Гуссерль Э.* Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль ; пер. с нем. Д. Складнева. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – 399 с.
6. *Зубко Г. В.* Миф в мировосприятии человека и в духовной культуре человечества / Г. В. Зубко // Мир психологии. – 2003. – № 3. – С. 24-32.
7. *Климова Л. Е.* Массовая культура и личность. Культурфилософский аспект / Л. Е. Климова. – Ставрополь, 2005. – 27 с.
8. *Культурология : учебник* / под ред. Ю. Солонина, М. Кагана. – М. : Высш. образование, 2007. – 566 с.
9. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
10. *Митина В. В.* Структура культурного кода женского традиционного костюма мордвы / В. В. Митина // Регионология. – 2010. – № 3. – С. 290.
11. *Ницше Ф.* Избранные произведения / Ф Ницше ; пер. с нем. – СПб. : Азбука-классика, 2003. – 766 с.
12. *Постмодернизм : энциклопедия* / сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко. – Минск : Интерпрессервис : Книж. дом, 2001. – 1038 с.
13. *Розин В. М.* Можем ли мы проектировать сами себя? / В. М. Розин // Философ. науки. – 2009. – № 12. – С. 8-26.
14. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – СПб., 2002. – 720 с. (Серия «Мастера психологии»).
15. *Рубинштейн С. Л.* Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
16. *Степанова Н. И.* Коды культуры: семиотический и культурологический аспекты / Н. И. Степанова // Идеи и идеалы : научн. журн. – Новосибирск, 2012. – № 1(11), т. 2. – С. 130-136.
17. *Токарева Н. И.* Этнокультурные стереотипы коммуникативного поведения : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 – Германские языки / Н. И. Токарева. – Минск, 1999. – 20 с.
18. *Чучин-Русов А. Е.* Новый культурный ландшафт: постмодернизм или неоархаика / А. Е. Чучин-Русов // Вопросы философии. – 1999. – № 4. – С. 24-41.
19. *Шелер М.* Положение человека в космосе / М. Шелер // Проблема человека в западной философии : переводы / общ. ред. Ю. Н. Попова ; сост. и послесл. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1988. – С. 31-95.
20. *Шопенгауэр А.* О четвероножке корне. Мир как воля и представление. Т. 1. Критика кантовской философии. / А. Шопенгауэр ; [пер. с нем.] ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : Наука, 1993. – 672 с. (Серия «Памятники филос. мысли»).
21. *Щепанская Т. Б.* Система: тексты и традиции субкультуры / Т. Щепанская ; Рос. гос. гуманит. ун-т, Ин-т высш. гуманит. исслед., Центр типологии и семиотики фольклора. – М. : ОГИ, 2004. – 286, [1] с. : ил. – (Антропология / фольклор: новые исследования).
22. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.

References

1. *Asmolov A. H.* Psykholohyia lychnosty: kulturno-ystorycheskoe ponymanye razvytyia cheloveka / A. H. Asmolov. – M. : Akademyia, 2007. – 526 s.
2. *Bukyna N. V.* Kulturnyi kod kak yazyk kultury / N. V. Bukyna // Vestn. Chytynskoho hos. un-ta. – 2008. – # 2 (47). – S. 69-73.
3. *Vasyleva K. K.* Stadyalnost sotsyokulturnykh kodov / K. K. Vasyleva // Vestn. MHU. Seryia «Fylosofyia». – 2002. – № 5. – S. 82-92.
4. *Huketlova F. N.* Zoomorfnyi kod kultury v yazykovoï kartyne myra (na materyale kabardyno-cherkesskoho, russkoho y frantsuzskoho yazykov) / F. N. Huketlova. – M., 2009.
5. *Husserl Э.* Kryzys evropeiskykh nauk y transtsendentalnaia fenomenolohyia. Vvedenye v fenomenolohyicheskuiu fylosofyiu / Э. Husserl ; per. s nem. D. Skliadneva. – SPb. : Vladymyr Dal, 2004. – 399 s.
6. *Zubko, H. V.* Myf v myrovospriatyty cheloveka y v dukhovnoi kulture chelovechestva / H. V. Zubko // Myr psykholohyy. – 2003. – № 3. – S. 24-32.
7. *Klymova L. E.* Massovaia kultura y lychnost. Kulturfylosofskyi aspekt / L. E. Klymova. – Stavropol, 2005. – 27 s.
8. *Kulturolohyia : uchebnyk* / pod red. Yu. Solonyna, M. Kahana. – M. : Vyssh. obrazovanye, 2007. – 566 s.
9. *Maslova V. A.* Lynhvokulturolohyia : ucheb. pos. dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi / V. A. Maslova – M. : Akademyia, 2001. – 208 s.

10. *Mytyna V. V.* Struktura kulturnoho koda zhenskoho tradytsyonnoho kostiума mordvy / V. V. Mytyna // Rehyonolohyia. – 2010. – № 3. – S. 290.
11. *Nytsshe F.* Yzbrannye proyzvedeniya / F Nytsshe ; per. s nem. – SPb. : Azbuka-klassyka, 2003. – 766 s.
12. *Postmodernyzm* : entsyklopedyia / sost. y nauch. red. A. A. Hrytsanov, M. A. Mozheiko. – Mynsk : Ynterpresservys : Knyzh. dom, 2001. – 1038 s.
13. *Rozyzn V. M.* Mozhem ly my proektyrovat samy sebia? / V. M. Rozyzn // Fylosof. nauky. – 2009. – # 12. – S. 8-26.
14. *Rubynshtein S. L.* Osnovy obschei psykholohyy / S.L. Rubynshtein. – 2-e yzd. – SPb., 2002. – 720 s. (Seryia «Mastera psykholohyy»).
15. *Rubynshtein S. L.* Problemy obschei psykholohyy / S. L. Rubynshtein. – M. : Pedahohyka, 1973. – 424 s.
16. *Stepanova N. Y.* Kody kultury: semyotycheskyi y kulturolohycheskyi aspekty / N. Y. Stepanova // Ydey y ydealy : nauchn. zhurn. – Novosybyrsk, 2012. – № 1(11), t. 2. – S. 130-136.
17. *Tokareva N. Y.* Etnokulturnye stereotyipy kommunikatyvnogo povedeniya : avtoref. dys. ... d-ra fylol. nauk : 10.02.04 – Hermanskye yazyky / N. Y. Tokareva. – Mynsk, 1999. – 20 s.
18. *Chuchyn-Rusov A. E.* Novyi kulturnyi landshaft: postmodernyzm yly neoarkhayka / A. E. Chuchyn-Rusov // Voprosy fylosofyy. – 1999. – № 4. – S. 24-41.
19. *Sheler M.* Polozhenye cheloveka v kosmose / M. Sheler // Problema cheloveka v zapadnoi fylosofyy : perevody / obsch. red. Yu. N. Popova ; sost. y poslesl. P. S. Hurevycha – M. : Prohress, 1988. – S. 31-95.
20. *Shopenhauer A.* O chetveroiakom korne. Myr kak volia y predstavlenye. T. 1. Krytyka kantovskoi fylosofyy. / A. Shopenhauer ; [per. s nem.] ; Ros. akad. nauk, Yn-t fylosofyy. – M. : Nauka, 1993. – 672 s. (Seryia «Pamiatnyky fylol. mysly»).
21. *Schepanskaia T. B.* Systema: teksty y tradytsyy subkultury / T. Schepanskaia ; Ros. hos. humanyt. un-t, Yn-t vyssh. humanyt. yssled., Tsentr typolohyy y semyotyky folklor. – M. : OHY, 2004. – 286, [1] s. : yl. – (Antropolohyia / folklor: novye yssledovaniya).
22. *Эко У.* Otsustvuiuschaia struktura. Vvedeniye v semyolohiyu / U. Эко. – SPb. : TOO TK «Petropolys», 1998. – 432 s.

КОД КУЛЬТУРЫ КАК МЕХАНИЗМ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Доброер Наталья Васильевна, кандидат культурологии, доцент,
Одесский национальный политехнический университет, г. Одесса

Самореализация представлена как специфический объект культурной рефлексии. Проанализированы различные подходы к самореализации личности. Обосновывается приоритетное значение кода культуры как механизма для самореализации личности. Понятие кода в системе культуры является тем механизмом, который объединяет пространство культуры, культурные знаки, культурные смыслы. Он регулирует те или иные отношения внутри знаковых систем культуры и обеспечивает многоязычные фильтры семиосферы. Данная точка зрения позволяет понять сущность процессов культуры и смыслообразования в социокультурной коммуникации. Продемонстрирована связь самореализации человека в современной социокультурной среде с кодом культуры, где код выступает как механизм самореализации.

Ключевые слова: самореализация личности, код культуры, механизм культуры.

THE CULTURE CODE AS A MECHANISM FOR PERSON'S SELF-REALIZATION

Dobroyer Natalia, Candidate of Cultural Studies, Associate Professor,
Odessa National Polytechnic University, Odessa

Self-realization is presented as a specific object of cultural reflection. Different approaches to personal self-realization have been analyzed. The concept of a code in cultural system is a mechanism that unites cultural space, cultural signs, cultural meanings. It regulates certain relations within the iconic cultural system and provides multi-lingual filters semiosphere. This point of view allows understanding the essence of the cultural processes and the processes of meaning in the socio-cultural communication. The connection of personal self-realization and the cultural code is demonstrated in the modern socio-cultural environment, where the code acts as a mechanism of Self-realization.

Key words: Personal self-realization, cultural code, cultural mechanism.

UDK 008

THE CULTURE CODE AS A MECHANISM FOR PERSON'S SELF-REALIZATION

Dobroyer Natalia, Candidate of Cultural Studies, Associate Professor
Odessa National Polytechnic University, Odessa

The aim of this article is to present the culture code as a mechanism for person's self-realization.

Research methodology. The works which are dedicated to the consideration of the culture code in various fields of the humanities: philosophy, cultural studies, psychology, sociology, linguistics have been examined.

Results. Self-realization is presented as a specific object of cultural reflection. The types of personal fulfilment that have been studied by different authors are analysed. The priority of the culture code as a mechanism for self-

realization is grounded. The relationship between self-realization in the contemporary socio-cultural environment and the culture code is shown, where the code acts as a mechanism for self-realization.

The culture acts as a common means of realization of an individual. The unity with other people we find due to the general code of culture. True self-realization can be achieved as a result of the development of the culture code. The need for self-realization is transformed through the culture. In that case self-manifestation performs in a wider range. As a result life is more full and saturated. The personality, whose self-realization is carried out in the era of globalization, faces the choice between the varieties of cultures and his or her own ethnic culture. Many people oppose these two concepts. However, the author of the study believes that the code of the ethnic culture itself serves that very mechanism by which individual's self-realization into mass culture occurs. By attributing the culture code to the communicative and adaptive mechanisms it is possible to allocate its foundation: traditional components of any culture (written and oral speech and others); collective sensory-emotional reaction to an external influence (images, concepts, abstract thinking, and others.).

In this case culture is able to transform, change and mutually enrich the interaction with other cultures. The culture code generates patterns of perception and behavior of a particular style of communication, awareness of belonging to an ethnic group. Each person in the period of globalization can find a way of cross-cultural contact, if communication includes culture codes as its mechanisms. Such mechanisms, being universal for any model of culture, carry out an act of communication not only as a simple transfer of messages from the addressee's consciousness to the recipient's, but as the mechanism that carries out the translation from my language (I) into your language (YOU). Such foreshortening of the research is the most perspective; it allows preserving a personal component in the process of self-realization in the context of globalization and spreading the mass culture.

Novelty. On the basis of systematization of knowledge on the subject the connection of person's self-realization and the culture code is demonstrated in the modern socio-cultural environment, where the code acts as a mechanism of self-realization.

The practical significance. This article may be a theoretical basis for further research on the theory of culture.

Key words: Person's self-realization, culture code, culture mechanism.

Надійшла до редакції 11.11.2016 р.

УДК 168.522+687.016:305

ГЕНДЕРНЕ ТЛО У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОДИ

Дихнич Людмила Петрівна, кандидат історичних наук,
доцент кафедри індустрії моди, Київський
національний університет культури і мистецтв;

Костюченко Олена Вікторівна, доктор психологічних наук,
професор з/н кафедри індустрії моди, Київський
національний університет культури і мистецтв, м. Київ
3555620@ukr.net

Визначено сутність: моди як системи дрес-кодів, що розмежовують статеві і класові відмінності за встановленими правилами; модного одягу як матеріальної репрезентації соціальних форм, кульмінаційного вираження ідеї гендерної нерівності; *переосмислено* взаємовідносини між чоловічою та жіночою ідентичністю в моді; *виявлені* детермінанти та принципи формування і презентації фемінності й маскуліності, стилю унісекс як гендерної рівноправності і трансформації гендерних ролей; *наголошено* на якісних змінах у жіночій і чоловічій моді, що засвідчують загальний вектор розвитку у сфері гендерних відносин до прогресуючого зростання жіночої емансипації, рівності статей, біархату, розмивання кордонів гендерних категорій і наповненні їх новим змістом.

Ключові слова: мода, модний одяг, гендер, гендерні відмінності, жіночність, маскуліність, маскулінна і жіночна ідентифікація.

Постановка проблеми. Сучасні концепції моди викликають зацікавлення фахівців, практиків і теоретиків моди для з'ясування низки проблем, а саме – природи моди та її атрибутів, принципів її функціонування, вивчення механізму впливу моди на преференції щодо зовнішнього самовиразу сучасників наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Слідування моді частково дозволяє вирішити глобальне протиріччя, яке визначає специфіку життєвого руху, – між твердою об'єктивною детермінованістю особистого життя і можливостями маневрувати в часі.

Важливою для нашого дослідження є думка Д. Боярина, згідно з якою, коли мова йде про гендер, маємо справу з «практичними моделями поведінки і процесами, що перетворюють людей в об'єкт інтерпеляції, результатом якої є загальна переконаність у тому, що статева приналежність поділяє людство на дві (або більше, що спостерігається в деяких культурах) по-різному організованих

підсистем, і такий поділ здається природним, тобто сприймається як щось існуюче у всі часи» (Boyarin 1998: 117) [6]. Термін «гендер» (поняття з'явилося у 1975 р.) не вказує на природну, а соціокультурну причину міжстатевих відмінностей. Як зауважив Р. Лернер, гендер – «набір соціальних ролей; це – костюм, маска, гамівна сорочка, в яку чоловіки і жінки виконують свої нерівні танці» [5; 47].

У роботі відомого німецького мислителя Ф. Ніцше «Мандрівник і його тінь» [9; 3] порушено проблему моди XVIII ст. в Європі і сучасності, акцентуючи свою увагу на відмінності чоловічої і жіночої моди. Характеризуючи чоловічу моду підкреслюється: чоловіки не схильні виражати свою індивідуальність через костюм, щоб не кидатися в очі; чоловік, у першу чергу, ділова людина, він повинен займатися роботою, а не витратити час на костюм і прикраси, подібна розкіш заважає роботі тощо.

У жіночій моді Ф. Ніцше виокремив такі особливості: прагнення до індивідуальності, несхожості, що можливо здійснити лише за допомогою моди; костюм здатний підняти жінці не лише самооцінку, але й наблизити її зовні до високостатусних груп; у жіночому одязі простежується тенденція диференціації за віком, до якої жінки вдаються, не лише, щоб приховати вік, але й обдурити чоловіків. Грунтуючись на останній характеристиці, автор виділяє в жіночій моді дві особливості, притаманні лише жінкам: гра «оголення» – використовується, щоб підкреслити молодість, красу, і гра в «хованки», щоб стати загадкою для чоловіків. Очевидно, що дані тенденції є актуальними і сьогодні. Сучасні модниці легко поєднують «оголення» та «хованки» інтуїтивно, не замислюючись, у той час як чоловіки віддають перевагу корисності, зручності одягу в конкретних умовах.

Гендерний аспект в моді Ф. Ніцше називав основним, оскільки жінки більш схильні до впливу модних тенденцій, ніж чоловіки, в силу своєї природи і соціальної ролі.

Теоретичним підґрунтям для написання статті стали роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як М.-Т. Басс, К. Бруард, О. Буржелен, Б. Вінкен, М. Готдинер, О. Гурова, К. Гусарова, К. Еванс, В. Карамінас, Е. Кроулі, М. Літовська, С. Лубенець, А. Майзелев, П. Макніл, А. Макуїн, А. О'Ніл, Д. Паолетті, Д. Потвін, А. Роткірх, Л. Рудова, П. Стеорн, А. Тьомкіна, О. Хорошилова й ін.

Мета статті полягає у висвітленні гендерної проблематики у сучасних дослідженнях теорії та історії моди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційний погляд на одяг у зв'язку з проблемою гендерної стратифікації представлений британським антропологом Е. Кроулі, який стверджував у 1930-ті роки, що фізичні відмінності між статями безпосередньо й органічно співвідносяться з модою, оскільки саме будова тіла підказує і задає форму одягу. Спираючись на приклади з історії та сучасності і звертаючись до культур різних народів, Кроулі прагнув продемонструвати, яким чином чоловіче або жіноче тіло перетворює одяг у матеріальну репрезентацію соціальних форм, коли костюм являє собою кульмінаційне вираження ідеї гендерної нерівності, і якщо б люди різних статей одягалися однаково, одяг втратив би свою принципову соціальну значущість (Crawley 1965: 72-74).

Однією з особливостей сучасної моди є переважна участь у ній жінок як найбільш активної категорії, що піддається впливу модних тенденцій [2; 87]. Винятковим випадком зміни моди під впливом гендерних особливостей стає мода на певний об'єкт, але вона формується не під впливом модних тенденцій, а саме відносин між статями. Найбільш яскравим прикладом зближення чоловічої і жіночої моди є носіння жінками штанів. Як справедливо зауважує А. Гофман, у Біблії говориться про заборону подібного явища: «На жінці не повинно бути чоловічого одягу, і чоловік не повинен одягатися в жіноче плаття, бо мерзенний перед Господом Богом твоїм кожен робить се» [1; 287].

Відповідно думки Еразма, одяг певною мірою є тілесною оболонкою для тіла, відображенням моральної та соціальної гідності, за якою можна зрозуміти склад характеру людини (Erasmus 1985, vol. XXV: 278). Одяг як один із найбільш важливих інструментів виконує навчальну функцію у розвитку дітей, потреби виглядати жіночно або мужньо; кольори, імена та іграшки для хлопчиків і дівчаток також пов'язані з поширеними уявленнями про гендерні відмінності у ту чи іншу епоху.

Як зауважує О. Хорошилова у статті «Андрогини Великої війни» (2012 р.), незвичайним є визнання третьої революції – гендерної, коли війна знищила дівчат Гібсона, зліпила големів – грубуватих простакуватих баб, які не боялися важкої чоловічої роботи, кулі і багнета. «Ондюласьон» і драматичний макіяж німих кінокрасунь їм категорично не підходив. Міцно замішані на глині, крові і сажі, вони чудово виглядали в зручних англійських костюмах, блузах і бриджах, короткуватих спідницях на військових кринолінах. Але найбільше їм йшла форма – френчі, шинелі, бекеші, папахи. І деякі, пожертвувавши шовковими волоссям і бантами, поголені «під три нуля», в повному обмундируванні і спорядженні, вирушили на фронт не жінками – але рядовими піхотних полків із документами на ім'я «Івана», «Захара», «Кузьми». Великий парадокс Великої війни – надівши сувору

армійську форму, жінка отримала свободу. І поки суфражистки гунділи про абстрактні права, російські баби першими в світі отримали офіційне право носити чоловічі військові формени штани, випередивши цим голлівудських дів 1930-х і американських феміністок 1960-х років [15].

У роботах А. Маккуїна (1993-1995 рр.) ненависть до жінок виявлялась у їх основній властивості – театралізації та естетиці жорстокості у стилістиці його колекцій і дизайні, де була не тільки основною темою, але й складовою техніки крою і методів конструкції одягу. У ранніх колекціях тканину зазвичай було порізано, поштрикано або порвано, і кожен елемент колекції так чи інакше відсилає до теми образу («Жах і жадання: О. Маккуїн і сучасна фатальна жінка» Керолайн Еванс (Caroline Evans, 2003 р.) [14].

Рання радянська культура однаково відкидала як буржуазний споживацький підхід до життя, так і комерційну установку на домінуючі сексуальності в жіночій красі, пропонуючи своє рішення питання: широко пропагувався новий тип жіночності, основу якої становили «природність», «здоров'я», «гігієна» і повна відмова від використання декоративної косметики [3]. Будь-який натяк на провокуючу сексуальність в одязі, макіяж або особлива манера триматися викликало різке засудження. Таке ставлення до жіночої зовнішності і особливо прагнення деяких жінок у революційній і постреволюційній Росії виглядати по-чоловічому Є. Трофімова вдало називає «революційним трансвестизмом» [7]. Радянські жіночі журнали енергійно насаджували нові правила гарного смаку і поведінки. Зразкова радянська «красуня» сталінської культури повинна була дотримуватися наступних основних принципів жіночності: «акуратність/охайність», «чистота», «професіоналізм», «скромність» і тільки в особливих випадках – «прикрашення» [16; 130]. Такі принципи становили основу мови тіла для представниць радянського середнього класу і диктували їм норми жіночої «пристойності» і «культурності» аж до кінця радянської епохи. Тим не менш, було б помилково стверджувати, що домінуючі в Радянському Союзі офіційні настрої вимагали повністю знищити будь-які прояви «штучної краси» [4; 143].

Стандарти жіночої краси почали змінюватися лише у роки «відлиги», коли СРСР став більш відкритим для Заходу, а товари широкого вжитку доступними для громадян. Наприкінці 1950 – початку 1960-х рр. радянські уявлення про «хороший смак» в одязі були доповнені новими поняттями: «привабливість, жіночність і елегантність», які раніше вважалися «дрібнобуржуазними» (Bartlett 2004: 143) [8]. Однак консервативні уявлення про «хороший смак» продовжували придушувати будь-які спроби відтворити західні зразки жіночої краси. При такому підході не дивно, що в пізній радянській культурі «прозахідний» тип жіночої зовнішності міцно асоціювався з валютними повіями і фарцовщицями, які демонстрували традиційний зовнішній вигляд сексуального вбрання, підриваючи тим самим «пристойні» та вихолощені в сексуальному плані радянські стандарти жіночої краси.

Пострадянські «споживчі казки» цілком співзвучні життю сучасних дівчаток-підлітків, відіграючи активну роль в утворенні та формуванні їх гендерних уявлень. У статті «Дівочки, краса і женственность. Постсоветские «потребительские сказки» Л. Рудова [12] наголошує, що, підігруючи інтерес до моди, догляду за тілом, шопінгу, бездіяльного проведення часу і різним прийомом зваблювання представників протилежної статі, «споживчі казки» змушують повірити у виключне значення зовнішньої краси, хоча і за своєю логікою ці тексти засуджують персонажів, для яких немає нічого понад споживчих інтересів і власної зовнішності. Ця двоїста гендерна соціалізація дівчат-підлітків у пострадянських «споживчих казках» додатково підкріплює результати нещодавно проведеного феміністського соціологічного дослідження, яке показало, що сучасні жінки, незважаючи на власний професіоналізм і компетентність у соціальних питаннях, застрягли немов у пастці між прагненням до незалежності і деспотичним тиском традиційних гендерних уявлень, а багато з них взагалі воліють плисти по хвилях пострадянського «патріархального ренесансу» [10; 177]. Поряд з усвідомлюваними жіночими мотивами слідування моді, можна виділити і неусвідомлені причини, такі як завоювання інтересу до протилежної статі, вираження прихованої сексуальності, отримання схвалення оточуючих, акцентування соціального статусу і т. п.

Виникнення цікавого феномена після II Світової війни досліджує А. О'Ніл (Alistair O'Neill, 2000) у статті «Джон Стівен: презентація маскулітності на Карнабі-стріт, 1957-1975», а саме – ситуації, коли особливості стилю диктувалися специфікою самого процесу споживання, оформленням простору і розташуванням магазину, що суттєво вплинуло на появу стилю нової мужності, пов'язано з частішими відвідуваннями магазинів британськими чоловіками, їх перетворенням на суб'єкти нових споживчих практик під впливом підприємців. У післявоєнній британській чоловічій моді Д. Стівен став символом «модерністських» сарторіальних амбіцій, що знайшли втілення в уніформі модів, яка виставлялась на продаж, виявивши ділову хватку і пристосувалася гомоеротичний стиль [14].

Вихідною основою образу денді, що сформувався у 1790-і роки, став бездоганний гардероб англійського аристократа. Це був зразок строго регламентованого вестиментарного і поведінкового канону, покликаний захистити володаря гардеробу від звинувачень у зніженості, марнотратстві та хворобливої пристрасті до марноти, які асоціювалися із занепадом французької культури (Moers, 1960). Одним з яскравих втілень цього парадоксу є сталість форми чоловічих туюфель. Як зауважує К. Бруард у статті «Маскуліність як мода. Чоловіче взуття і сучасність» (2006 р.), тендітна гармонія естетики і функціональності, як і раніше диктує форму шва на чорних оксфордських туюфлях або кількість отворів для шнурівки на коричневих вуличних черевиках, зберігає в собі відлуння розмов, що раніше формували уявлення про мужність, державність і соціальні класи. Якщо трикотаж і вуличний одяг попередніх поколінь сьогодні сприймаються як звичайна мода, стосунки людей минулого із взуттям здаються більш ґрунтовними; до них неможливо ставитися зі зневагою, що обумовлено мінливістю уявлень про моду; навпаки, вони стають об'єктом вдумливого осмислення проблем відповідності взуття його призначенню, особливостям доккілля [13].

Мистецтво чоловічої модної фотографії і пов'язані з нею сфери виробництва, такі як виготовлення і продаж одягу, створення торгових брендів, у т.ч. маркетинг і реклама, беруть участь у конструюванні цілісного візуального суб'єкта, який «бажає бути бажаним» як для чоловіків, так і для жінок. Образи, що мають еротичну конотацію, часто з'являються в журналах, орієнтованих на змішану споживчу аудиторію. Як сексуально привабливого об'єкта чоловік-модель стимулює спостерігача до споживання демонстрованого продукту різними способами: чоловік-гетеросексуал ідентифікує себе з пред'явленим йому чином, а гетеросексуальна жінка або чоловік-гомосексуал бачать у ньому предмет бажання і оцінки. Вони творять реальність, існування якої дозволяє гетеросексуальним чоловікам практикувати гомосоціальну/гомоеротичну поведінку в культурно прийнятних формах. Разом із тим дослідження таких репрезентацій допомагає краще зрозуміти, яким чином конструюються і побутують у суспільстві концепти маскуліності [12].

Поява ідеї та образу нового чоловіка у 1980-і роки засвідчила злам усталених уявлень про мужність і зумовило поширення більш сексуальних, ніж раніше, репрезентацій чоловічого тіла. Якщо традиційна ідея маскуліності асоціювалася з виробничою сферою (тобто роботою), то новий чоловік був занурений у світ задоволень і споживання, що раніше належало виключно жіночому простору (Mort 1996; Entwistle & Wilson 2000). Зростання популярності чоловічих модних журналів, таких як «GQ» і «Арена», а також увагу маркетологів та інших фахівців у галузі торгівлі до чоловічої моди і чоловічої споживчої спроможності призвели до зміни типів репрезентації і сприйняття культурних концептів мужності.

Як зазначає Р. Вільямс у статті «Денді й елітарне споживання», феномен масової пристрасті до елітарного стилю зародився в наполеонівську епоху. Автор виділяє чотири ідеальних типи споживчої поведінки, що повною мірою характеризують сучасне суспільство: буржуазний, масовий, елітарний і демократичний. На думку Вільямс, дендизм, описаний Бодлером як «останній спалах героїзму в епоху загального занепаду», являв собою реакцію на «торжество буржуазного способу життя і вульгарного масового смаку, що знайшла втілення в реанімації традиційних цінностей – доблесті, благородних поривів і самовладання» (Williams 1982: 111). Варто уваги те, що особистісний тип метросексуала зародився в епоху масового споживання і достатку, характерних для економічного буму початку ХХІ ст., який за посередництва моди, з'явився передвісником пристрасті соціуму до вампіричних/готичних образів. У 2007 р. другий випуск британського чоловічого журналу «Fashion Inc» із підзаголовком «Біблія мислячого чоловіка» був присвячений «Темній стороні». Він містив редакційні збірки вампірської тематики, присвячені роботам О. Маккуїна й Е. Слімана: перша під заголовком «Принц темряви» з фотографіями роботи К. Хоммі і друга під назвою «Фатальний чоловік» із фотографіями К. Манейго. (Clark 2007: 139). Фотограф К. Грейсон і стиліст М. Адлер у публікації «Пропавші хлопці» (журнал «FASHIONTREND Australia», 2008) продемонстрували утопічний образ молодості, свободи і споживання, де молоді люди постають втраченими душами, вампірами, прогулюються околицями життя соціуму. Однак стиль і світлове рішення фотографій вказують також на наявність тісного зв'язку між чоловіками – моделями, вампірами і денді. Загальний тон фотографії двозначний і є джерелом напруження між жорстким і м'яким типами маскуліності, гетеро- і гомосексуальністю. Ця робота підриває традиційні уявлення про мужність і конструює цілісний образ, в основі привабливості якого – влада і задоволення.

Недавня поява образу денді-вампіра у кінематографії та чоловічій модній фотографії, з одного боку, вказує на зв'язок між споживанням, сексуальним потягом (і вуаеризмом) і владою. З іншого

боку, як зазначає В. Карамінас у статті «Денді-вампір: переосмислення концепцій чоловічої ідентичності в моді, кіно та літературі» (2012 р.), цей феномен піднімає проблему відносин між маскулінною ідентичністю як соціальним суб'єктом і різними видами ідентичності, що сконструйовано за допомогою візуальних кодів. Як сконструйовані особистісні моделі вампір і денді являють собою зручний матеріал для розуміння, аналізу і критики постмодерністських маскулінних суб'єктивностей. Насправді ж популярність образу денді-вампіра свідчить про те, що уявлення соціуму про мужність знову змінюється [12].

У статті П. Макніла (Peter McNeil) «Ця сумнівна стаття: костюм макароні і чоловіча сексуальність» досліджується сексуальний підтекст нарочито претензійного і модного стилю в одязі і манері поведінки групи чоловіків-англійців (1760-1770 рр.). Макароні використовували свої сукні і тіла як зброю у війні стилів, відстоюючи право носити одяг, що традиційно призначався для придворних, або одягати його в тих випадках, коли, за канонами англійської культури, це не було прийнято. Вони засвоювали тенденції сучасної французької та італійської моди у переважній частині щодо пастельних відтінків, всіляких малюнків і орнаментів – і це в той період, коли в Англії подібний стиль змінили строгі наряди.

Образ макароні створювався не тільки за допомогою дорогого одягу, по-французьки вишуканих манер тримати себе, мови, жестів, косметики та зачісок, але і багато в чому за допомогою театралізованого стилю поведінки. Макароні кидали виклик упереджень, пов'язаних як із гендером, так і з сексуальністю. Історики кінця ХХ ст. робили обережні і стримані припущення про содомські конотації стилю макароні, використовуючи термін «жіночоподібний». Дискурс нейтрального, неприродного гендеру припускав поєднання «недоречної» жіночої атрибутики та чоловічих зовнішності, одягу і поведінки, способу життя, репрезентацією якого служив тілесний вигляд макароні. Костюм макароні слугував розпізнавальним знаком для англійської варіації гомосексуальної субкультури, що виникла в урбанізованій Західній Європі наприкінці ХVІІ ст. Подібні субкультури виникали там же, де виникла і звідки поширювалася мода: Лондонська Королівська біржа, криті галереї, парки і маскаради [12].

У статті «Від трансвестизму до пародії: мода і гендер» Б. Вінкен (Barbara Vinken) відзначила, що мода виникла у другій пол. ХІХ ст. як постфеодальний феномен, коли існувала система дрес-кодів, зміст і завдання яких полягали в тому, щоб розмежувати статеві і класові відмінності, як наказували встановлені правила. Передбачалося, що суворий порядок в одязі гарантує суспільству відсутність соціальної плутанини. Однак спокуса виглядати не тим, хто ти є насправді, була занадто великою, а досягнути цього було не так і важко, і тому специфічні дрес-коди не могли залишатися в силі надто довго. Уявлення про незнайомця цілком залежали від того, у що він одягнений, одяг «робив» людину [11].

Д. Паолетті (Jo В. Paoletti) у статті «Справжні хлопці носять рожеве!» зазначив, що мода на андрогінність у підлітків і дорослих у 1960-ті роки була викликана різноманітними віяннями масової культури, проте у неї був і більш фундаментальний підтекст: конфлікт поколінь із-за старих і нових норм сексуального самовираження і поведінки. По мірі того як бебі-бумери ставали батьками, одяг унісекс набував все більшого морально-філософського значення у рамках більш широкого напрямку, відомого як «несексистське» або «безстатеве» виховання. У середині 1970-х років феміністські налаштовані батьки прагнули допомогти дітям позбутися найменших натяків на «традиційну» жіночність в одязі, намагаючись щоб на зміну ідеальної маленької леді з їх власного дитинства прийшла дівчинка-шибеник. Відродження традиційної жіночності почалося близько 1980 р.; саме тоді вона стала знову проявлятися у жіночому і дитячому одязі, поступово перетворюючи вигляд навіть самих крихітних дівчаток.

Сучасною масовою культурою сконструйований специфічний образ чоловіка – мешканця великого міста. Так, А. Майзелев (Alla Myzelev) у статті «А ось і чоловік, який в'яже: в'язання і маскулінність на початку ХХІ ст.» дає таку характеристику метросексуала, або фланера: це людина творча, жаліслива, чутлива, його люблять навколишні, він завжди добре виглядає і зовсім не схожий на мачо; не просто частинка натовпу, а втілення її суті, анонімної і безтілесної, усюдисущої, але невидимої; завжди одягнений по моді, але ніколи не виділяється на тлі навколишніх його людей, змішуючись із ними. Іншими словами, це типовий і ідеальний образ спостерігача. В образах фланера та метросексуала втілюється протиріччя, пов'язане, як зауважила Р. Коннелл, з домінуючою проблемою маскулінності.

Як повідомляє Д. Потвін у статті «Джорджо Армани і розповідь про мужність: кінематограф, текстиль і сегментовані ринки», колекцію одягу Армани для чоловіків (1975 р.) досі сприймають як революційний переворот у чоловічій моді, коли сексуальність – це те, як ви рухаетесь (Bentley 1979),

важлива покійність одягу, здатність підлаштовуватися під неповторні особливості фігури, під її обриси, природну манеру руху, надавали тілу дихати і відчувати себе вільно, що дозволяє вільніше виявляти власну індивідуальність.

Заснування моди унісекс належить французькому дизайнерові Т. Лапідусу (1963 р.), колекції якого включали у себе моделі одягу, призначеного одночасно як для чоловіків, так і для жінок. Австро-американський модельєр Р. Гернрайх (1970 р.) створив колекцію «UNISEX» в рамках великого мистецького проекту, що включав в себе також фото- і відеоматеріали (Lobenthal 1990; Moffitt & Claxton 1990; Swinging sixties 2006). Що ж стосується шведських дизайнерів, таких як Р. Хейнц, К. Шведська та ін., то їх роль в описуваному міжнародному процесі досі недостатньо вивчена (Geiger & Ahlander 2000).

Ключовим чинником для розуміння стилю унісекс як культурного і соціального феномену є: концепція гендерної рівноправності (Д. Лавер, 1968); свідок кінця епохи, «вестиментарний апартеїд» – боротьба жінок за рівноправність, розвиток молодіжної культури і поява феномена антимоди (О. Буржелен і М.-Тю Басс, 1980) (Burgelin & Basse 1987: 46, 285-296); руйнування опозиції «чоловіче»/«жіноче» в моді, трансформація гендерних ролей (М. Готдинер, Gottdiener 1995: 228). П. Стеорн (Patrik Steorn) у статті «Трансформація концепту маскулінності і стиль унісекс у Швеції 1960-1970-х років» [11] повідомив, що в журналах *Vi* («Ми») і *Form* («Форма») представлено новий стиль, що з'єднав ліві політичні ідеї та дизайнерське мистецтво і перетворив моду у простір соціальних і політичних трансформацій. Стиль унісекс сприймався як створення нових різновидів одягу, традиційно не були специфічно «чоловічими або жіночими, так і поява в чоловічій моді тканин, забарвлень і малюнків, що вважалися типово жіночими, і навпаки, що репрезентують соціальну та естетичну свободу індивідуума самостійно вибирати для себе спосіб життя незалежно від гендерної приналежності, а також можуть виступати символом політичної активності, спрямованої на завоювання абсолютної гендерної рівноправності.

Автори згаданих вище соціологічних досліджень вбачали у стилі унісекс наслідок трансформації соціальних відносин, символ руйнування принципу гендерної специфікації моди і вестиментарну ілюстрацію ідеології, що лежить в основі боротьби за жіночу рівноправність. Одяг, безперечно, відіграв важливу роль у жіночому русі, проте невірно було б стверджувати, що він призвів до нівелювання гендерної стратифікації в моді. Категорії чоловічого та жіночого одягу, як і раніше актуальні: ці терміни досі використовуються в різних сферах (школах, в описах дизайнерських рішень, виробничому процесі, магазинах), незважаючи на те, що їх зміст і характер взаємин з часом змінюються. Стиль унісекс кидає виклик дрес-коду гетеро-нормативної маскулінності, однак порушення цього коду посилює гетеросексуальну привабливість прихильника нових віянь. Незважаючи на існування стилю унісекс, порушення певних гендерних кордонів, пов'язаних із зовнішністю, досі вважається небажаним. Саме на цій проблемі зосереджено увагу І. Рана у дослідженні «Блакитний або рожевий, ось у чому питання: гомофобія, її вплив на гендерну символіку кольору» [12].

Передбачалося, що гендер являє собою соціальний феномен, що піддається трансформації за допомогою моди, яка дозволяє індивідууму вільно виражати себе, виступати в ролі «чоловіка» чи «жінки» новим, непередбаченим чином, кидаючи тим самим виклик традиційній бінарній гендерній структурі.

Висновки. Мода, сприяючи виявленню не лише соціального, але й емоційного характеру людини, дає можливість підкреслити індивідуальні особливості особистості, як чоловіків, так і жінок. Якісні зміни, що відбуваються в жіночій і чоловічій моді свідчать, що загальний вектор розвитку у сфері гендерних відносин, незважаючи на всі складності і протиріччя, має спрямованість до прогресуючого зростання жіночої емансипації, реальної, а не лише декларованої, рівності статей, переходу від патерцентристського ладу суспільства до біархату – верховенства обох статей. При цьому функція моди, що виражає статево приналежність і гендерну диференціацію, відходить на другий план, хоча жодною мірою не усувається зовсім. Проте, точніше було б говорити не про руйнування системи гендерної диференціації як такої, а про розмивання кордонів гендерних категорій і наповненні їх новим змістом.

Список використаної літератури

1. *Бекетова И. В.* Гендерные роли культуры в сфере моды / И. В. Бекетова // Сборник под ред. В. Л. Круткина. – Ижевск, 2006.
2. *Гофман А. Б.* Мода и люди. Новая теория моды и модного поведения / А. Б. Гофман. – СПб., 2004. – 208 с.
3. *Гурова О.* Идеология потребления в советском обществе [Электронный ресурс] / О. Гурова // Социолог. журн. – 2005. – № 4. – Режим доступа: www.el-history.ru/node/322.
4. *Гусарова К.* Я никогда не увлекалась косметикой: советский опыт искусственной красоты / К. Гусарова // Неприкосновенный запас. – 2007. – № 4. – С. 142-156.

5. **Кирилина А. В.** Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина. – М., 2000. – 191 с.
6. **Лебина Н.** Мужчина и женщина: тело, мода, культура. СССР – оттепель / Н. Лебина. – М. : Нов. лит. обозрение, 2014. – 208 с.
7. **Литовская М.** Образ достойного будущего в постсоветских изданиях для девушек-подростков / М. Литовская // Образ достойной жизни. – 2008. – С. 270-286.
8. **Лубенец С.** Сердце для невидимки [Электронный ресурс] / С. Лубенец. – М., 2007. – Режим доступа: www.modernlib.ru/books/lubenec_svetlana/serdce_dlya_nevidimki
9. **Ницше Ф.** Странник и его тень. Т. 2 / Ф. Ницше. – М., 1994. – 398 с.
10. **Роткирх А.** Советские гендерные контракты и их трансформация в современной России / А. Роткирх А. Темкина // Российский гендерный порядок : социологический подход / ред. Е. Здравомыслова, А. Темкина. – СПб., 2007.
11. **Теория моды.** Проект «Культура повседневности» [Электронный ресурс]. – Издат. дом «Нов. лит. обозрение», 2012. – № 22 (зима 2011-2012). – 448 с. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
12. **Теория моды.** Проект «Культура повседневности» [Электронный ресурс]. – Издат. дом «Нов. лит. обозрение», 2012. – № 23 (весна 2012). – 448 с. – Режим доступа: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
13. **Теория моды.** Проект «Культура повседневности» [Электронный ресурс]. – Издат. дом «Нов. лит. обозрение», 2012. – № 25 (осень 2012). – 448 с. – Режим доступа: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
14. **Теория моды.** Проект «Культура повседневности» [Электронный ресурс]. – Издат. дом «Нов. лит. обозрение», 2013. – № 28 (лето 2013). – 448 с. – Режим доступа: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
15. **Теория моды.** Проект «Культура повседневности» [Электронный ресурс]. – Издат. дом «Нов. лит. обозрение», 2016. – № 38 (зима 2015–2016). – 448 с. – Режим доступа: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
16. **Тихомирова А.** Советское в постсоветском: размышления о гибридности современной российской культуры потребления одежды / А. Тихомирова // Неприкосновенный запас. – 2007. – № 4. – С. 125-141.
17. **Edwards T.** Consuming masculinities: style, content and men's magazines // McNeil P., Karaminas V. (eds) The Men's Fashion Reader. – Oxford; N.Y., 2009.

References

1. **Beketova Y. V.** Henderne roly kultury v sfere mody / Y. V. Beketova // Sbornyk pod red. V. L. Krutkina. – Yzhevsk, 2006.
2. **Hofman A. B.** Moda y liudy. Novaia teoriya mody y modnoho povedeniya / A. B. Hofman. – SPb., 2004. – 208 s.
3. **Hurova O.** Ydeolohiya potrebleniya v sovetskom obschestve [Elektronnyi resurs] / O. Hurova // Sotsyoloh. zhurn.. – 2005. – № 4. – Rezhym dostupa: www.el-history.ru/node/322.
4. **Husarova K.** Ya nykohda ne uvlekalas kosmetykoi: sovetskiy opyt yskusstvennoi krasoty / K. Husarova // Nerykosnovennyi zapas. – 2007. – № 4. – S. 142-156.
5. **Kyrylyna A. V.** Hendernye aspekty massovoi kommunykatsyy / A. V. Kyrylyna. – M., 2000. – 191 s.
6. **Lebyna N.** Muzhchyna y zhenschyna: telo, moda, kultura. SSSR – ottepel / N. Lebyna. – M. : Nov. lyt. obozrenye, 2014. – 208 s.
7. **Lytovskaia M.** Obraz dostoinoho buduscheho v postsovetskykh yzdaniakh dlia devushek-podrostkov / M. Lytovskaia // Obraz dostoinoi zhyzny. – 2008. – S. 270-286.
8. **Lubenets S.** Serdtse dlia nevydymki [Elektronnyi resurs] / S. Lubenets. – M., 2007. – Rezhym dostupa: www.modernlib.ru/books/lubenec_svetlana/serdce_dlya_nevidimki
9. **Nytsshe F.** Strannyk y eho ten. T. 2. / F. Nytsshe. – M., 1994. – 398 s.
10. **Rotkyrkh A.** Sovetskiye hendernye kontrakty y ykh transformatsiya v sovremennoi Rossyy / A. Rotkyrkh, A. Temkina // Rossyiskiy hendernui poriadok: sotsyolohicheskiy podkhod / red. E. Zdravomuslova, A. Temkina. – SPb., 2007.
11. **Teoriya mody.** Proekt «Kultura povsednevnosti» [Elektronnyi resurs]. – Yzdat. dom «Novoe lyteraturnoe obozrenye», 2012. – № 22 (zyrna 2011-2012). – 448 s. – Rezhym dostupa do resursu: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
12. **Teoriya mody.** Proekt «Kultura povsednevnosti» [Elektronnyi resurs]. – Yzdat. dom «Novoe lyteraturnoe obozrenye», 2012. – № 23 (vesna 2012). – 448 s. – Rezhym dostupa: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
13. **Teoriya mody.** Proekt «Kultura povsednevnosti» [Elektronnyi resurs]. – Yzdat. dom «Novoe lyteraturnoe obozrenye», 2012. – № 25 (osen 2012). – 448 s. – Rezhym dostupa: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
14. **Teoriya mody.** Proekt «Kultura povsednevnosti» [Elektronnyi resurs]. – Yzdat. dom «Novoe lyteraturnoe obozrenye», 2013. – № 28 (leto 2013). – 448 s. – Rezhym dostupa: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
15. **Teoriya mody.** Proekt «Kultura povsednevnosti» [Elektronnyi resurs]. – Yzdat. dom «Novoe lyt. obozrenye», 2016. – № 38 (zyrna 2015–2016). – 448 s. – Rezhym dostupa: <http://www.facebook.com/TMjournal>.
16. **Tykhomyrova A.** Sovetskie v postsovetskom: razmushleniya o hybrydnosti sovremennoi rossyiskoi kulturu potrebleniya odezhdy / A. Tykhomyrova // Nerykosnovennyi zapas. – 2007. – № 4. – S. 125-141.
17. **Edwards T.** Consuming masculinities: style, content and mens magazines // McNeil P., Karaminas V. (eds) The Mens Fashion Reader. – Oxford; N. Y., 2009.

ГЕНДЕРНЫЙ ФОН В СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ МОДЫ

Дыхнич Людмила Петровна, кандидат исторических наук,
доцент кафедры индустрии моды, Киевский
национальный университет культуры и искусств, г. Киев;
Костюченко Елена Викторовна, доктор психологических наук,
профессор кафедры индустрии моды Киевского
национального университета культуры и искусств, г. Киев

Определена сущность: моды как система дресс-кодов, разграничивающих половые и классовые отличия по установленным правилам; модной одежды как материальной репрезентации социальных форм, кульминационного выражения идеи гендерного неравенства; *переосмыслены* взаимоотношения между мужской и женской идентичностью в моде; *выявлены* детерминанты и принципы формирования и презентации феминности и маскулинности, стиля унисекс как гендерного равноправия и трансформации гендерных ролей; *указано* на качественных изменениях в женской и мужской моде, подтверждающих общий вектор развития в сфере гендерных отношений к прогрессирующему росту женской эмансипации, равенства полов, к биархату, размыванию границ гендерных категорий и наполнении их новым содержанием.

Ключевые слова: мода, модная одежда, гендер, гендерные различия, женственность, маскулинность, маскулинная и женственная идентификация.

GENDER BACKGROUND IN MODERN FASHION RESEARCH

Dyhnych Lydmila, Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Fashion Industry,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv;
Kostyuchenko Olena, Doctor of Psychological Sciences,
Professor of the Fashion Industry Department, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The article defines the nature of fashion as the system of dress code which limits the sexual and class differences according to the certain rule. It also analyzes fashionable clothes as the material representation of social forms, the climactic expression of the idea of gender inequality. The authors rethink the relationships between the male and female identity in fashion; identify the determinants and principles of forming and presentation of femininity and masculinity, the style of unisex as the gender equality and the transformation of gender roles. The given research denotes the qualitative changes in the women's and men's fashion, which confirm the general vector of the development in the field of gender attitudes toward the progressive growth of women's emancipation, the gender equality, biarchy, blurring the boundaries of gender categories and filling them with a new content.

Key words: fashion, fashionable clothes, gender, gender differences, femininity, masculinity, masculine and feminine identification.

UDC 168.522+687.016:305

GENDER BACKGROUND IN MODERN FASHION RESEARCH

Dyhnych Lydmila, Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Fashion Industry,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv;
Kostyuchenko Olena, Doctor of Psychological Sciences,
Professor of the Fashion Industry Department, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The aim of the article is to highlight gender issues in the contemporary researches of theory and history of fashion.

Research methodology. Scientific works of such modern fashion scholars as K. Bruard, O. Bourgelin, B. Vinken, M. Hotdyner, O. Gurova, K. Gusarova, C. Evans, W. Karamynas, E. Crowley, M. Litovska, S. Lubenets, A. Mayzelev, P. McNeil, A. McQueen, O. Khoroshylova and other scientists have been reviewed and used as theoretical basis of the article.

Results. The fashion, helping to identify not only social but also the emotional nature of man, provides an opportunity to emphasize personality characteristics of individual, both men and women. Qualitative changes that occur the women's and men's fashion show that general vector of development in the field of gender relations, despite all the difficulties and contradictions, is striving for a progressive increase in women's emancipation, the real, not just declared, gender equality, the transition from patercentristic to biarchy social system – the rule of both sexes. The function of fashion, expressing gender identity and gender differentiation, fades into the background, although it can't be completely eliminated. However, it would be more accurate to talk about the vanishing of gender boundaries and filling of them with a new content, rather than the destruction of gender differentiation.

The practical significance. The information contained in this article can be useful for better understanding and further development of research of a number of issues such as the nature of fashion and its content and objectives, the

principles of its functioning, the differences in male and female fashion, the relationship between male and female identity in fashion, the mechanism of influence of fashion preferences on the outer self-expression of contemporaries in the late XX – early XXI centuries.

Key words: fashion, fashionable clothing, gender, gender differences, femininity, masculinity, masculine and feminine identification.

Надійшла до редакції 25.10.2016 р.

УДК 7.072.2:789.5

ДЗВОНАРСЬКА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ КАМПАНОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Кіндратюк Богдан Дмитрович, доктор мистецтвознавства,
професор, ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника», м. Івано-Франківськ
bohkind@ukr.net

Окреслено результати кампанологічних студій, що прослідковують на базі широкого кола джерел і відповідних досліджень формування наукових уявлень про дзвонарську культуру України. Подано нові погляди на історію дзвонів і дзвонарського мистецтва, значення місцевих приписів дзвонів у церковному обряді та світській функції. Осмислено відображення дзвонів і дзвонів у народній культурі, красному письменстві, візуальних мистецтвах, музиці, що засвідчує велике значення дзвонарства в духовному житті народу. Визначено напрями нових досліджень.

Ключові слова: дзвони, дзвіниці, дзвонарі, дзвонарська культура, кампанологія, християнство, музика, церковний обряд, світські функції.

Постановка проблеми. Дзвонарство було одним із дієвих чинників східноєвропейської культури, дзвоніння вплинули на мораль, звичаї. Ця гілка мистецтва залишила глибокий слід у музичному фольклорі; биття у дзвони провадило церковний спів, їхня музика сприяла формуванню національних шкіл звуку в Білорусі, Росії, Україні. Однак результати наших кампанологічних студій дзвонарської культури України, де прослідковано на базі широкого кола джерел і відповідних досліджень формування наукових уявлень про її дзвонарство, викладено нові погляди на історію дзвонів і розвитку дзвонарського мистецтва, його функції в житті людей тощо ще не стали гуманітарним надбанням студентів і широкого кола культурологів.

Останні дослідження та публікації. Наше перше міждисциплінарне системне дослідження дзвонарської культури України як соціокультурного феномена визначило створення фактично нового напрямку сучасної української гуманітаристики – кампанології. Вона дозволила розглянути процеси формування та розвитку протягом століть дзвонів і дзвонарського мистецтва на українських теренах, запропонувати в контексті аналізу даної проблематики наукове уявлення про українське дзвонарство, дати визначення поняття *дзвонарська культура України*, висвітлити відображення дзвонів, дзвонів у різноманітних видах мистецтва. Відповідно, у відгуках на опубліковану монографію відзначено ці головні здобутки проведеного дослідження. Однак рецензії на монографію [2–7] не відображають усіх, що нині бачаться, перспектив подальших студій. Вони мали б ураховувати також пропозиції, висловлені на публічному захисті нашої дисертації.

Мета статті. Окреслити головні результати кампанологічних студій дзвонарської культури України, що допоможуть їхній популяризації, введенню до змісту гуманітарної підготовки студентської молоді, залученню культурологів до перспективних досліджень.

Вклад матеріалу дослідження. Джерелознавчий аналіз важливих історичних, культурологічних, музикознавчих, філософських праць засвідчив певні напрацювання в напрямках узагальнення тисячолітнього супроводу життя людей грою на різних музичних інструментах, серед яких поважна роль належить звучанню бил, дзвінків і дзвонів. У Русі-Україні особливу значимість ці ідіофони отримали з часу, коли вона разом з ученням Христа прийняла, пристосувала й розвинула дзвонарське мистецтво як важливу складову церковної музики. Спільно з богослужбовими співами, читанням священних книг у храмі, сакральним малярством дзвоніння допомагало творити величне єднання з Богом. Закличне биття у дзвін збирало на церковну Службу, народне віче; сполошне – попереджало про небезпеку, сумні звуки дзвонів сповіщали про смерть; плин часу відзначали й продовжують відзначати годинникові дзвони. Розвивається кариєрне мистецтво. Вивчення походження та розповсюдження бил, дзвонів і їхньої музики переконує в значимості цих

інструментів у світському й церковному житті, важливому місці у формуванні соборності українського народу, викристалізованні української нації. З часу Київської Русі та продовжувачів її традицій Галицько-Волинського князівства й Литовсько-Руської держави їх правителі, Церква дбали за будівництво дзвіниць і виготовлення дзвонів. Особливе місце в забезпеченні тяглості розвитку на наших землях дзвонарства та зміцнення його особливостей посіла доба українського бароко. Братства, козаки та їхня старшина, надихнені усвідомленням своїх національних перспектив, разом із відливанням важкого озброєння, залучали його майстрів до виготовлення різних за оздобленням і вагою дзвонів, знаходили кошти на це й будівництва унікальних дзвіниць. Згодом їх архітектура отримала характерний розвій у рідкісному дерев'яному будівництві, зокрема, українців Карпат.

Поширення дзвонарства і його складових, їхня багатофункціональність у житті українців підтверджують відображення дзвонів і дзвонів у таких кампанологічних джерелах, як твори народної культури, красного письменства, візуальних мистецтв і музиці композиторів. Тут митці різними гранями свого таланту відтворили шанобливе ставлення до дзвонів і їхньої музики, дзвонарів, дзвіниць, формування столітніх звичаїв викохування дзвонарства, різноманітного його побутування та впливу на всі сфери життя.

Дослідження історії дзвонів і дзвонів в Україні спирається на велику кількість віднайдених і опрацьованих джерел. Це допомогло повнішому вивченню різноманітного побутування дзвона як унікального музичного інструмента, посприяло формуванню нової галузі національної науки – української кампанології, упорядкуванню її термінологічного апарату. Отримані результати про особливості дзвонів і дзвонів у різний час і в розмаїтих регіонах України переконують у багатстві проявів складових дзвонарської культури [1-7].

Структурну модель дзвонарської культури України складають:

- усі види діяльності з відливання дзвонів, виготовлення бил і клепал, будівництва споруд для них, фундування на це коштів;
- зусилля громад і дзвонарів стосовно збереження та розповсюдження дзвонів, збирання їхніх комплектів, охорони споруд для них;
- функціонування дзвонарства в суспільно-побутовій, церковно-сакральній і народно-обрядовій сферах завдяки повсюдному церковному та світському використанню бил і дзвонів;
- підготовку дзвонарів і мистецтво творення ними дзвонарських композицій;
- відображення поліфункціоналізму складових дзвонарської культури в красному письменстві, візуальних видах мистецтва та музиці як кампанологічних джерелах.

Отже, дзвонарська культура України – це модель з організованими осередками-парафіями, внутрішнім рухом, власними законами; система, що характеризується своєю природою, функціональними зв'язками, самодостатнім статусом, визначальними рисами й особливостями, соціокультурним призначенням; дзвоніння володіють неабиякою силою психологічної дії на християн, вплинули на мораль, звичаї українців; ця гілка мистецтва залишила глибокий слід у фольклорі, художній літературі, роботах майстрів візуальної творчості й музиці. Дзвонарська культура України – самобутнє мистецтво, яке визначають такі положення:

- у контексті синергетики дзвонарська культура розуміється як структура, що самоорганізується;
- точне уставне використання бил і дзвонів у церковних службах не суперечило виникненню місцевих регіональних способів і репертуару дзвонарського мистецтва;
- на українських землях у творчості майстрів сформувалися різні стилі художнього оформлення дзвонів, удосконалювалися способи їхнього відливання та підвішування на дзвіницях; певна річ, що такий різноманітний мистецько ошатний зовнішній вигляд цих музичних інструментів не міг не представляти таку ж високу красу й досконалість виконавської творчості дзвонарів, але якими властиво були їхні композиції в княжу добу й ранньомодерний і новий час поки що не знаємо;
- зведені унікальні дзвіниці, наділені різними стилями художнього оформлення, розширилися їхні функції;
- складові дзвонарства постійно перебувають у діалозі культур, складних механізмах міжетнічних взаємовпливів і міжкультурних діалогів.

Історичне, семантичне й функціональне поле дзвона на теренах України обіймає декілька дотичних сфер його побутування – суспільно-побутову, церковно-сакральну й народно-обрядову.

Відомості про давні дзвони як самобутні пам'ятки духовної і матеріальної культури систематизовано в спеціальному електронному каталозі (оновлення Базис даних *Давні дзвони України (XI-XVIII ст.)*) див. на web-сторінці Центру дослідження дзвонарства ДВНЗ *Прикарпатський*

національний університет ім. В. Стефаника www.pu.if.ua/depart/Cdz/ua/. Уміщено записи звучання окремих найдавніших пам'яток українського дзвонівідливницького мистецтва, фрагменти виступу дзвонарів на фестивалях тощо.

Проведене дослідження не вичерпує поставленої проблеми, адже вивчення такої сторінки українського мистецтва, спадку минувшини, якими є дзвони й дзвоніння, формує підложжя нових обріїв наукових студій, зокре́бно у сфері української кампанології. Одну з перспектив дослідження вбачаємо у виявленні специфіки функціонування дзвонів у дотичних сферах їхнього побутування, окресленні паралелей між ними й взаємопроникнень. Це дозволить описати характерно організовану дзвонарську функціонально-семантичну систему.

У методологічному аспекті вивчення дзвонарської культури України більшу увагу треба приділити новим дослідницьким підходам у сучасній культурології. На етапі становлення української кампанології заслуговує особливої уваги вивчення значень, узгодження правопису термінів, семантико-етимологічних визначень термінологічного словника дзвонознавства.

Подальшому дослідженню дзвонарської культури України сприятиме віднайдення захованих у роки світових воєн дзвонів. Водночас ще не описані всі давні дзвони, які є на дзвіницях, вежах храмів, ратушах і в музеях, не затоновано їх основної характеристики – звукового спектру. Прикро, що досі не віднайдено давніх записів композицій українських дзвонарів. Варто продовжити пошуки картотеки дзвонів Всеукраїнської академії наук, альбомів з описом цих пам'яток перемишльським владикою Г. Лакотою (1883-1951 рр.), архіву відливника дзвонів В. Супранівського (1891 – бл. 1984 рр.); треба підготувати до опублікування хроніки монастирів, матеріали дослідників дзвонарства, архіви людвисарів тощо. Цікаві результати принесе віднайдення та систематизація відомостей про виготовлення дзвонів у регіонах України, розвідки про не збережені дзвони, людей, які намагалися їх врятувати від знищення. Серед оздоблень дзвонів бачимо певні рисунки, графічні символи, розташування ліній і геометричних фігур. Відповідно варто б дослідити графічну символіку на дзвонах, відзначити певну історичну еволюцію та відмінності в різних країнах, що уможливило б кращий показ особливості української дзвонарської графічної символіки (щоправда, чимало в цьому аспекті кампанологічних студій зроблено львів'янкою С. Боньковською). На часі написання історії виготовлення дзвонів у Донецьку, Дніпропетровську, Нововолинську, фіксування секретів їхньої реставрації на підприємстві В. Бабали (Бучач), інших місцевостях.

Не вивчено складний механізм міжетнічних взаємовпливів і міжкультурної взаємодії у сфері застосування цих ідіфонів. Ретельних пошуків потребує фіксація можливого супроводу богослужбових співів легким дзвонінням, вивчення взаємодії раннього русько-українського багатоголосся з музикою дзвонів, студії взаємовпливу народної музики, її мелодій і дзвонів. Аналіз різних модифікацій дзвоніння в залучених нами до розгляду сучасних музичних творах, хоча й відповідало поставленій меті, усе ж потребує музично-теоретичного поглиблення, що, в свою чергу, зможе інспірувати важливі узагальнення. Приміром, визначення ладо-гармонічної семантики дзвоніння як знаку-символу на сучасному етапі еволюції національної музичної мови. Актуальним є висвітлення заявленої проблематики у паралель до світової дзвонарської науки й мистецької практики. Не вичерпане питання студій оркестрових дзвонів в українській музиці Потребують докладного аналізу, передусім, знакові для української музики твори, а названі нами музичні композиції, де зустрічаються дзвонарські звучання [1; 699–704], мають одержати належний теоретичний аналіз. Вимагає відповіді питання стосовно функції дзвонів в українській історично-героїчній опері. Потребує обґрунтованого показу явище дзвонів у сім'ї музичних інструментів, не виокремлюючи їх, а поєднуючи з іншими ідіфонами. Цікавою є ідея створення Тематичного каталогу мотивів дзвонів в українській музиці. Вимагає поглиблення розгляд питання використання дзвонів і дзвонів у світському житті, окреме їхнє сакральне застосування в повсякденності, не пов'язане з релігійною відправою. Дзвонарство не стане суто світським явищем, хоча й здатне впливати на артефакти світської культури, включаючись до перебігу буденного життя людей. Якщо ж відшукувати найбільш наближену до світського мистецтва галузь *мистецтва дзвонів*, то, мабуть слід звернутися до карийонів і карийоністики. Характеристики цього відгалуження дзвонарського виконавства не знайшли належного відображення в дослідженнях українських кампанологів. Важливо фіксувати розвиток національного карийонного мистецтва у виконавській творчості киян І. Рябчун, Г. та Н. Черненків. Символічно, що на торжество Св. Євхаристії, коли дзвони скликають вірних до храму в чоловічому василіянському монастирі Преображення Господнього УГКЦ, що на Ясній Горі в с. Гошеві Долинського р-ну Івано-Франківської обл., 14 червня 2015 р. започаткувалася I міжнародним фестивалем *Дзвони Ясної Гори еднають усіх* традиція карийонного мистецтва на Прикарпатті. Оскільки карийоністів в Україні мало, то було запрошено фахівців із Бельгії, Польщі, Росії.

Заслужують на увагу окремі студії появи й розвою в Україні годинникових дзвонів, вивчення їх особливостей. У вивченні будівель для дзвонів потребує уваги питання влаштування міських годинників, дія яких сполучена зі дзвонінням. Треба ширше, а не тільки фрагментарно торкнутися дзвонарської спадщини інших народів, що проживали на українських землях упродовж останнього тисячоліття.

Висновки. Пріоритет комплексного концептуального осмислення дзвонарства України як національного духовного явища, однієї зі субстанціальних складових її культурних надбань потребує окреслення нових наукових пошуків, включення їх результатів до змісту підготовки майбутніх фахівців.

У подальших дослідженнях варто вказати на потребу вивчення особливостей колишнього побутування дзвонарства в регіонах України. Особливої уваги серед кампанологічних студій потребує аналіз розвитку дзвонарства, збереження його традицій в українському зарубіжжі, зокрема, на Перемишльщині, її значення для розвою дзвонів і дзвонінь.

Список використаної літератури

1. **Кіндратюк Б.** Дзвонарська культура України : монографія / Б. Кіндратюк ; [наук. ред. Ю. Ясіновський]. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. – 898 с. + CD. – (Історія української музики: Дослідження, вип. 19 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).
2. **Лецишин Р.** Важливе дослідження з кампанології : [рец. на монографію Б. Кіндратюка «Дзвонарська культура України»] / Р. Лецишин // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія: історія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 22. – С. 208–210.
3. **Лецишин Р.** Нові народознавчі студії [про монографію Б. Кіндратюка «Дзвонарська культура України»] / Р. Лецишин // Перевал. – 2013. – № 1. – С. 185–187.
4. **Медведик Ю.** Дзвонарство України у дослідженні Б. Кіндратюка : [рецензія] / Ю. Медведик // Вісн. Прикарпат. ун-ту: мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2012–2013. – Вип. 26–27. – С. 369–376.
5. **Сиротинська Н.** Рецензія на книгу Б. Кіндратюка «Дзвонарська культура України» / Н. Сиротинська // Укр. музика. – 2014. – № 4. – С. 158–160.
6. **Сукач С.** Читая монографію Б. Кіндратюка «Дзвонарська культура України» / С. Сукач // Дзвони в історії і культурі народів світу : матеріали VI Міжнар. наук.-прак., іст.-краєзн. конф., 20 серп. 2016 р., Луцьк : наук. зб. / [уклад. Г. С. Марчук]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – Вип. 6. – С. 117–121.
7. **Томин В.** Духовні пам'ятки народу [про монографію Б. Кіндратюка «Дзвонарська культура України»] / В. Томин // Перевал. – 2014. – № 1–2. – С. 313–314.

References

1. **Kindratiuk B.** Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy : monohrafiia / Bohdan Kindratiuk ; [nauk. red. Jurii Jasinowskyj]. – Iv.-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nac. un-tu im. V. Stefanyka, 2012. – 898 s. – (Istoriia ukrains'koi muzyky: Doslidzhennia, vyp. 19 / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevytcha NAN Ukrainy).
2. **Leschyshyn R.** Vazhlyve doslidzhennia z kampanologii [recenziia na monogrfiu B. Kindratiuka «Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy»] / R. Leschyshyn // Visnyk Prykarpats'koho universytetu: istoria, vyp. 22. – Ivano-Frankivs'k, 2012. – S. 208–210.
3. **Leschyshyn R.** Novi narodoznavchi studii [pro monohrafiu B. Kindratiuka «Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy»] / R. Leschyshyn // Pereval. – 2013. – № 1. – S. 185–187.
4. **Medvedyk J.** Dzvonnarstvo Ukrainy v doslidzhenni B. Kindratiuka [recenziia] / J. Medvedyk // Visnyk Prykarpats'koho universytetu: mystechtvoznnavstvo, vyp. 26–27. – Iv.-Frankivs'k, 2012–2013. – № 26–27. – S. 369–376.
5. **Syrotyns'ka N.** Recenziia na knyhu Bohdana Kindratiuka «Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy» / N. Syrotyns'ka // Ukr. muzyka. – 2014. – Chys. 4. – S. 158–160.
6. **Sukach S.** Chitaia monogrfiu Bohdana Kindratiuka «Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy» / Serheii Sukach // Dzvony v istorii i kul'turi narodiv svitu: mater. VI Mizhnar. nauk.-prak., ist.-kraezn. konf. (20 serp. 2016 r., Luc'k, zamok Liubarta) : nauk. zb. / [uklad. H. S. Marchuk]. – Luc'k : PVD «Tverdynia», 2016. – Vyp. 6. – S. 117–121.
7. **Tomyn V.** Dukhovni pamiatky narodu [pro monohrafiu B. Kindratiuka «Dzvonnars'ka kul'tura Ukrainy»] / V. Tomyn // Pereval. – 2014. – № 1–2. – S. 313–314.

ЗВОНАРСКАЯ КУЛЬТУРА УКРАИНЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ КАМПАНОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Кіндратюк Богдан Дмитрієвич, доктор искусствоведения,
профессор, ГВУЗ «Прикарпатский национальный
университет им. В. Стефаника», г. Ивано-Франковск

Очерчено результаты кампанологического исследования, что прослеживает на основании широкого круга источников формирование научных воззрений на звонарскую культуру Украины. Представлены новые взгляды на историю колоколов и развития звонарского искусства, значение местных предписаний звонов в церковном обряде и их светские функции, Осмыслено отображение колоколов и звонов в народной культуре,

літературе, візуальних мистецтвах, музиці, що свідечує про значення звонарства в духовній життєвій культурі народу. Визначено напрями нових досліджень.

Ключові слова: колокола, колокольні та дзвониці, звонарі, звонарська культура, кампанологія, християнство, музика, церковний обряд, світські функції.

BELL-RINGING CULTURE OF UKRAINE: CAMPANALOGICAL STUDIES PERSPECTIVE

Kindratiuk Bogdan, Doctor of Philosophy and Arts,
Professor, State National University named
after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk

The study outlines the main findings of campanology studies based on a wide range of sources and relevant researches about the formation of scientific concepts of the bell-ringing culture in Ukraine. It highlights the new perspectives on the history of bells and the bell art, on the meaning of local bell-ringing ceremony regulations in church, and its secular functions, an overview of accommodation facilities for the bells, their state of preservation, collecting donations for the construction of casting bells and bell towers, describes the art of bell-ringers. The researcher examines the fact that bells and bell-ringing are reflected in popular culture, fiction, visual arts, music, confirming the importance of bell art in the spiritual life of the people. The prospects of campanology studies are defined.

Key words: bells, humanitarian sciences, Ukrainian bell-ringing, bell-culture, campanology studies, bell-ringer.

UDC 7.072.2:789.5

THE BELL-RINGING CULTURE OF UKRAINE: CAMPANALOGY STUDIES PERSPECTIVES

Kindratiuk Bogdan, Doctor of Philosophy and Arts,
Professor, State National University named
after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk

The aim of the research is to describe the main results of our campanology studies «The bell-ringing culture of Ukraine», that may help in popularization, introducing young students in humanitarian sciences, involving other culturalologists in our research. The scientific field of the research here must be defined.

Research methodology. In «The bell-ringing culture of Ukraine» we have figured out how the new look on sources of scientific knowledge helped to describe the history of bells and a bell as a culture development tool in people's lives. This has not become the property of students and culture until now. We outlined prospects for further campanology researches.

Results. This campanology study helps to shape the scientific understanding of the bell-ringing culture of Ukraine. It highlights the new perspectives on the history of bells and bell art, on the meaning of local cultural regulations in bell ceremonies in church and other secular functions. It shows an overview of accommodation facilities for the bells, their state of preservation, collecting donations for the construction of casting bells and bell towers, describes the art of bell-ringers. The researcher examines, how the bells and their ringing are reflected in popular culture, fiction, visual arts, music, confirming the importance of the ringing art in the spiritual life of the people. On the basis of this, the prospects of campanology studies are identified.

Novelty. The perspectives of further campanology studies of Ukrainian bell-ringing are described for the first time.

The practical significance. The research of the Ukrainian bell-culture should help to improve humanitarian students' experience, and start deeper campanology researches.

Key words: bells, humanitarian sciences, Ukrainian bell-ringing, bell-culture, campanology studies, bell-ringer.

Надійшла до редакції 23.11.2016 р.

УДК 304.4(477)

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Бабкін Віктор Олексійович, аспірант, Київський
національний університет культури і мистецтв, м. Київ
aspirantura-knukim@ukr.net

Проаналізовано основні положення культурної політики Європейського Союзу, звернено увагу на прихильність ЄС до заохочення форм культурного самовираження в межах міжнародних культурних відносин шляхом поглиблення діалогу з питань політики з країнами-партнерами та зміцнення системи керівництва культурою. Наголошено, що культурна інтеграція є стратегією культурної політики ЄС, що сприяє згуртуванню його держав-членів, посилення європейської культурної ідентичності та позицій ЄС у світовому співтоваристві. Наведено принципи європейської Стратегії для сфери культури від 2007 р., а також проблеми, вирішення яких забезпечить її ефективність. Звернено увагу на завдання стратегії ЄС для міжнародних культурних зв'язків і розроблену Платформу культурної дипломатії.

Ключові слова: Європейський Союз, культура, культурна інтеграція, культурна ідентичність, культурна спадщина.

Постановка проблеми. «У нашому стрімко мінливому, взаємопов'язаному світі культурні зв'язки дають унікальну можливість поліпшити відносини з країнами-партнерами Європейського Союзу. Культура є цінним ресурсом, що дає змогу врегулювати багато складних питань, з якими сьогодні стикаються Європа і світ, такі як інтеграція біженців і мігрантів, протидія агресивній радикалізації і захист культурної спадщини» [3]. З цих слів починається документ «Нова стратегія, покликана поставити культуру в центр європейської зовнішньої політики» – доповідь Єврокомісії, оприлюднена в Брюсселі 8 червня 2016 р. На думку авторів доповіді, «зміцнення культурного співробітництва, прямі контакти й обміни між людьми допоможуть зробити ЄС більш значущим глобальним суб'єктом» [3].

З допомогою нової стратегії Європейський союз підтверджує свою прихильність до заохочення розмаїття форм культурного самовираження в межах своїх міжнародних культурних відносин шляхом поглиблення діалогу з питань політики з країнами-партнерами та зміцнення системи управління культурою [5]. Слід визнати, що культура в сучасних європейських країнах є не лише основою формування суспільства, а й частиною національної зовнішньої політики. Особливо важливою є роль культури в процесах інтеграції. У загальних рисах культурна інтеграція – це глобальний процес зближення національних культур і цінностей, зміцнення культурних, комунікаційних, цивілізаційних зв'язків, у ході якого досягнення науки і мистецтва, нові форми соціальної і політичної діяльності поширюються і засвоюються в сучасному світі, формуючи його цілісність [1]. На сьогодні культурна інтеграція є стратегією культурної політики ЄС. Ця позиція ґрунтується на усвідомленні того факту, що культурна інтеграція являє собою форму організації взаємодій між культурами різних спільнот, засновану на плануванні, проектуванні, концептуалізації процесу створення загальноєвропейського культурного простору. Таким чином, Європейський союз, який об'єднує трохи менше 30 країн Європи, є прикладом здійснення економічної і політичної інтеграції, поряд з якими ініційовано (хоча і пізніше) процес взаємопроникнення культур.

Культурна інтеграція ЄС активно обговорюється науковим співтовариством, проте, незважаючи на досить велику кількість матеріалів різного характеру щодо заявленої теми як українських, так і зарубіжних авторів, дане питання потребує глибокого всебічного аналізу із залученням методів культурології, що оперує такими поняттями, як «європейська ідентичність», «культурне розмаїття», «міжкультурний діалог».

Огляд останніх публікацій і досліджень. С. Каррера, Дж. Стейнс, В. Колер-Кох [7] та ін. у своїх дослідженнях розкривають об'єктивні історико-культурні передумови становлення взаємовідносин між країнами Європейського Союзу і на цій основі описують взаємини держав-членів ЄС на культурному рівні. Автори визнають можливість успішної культурної взаємодії країн Євросоюзу одним із найважливіших факторів, що визначають майбутнє системи міжнародних культурних відносин.

Діяльність Союзу в сфері культурного розмаїття аналізує Б. Сміт [10]. Різні проблеми взаємодії Євросоюзу з третіми країнами досліджували Р. Алібоні, М. Комелло, Е. Йоханссон, С. Джонс і М. Емерсон [6]. Науковий інтерес являють дослідження Дж. Епепа, С. Каррери, Дж. Бута, О. Одо та ін. [9] з таких проблем єдиного культурного простору Євросоюзу, як принципи його організації, правове регулювання і функціонування тощо. Різні аспекти культурної політики ЄС розглядаються в працях західних вчених М. ді Анджели і М. Весперіні, С. Гордона і М. Симона та ін. [8].

Вивчення цих праць дає можливість усвідомити тенденції управління культурою в ЄС, перспективи культурної політики Союзу, особливість його законодавства в сфері культури тощо. Освітнім програмам у сфері культури присвячені праці Т. Іржо-Коскінена і Дж. Моора [11]. Зокрема, Т. Іржо-Коскінен розкриває виклики діяльності установ культури (відстороненість молоді від основних культурних течій і цінностей, певна ізольованість традиційних організацій культури, наприклад, оркестрів класичної музики від основної маси населення країн ЄС), доводить необхідність диверсифікації культурних програм країн Співтовариства.

Метою даної статті є культурологічний аналіз сутності культурної стратегії ЄС.

Виклад матеріалу. У світовому масштабі Європейська інтеграція є, якщо не унікальним, то, принаймні, досить специфічним феноменом. У цьому процесі сфера культури є самостійним напрямом політики Євросоюзу. Вона сприяє згуртуванню його держав-членів і народів, посиленню європейської культурної ідентичності та позицій ЄС у світовому співтоваристві (відповідно до Лісабонської стратегії). Разом із тим, більшою чи меншою мірою культурні аспекти наявні практично в усіх сферах діяльності ЄС: в сільському господарстві, освіті, регіональній політиці, інформаційній

галузі тощо. Особливе значення надається економічній складовій культури (великі доходи культурної індустрії країн Євросоюзу) та її ролі в сфері зайнятості. А ця проблема, як відомо, є ключовим завданням ЄС на перспективу, в тому числі довготривалу.

Однак визнання важливої ролі культури, культурної політики та культурної інтеграції відбулося не з перших днів заснування Європейського союзу. Спочатку культурні аспекти не були базисом процесу європейської інтеграції, незважаючи на те, що стаття 151 Договору про Європейський Союз (Рим, 25 березня 1957 р.) вимагає, щоб Європейський Союз у всіх своїх діях брав до уваги сферу культури, поважаючи культурне розмаїття європейських країн. Крім того, в цій же статті описуються основні стратегічні дії в галузі культури: ЄС має сприяти розквіту культури держав-членів, поважаючи їх національні і регіональні відмінності, а також підкреслювати важливість загальноєвропейської культурної спадщини; дії ЄС повинні бути спрямовані на заохочення співпраці між державами-членами, підтримуючи і доповнюючи їх; ЄС і його члени повинні зміцнювати співпрацю з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями у сфері культури, зокрема з Радою Європи; ЄС у межах своєї діяльності бере до уваги всі культурні аспекти, описані в Договорі, з метою поваги та заохочення розмаїття культурних форм.

Перше посилання на культуру з'явилася лише в 1992 р. при підписанні Маастрихтської угоди (the Maastricht Treaty), або Договору про Європейський Союз, згідно зі статтею 128 якого визначаються два основних напрями правових дій в галузі культури: збереження і поширення культури і загальноєвропейської культурної спадщини Європейського Союзу при повному збереженні і повазі культурного національного розмаїття; співпраця між державами-членами в галузі культури. Пізніше, в 1998 р. до цієї статті була внесена поправка про те, що 80% коштів ЄС із структурних фондів повинні витратитися на проведення культурної політики.

З моменту визнання виняткового значення культури для подальшого успішного розвитку ЄС були ухвалені кілька програм і стратегій. І лише в травні 2007 р. Європейська Комісія запропонувала європейську Стратегію для сфери культури (Culture programme (2007-13)), засновану на трьох принципах: культурне розмаїття та міжкультурний діалог; культура як каталізатор творчості; культура як ключовий компонент міжнародних зв'язків. Відповідно до першого принципу (культурне розмаїття та міжкультурний діалог), Європейський Союз та інші зацікавлені сторони повинні працювати разом над посиленням міжкультурного діалогу, який повинен забезпечити розуміння і повагу культурного розмаїття Європи. Для цього необхідно розвивати мобільність діячів культури і творів мистецтва на всій території ЄС.

Другий принцип (культура як каталізатор творчості) підкреслює роль культури як стимулу, необхідного для економічного розвитку і зайнятості, і цей принцип є складовою Лісабонської стратегії. Культурна індустрія робить неоціненний внесок у європейську економіку і конкурентоспроможність. Творчість тягне за собою соціальні та технологічні інновації і стимулює економічне зростання і зайнятість в Європейському Союзі.

Просування культури як життєво важливого компонента міжнародних зв'язків Європейського Союзу – третій принцип європейської стратегії для сфери культури. Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.), Європейський Союз повинен активізувати інтеграцію європейської культури в систему міжнародних зв'язків Європи з іншими регіонами і країнами. Крім того, було визнано, що висока ефективність стратегії в галузі культури може бути досягнута шляхом пошуків шляхів вирішення таких проблем: створення нової форми лояльності, об'єктом якої не може бути існуюча в межах національної держави політико-інституційна структура. Для цього повинна бути створена культурна програма, що дає змогу досягти певної угоди на основі формування європейської ідентичності; забезпечення легітимності, що діє в межах політико-інституційної системи ЄС і розглядається в суспільній свідомості як основа європейської національної ідентичності та європейської громадянськості; ототожнення понять суверенітету та ідентичності. Створення постнаціональної європейської ідентичності можливе лише за умови формування в суспільній свідомості можливості співіснування національних спільнот, що розрізняються своєю культурою у межах загального політичного співтовариства; а також: етнічних, релігійних, соціальних, політичних й економічних проблем, пов'язаних з розширенням ЄС; проблеми, пов'язані з необхідністю створення системи символів постнаціональної загальноєвропейської ідентичності; проблеми обмеження і мінімізації ризиків виникнення агресивних форм етнічного та національного конфліктів, наприклад, проблема іммігрантів (асиміляція мусульман у європейське суспільство та його культуру). До цього часу залишається відкритим питання про те як європейська ідентичність може розглядати іслам як елемент загальноєвропейської ідентичності.

Повертаючись до питання про програми і стратегії ЄС у сфері культури, слід зазначити, що на початку XXI ст. був створений та опублікований перелік документів, програм і проектів культурної політики ЄС з їх повним описом – *Le Relais culture Europe*, ознайомившись з яким можна зробити висновок про те, що являє собою культурна політика ЄС на сучасному етапі. Сукупність довгострокових програм – це стратегія культурної політики. Короткострокові програми співвідносяться з тактичними діями, спрямованими на досягнення стратегічних настанов. На сьогодні ЄС реалізував такі найвизначніші програми у сфері культури як «Калейдоскоп» (1992-1996 рр.), «Аріан» (1997-1999 рр.), «Рафаель» (1997-2000 рр.), «Культура 2000» (2000-2006 рр.), «Культура» (2007-2013 рр.). Усі вони спрямовані на надання культурній сфері транснаціонального характеру при збереженні національної самобутності кожної держави-члена ЄС [2; 6].

Сьогодні стратегія ЄС для міжнародних культурних зв'язків зосереджується на трьох основних завданнях: підтримка культури як двигуна соціального й економічного розвитку; підтримка міжкультурного діалогу та роль культури в забезпеченні мирних зв'язків усередині спільноти; зміцнення співпраці у сфері культурної спадщини [3]. Виконання цих завдань можливе за умови взаємодоповнюваності та синергії «всіх головних дійових осіб: урядів країн-партнерів на всіх рівнях, місцевих організацій культури і громадянського суспільства, Комісії та Європейської служби зовнішньої дії (ЄСЗД), країн-членів ЄС та їх установ» [3]. Крім того, ЄС розраховує на свої 139 представництв й офісів, що діють по всьому світу, які вже зараз проводять величезну кількість культурних заходів у країнах свого перебування [3]. Для забезпечення ефективних партнерських відносин між усіма цими органами в лютому 2016 р. створена так звана Платформа культурної дипломатії, яка зосередила увагу на стратегічних партнерах й уповноважена давати рекомендації Європейській комісії і Європейській служби з зовнішньополітичної діяльності з питань зовнішньої політики в галузі культури, сприяти встановленню зв'язків, працювати із зацікавленими особами в сфері культури і розробляти програми тренінгів для керівників у сфері культури.

На даний момент Платформа культурної дипломатії розглядає можливості культурного співробітництва і з Україною, зокрема, в сфері культурної спадщини. Зі свого боку Україна недавно створила відділ культурної дипломатії Міністерства закордонних справ України, яким метою політики культурної дипломатії в Україні визнано забезпечення системної роботи українських культурних ініціатив за кордоном, напрацювання механізмів протидії інформаційному тиску і спотворенню інформації про Україну, налагодження регулярних міжнародних культурних комунікацій. У свою чергу, зміст культурної дипломатії обумовлений такими завданнями, як: «налагодження сталих зовнішньополітичних зв'язків України засобами культури; підтримка та заохочення творчого розвитку митців та культурних акторів в Україні і за кордоном; сприяння розвитку сучасного мистецтва та креативних індустрій; розробка маркетингових стратегій просування українського культурного продукту за кордоном; залучення культури до впровадження ефективної інформаційної політики; підвищення інвестиційної привабливості України, просування економічних інтересів держави у світі, підтримка українського бізнесу за кордоном; заохочення вивчення української мови не лише як чинника підтримки культурної ідентичності українських громад, а через відкриття освітніх та наукових можливостей України; зміна державної моделі культурної політики, позиціонування культури як суб'єкта зовнішньої політики, вихід культури на міжгалузевий рівень, відкриття її репутаційного, економічного, освітнього, соціального потенціалу; здійснення публічної дипломатії, ретрансляція українського досвіду розбудови демократії, цінностей рівності і свободи як основних ідей Революції Гідності» [4; 45]. Однак, як відзначає співробітник Національного інституту стратегічних досліджень О. Розумна, «на жаль, доводиться констатувати велику розбіжність між державною політикою у сфері культури та незалежним культурним і мистецьким середовищем: митці, громадські організації, підприємці та інші представники арт-сектору досить ефективно працюють культурними дипломатами України без участі і підтримки держави» [4; 45]. Ця ситуація потребує не лише наукової рефлексії, а й громадських обговорень з питань інститутів культурної дипломатії, культурного контенту тощо. Зокрема, зміст наукових досліджень культурної політики Євросоюзу полягає в тому, що вчені повинні намагатися пропонувати альтернативи повсякденного диктату політиків, бюрократів і корпоративних «глобальних гравців», співпрацюючи, наприклад, з артистами і культурадміністраторами з досягнення більш конкретних результатів.

Значною проблемою було і на сьогодні залишається як для теоретиків, так і практиків, питання про європейську культуру, існування якої передбачає європейська культурна політика. У цього поняття є, принаймні, дві складові: сукупність різноманітних місцевих (національних, регіональних) культур; сукупність культур як результат політичної уніфікації. Сміслова структура терміна

«європейська культура» вимагає адекватного, а значить, комплексного дослідження відповідного явища. Аналіз необхідно здійснювати і на національному, і на міжнаціональному рівнях. Вимагають глибокого наукового дослідження питання виявлення ролі культурної політики в подоланні кризи європейської інтеграції, проблеми актуальної культурної політики ЄС, визначення ефективності заходів, спрямованих на їх подолання, необхідно описати і проаналізувати проблеми, що перешкоджають консолідації єдиного культурного простору і реалізації різних свобод Євросоюзу. Безсумнівно, нові знання про ЄС, його культурної політики можуть сприяти більш глибоким і продуманим взаєминам країн усередині пострадянського світу і з державами-членами ЄС.

Висновки. Європейська співпраця в галузі культури нині розглядається як основний засіб забезпечення суспільної підтримки європейської інтеграції. Без взаємодії в культурній сфері неможливо побудувати конкурентоспроможну економіку і гарантувати добробут суспільства. Склалося бачення того, що проблеми, пов'язані з соціальною сферою, політикою на ринку праці, охороною здоров'я та системою освіти, не можна вирішити, поки культура розглядається як щось абстрактне, а не як джерело розвитку. Повне визнання культури одним з основних економічних чинників, найважливішим інструментом соціальної інтеграції, не повинно бути простим супроводом економічної та правової інтеграції, а має стати базою для успішного проведення культурної політики, невідривно пов'язаної з політикою економічною і соціальною.

У зв'язку з цим таку наукову проблему як проблема культурної політики в контексті створення європейської ідентичності важливо вивчати, виходячи з наявності одиничного і загального: національного культурного розмаїття ЄС і спільності історичного минулого, спільних цінностей в культурній спадщині Європи. Йдеться про так звану зовнішню і внутрішню культурну політику, успіх якої означатиме створення прецеденту нової політичної культури як в Європі, так і в усьому світі. Оскільки культурна політика здатна формувати нову систему взаємовідносин між владою і громадянським суспільством, розвивати суспільні зв'язки і сприяти міжкультурної інтеграції.

Список використаної літератури

1. *Интеграция культурная* [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://terme.ru/termin/integraciya-kulturnaja.html>. – Название с экрана.
2. *Ковальчук Т. І.* Культурний фактор європейської інтеграції (на прикладі Європейського Союзу) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Т. І. Ковальчук. – Київ, 2009. – 18 с.
3. *Новая стратегия, призванная поставить культуру в центр европейской внешней политики* [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/ru/docs/culture_questions_and_answers_ru.pdf. – Название с экрана.
4. *Розумна О.* Нова культурна дипломатія України : запит на контент / О. Розумна // Агора. – 2016. – № 16. – С. 42-49.
5. *ЮНЕСКО одобрила новую стратегию ЕС в области международных культурных отношений* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/unesco_welcomes_new_eu_strategy_on_culture_in_international/#.WBHBy9WLTIU. – Название с экрана.
6. *Aliboni R.* The geopolitical implications of the European neighbourhood policy; *European Foreign Affairs Review* 2005, v. 10, n. 1; *Comelli M.* The Challenges of the European Neighbourhood Policy. *The International spectator*. – Roma, 2004. – Vol. 39, № 3. – P. 98–101; *Johansson E.* The implications of the European Neighbourhood Policy for the Mediterranean; *Mediterranean politics* 2004, v. 9, n. 2; *Tassinari F.* The European Sea: Lessons from the Baltic Sea Region for Security and Cooperation in the European Neighborhood; *Journal of Baltic Studies*; Vol. 36 issue 4; *Jones S., Emerson M.* European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries Enhancing Prospects for Reform; CEPS Working Document № 229: September 2005.
7. *Carrera S.* What Does Free Movement Mean in Theory and Practice in an Enlarged EU? Centre for European Policy Studies. CEPS Working Document №208/October 2004; *Staines J.* Tax and Social Security a Basic Guide for Artists and Cultural Operators in Europa. 2004; *Kohler-Koch B.* Catching Up with Change: The Transformation of Governance in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 1996.
8. *d'Angelo M., Vesperini M.* Cultural Policies in Europe: Regions and Cultural Decentralisation. 2000; *Gordon C., Simon M.* European Perspectives on Cultural Policy, Paris, UNESCO, 2003.
9. *Arap J.* Freedom of Movement of Persons in the EU. A Practitioners Guide. The Hague. 2002; *Booth J., Ophuyes T., Koleva P.* Bringing International Mobility in the Arts to the Forefront. Exploring Student and Teacher Mobility in the Arts. February 2004; *Audeoud O.* Mobility and Free Movement of People and Products in the Cultural Sector. Directorate-General for Education and Culture of the European Commission/ 2003.
10. *Smith B.* Activities and Research for Cultural Heritage in the European Union. Brussels, 2004
11. *Yrjo-Koskinen T.* Mosaic. Managing an Open and Strategic Approach in Culture/ Arts Organizations and their Education Programmes: Responding to a Need for Change. 2002; *Moor G.* The Educational Role of Arts Organization. Lecture presented at the Royal Society of the Arts. L., 2000.

References

1. *Yntehratsyia kulturnaia* [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://terme.ru/termin/integracija-kulturnaja.html>. – Nazvanye s ekrana.
2. *Kovalchuk T. I.* Kulturnyi faktor yevropeiskoi intehratsii (na prykladi yevropeiskoho soiuzu) : avtoref. dys. ... kand. politych. nauk : 23.00.04 / T. I. Kovalchuk. – Kyiv, 2009. – 18 s.
3. *Novaia stratehiya, pryzvannaia postavyt kulturu v tsentr evropeiskoi vneshnei polityky* [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: http://eeas.europa.eu/ru/docs/culture_questions_and_answers_ru.pdf. – Nazvanye s ekrana.
4. *Rozumna O.* Nova kulturna dyplomatiia Ukrainy : zapyt na kontent / O. Rozumna // *Ahora*. – 2016. – # 16. – S. 42-49.
5. *YuNESKO odobryla novuiu stratehiyu ES v oblasti mezhdunarodnykh kulturnykh otnoshenyi* [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/unesco_welcomes_new_eu_strategy_on_culture_in_international/#.WBHBy9WLTIU. – Nazvanye s ekrana.
6. *Aliboni R.* The geopolitical implications of the European neighbourhood policy; *European Foreign Affairs Review* 2005, v. 10, n. 1; *Comelli M.* The Challenges of the European Neighbourhood Policy. *The International spectator*. – Roma, 2004. – Vol. 39, № 3. – P. 98–101; *Johansson E.* The implications of the European Neighbourhood Policy for the Mediterranean; *Mediterranean politics* 2004, v. 9, n. 2; *Jones S., Emerson M.* European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries Enhancing Prospects for Reform; *CEPS Working Document № 229*: September 2005.
7. *Carrera S.* What Does Free Movement Mean in Theory and Practice in an Enlarged EU? *Centre for European Police Studies. CEPS Working Document №208/October 2004*; *Staines J.* Tax and Social Security a Basic Guide for Artists and Cultural Operators in Europa. 2004; *Kohler-Koch B.* Catching Up with Change: The Transformation of Governance in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 1996.
8. *d'Angelo M., Vesperini M.* Cultural Policies in Europe: Regions and Cultural Decentralisation. 2000; *Gordon C., Simon M.* European Perspectives on Cultural Policy, Paris, UNESCO, 2003.
9. *Apap J.* Freedom of Movement of Persons in the EU. A Practitioners Guide. The Hague. 2002; *Booth J., Ophuyes T., Koleva P.* Bringing International Mobility in the Arts to the Forefront. Exploring Student and Teacher Mobility in the Arts. February 2004; *Audeoud O.* Mobility and Free Movement of People and Products in the Cultural Sector. Directorate-General for Education and Culture of the European Commission/ 2003.
10. *Smith B.* Activities and Research for Cultural Heritage in the European Union. Brussels, 2004.
11. *Yrjo-Koskinen T.* Mosaic. Managing an Open and Strategic Approach in Culture/ Arts Organizations and their Education Programmes: Responding to a Need for Change. 2002; *Moor G.* The Educational Role of Arts Organization. Lecture presented at the Royal Society of the Arts. L., 2000.

ЕВРОПЕЙСКАЯ СТРАТЕГИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ

Бабкин Виктор Алексеевич, аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Проанализированы основные положения культурной политики Европейского союза, обращено внимание на поощрение ЕС разнообразия форм культурного самовыражения в международных отношениях, путем углубления диалога по вопросам политики со странами-партнерами и укрепление системы руководства культурой. Отмечено, что культурная интеграция является стратегией культурной политики ЕС, способствует сплочению его государств-членов, усиление европейской культурной идентичности и позиций ЕС в мировом сообществе. Приведены принципы европейской Стратегии для сферы культуры от 2007 г., а также проблемы, решение которых обеспечит ее эффективность. Обращено внимание на основные задачи стратегии ЕС для международных культурных связей и разработанную Платформу культурной дипломатии.

Ключевые слова: Европейский Союз, культура, культурная интеграция, культурная идентичность, культурное наследие.

THE EUROPEAN STRATEGY IN THE FIELD OF CULTURE

Babkin Victor, a graduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The study analyzes the main provisions of the cultural policy of the European Union, in particular, draws attention to the location of the EU in promoting the diversity of the cultural expressions in their international cultural relations by deepening the policy dialogue with partner countries and strengthening the system of cultural management. It is noted that cultural integration is a strategy of the EU cultural policy that contributes to the cohesion of its member states and peoples, the strengthening of the European cultural identity and the EU's position in the world community. The attention is paid to the basic problem of the EU strategy for international cultural relations, as well as to the development of a cultural diplomacy platform.

Key words: European Union, culture, cultural integration, cultural identity, cultural heritage.

UDC 304.4(477)

THE EUROPEAN STRATEGY IN THE FIELD OF CULTURE

Babkin Victor, a graduate student, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of the research is to give the cultural analysis of the essence of the EU cultural strategy.

Research methodology. The methodological basis of this article is the fundamental ideas and the provisions contained in the works of Russian and foreign classics and contemporary scholars in the field of cultural theory, theory and history of international relations theory and the history of cross-cultural communication, revealing the mechanisms of formation and implementation of cultural policies in the field of socio-cultural development of the individual country and international cooperation in space.

Results. The article reveals the essence and the basic provisions of the new strategy of the European Union in the field of culture. In particular, it is noted that by means of the new strategy, the European Union reaffirms its commitment to promote the diversity of cultural expressions within their international cultural relations by deepening the policy dialogue with partner countries and strengthening the system of cultural management. It is noted that cultural integration is a strategy of the EU cultural policy that contributes to the cohesion of its member states and peoples, the strengthening of the European cultural identity and the EU's position in the world community. The attention is paid to the basic problem of the EU strategy for international cultural relations, as well as to the development of a cultural diplomacy platform.

Novelty. The scientific novelty is in the fact that the theoretical principles of this work can be used in the study of cross-cultural discourses and practices of intercultural cooperation within the EU.

The practical significance. The materials of the given research can be used in the educational process in high school in the lectures, practical training on cultural science, the history of European integration and international relations, world culture, in the preparation and writing of dissertations, term papers, textbooks and teaching aids.

Key words: European Union, culture, cultural integration, cultural identity, cultural heritage.

Надійшла до редакції 7.12.2016 р.

УДК 021-027.543

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ЇХ РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ
МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БІБЛІОТЕЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Лапська Ольга Олегівна, аспірантка, Київський національний
університет культури і мистецтв, м. Київ
Lapska93@gmail.com

Зосереджено увагу на ролі громадських організацій для суспільства, що представляють інтереси різних груп та забезпечують взаємозв'язок органів державної влади і суспільства. Здійснено аналіз діяльності Української бібліотечної асоціації, що сприяє розвитку міжнародного співробітництва у всіх сферах бібліотечної справи. Визначено важливість створення громадських організацій для покращення міжнародного співробітництва у бібліотечній галузі України.

Ключові слова: громадські організації, інформаційне середовище, міжнародне бібліотечне співробітництво, Українська бібліотечна асоціація.

Постановка проблеми. Стратегічна мета трансформації українського суспільства полягає в розбудові суверенної незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Необхідним елементом демократії є залучення громадськості до процесів вироблення політики і прийняття політичного рішення. У світовій практиці склалася типологія комунікаційних відносин у системі «влада» – «громадськість», що включає інформування, консультування, залучення громадськості до участі [1, 34, 36]. Основою громадянського суспільства є громадські, благодійні організації, творчі спілки, інші установи та невідприємницькі товариства, що представляють інтереси різних корпоративних груп та мають забезпечувати взаємозв'язок органів державної влади і суспільства, організовувати публічний діалог із ключових питань розвитку держави й суспільства, розв'язувати питання самоорганізації різних сегментів громадського життя та самостійно вирішувати значне коло соціально важливих для суспільства проблем. Працюючи безпосередньо з представниками різних груп громадськості, громадські організації впливають на формування громадської думки.

Серед форм реалізації громадських ініціатив: соціальні й освітні проекти, тренінги і дебати, взаємодія з органами публічної влади, сприяння самоорганізації населення, розширення доступу до інформації [5; 384].

Мета даної статті – висвітлити роль громадських організацій у міжнародному співробітництві бібліотечної галузі України.

Значну роль громадські організації відіграють у бібліотечній сфері. Відзначимо, що професійні об'єднання бібліотекарів в Україні були засновані нещодавно.

В останнє десятиліття громадські бібліотеки України активізували свою участь у роботі професійних міжнародних організацій, у міжнародних навчальних і професійних обмінах, почали розвивати професійні зв'язки із зарубіжними книгозбірнями та спорідненими професійними асоціаціями, активніше проводити та брати участь у міжнародних конференціях [10].

Огляд останніх публікацій. Аналізуючи наукові публікації у цій темі, серед вітчизняних науковців, які у тому чи іншому аспекті висвітлюють діяльність бібліотечних громадських організацій в міжнародному бібліотечному співробітництві, відзначимо праці В. Загуменної, В. Пашкової, Л. Прокопенко, І. Шевченко, О. Воскобойнікової-Гузєвої.

На думку В. Пашкової, яка досліджувала роль бібліотечних асоціацій та розглядала їх діяльність як добровільних громадських організацій, що сприяють розвитку бібліотечної справи і вдосконаленню бібліотечно-інформаційного обслуговування, бібліотечні асоціації – важливий громадський орган управління, що існував і продовжує існувати паралельно з адміністративними структурами в соціальному інституті бібліотечної справи до сьогодні, коли вони набувають значення центрів розповсюдження, впровадження і освоєння результатів наукових досліджень, сучасних інформаційно-бібліотечних технологій і прогресивного досвіду [7].

О. Воскобойнікова-Гузєва розглядає громадські організації як один із найпоширеніших та результативних видів партнерства з бібліотеками, що забезпечує розширення міжнародного бібліотечного співробітництва з метою обміну досвідом та реалізації конкретних програм і проектів [2, 5].

Для висвітлення ролі громадських організацій у міжнародному співробітництві бібліотечної галузі доцільно розглянути законодавчу базу у цій сфері.

Закон України «Про громадські організації» містить термінологічне визначення «громадських організацій». Статтею 1 цього Закону визначено: це об'єднання громадян, створене з метою здійснення своїх прав і свобод, задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, національно-культурних й інших спільних інтересів, удосконалення законодавства, забезпечення урахування інтересів усіх суспільних груп органами державної влади та органами місцевого самоврядування через свою діяльність, а також впливу на вироблення і здійснення політики держави [4].

У Законі «Про бібліотеки та бібліотечну справу» у Розділі XI ст. 31 вказано, що держава сприяє розширенню міжнародного співробітництва в бібліотечній справі. А також визначені основні напрями міжнародного співробітництва, одним з яких є участь у роботі міжнародних організацій. Зазначено, що бібліотеки зі статусом юридичної особи мають право укладати договори про співробітництво з бібліотеками інших держав відповідно до законодавства [3].

Для розбудови міжнародних стосунків з професійними громадськими організаціями інших країн важливим є підписання Меморандуму про співробітництво бібліотечних асоціацій, яке відбулося 27 вересня під час Форуму бібліотекарів, що проходив у Астані (Республіка Казахстан) за участі представників від УБА – Шевченко І., президента УБА та Вилегжаніної Т., генерального директора НПБУ, віце-президента УБА.

У Меморандумі зазначено, що громадські бібліотечні об'єднання є силою, що здатна впливати на вирішення проблем вільного доступу до громадян до знань, інформації, історико-культурної спадщини, а також здійснювати соціальний захист бібліотекарів [8, 74].

Підвищення ролі громадських асоціацій України в інформаційному середовищі гальмує відсутність належної законодавчої бази та міжнародних угод для ефективної міжнародної співпраці та обміну інформацією.

В Україні роль громадських організацій, що займаються проблемами бібліотечної сфери, виконує Українська бібліотечна асоціація (УБА), створена 1995 р. Це незалежна всеукраїнська громадська організація з індивідуальним і колективним членством, що об'єднує на добровільних засадах осіб, професійно пов'язаних із бібліотечною справою, бібліографічною та інформаційною діяльністю, та тих, хто зацікавлений у їх розвитку [11].

Статутом Української бібліотечної асоціації, який був затверджений ще 1 лютого 1995 р., передбачається, що асоціація сприяє реалізації прав громадян на вільний доступ до інформації, захищає інтелектуальну свободу, підвищує обізнаність громадян з цих питань. Головною місією УБА є всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи і забезпеченню реалізації права користувачів бібліотечних послуг на якісне і своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування, а також захист соціальних та інших спільних інтересів членів УБА.

Метою Асоціації є активний вплив на бібліотечну та інформаційну політику в Україні, консолідація бібліотек, укріплення і розвиток бібліотечної професії і бібліотечно-інформаційної освіти, підтримка та ініціація проектів, спрямованих на інформатизацію бібліотек, а також збереження традиційної книжкової культури і підтримку читання.

Основними завданнями УБА є: сприяння доступу громадян до всього обсягу накопичених знань та інформації; сприяння формуванню у суспільстві усвідомлення пріоритету бібліотеки як центру інформації та осередку культури, привернення уваги суспільства до її проблем; сприяння вдосконаленню законодавства з питань, що стосуються бібліотечної справи і доступу громадян до інформації; сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування при вирішенні питань, що зачіпають права та законні інтереси членів УБА; інформування громадськості з проблем галузі та шляхів їх вирішення; координація діяльності членів для досягнення мети та вирішення завдань УБА; представництво членів УБА у відносинах із підприємствами, установами, організаціями. УБА тісно співпрацює з державними установами, громадськими організаціями, рухами, фондами та окремими громадянами, зацікавленими у розвитку бібліотечної справи.

УБА, як національна бібліотечна асоціація, є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) і представлена у трьох секціях – національних бібліотечних асоціацій, публічних бібліотек та університетських бібліотек. Це дає можливість членам УБА брати участь у щорічних Конференціях ІФЛА, експертних групах, імплементувати документи ІФЛА в Україні, брати участь у їхній розробці тощо.

Українська бібліотечна асоціація, прагнучи до розбудови міжнародних стосунків з професійними громадськими організаціями інших країн, активно розвиває програми партнерства та співпраці. За останні роки активізувалася робота УБА у форматах та проектах, що їх пропонує ІФЛА, УБА стала членом Європейської бібліотечної асоціації (EBLIDA), підписано низку угод про партнерство та співпрацю з провідними бібліотечними установами та бібліотечними асоціаціями різних країн – Польщі, Угорщини, Республіки Білорусі, Латвії.

Українська бібліотечна асоціація виступає партнером у реалізації одного з наймасштабніших міжнародних бібліотечних проектів в Україні – програми «Бібліоміст», що адмініструється IREX і є частиною ініціативи «Глобальні бібліотеки» за фінансування Фондації Білла та Мелінди Гейтс та підтримки USAID. Метою програми «Бібліоміст» є підтримка сучасної мережі публічних бібліотек в Україні шляхом створення системи публічного доступу до Інтернету у понад 1500 бібліотеках країни. У 2009 р. у межах реалізації проекту «Бібліоміст» розпочав роботу Головний тренінговий центр УБА, в якому підвищують кваліфікацію бібліотечні працівники України відповідно до нових соціокультурних, економічних та інформаційно-технологічних реалій. Цінним є те, що проект «Бібліоміст» не лише сприятиме покращанню доступу громадян до Інтернету та інформаційних технологій і навчанню користувачів, а й включає такі важливі для УБА компоненти як «Розбудова організаційної спроможності УБА» та «Створення тренінгових центрів для бібліотекарів» [11].

Членство Української бібліотечної асоціації у Міжнародній федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) дало можливість йти до міжнародного розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, вивчаючи та запозичуючи прогресивний міжнародний досвід, а також можливість впливати на розвиток бібліотечної справи в світі, ділитися кращими напрацюваннями вітчизняної бібліотечної теорії та практики, розповідаючи зарубіжним колегам про українські реалії і кращий досвід, беручи участь у міжнародних проектах і програмах [10].

Важливим внеском УБА у розвиток бібліотечної справи є підготовлені Робочою групою у квітні 2015 р. Концепція якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 р.), а потім, на її основі (у липні 2015 р.), проект Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», які були затверджені Кабінетом Міністрів України 23 березня 2016 р. Ці документи стали предметом широкого фахового обговорення, яке продовжується й нині. Проект Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. важливий в тому, що акцентує увагу на необхідності розроблення і впровадження дієвої державної політики у бібліотечній сфері, спрямованої на модернізацію нормативно-правової бази та стандартів, які визначають діяльність бібліотек; досягнення стабільного фінансування і матеріально-технічного та кадрового забезпечення; сприяння інтеграції вітчизняних бібліотек у глобальне інформаційне середовище [9, 4-5].

У лютому 2015 р. виповнилось 20 років із дня заснування Української бібліотечної асоціації. Нині УБА представляє майже 69 тис. бібліотечних працівників з усієї країни, понад 39 тис. бібліотек. Члени УБА працюють у публічних, вузівських, шкільних і спеціальних бібліотеках. УБА визнана професійною спільнотою України та світу, сприяє розвитку громадянського суспільства, впливає на

розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в Україні, активно відстоює права громадян на доступ до всього обсягу накопичених знань та інформації, свободу слова, працює задля розвитку суспільства знань. Беззаперечним є внесок УБА у розвиток бібліотечної професії та бібліотечно-інформаційної освіти. Все активніше асоціація реалізує свої можливості як демократичний інститут управління бібліотечною справою.

Висновки. Підсумовуючи варто відзначити, що міжнародна співпраця в галузі бібліотечної справи є невід'ємною складовою міжнародних зв'язків будь-якої держави. Важливим для покращення міжнародного співробітництва у бібліотечній галузі є громадські організації. Вони розвивають міжнародну співпрацю, виступають партнером у реалізації міжнародних проектів і програм, що сприяють удосконаленню бібліотечно-інформаційного обслуговування та розвитку бібліотечної професії. Перспективним для подальшого розвитку національних бібліотечних організацій України є покращання координації і кооперації їхньої діяльності. Вдосконаленню діяльності бібліотечних організацій України сприятиме розвиток їхньої організаційної спроможності, цілеспрямована діяльність щодо залучення нових членів і розвитку послуг, актуалізація функцій відповідно до потреб суспільства і галузі [7].

Список використаної літератури

1. *Берегова О.* Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в культуротворчих процесах України / О. Берегова // Культурологічна думка : щорічник наук. пр. – Київ, 2011. – С. 33-39.
2. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 3–7.
3. *Закон України* «Про бібліотеки і бібліотечну справу» // ВВР. – 2009. – № 39. – С. 557.
4. *Закон України* «Про громадські об'єднання»: Верховна Рада України; Закон від 22.03.2012. – № 4572-VI.
5. *Колосай Л. А.* Роль громадських організацій у розвитку бібліотек навчальних закладів [Електронний ресурс] / Л. А. Колосай. // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. Сухомлинського / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Четверта хвиля, 2008. – Вип. 1. Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 384–394. – Режим доступу: <http://www.dnpg.gov.ua/datas/upload/files/924068526.pdf>
6. *Можливості міжнародної співпраці для Української бібліотечної асоціації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.edu.ua/?id=214>. -назва з екрана
7. *Пашкова В. С.* Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876-2009) : автореф. ... дис. д-ра істор. наук. : 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / В. С. Пашкова ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010.
8. *Пашкова В. С.* Розбудова потужних бібліотечних асоціацій : навч. матеріали для підвищ. кваліфікації бібліотекарів / В. С. Пашкова ; уклад.: В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська ; Укр. бібл. асоц. ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв ; Центр безперервної інформ.-бібл. освіти. – Київ : Самміт-Книга, 2012. – 184 с.
9. *Попик В.* Стратегія розвитку бібліотечної сфери та пріоритети формування національного науково-інформаційного простору / В. Попик // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 3-9.
10. *Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р.* «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» : проект [Електронний ресурс] // Ліга. Закон : головний правовий портал України. – Режим доступу: (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1592.html), вільний. – Назва з екрана.
11. *Українська бібліотечна асоціація* : док. і матеріали / [уклад.: В. С. Пашкова, В. О. Кононенко] ; Укр. бібл. асоц., Нац. парлам. б-ка України. – Вид. 4-е, перероб. і допов. – Київ : [б. в.], 2001. – 77 с.]

References

1. *Berehova O.* Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v kulturotvorchykh protsesakh Ukrainy / O. Berehova // Kulturolohichna dumka : schorichnyk nauk. pr. – Kyiv, 2011. – С. 33-39.
2. *Voskoboinikova-Huzieva O. V.* Sotsialne partnerstvo yak chynnyk rozvytku bibliotechno-informatsiinoi sfery Ukrainy / O. V. Voskoboinikova-Huzieva // Bibl. visn. – 2014. – № 4. – С. 3–7.
3. *Zakon Ukrainy* «Pro biblioteky i bibliotechnu spravu» // VVR. – 2009. – № 39. – St. 557.
4. *Zakon Ukrainy* «Pro hromadski obiednannia»: Verkhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 22.03.2012. – № 4572-VI.
5. *Kolosai L. A.* Rol hromadskykh orhanizatsii u rozvytku bibliotek navchalnykh zakladiv [Elektronnyi resurs] / L. A. Kolosai. // Nauk. pr. Derzh. nauk.-ped. b-ky Ukrainy im. V. Sukhomlynskoho / APN Ukrainy, Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. – Kyiv : Chetverta khvyliya, 2008. – Vyp. 1. Naukovo-informatsiine zabezpechennia osvitiianskoi haluzi Ukrainy. – S. 384–394. – Rezhym dostupu: <http://www.dnpg.gov.ua/datas/upload/files/924068526.pdf>.
6. *Mozhlyvosti mizhnarodnoi spivpratsi dlia Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.library.ukma.edu.ua/?id=214>. - nazva z ekrana.
7. *Pashkova V. S.* Evoliutsiia natsionalnykh bibliotechnykh asotsiatsii (1876-2009) : avtoref. ... dys. d-ra istor. nauk. : 27.00.03 – Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo / V. S. Pashkova ; Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Kyiv, 2010.

8. *Pashkova V. S.* Rozbudova potuzhnykh bibliotechnykh asotsiatsii : navch. materialy dlia pidvysch. kvalifikatsii bibliotekariv / V. S. Pashkova ; ukklad.: V. S. Pashkova, Ya. Ye. Soshynska ; Ukr. bibl. asots. ; Nats. akad. ker. kadriv kultury i mystetstv ; Tsentr bezperervnoi inform.-bibl. osvity. – Kyiv : Sammit-Knyha, 2012. – 184 s.

9. *Popyk V.* Stratehiia rozvytku bibliotechnoi sfery ta priorityety formuvannia natsionalnoho naukovoinformatsiinoho prostoru / V. Popyk // Bibl. visn.. – 2015. – № 5. – S. 3-9.

10. *Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy v Ukraini do 2025 r.* «Yakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» : proekt [Elektronnyi resurs] // Liha. Zakon : glavnyi pravovoi portal Ukrainy. – Rezhym dostupu: (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1592.html), vilnyi. – Nazva z ekrana.

11. *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia : dok. i materialy* / [ukklad.: V. S. Pashkova, V. O. Kononenko] ; Ukr. 6i6l. asots., Nats. parlam. b-ka Ukrainy. – Vyd. 4-e, pererob. i dopov. – Kyiv : [b. v.], 2001. – 77 s.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИХ РОЛЬ В РЕАЛИЗАЦИИ ЗАДАЧ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В БИБЛИОТЕЧНОМ ДЕЛЕ УКРАИНЫ

Лапская Ольга Олеговна, аспирант, Киевский
национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Обращено внимание на роли общественных организаций для общества, представляющие интересы различных групп, которые обеспечивают взаимосвязь органов государственной власти и общества. Осуществлен анализ деятельности Украинской библиотечной ассоциации, что способствует развитию международного сотрудничества во всех сферах библиотечного дела. Определена важность создания общественных организаций для улучшения международного сотрудничества в библиотечном деле Украины.

Ключевые слова: общественные организации, информационная среда, международное библиотечное сотрудничество, Украинская библиотечная ассоциация.

PUBLIC ORGANIZATIONS AND THEIR ROLE IN THE REALISATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF LIBRARIANSHIP IN UKRAINE

Lapska Olga, graduate student, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv

The article focuses on the role of public organizations in representing the interests of various groups and ensuring the relationship of state and society. It gives the analysis of the Ukrainian Library Association, which promotes international cooperation in all areas of librarianship. The author determines the importance of public organizations to improve international cooperation in the field of librarianship in Ukraine.

Key words: NGOs, information environment, international library cooperation, Ukrainian Library Association.

UDC 021-027.543

PUBLIC ORGANIZATIONS AND THEIR ROLE IN THE REALISATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF LIBRARIANSHIP IN UKRAINE

Lapska Olga, graduate student, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this paper is to analyze the activity of library organizations and identify their role in the implementation of international cooperation in the field of librarianship in Ukraine.

Research methodology. Ten major publications on the subject (survey reports, scientific journal and newspaper articles, legal documents) have been reviewed. The processed documents have been taken from the Ukrainian Library Association sites.

Results. The basis of a civil society is public, charitable organizations, creative unions and other non-commercial institutions and companies, representing various corporate groups and they should ensure the relationship of state and society. It has been found that public organizations are very important to enhance international cooperation in the field of librarianship. They develop international cooperation; they are the partners in the implementation of projects and programs that contribute to the improvement of library and information services and the profession of a librarian. For the further development of the Ukraine national library organizations a promising thing is to improve coordination and cooperation of their activities. The improvement of library organizations of Ukraine will contribute to the development of their organizational capacity, purposeful activity to attract new members and developing services, updating functions according to the needs of society and industry.

Novelty. The research has defined the role of NGOs for the Ukrainian society. It has considered the Ukrainian Library Association's activities as the largest organization in the field of librarianship in Ukraine.

The practical significance. Library professionals and students of this area can find useful information for their further research and they can use the material for a comprehensive study of the characteristics of international cooperation in the field of librarianship.

Key words: NGOs, information environment, international library cooperation, Ukrainian Library Association.

Надійшла до редакції 19.11.2016 р.

УДК 379.85:008+379.85(477.46)

**ДРУКОВАНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ТУРИСТИЧНІ ОБ'ЄКТИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРКАЩИНИ: АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ**

Зараховський Олександр Євгенович, викладач, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
zarakhovskyi@gmail.com

Подано огляд туристичних буклетів та каталогів, що відображають нерухомі об'єкти культурної спадщини Черкащини як туристично-екскурсійний ресурс. Проаналізовано туристичні путівники та каталоги, що стосуються області, а саме: їх структуру; обсяг і повноту висвітлення нерухомих історико-культурних пам'яток; наявність якісного ілюстративного матеріалу; інформації про туристичну інфраструктуру краю. Досліджено відповідність цих інформаційних джерел потребам сучасного туристичного ринку. Проведено аналіз асортименту й розповсюдженості туристичних каталогів та путівників по Черкащині у книжкових магазинах і кіосках преси м. Черкаси.

Ключові слова: туристичні путівники, туристичні каталоги, нерухомі об'єкти культурної спадщини, Черкащина, туризм.

Постановка проблеми. Важливу роль у популяризації нерухомих об'єктів культурної спадщини Черкащини як туристично-екскурсійного ресурсу відіграють туристичні путівники та каталоги. Ці друковані джерела є важливим інформаційним забезпеченням ресурсної бази історико-культурних об'єктів краю, що висвітлює їх кількісні та якісні характеристики, дає можливість науково осмислити ці об'єкти в якості туристично-екскурсійного потенціалу. Тому дослідження цих путівників та каталогів є важливим завданням у контексті залучення нерухомих об'єктів культурної спадщини Черкащини до туристичної сфери.

Останні дослідження та публікації. У праці російських вчених І. Зоріна й В. Квартальнова туристичні путівники та художні альбоми, присвячені історико-культурним об'єктам розглядаються як складова інформаційних туристичних ресурсів [3; 142]. У дослідженні польського вченого А. Ковальчика аналіз туристичних путівників, буклетів та рекламних видань є частиною географічних досліджень у туризмі. Польський дослідник вважає ці видання важливими складовими бази даних, що містить спеціальну інформацію [13]. Незважаючи на це, у вітчизняній науковій літературі вивченню туристичних путівників та каталогів як інформаційних джерел, що відображають нерухомі об'єкти культурної спадщини, туристично-екскурсійний ресурс, приділено недостатньо уваги.

Метою статті є дослідження висвітлення нерухомих об'єктів культурної спадщини Черкащини як туристично-екскурсійного ресурсу у друкованих інформаційних джерелах, а саме – туристичних путівниках, буклетах та каталогах.

Виклад матеріалу дослідження. Туристичні каталоги та путівники по Черкаській області активно друкувалися ще за радянських часів. Тож сьогодні вони вже не відповідають сучасним туристичним потребам, відображають історичні пам'ятки з ідеологічної точки зору та містять застарілу інформацію. Серед таких путівників можна відмітити «Вісім подорожей по Черкащині» 1978 р. випуску [1], де представлено 8 основних туристичних маршрутів, що охоплюють міста Канів, Корсунь-Шевченківський, Сміла, Кам'янка, Городище, Умань та Чигирин. Культурна спадщина цих міст розглядається в історичній ретроспективі яка, здебільшого, пов'язана з встановленням комуністичної влади, або боротьбою з німецько-нацистськими загарбниками. Окремим блоком представлені фотографії історико-культурних центрів.

Поява нових туристичних каталогів стимулювалася початком реалізації Державної програми «Золота підкова Черкащини» (2006-2009 рр.). Так, найповнішим путівником, приуроченим до програми, можна вважати «Мандри Україною. «Золота підкова Черкащини»» [5]. Це фундаментальна праця, що збрала чимало інформації та ілюстративного матеріалу з культурної і природної спадщини області. В путівнику представлено історико-культурні та природні пам'ятки 16 районів і адміністративного центру Черкаської обл.; тут є туристична карта, інформація про місцеві фестивалі, свята і пам'ятні дати, вказані музеї та історико-культурні заповідники регіону (з телефонами й адресами). Крім об'єктів культурної та природної спадщини, подається історія й легенди про населені пункти краю. Інформацію подано українською та англійською мовами.

Інший путівник – «Прочитайте... Тую славу...» [7], є бібліографічно-фактографічним збірником інформації про літературу, в якій відображено пам'ятки, включені до Державної програми «Золота підкова Черкащини». Але дане видання не адаптоване для масових туристів, а розраховане

більше на спеціалістів-краєзнавців. У путівнику описані історико-культурні та природні об'єкти області, ілюстративний матеріал відсутній.

У контексті згаданої державної Програми туристичного розвитку Черкащини Т. Нераденко розробила туристичний маршрут, що охоплює практично всі історико-культурні центри області та представила його у альманасі «Золота підкова Черкащини. Туристсько-краєзнавча подорож Черкащиною для учнівської молоді України» [6]. Подібна праця того ж автора – «10 подорожей Черкащиною для учнівської молоді України» – подає десять різних за тематикою і територією туристичних маршрутів по області. Частина з них – маршрути, що охоплюють правобережну Черкащину і починаються з м. Кам'янки, послідовно проходять населеними пунктами на захід і закінчуються у м. Умань та мають різну тематику (археологічні, етнографічні, присвячені пам'яткам історії чи природи, Шевченківським місцям тощо). Інша частина – маршрути окремими місцями Черкащини – м. Черкаси, Чигиринський, Тальнівський, Маньківський райони [2].

Третій путівник Т. Нераденко – «Історія, культура і природа Черкащини на туристичних маршрутах регіону», також достатньо детально висвітлює туристичні об'єкти більшості районів Черкаської обл. Особлива уваги приділяється Кам'янському, Чигиринському, Черкаському та Канівському районам [4]. Незважаючи на достатньо повне висвітлення об'єктів культурної спадщини області, путівники призначені більше для педагогів, краєзнавців та учнівської аудиторії, аніж широкого кола туристів. Одна з причин цього – відсутність якісного кольорового фотоматеріалу.

Серед найновіших й найповніших каталогів, присвячених Черкащині, можна виділити туристичний путівник «Черкащина: від краю до краю», виданий в 2011 р. [11]. Крім новизни, великою перевагою довідника є те, що туди включено чимало нерухомих об'єктів культурної спадщини області з детальним описом; до об'єктів додана світлина або малюнок, коротка історична довідка та географічні координати. Крім пам'яток історії і культури, в каталозі зазначені об'єкти туристичної інфраструктури – готелі та заклади харчування, що знаходяться поблизу. Історико-культурні та природні об'єкти згруповані за принципом географічної наближеності один до одного та утворюють туристичні маршрути, що робить їх відвідування зручним для подорожуючих. Позитивною рисою також є те, що в каталозі представлені й маловідомі історичні місця та об'єкти культурної спадщини, що мають історичну, наукову або мистецьку цінність, але знаходяться у напівзруйнованому стані і не включені у жодний туристичний маршрут області. На сьогоднішні це один із найповніших альманасів туристичних об'єктів області та один із перших комплексних туристичних дороговказів Черкащини.

Путівник включає 15 основних блоків інформації. В шести перших розділах подано загальні географічні відомості про область, місцеву традиційну кухню, особливості одягу, ремесел та домашнього побуту. Наступні п'ять розділів – комплексні туристично-екскурсійні маршрути в основних історико-культурних районах.

У тематичних розділах путівника «Черкаси і околиці», «Богданів край», «Шевченків край», «Східне Поділля» та «Лівобережжя» представлено майже 350 нерухомих об'єктів культурної спадщини та подано інформацію про наявну туристичну інфраструктуру краю. У додатках путівника окремим блоком подані списки дерев'яних храмів Черкащини – 36, вітряних млинів – 20, ландшафтних парків – 16, санаторіїв та баз відпочинку – 12.

Нерухомі об'єкти культурної спадщини висвітлені в путівнику достатньо повно, детально та з великим об'ємом якісного ілюстративного матеріалу – світлинами, планами, картосхемами. В путівнику вони позиціонуються як туристичні об'єкти, а розроблені авторами маршрути та додаткова інформація про туристичну інфраструктуру регіону значно покращує можливості їхнього відвідування. Утім, слід відмітити, що путівник містить певні неточності. Наприклад, у ньому помилково зазначено, що дендрологічний парк «Софіївка» (м. Умань) є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО, хоча цей парк поки що є претендентом на отримання цього статусу [11; 171].

На XVIII Міжнародній спеціалізованій виставці «УІТТ-2012 Україна – Подорожі та туризм» був представлений путівник «Черкащина туристична. 5 сезонів». Цей довідник, насичений кольоровими якісними фотографіями та ілюстраціями, можна розглядати як маркетинговий, а не краєзнавчий продукт. Він являє невелику кількість пам'яток історії та культури – найпопулярніші туристичні об'єкти області; тут немає детальної характеристики кожної з цих пам'яток [9].

Путівник тематично та хронологічно поділений на 5 основних блоків – сезонна вибірка туристичних об'єктів, які найкраще підходять для відвідування весною, влітку, восени чи взимку. П'ятий блок ілюстрованої інформації присвячений історико-культурним та природно-рекреаційним ресурсам, що являють туристичний інтерес цілорічно. Позитивною характеристикою путівника є опис майже всіх історико-культурних заповідників. У буклеті представлено 7 із 8 таких заповідників області.

До значних переваг буклету можна віднести якісне оформлення та друк; яскраві ілюстрації та фотографії; сезонність як основний критерій класифікації об'єктів, що робить їхнє відвідування туристами більш зручним і доцільнішим; виділення окремих блоків інформації – готельно-ресторанна інфраструктура, фестивалі, активний відпочинок; наявність інформації з кожного туристичного ресурсу англійською мовою; довідка для туристів у вигляді адрес та контактних телефонів заповідників, готелів, організацій; висвітлення майже всіх найпопулярніших нерухомих об'єктів культурної спадщини. В путівнику вдало поєднано об'єкти культурної та природної спадщини з подієвими заходами і можливостями для активного відпочинку, що підсилюють туристичний інтерес. Надається інформація про фестивалі та інші заходи області.

Серед недоліків слід відзначити те, що основна частина інформації буклету – художній та ліричний опис об'єктів, мала кількість фактологічного матеріалу. З величезної кількості пам'яток Черкащини в буклеті розглянуто лише 28 історико-культурних, 12 природних та 1 змішаний. Це досить незначний відсоток туристичних ресурсів області.

Серед інших ілюстрованих путівників можна відмітити туристичний каталог «Черкащина туристична» [10], в якому представлені основні туристичні центри області – міста Черкаси, Умань, Корсунь-Шевченківський, Канів, Чигирин, Кам'янка, Звенигородка та Тальнівський район. У путівнику присутня туристична карта області; виклад матеріалу про туристичні об'єкти ведеться українською та англійською мовами. Подано інформацію про найбільші заклади розміщення у Черкасах та районних центрах, а також санаторії. Наприкінці путівника додано таблицю з перспективними інвестиційними проектами області – в основному це будівництво сучасних готелів та літніх комплексів.

Досить цікавим є туристичний путівник «Шістдесят сім зупинок Черкащини» 2010 р. видання [12]. Головна особливість путівника, що відрізняє його від інших туристичних каталогів – принцип побудови, а саме розподіл на 7 основних розділів, які відповідають семи автомобільним маршрутам. Ці маршрути охоплюють природні пам'ятки та історичні об'єкти часів Київської Русі, польської та козацької доби і російсько-радянської епохи. Позитивною рисою такої структури каталогу є зручність для автомобілістів у відвідуванні туристичних об'єктів. Основний недолік – до путівника не потрапили об'єкти, віддалено розташовані від основних транспортних шляхів Черкащини.

Перший розділ путівника «Лівобережжя Черкащини» відображає туристичний маршрут, що включає історико-культурні пам'ятки Драбівського та Золотоніського районів. Маршрут «У краю Богдана, гайдамаків і декабристів» охоплює архітектурну спадщину м. Черкаси, Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» та Кам'янський державний історико-культурний заповідник. Маршрут «Тарасів край» знайомить не лише з життям видатного поета, а й з іншою важливою культурною спадщиною – садово-парковим ансамблем Голіциних у с. Козацьке. Це один із небагатьох каталогів, в яких м. Умань представлено не лише дендрологічним парком «Софіївка», а й великим блоком історичної та архітектурної спадщини заповідника «Стара Умань» [12; 87-93]. Завершує путівник розділ і маршрут по «Західній Черкащині».

У маршрутах, поданих автором путівника «Шістдесят сім зупинок Черкащини», відображена найбільш важлива частина історико-культурної спадщини області та розроблена система найбільш зручного відвідування цих об'єктів туристами.

У контексті даного дослідження проведено аналіз асортименту й розповсюженості туристичних каталогів і путівників Черкащиною у книжкових магазинах та кіосках преси м. Черкаси; проаналізовано асортимент літературної продукції 10 кіосків преси і книжкових магазинів центральної та привокзальної частин міста. Однак, у жодному з них не виявилось періодичних видань чи буклетів, присвячених туристичним об'єктам. Найпоширеніший у кіосках вид продукції, яка частково може задовольнити туристів – туристичні карти м. Черкаси та області. Ці карти мають стислу і поверхневу інформацію про найголовніші об'єкти культурної спадщини.

Загалом, у туристичному атласі представлено майже 330 об'єктів (здебільшого без опису) культурної та природної спадщини у 167 населених пунктах області: 47 музеїв, 20 археологічних, 193 історико-культурних, 31 садово-паркових та 39 природних пам'яток [8]. Ці данні стосуються всієї області, крім чотирьох найбільших туристичних центрів Черкащини – міст Черкаси, Чигирин, Канів та Умань. Ці міста у туристичному атласі подані окремо з позначками на картах основних об'єктів культурної та природної спадщини і об'єктами туристичної інфраструктури. Те ж стосується і книжкових магазинів. Лише в одному з відвіданих у продажі наявний повний і детальний туристичний путівник «Черкащина: від краю до краю». Інші путівники чи буклети відсутні.

Висновки. Встановлено, що обсяг друкованих інформаційних джерел про туристичні об'єкти культурної спадщини Черкащини, а саме – ілюстрованих путівників та каталогів, є досить обмеженим. Путівники радянських часів неактуальні через їх заідеологізованість та відсутність

сучасних маркетингових підходів. Більшість нових туристичних каталогів висвітлюють історичні пам'ятки області в контексті програми «Золота підкова Черкащини», що нині є закритою і незавершеною. Лише невелика кількість сучасних каталогів описує достатньо велику кількість нерухомих об'єктів культурної спадщини в комплексі з об'єктами туристичної інфраструктури, групує пам'ятки за принципом географічної наближеності та побудови туристичних маршрутів, а також презентує якісний ілюстративний матеріал у вигляді рисунків і світлин. Але найбільш суттєвою проблемою є відсутність належної туристичної літератури у книжкових магазинах та кіосках преси м. Черкаси, що ускладнює інформованість туристів щодо туристичних ресурсів краю. Нерухомі об'єкти культурної спадщини Черкащини потребують більшої популяризації у різноманітній спеціалізованій літературі.

Список використаної літератури

1. *Вісім подорожей по Черкащині*: Путівник. – Дніпропетровськ : Промінь, 1978. – 70 с.
2. *Десять подорожей Черкащиною для учнівської молоді України* / Зб. туристичних маршрутів / Від. ред. Т. М. Нераденко. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2011. – 206 с.: 20 іл.
3. *Зорин И. В.* Энциклопедия туризма. Справочник / Зорин И. В., Квартальнов В. А. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 368 с.
4. *Історія, культура і природа Черкащини на туристичних маршрутах регіону*. Ч. I : краєзнавче наук.-попул. вид. / Автор-упорядник Т. Нераденко. – Черкаси : вид. Чабаненко Ю. А., 2014. – 204 с.
5. *Мандри Україною*. Золота підкова Черкащини. Путівник / Черкас. благодійний фонд «Золота підкова». – Київ, 2007 – 232 с.
6. *Нераденко Т. М.* «Золота підкова Черкащини». Туристсько-краєзнавча подорож Черкащиною для учнівської молоді України / Т. М. Нераденко. – Черкаси, 2006.
7. *«Прочитайте... Тую славу...»* (Маршрутами «Золотої підкови Черкащини»: бібліограф.-фактограф. путівник) – Черкаси : Вертикаль, 2007. – 76 с.
8. *Черкаська область*. Туристична карта. – Київ : Картографія, 2011.
9. *Черкащина туристична*. 5 сезонів. Touristic Cherkasy. 5 Seasons // Голов. управління інвестиційно-інноваційної політики, підприємництва та зовнішніх зносин Черкаської облдержадміністрації : БРАМА-УКРАЇНА Черкаси-2012. – 64 с.
10. *Черкащина туристична*. Путівник // Черкаська ОДА. Управління зовнішніх зносин та європейської інтеграції: «Aries». – Черкаси, 2001.
11. *Черкащина: від краю до краю*. Туристичний путівник. – Черкаси : Вертикаль, 2011. – 232 с.
12. *Шістдесят сім зупинок Черкащини*: Путівник / Р. Маленков. – Київ : Грані-Т, 2010. – 112 с. іл.
13. *Kowalczyk A.* Geografia turysty / Kowalczyk A. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 287 s.

References

1. *Visim podorozhey po Cherkashchyni*: Putivnyk. – Dnipropetrovs'k : Promin', 1978. – 70 s.
2. *Desyat' podorozhey Cherkashchynoyu dlya uchniv's'koyi molodi Ukrainy* / Zbirka turystychnykh marshrutiv / Vid. red. T. M. Neradenko. – Cherkasy : PP Chabanenko Yu.A., 2011. – 206 s.: 20 il.
3. *Zoryn Y. V.* Entsyklopedyya turyzma Spravochnyk / Zoryn Y. V., Kvartal'nov V. A. – M. : Fynansy i statystyka, 2003. – 368 s.
4. *Istoriya, kul'tura i pryroda Cherkashchyny na turystychnykh marshrutakh rehionu*. Persha chastyna: krayeznavche naukovo-populyarne vydannya / Avtor-uporyadnyk T. Neradenko. – Cherkasy : vydavets' Chabanenko Yu. A., 2014. – 204 s.
5. *Mandry Ukrainoyu*. Zolota pidkova Cherkashchyny. Putivnyk / Cherkas'kyy blahodiyunny fond «Zolota pidkova». – K., 2007 – 232 s.
6. *Neradenko T. M.* Zolota pidkova Cherkashchyny. Turyst-s'ko-krayeznavcha podorozh Cherkashchynoyu dlya uchniv's'koyi molodi Ukrainy. – Cherkasy, 2006.
7. *«Prochytayte... Tuyu slavu...»* (Marshrutamy Zolotoyi pidkovy Cherkashchyny: bibliohrafichno-faktohrafichnyy putivnyk). – Cherkasy : Vertykal', 2007. – 76 s.
8. *Cherkas'ka oblast'*. Turystychna karta. – K. : Kartohrafiya, 2011.
9. *Cherkashchyna turystychna*. 5 sezoniv. Touristic Cherkasy. 5 Seasons. // Holovne upravlinnya investytsiyno-innovatsiynoyi polityky, pidpryyemnytstva ta zovnishnikh znosyn Cherkas'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi: BRAMA-UKRAYINA Cherkasy. – 2012. – 64 s.
10. *Cherkashchyna turystychna*. Putivnyk // Cherkas'ka oblasna derzhavna administratsiya. Upravlinnya zovnishnikh znosyn ta yevropeys'koyi intehratsiyi: «Aries». – Cherkasy, 2001.
11. *Cherkashchyna: vid krayu do krayu*. Turystychnyy putivnyk. – Cherkasy : Vertykal', 2011. – 232 s.
12. *Shistdesyat sim zupynok Cherkashchyny*: Putivnyk / Roman Malenkov. – K. : Hrani-T, 2010. – 112 s. il.
13. *Kowalczyk A.* Geografia turysty. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 287 s.

**ПЕЧАТНЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ О ТУРИСТИЧЕСКИХ ОБЪЕКТАХ
КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ: АНАЛИЗ И ОБОБЩЕНИЕ**

Зараховский Александр Евгеньевич, преподаватель, Киевский
национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Приведен обзор туристических буклетов и каталогов, которые отображают недвижимые объекты культурного наследия Черкасской области как туристско-экскурсионный ресурс. Проанализированы туристические путеводители и каталоги по области: их структура; объем и полнота освещения недвижимых историко-культурных памятников; наличие качественного иллюстративного материала; информации о туристической инфраструктуре края. Исследовано соответствие печатных информационных источников потребностям современного туристического рынка. Проведен анализ ассортимента и распространенности туристических каталогов и путеводителей по Черкасской области в книжных магазинах и киосках прессы г. Черкассы.

Ключевые слова: туристические путеводители, туристические каталоги, недвижимые объекты культурного наследия, Черкасская область, туризм.

**PRINTED SOURCES OF INFORMATION ABOUT TOURIST OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE
OF CHERKASSY REGION: ANALYSIS AND GENERALIZATION**

Zarakhovskyi Alexander, teacher, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv

This article is about tourist brochures and catalogs that reflect immovable objects of cultural heritage of Cherkassy region like tourist resources. Such aspects of main tourist guides and catalogs of Cherkassy region have been analyzed: their structure; the number of described immovable historical monuments and completeness of this description; the availability of high-quality illustrative materials; the availability of information about the tourism infrastructure of the region. The conformity of this guides and catalogs with modern tourism market needs has been also analyzed. The article also describes the range and prevalence of this prints in bookstores and press kiosks of Cherkassy city.

Key words: tourist guides, tourist catalogs, immovable cultural heritage, Cherkassy region, tourism.

UDC 379.85:008+379.85(477.46)

**PRINTED SOURCES OF INFORMATION ABOUT TOURIST OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE
OF CHERKASSY REGION: ANALYSIS AND GENERALIZATION**

Zarakhovskyi Aleksandr, teacher, Kyiv
National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this article is to explore the problem of reflecting immovable objects of cultural heritage of Cherkassy region like tourist resources in tourist brochures and catalogs.

Research methodology. Eleven printed sources of information about tourist objects of cultural heritage of Cherkassy region have been analyzed. These were different tourist brochures, catalogs, guides and maps, which describe historical and cultural sites of the region. The range and prevalence of these prints in bookstores and press kiosks of Cherkassy city have been researched.

Results. It has been found that the amount of tourist illustrated guides and catalogs of Cherkassy region, which comply modern tourism market needs, is very limited. Soviet tourist guides are not of current interest now, because they are ideologies and have no modern marketing approaches. Others prints about tourist objects of cultural heritage describe historical and cultural sites of the region in the context of the Government program «Golden Horseshoe of Cherkassy region», which is now closed and unfinished. Only a few tourist catalogs have expedient structure, high-quality illustrative materials and large number of described immovable historical monuments of Cherkassy region. Also, only a few tourist prints have complete description of historical and cultural sites and provide information about the tourism infrastructure of the region. But the main problem is the lack of a wide range and prevalence of tourist brochures, catalogs and guides in bookstores and press kiosks of Cherkassy city. Immovable objects of cultural heritage of Cherkassy region need to be more popularized in tourist prints.

Novelty. The article attempts to make a comprehensive research of tourist brochures, catalogs and guides of Cherkassy region and review the problem of reflection of historical and cultural sites in these prints.

The practical significance. The information in this article can be useful for developing a new strategy of creating tourist brochures, catalogs, guides and popularization of historical and cultural sites of Cherkassy region.

Key words: tourist guides, tourist catalogs, immovable cultural heritage, Cherkassy region, tourism.

Надійшла до редакції 23.11.2016 р.

УДК [379.855](477+100)

**ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ЗАЛІЗНИЧНИХ КРУЇЗІВ В УКРАЇНІ**

Булгакова Наталія Валеріївна, викладач кафедри міжнародного туризму,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
mrs.bulgakova@inbox.ru

Наведено огляд публікацій стосовно організації перевезень туристів, стратегії розвитку й проблеми підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту України. Досліджено сучасний стан, умови здійснення залізничних перевезень туристів і особливості організації таких круїзів у світі. Доведено, що впровадження нових тарифів і пільг для туристів, розробка нових туристичних маршрутів сприятиме розвитку внутрішнього туризму в країні. Висвітлено найпопулярніші маршрути спеціалізованих туристсько-екскурсійних поїздів у світі. Виявлено, що в Україні відсутність спеціального рухомого складу є помітною перешкодою системного розвитку залізничного туризму. Описано заходи, спрямовані на вирішення проблем у туристичних залізничних перевезеннях України.

Ключові слова: залізничний круїз, туристсько-екскурсійний поїзд, залізничні перевезення туристів, туристичні подорожі, залізничні маршрути.

Постановка проблеми. Реформування та реструктуризація залізничної галузі відкриває нові сфери діяльності для залізничного транспорту, що виникають на межі двох різних галузей народного господарства. Одним із таких перспективних напрямів є діяльність залізниць із надання туристичних послуг, тобто організація турів залізницею, або, як їх почали називати ще у XIX ст., залізничних круїзів.

Залізничний транспорт України відіграє важливу роль у розвитку національного і міжнародного ринку туризму, а туристичний бізнес, у свою чергу, є могутнім інструментом для залучення додаткових пасажиропотоків і, як наслідок, додаткових грошових надходжень. Адже сьогодні українські залізниці шукають можливі шляхи підвищення ефективності своєї роботи. А залізничні круїзи є одним із заходів залучення споживачів до залізничного транспорту і, таким чином, збільшення пасажиропотоку й отримання додаткового доходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням визначення, принципів організації залізничних туристичних перевезень та їх видів приділяли увагу чимало вчених та практиків: В. Гуляєв, В. Квартальнов, О. Фастовець, І. Школа, В. Герасименко, І. Писаревський й ін. [8]. Питання, пов'язані з визначенням та формуванням стратегії розвитку транспортного обслуговування населення, знайшли відображення в роботах І. Аксьонова, В. Верлока, В. Гудкова, В. Дикань, М. Сич та А. Дергоусової [1, 4]. Проблеми підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту України і стратегії управління реформуванням залізничним транспортом України розглянуто в наукових роботах Ю. Бараша, О. Пилипенка, О. Дейнека [2, 3]. Туристичні поїзди, як перспективний напрямок активізації транспортної та туристичної галузі, розглянуто у наукових роботах В. Стрільця, О. Ялбугана, І. Новіцької [5, 7]. Утім, незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії та практиці розвитку пасажирських залізничних перевезень, проблема розвитку залізничного туризму як фактору розвитку пасажирських залізничних перевезень є недостатньо висвітленою і вимагає подальшого вдосконалення і додаткового систематизованого розгляду.

Метою статті є дослідження сучасного стану, умов здійснення залізничних перевезень туристів, особливостей організації залізничних круїзів та найпопулярніших маршрутів спеціалізованих туристсько-екскурсійних поїздів у світі для впровадження іноземного досвіду в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Основними формами організації туристських залізничних подорожей є перевезення туристів, здійснювані у звичайних пасажирських поїздах та мандрівка туристів спеціалізованим туристським поїздом (туристські та екскурсійні поїзди).

Україна зіштовхнулася з проблемами суттєвого зниження обсягів туристичних потоків, старіння основних фондів, відсутності інвестицій на їх оновлення, зниження обсягу пасажирських перевезень, різкого падіння доходів громадян. Нинішній стан інфраструктури не задовольняє ні вітчизняних, ні іноземних туристів, а якість послуг робить сучасні туристичні продукти неконкурентоспроможними [2, 3]. Отже, постає необхідність організації залізничних круїзів та перевезення туристів залізницею по території України з урахуванням досвіду зарубіжних розвинених країн.

Найбільшою за протяжністю доріг є залізнична мережа США. Найпотужнішою є американська залізнична мережа Amtrak, що охоплює майже всю країну. Для вільного переміщення залізницею

доцільно придбати проїзний квиток USA Rail Pass, що дозволяє на певний час (1, 3, 5, 10, 15, 30 днів) подорожувати поїздом країною або певним регіоном (наприклад, California Rail Pass) без обмежень. Маючи проїзний квиток можна виходити на будь-якій станції, зупинятися на день-два і потім продовжувати подорож на іншому поїзді.

Країни Європейського Союзу трохи поступаються США за протяжністю залізничних доріг, але помітно перевершують їх в якості і пристосованості для пасажирських перевезень. Ціни на поїзди в Європі високі, але є проїзні квитки, групові квитки, регіональні квитки, акції тощо; розроблена система пільг, що припускає застосування знижок при подорожах в міжнародному сполученні між 30 країнами. Європейські залізниці відрізняються особливою різноманітністю тарифів:

- для великих подорожей Європою, де планується постійно міняти країни, оптимальний варіант – це глобальний проїзний квиток Interrail (для неєвропейських резидентів є аналогічний EURAIL);
- при поїздках територією однієї країни, що входить у сферу Inter Rail (Freedom Pass);
- при поїзді у швидкісних і супершвидкісних експресах територією європейських держав (Euronight);
- при подорожі Європою групою в кількості 2 осіб і більше (Euroilpass).

Найпопулярніший в Європі універсальний проїзний InterRail Global Pass, який діє на території всієї Європи, але в окремих країнах Європи, можуть бути ще більш вигідні тарифи Inter Rail One Country Pass, що діють тільки в межах однієї країни [14].

В Україні, як і в країнах колишнього соцтабору, пільгові проїзні документи дійсні лише для студентів ВНЗ цієї ж країни. У більш розвинених країнах (Франції, Бельгії, Німеччині), студентські пільги поширюються на всіх студентів по пред'явленню міжнародної студентської карти. Квитки для молоді та студентів продаються в касах при пред'явленні міжнародних молодіжних і студентських карт ISIC, GO-25, EURO <26.

У Німеччині розвинена система знижок на залізничні квитки Deutsche Bahn. Ця компанія є німецьким монополістом на інфраструктуру залізничних перевезень. Для того, щоб отримати право на знижку при покупці залізничного квитка на Deutsche Bahn, треба спочатку придбати так звану дорожню карту – BahnCard. Існують карти трьох типів, що надають знижки к розмірі 25%, 50% і навіть 100%. Кожна карта діє 1 рік. Тобто, придбавши карту певного достоїнства, можна цілий рік при купівлі квитків на поїздку за німецькою залізницею отримувати знижку цього розміру. Такий підхід робить внутрішній залізничний туризм у Німеччині досить популярним. Подан 45% населення цієї країни подорожують залізницею.

Досвід німецьких підприємців для нас важливий ще з точки зору технологій управління стандартами якості туристичних послуг, що роблять величезний вплив на кількість і популярність турпродукту в Німеччині [9]. Важливо відзначити, що в Європі можна купувати квитки заздалегідь, причому більш задовго, ніж у нашій країні (зазвичай вже місяці за три до поїздки). При цьому можна заощадити до 85-90% вартості квитка, така покупка заохочується, і квиток може коштувати в п'ять разів дешевше, проте число таких квитків обмежене.

Розглянемо особливості організації залізничних перевезень пасажирів у Китаї, який є єдиною країною в світі, де має місце суттєве збільшення щільності залізниць. Залізниця є основним транспортом для переміщення величезних внутрішніх потоків туристів і туристів з інших країн. КНР освоєє нові види залізничного транспорту. За протяжності високошвидкісних магістралей (ВСМ або high-speed rail) Китай вже випередив розвинуті країни світу. Для зручності іноземців, що подорожують Китаєм, на вокзалах передбачені VIP-зали та VIP-каси. Квитки не завжди є на потрібний вам поїзд і клас. Але в китайських поїздах під час поїздки можна підвищити клас.

У Південній Кореї розроблений спеціальний проїзний KR Pass для іноземців, що дозволяє без обмежень подорожувати країною на всіх видах поїздів протягом 1, 3, 5, або 7 днів. Проїзний можна придбати на сайті, обмінявши електронний ваучер потім на залізничному вокзалі в Кореї, або у розповсюджувачів, а також у представників турагенств. Проїзні поділяються на три види: «Normal» – стандартний квиток для дорослих; «Saver» – економічний варіант для груп від 2 до 5 осіб; «Youth» – молодіжний проїзний для осіб від 13 до 25 років, а також для тих, хто має карту «ISIC». Дітям у віці до 4 років проїзд безкоштовний. Діти у віці від 4 до 12 років – знижка 50%. [14]

Залізничний транспорт в Японії є основним засобом перевезення пасажирів як між великими містами, так і на приміських лініях. Туристам в Японії при подорожі залізницею країни надаються кілька видів проїзних квитків. Проїзний Japan Rail Pass забезпечує необмежене користування японськими залізницями, Japan Railways (JR) призначений лише для іноземних гостей.

Існуючий зарубіжний досвід перевезень туристів регулярними поїздами свідчить про те, що залізничні компанії активно беруть участь у розвитку туризму і успішно проваджують туристичну

діяльність. Розробка спеціальних пільгових тарифів для туристів та наявність додаткових послуг сприяє популяризації залізничного туризму.

У багатьох країнах світу вже давно набули поширення і користуються популярністю серед туристів спеціалізовані туристичні поїзди. Вони традиційно вирізняються високим рівнем комфортабельності і вишуканістю внутрішнього дизайну. Подорожуючи на спеціалізованих поїздах ночівлі можуть бути як у самому поїзді, так і в заздалегідь заброньованих готелях на проміжних зупинках. Останнім часом у світі з'явилися туристичні поїзди підвищеного комфорту, на таких поїздах відбуваються залізничні круїзи. Окремі поїзди та ретро-поїзди за комфортабельністю і внутрішньому дизайні, можуть позмагатися зі стаціонарними п'ятизірковими готелями або круїзними лайнерами. В останньому випадку, сам поїзд являє головний туристичний об'єкт [5, 7].

В Європі залізничні туристичні перевезення з використанням спеціалізованого рухомого складу здійснюються наступними туристичними поїздами: Orient Express – «Східний експрес» (Європа); Glacier Express – «Льодовитий експрес» (Швейцарія); Al Andalus Express – «Андалузський експрес» (Іспанія); Royal Scotsman (Шотландія); Belmond Northern Belle (Англія) тощо. Особливою популярністю у туристів користується пасажирський поїзд класу «люкс» приватної компанії Venice Simplon-Orient-Express, що курсує між Парижем і Стамбулом, Orient-Express – «Східний експрес». Перший поїзд з аналогічною назвою був відправлений у 1883 р. за маршрутом «Париж – Константинополь (Стамбул)» [8; 11].

Значний інтерес до залізничних круїзів є і на американському континенті. Найбільш популярні тривалі маршрути: Транс – Канада, Транс – Америка, Транс – Атлантика, що в північній Америці. Особливої уваги заслуговує туристичний поїзд Royal Canadian Pacific (CPR), в якому вдалося зберегти склад із раритетних вагонів, побудованих між 1917 і 1930 роками. В середньому тури тривають 5-6 днів. Кожен вагон має своє ім'я, оригінальну конструкцію і родовід. Найпопулярнішим маршрутом королівського поїзда є тур канадськими Скелястими горами Royal Canadian Rockies Experience і пролягає до Міжнародного парку миру Глешера-Ватертонна, внесеного до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. З поміж маршрутів Royal Canadian Pacific пропонує пригодницький рибальський тур Royal Fly-Fishing Adventure [13].

Ще однією цікавиною є історичний поїзд у штаті Колорадо Durango & Silverton Railroad. У Південній Америці функціонують наступні туристичні поїзди: Andean Explorer, (Перу), Belmond Hiram Bingham, Peru Rail «Поїзд до Мачу Пикчу» (Перу); Tren de las Nubes – «Поїзд до хмар» (Аргентина) тощо.

В Україні також можна розробити маршрути та запустити історичні поїзди, наприклад, Боржавською вузькоколійкою. Її визнали пам'яткою історії місцевого значення на території Іршавського району. Зараз, користуючись досвідом сусідньої Угорщини, необхідно накласти заборону на руйнування рухомого складу – локомотивів та вагонів, колійного господарства, відновити старі та раритетні вагони. Таким чином стане можливе використання частини вузькоколійки в організації туристичних перевезень.

В Африці курсують такі туристські потяги як: Blue Train – «Блакитний потяг», Shongololo Express – «Багатоніжка», Pride of Africa – «Гордість Африки», що «Суспільство Міжнародних Залізничних Мандрівників» визнано одним із 25 кращих поїздів світу (компанія Rovos Rail, ПАР) [11].

Австралією курсують туристичні круїзні експresi: трансконтинентальний маршрут із півночі на південь The Ghan – це скорочення від «The Afghan Express» (Афганський експрес). Свою назву він отримав на честь афганських погоничів верблюдів, які приїхали до Австралії наприкінці XIX ст. щоб допомогти австралійцям освоїти віддалені куточки країни. Користуються популярністю поїзди Indian Pacific, що поєднують два океани; Kuranda Scenic Railway – «Залізниця Куранда-Сценик» – це туристичний залізничний маршрут гірським масивом Макалістер (Macalister Range), що більше не використовується для регулярних пасажирських перевезень [10; 11].

Азійським континентом функціонують Palace on Wheels – «Палац на колесах» (Індія); Easton Oriental Express (Китай); Eastern & Oriental Express (Японія); Tour the Steam Locomotives Railroad (Індонезія) тощо.

Деякі залізничні маршрути поєднують континенти, тобто залізничні потяги слідує через декілька країн та мають назву трансконтинентальних. Європу та Азію поєднує туристський потяг Venice Simplon Orient Express, маршрут якого пролягає від Лондона через Париж до Стамбула. Європу та Азію поєднує Трансконтинентальний експрес (Росія), який реалізує залізничний тур під назвою «Шовковий шлях», що слідує від Москви до Пекіну [8].

Оцінка функціонування наведених закордонних туристичних поїздів дозволяє відмітити наступні їх особливості. Туристські поїзди відрізняються пасажиромісткістю. Кількість туристів, які

можуть одночасно знаходитись у таких потягах варіюється від 22 (Palladium, Франція) до 188 туристів (Venice Simplon Orient Express, Європа). Наступною відмінністю є схема поїзда, що залежить від мети подорожі й виду маршруту. Якщо круїзний поїзд слідує короткими маршрутами, наприклад: Лондон – Париж – Венеція (1 день), Рим – Венеція (1 ніч) або Венеція – Рим (1 день), то у своїй схемі не має спальних вагонів. Відсутні спальні вагони й у туристсько-екскурсійному поїзді Palladium (Франція), бо час знаходження його в русі не перевищує 3-4 годин, за які поїзд перевозить пасажирів між містами-туристичними центрами, а послуги розміщення туристи отримують у готелях відвідуваних міст. Отже, будь-який туристський поїзд має у своїй схемі спеціалізований рухомий склад, що надає туристам послуги харчування. Наприклад, у складі Al Andalus Express («Андалузський експрес», Іспанія) налічується 7 таких вагонів (ресторани, бари, кафе, кухні), а Venice Simplon Orient Express («Східний експрес», Європа) має 3 вагони-ресторани та вагон-бар. Крім послуг харчування в туристсько-екскурсійних поїздах надаються послуги розміщення [5, 6, 7].

Інтер'єр та конструкції спальних вагонів певних туристських поїздів – найрізноманітніші та залежать від континенту, де вони курсують, мети подорожі й назви такого поїзду. Туристський поїзд може бути стилізований під імператорський (Majestic imperator Train de Lux – «Імператорський тур», Австрія), стиль часів короля Едуарда (Едуардіна, ЮАР) або ретро – стиль (Venice Simplon Orient Express – «Східний експрес», Європа; Nostalgia Orient Express, Росія). Вагони, побудовані (відреставровані) спеціально для королівської сім'ї (Al Andalus Express – «Андалузський експрес», Іспанія), або вагони – президентські апартаменти можуть входити до складу звичайного туристського потягу. В таких вагонах відповідний стильний інтер'єр, срібло, кришталь (Northern Belle, Англія), оздоблені полірованим деревом стіни, важкі меблі з дорогою обшивкою, вишиті покривала (Класик, Едуардіна, ЮАР), іноді вагони турпотягів являють собою номери готелів високої категорії (Express Canadian, Канада), одним із розкішних потягів у світі також вважають Train Blue (Африка) [8; 11].

Поряд із зазначеними туристичними поїздами в багатьох країнах існують екскурсійні. Розміщення туристів відбувається у комфортабельних вагонах із місцями для сидіння, такі як: Rocky Mountaineer («Непохитний Альпініст», Канада), Palladium (Франція). Туристів доставляють до визначеної зупинки, де для них підготовлено спеціальну екскурсійну програму. Наприклад, Train du Chocolat («Шоколадний експрес», Швейцарія). У складі поїзда два класи вагонів: відреставрований Pullmancar зразка 1915 р. із салоном класу-люкс та рапогамасаг – сучасний модернізований вагон із панорамними вікнами. Також є вагони з прозорим дахом для кращого огляду (Glaciwer Express – «Льодовитий експрес», Швейцарія) [11; 12].

Розглянувши іноземний досвід застосування залізничних круїзів, варто відзначити, що найбільш насиченою і різноманітною за послугами, що надаються, є подорож на туристсько-екскурсійному поїзді дальнього слідування. Для надання послуг дозвілля туристські залізничні поїзди можуть додатково комплектуватися наступними вагонами: ріано – бар, вагон – бутік, вагон – відеосалон, вагон – клуб або вагон – трансформер (має сидячі місця, екран, відео- та аудіоапаратуру тощо). Також можуть надаватися різноманітні додаткові послуги: організація та проведення бенкетів та балів, конференцій, семінарів, корпоративних заходів, і в цьому випадку до складу туристичних поїздів входять вагон-конференц-зала, вагон-салон (для надання послуг музичного салону, бібліотеки, проведення дискотек).

Висновки. Враховуючи закордонний досвід функціонування туристичних та екскурсійних поїздів, а також використання графікових поїздів для перевезення туристів, нинішні тенденції демонополізації залізничної галузі, реформування та створення в ній конкурентного середовища, ринок залізничного туризму в Україні має величезний потенціал. Слід пам'ятати, що залізничний туристичний маршрут повинен ретельно вибиратися з урахуванням інтересів, побажань та попиту конкретних споживачів. При розробці маршруту необхідно розглянути всі об'єкти, що лежать на шляху до кінцевої мети туристського маршруту. Це можуть бути природні або культурні особливості. Проаналізувавши рекреаційні можливості кожного об'єкта, історико-культурний потенціал, реальний і прогнозований пасажиропотік, можна буде визначити оптимальні маршрути курсування туристичних поїздів в Україні. Особливістю залізничних круїзів є обов'язкове надання туристу транспортних послуг, а також послуг розміщення і харчування протягом залізничного туру в одному і тому ж рухомому складі – спеціалізованих пасажирських вагонах [2; 7].

Більшість залізничних компаній країн світу намагається залучити пасажирів, пропонуючи їм широкий комплекс якісних послуг, у т. ч., туристичних. У цьому відношенні цікавий досвід роботи залізничних компаній Німеччини, Швейцарії, Канади, Іспанії, США, Індії, ПАР та інших країн. Так, на залізницях Німеччини при підрозділі з пасажирських перевезень створено

відділення подорожей і туризму, що реалізує як комплексні туристські маршрути з розміщенням в належних йому готелях та екскурсіями на власних автобусах, так і пропонує пасажиром різні пакети послуг «поїзд + ...» при купівлі залізничних квитків. Тож формувати в Україні туристичні послуги та оптимізувати організацію залізничних круїзів, в найближчій перспективі слід за формулами: «туристичний поїзд+екскурсія», «туристичний поїзд+готель», «туристичний поїзд+футбольний матч» тощо [4; 7].

Інтерес для туристів можуть становити й залізничні об'єкти, а саме старовинні будівлі вокзалів, окремі історичні ділянки залізниці, раритетні елементи залізничної інфраструктури та рухомого складу. У той же час в Україні залізничний туризм розвинений недостатньо й обмежується в основному лише перевезенням організованих груп людей до місць відпочинку.

Відсутність в Україні спеціального рухомого складу є помітною перешкодою системного розвитку залізничного туризму. Тож основним підходом, який необхідно реалізовувати у сфері залізничного туризму, є розвиток ефективного державно-приватного співробітництва. При цьому Укрзалізницею має бути розроблений комплекс нормативних документів та тарифів щодо використання туристичних вагонів і поїздів, враховано їх інфраструктуру для здійснення перевезення й обслуговування туристів [3; 6]. Отже, розвивати залізничний туризм неможливо без об'єднання зусиль туроператорів, залізничних перевізників і органів регіональної влади. Щоб подорожі по залізниці користувалися більшим попитом, доведеться подолати проблеми сервісу, недоліки інфраструктури та низку стереотипів як у споживчому, так і в туроператорському середовищі. Тому що це є перешкодою системного розвитку залізничних круїзів. Поява в Україні приватних підприємств зі своїм рухомих складом для забезпечення потреб туризму можуть бути конкурентними і мають перспективу.

Список використаної літератури

1. **Аксѐнов І. М.** Управління перевізними ресурсами пасажирського комплексу залізничних доріг Україна / І. М. Аксѐнов // Вісник Дніпр. нац. ун-ту заліз. тр-ту ім. акад. В. Лазаряна. – Вип. 34. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2010. – С. 228-231.
2. **Бараши Ю. С.** Розвиток залізничного туризму в Україні / Ю. С. Бараш // Вісник Дніпр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. – Вип. 8. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2014. – С. 7–11.
3. **Бараши Ю. С.** Стратегія управління реформуванням залізничним транспортом України / Ю. С. Бараш, Т. Ю. Чаркіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. – Вип. 53. – С. 24-30.
4. **Дергоусова А. О.** Формування стратегії розвитку залізничного туризму : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04 / А. О. Дергоусова ; МОН України, Укр. держ. акад. заліз. трансп. – Харків, 2012. – 19 с.
5. **Новіцька І. В.** Європейський досвід у розвитку залізничного транспорту і туристичної галузі України / І. В. Новіцька // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. № 41. – С. 114-117.
6. **Пішнінко О.** Перспективи розвитку залізничного туризму в Україні / О. Пішнінко, Р. Вернигора, Р. Коробійова // Укр. заліз. – 2014. – № 12. – С. 38-42.
7. **Стрілець В. І.** Організація залізничного туризму в Україні як чинник підвищення прибутковості галузі / В. І. Стрілець, О. Ф. Ялбуган // Зб. наук. пр. Дніпр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». – Вип. 2. – Дніпр. : Вид-во Дніпр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2011. – С. 114-117.
8. **Туризм як національний пріоритет:** Колективна монографія за редакцією І. М. Писаревського. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 284 с.
9. **Deutsche Bahn** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bahn.de/p/view/bahncard/index.shtml?dbkanal_007=L01_S01_D001_KIN0004_top-navi-bahncard_LZ01.
10. **Kuranda Scenic Railway.** Experience one of the most unique rail journeys in Australia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ksr.com.au/Pages/Default.aspx>.
11. **Luxury train club** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.luxurytrainclub.com/trains/>.
12. **Train du chocolat une inoubliable rêverie gourmande** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goldenpass.ch/fr/goldenpass/offer/view?id=15>.
13. **The Royal Canadian Pacific – luxury train** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.royalcanadianpacific.com/luxury.html>.
14. **International Union of Railways UIC, the worldwide railway organisation** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uic.org/com/?page=kiosque_enews.

References

1. **Aks`onov I. M.** Upravlinnya perevizny`my` resursamy` pasazhy`rs`kogo kompleksu zalizny`chny`x dorig Ukrainy / I. M. Aks`onov // Visny`k Dnibr. nacz. univ-tu zalizn. tr-tu im. akad. V. Lazaryana. – Vy`p. 34. – D. : Vy`d-vo Dnibr. nacz. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazaryana, 2010. – S. 228-231.

2. **Barash Yu. S.** Rozvy`tok zalizny`chnogo tury`zmu v Ukraini / Yu. S. Barash // Visny`k Dnibr. nacz-go univ-tu zaliznchnogo tr-tu im. akad. V. Lazaryana. – Vy`p. 8. – D. : Vy`d-vo Dnibr. nacz. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazaryana, 2014. – S. 7–11.
3. **Barash Yu. S.** Strategiya upravlinnya reformuvannyam zalizny`chny`m transportom Ukrainy` / Yu. S. Barash, T. Yu. Charkina // Visny`k ekonomiky` transportu i promy`slovosti. – 2016. – Vy`p. 53. – S. 24-30.
4. **Dergousova A. O.** Formuvannya Strategiyi rozvy`tku zalizny`chnogo tury`zmu : avtoref. dy`s. ... kand. ekonom. nauk : 08.00.04 / A. O. Dergousova ; MON Ukrainy`, Ukr. derzh. akad. zalizn. transp. – Xarkiv, 2012. – 19 s.
5. **Novicz`ka I. V.** Yevropejs`ky`j dosvid u rozvy`tku zalizny`chnogo transportu i tury`sty`chnoyi galuzi Ukrainy` / I. V. Novicz`ka // Visny`k ekonomiky` transportu i promy`slovosti. – 2013. – Vy`p. # 41. – S. 114-117.
6. **Pshin`ko O.** Perspekty`vy` rozvy`tku zalizny`chnogo tury`zmu v Ukraini / O. Pshin`ko, R. Verny`gora, R. Korobjova // Ukrainy`ki zalizny`ci. – 2014. – # 12. – S. 38-42.
7. **Strilecz` V. I.** Organizaciya zalizny`chnogo tury`zmu v Ukraini yak chy`nny`k pidvy`shhennya pry`butkovosti galuzi / V. I. Strilecz`, O. F. Yalbugan // Zbirny`k naukovy`x pracz` Dnipropetr. nacz. univ-tu zalizn. tr-tu im. akademika V. Lazaryana «Problemy` ekonomiky` transportu». – Vy`p.2. – D. Vy`d-vo Dnibr. nacz. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazaryana, 2011. – S. 114-117.
8. **Tury`zm yak nacional`ny`j priory`tet:** Kolekty`vna monografiya za redakciyeyu I. M. Py`sarevs`kogo. – X. : XNAMG, 2010. – 284 c.
9. **Deutsche Bahn** [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: https://www.bahn.de/p/view/bahncard/index.shtml?dbkanal_007=L01_S01_D001_KIN0004_top-navi-bahncard_LZ01.
10. **Kuranda Scenic Railway.** Experience one of the most unique rail journeys in Australia [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.ksr.com.au/Pages/Default.aspx>.
11. **Luxury train club** [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.luxurytrainclub.com/trains/>.
12. **Train du chocolat une inoubliable rêverie gourmande** [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.goldenpass.ch/fr/goldenpass/offer/view?id=15>.
13. **The Royal Canadian Pacific – luxury train** [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.royalcanadianpacific.com/luxury.html>.
14. **International Union of Railways UIC, the worldwide railway organisation** [Elektronny`j resus]. – Rezhy`m dostupu: http://uic.org/com/?page=kiosque_eneews.

ВНЕДРЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ОПЫТА ОРГАНИЗАЦИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ КРУИЗОВ В УКРАИНЕ

Булгакова Наталья Валерьевна, преподаватель кафедры
международного туризма, Киевский национальный
университет культуры и искусств, г. Киев

Приведен обзор публикаций, в которых исследуются принципы организации перевозок туристов, стратегия развития и повышения конкурентоспособности железнодорожного транспорта Украины. Исследовано современное состояние, условия осуществления железнодорожных перевозок туристов и особенности организации железнодорожных круизов в мире. Доказано, что внедрение новых тарифов и льгот для туристов, разработка новых туристических маршрутов будет способствовать развитию внутреннего туризма в стране. Освещены популярные маршруты специализированных туристско-экскурсионных поездов в мире. Выявлено, что в Украине отсутствие специального подвижного состава является заметным препятствием системного развития железнодорожного туризма. Описаны мероприятия, направленные на решение проблем в туристических железнодорожных перевозках Украины.

Ключевые слова: железнодорожный круиз, туристско-экскурсионный поезд, железнодорожные перевозки туристов, туристические путешествия, железнодорожные маршруты.

THE INTRODUCTION OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION OF RAILWAY CRUISES IN UKRAINE

Bulgakova Nataliia, lecturer of department of international tourism,
Kyiv national university of culture and arts, Kyiv

This paper presents a review of publications exploring the principles of organization of tourists transport, and also development, strategy and the problem of increasing the competitiveness of rail transport in Ukraine. The current state, conditions of the rail transportation of tourists and the features of the organization of rail cruises in the world have been also analyzed. It is proved that the introduction of new tariffs and benefits for tourists and the creation of new tourist routes will promote the development of domestic tourism in Ukraine. The most popular routes of specialized tourist trains in the world have been described. Have been discovered, that the lack of special rolling stock is a serious obstacle for systematic development of rail tourism in Ukraine. The ways of solving problems of the tourist railway transportation of Ukraine also have been described.

Key words: rail cruise, tourist and excursion train, rail transportation of tourists, tourist travel, rail routes.

UDC [379.855](477+100)

**THE INTRODUCTION OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION
OF RAILWAY CRUISES IN UKRAINE****Bulgakova Nataliia**, lecturer of department of international tourism,
Kyiv national university of culture and arts, Kyiv

The aim of this article is to explore the current state, conditions of the rail transportation of tourists, features of the organization of rail cruises and the most popular routes of specialized tourist trains in the world for the introduction of foreign experience in Ukraine.

Research methodology. Eight major publications on the subject (survey reports, scientific journal and monograph) have been reviewed. Statistical data and information have been widely drawn from official portal of International Union of Railways and informal portals that offers almost every luxury train.

Results. It has been found that the lack of special rolling stock is a serious obstacle for systematic development of rail tourism in Ukraine. The introduction of new tariffs and benefits for tourists and the creation of new tourist routes will promote the development of domestic tourism in Ukraine. The tourism potential of railway transportation and services in trains nowadays is not fully used in Ukraine. Considering the foreign experience of operation of tourist and excursion trains we note that market of railway tourism in Ukraine has great potential of growth and development. The current foreign experience shows that railway companies take a great part in development of tourism and transport system of a country.

Novelty. An attempt is made in this paper to show alternative ways of solving problems of the rail transportation of tourists and approach for the implementation of railway tourism in Ukraine has been further developed.

The practical significance. The information in this article can be useful for developing railway tourism and the rail transportation of tourists for the introduction of foreign experience in Ukraine.

Key words: rail cruise, tourist and excursion train, rail transportation of tourists, tourist travel, rail routes.

Надійшла до редакції 2.11.2016 р.

Розділ IV. ПОВІДОМЛЕННЯ, ІНФОРМАЦІЯ, РЕЦЕНЗІЇ

Part IV. REPORTS, INFORMATION, REVIEWS

УДК 002.2(091):027.7(477.81)

КНИЖКОВІ ПАМ'ЯТКИ XIX – ПОЧ. XXI СТ. У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: НАПРЯМИ НАУКОВОГО РОЗКРИТТЯ

Грипич Світлана Никанорівна, директор, доцент, наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне;
Семенюк Галина Потапівна, заступник директора, наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне
library.rshu@gmail.com

Розглянуто питання формування фонду рідкісних і цінних видань (книжкових пам'яток XIX – поч. XXI ст.) наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ). Описано критерії відбору і наведено назви книг і періодичних видань (зокрема, «Україніки»), віднесених до цього фонду. Висвітлено основні напрями наукової діяльності, спрямованої на інформаційне розкриття фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки РДГУ: аналітико-синтетичне опрацювання, паспортизація книжкових колекцій і окремих видань, випуск бібліографічних посібників.

Ключові слова: книжкові пам'ятки, рідкісні видання, цінні видання, наукова діяльність, паспортизація, наукова бібліотека РДГУ.

Постановка проблеми. Значущість книг у розвитку людства, його історії, науки, культури є беззаперечною. Утім, із розвитком електронних технологій друкована книга дещо втрачає свої позиції. Але світова спільнота однастайна в тому, що серед багатьох культурних надбань II тис. книгу необхідно зберегти і для III. З цією метою розроблено та впроваджено в практику роботи низку державних і міжнародних законодавчих, нормативно-правових й інструктивних документів. Перед бібліотеками постало завдання здійснити відбір окремих видань, зібрань і колекцій джерелознавчого, книгознавчого аналізу їх складу, змісту та ін. технологічних процесів, пов'язаних з їх науковим опрацюванням.

Останні дослідження та публікації. Питання книжкових пам'яток, формування фондів рідкісних і цінних видань у бібліотеках України розглядалися у наукових дослідженнях В. Іваницького, С. Маслова, Б. Зданевич, Я. Ісаєвича, М. Шамрай, Л. Дубровіної, Л. Мухи, І. Ціборовської-Римарович, Г. Ковальчук та ін. За допомогою цих історичних, мистецтвознавчих, культурологічних видань осмислюються багатства фондів книжкових пам'яток. Проте, ці питання і надалі залишаються в центрі уваги науковців провідних бібліотек України, в т. ч. і бібліотек ВНЗ.

Мета даної статті полягає у розкритті багатств фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, висвітленні багатоаспектної науково-дослідницької роботи з цим фондом з метою його розкриття і наближення до користувачів.

Виклад основного матеріалу. У науковій та суспільній думці книга незмінно постає символом традиційної культури. Історико-культурна роль унікальних книг і загалом фондів рідкісних видань полягає у впливі духовної культури минулого на духовний світ сучасної людини. Документальні ресурси спеціалізованих фондів наукових бібліотек становлять важливу складову сучасного інформаційного простору.

Використання наукових підходів у поєднанні з традиційними і новітніми формами їх бібліотечного опрацювання є ефективним інструментом та важливим засобом забезпечення інтеграції історичних книжкових пам'яток України у світову скарбницю культурних цінностей. Отже, важливим науково-дослідницьким напрямом стала активізація вивчення та використання інформаційного потенціалу ретроспективних фондів бібліотек. Це стосується організації бібліографічного, історико-книгознавчого та архівно-археографічного використання тих фондів, що є культурним надбанням країни, проте тривалий час вони не вважалися актуальними для національної культури.

В останні десятиліття наука активізувала дослідження книжкових пам'яток та цінних видань сучасного книгодрукування, що зберігаються у фондах бібліотек України [4]. І наукова бібліотека РДГУ теж долучилася до такого проекту.

У 1992 р. ЮНЕСКО, з метою збереження рукописів, стародруків, рідкісних і цінних документів у бібліотеках та архівах, приступила до реалізації комплексної програми «Пам'ять світу», спрямованої на широке використання історичної та культурної спадщини людства [1]. Тому створення спеціальних фондів книжкових пам'яток, їх наукове опрацювання, забезпечення збереженості й раціональної доступності для наукових і просвітницьких цілей є важливим етичним і професійним завданням бібліотек. З цією метою ухвалено низку державних та міжнародних законодавчих, нормативно-правових документів і серед них «Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» (затверджена Наказом Міністерством культури України від 20.11. 2001 р. № 708). Згодом цей документ вийшов у новій редакції (Наказ МК України «Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання» (від 14.06.2016 №437)). Необхідно було здійснити реконструкцію окремих видань, зібрань і колекцій, джерелознавчий, книгознавчий аналіз їх складу і змісту та внеску інституцій чи окремих осіб у формування фонду, а також багато інших технологічних процесів, пов'язаних з їх науковим опрацюванням, створенням довідково-пошукового апарату тощо. Це було тому, що і сьогодні в книгознавчій та бібліотечній сфері терміни «рідкісна», «цінна книга», «книжкова пам'ятка» є дискусійними, відсутні чіткі критерії пам'яток різних рівнів (світового, національного, місцевого). Критерії «рідкісність», «цінність» є ані абсолютними, ані незмінними. Хоча в книгознавчій науці існують усталені критерії, що визначають сутність понять. Серед них традиційно виділяють:

- хронологічний (давність створення книги: рукописи, стародруки, інкунабули);
- історичний (значення книги для розвитку суспільства, регіону, світу);
- етапності (книга є пам'яткою переломного періоду в житті країни, його невід'ємною частиною);
- унікальності (вирізняє книгу як таку, що збереглася в єдиному примірнику чи з індивідуальними особливостями, що мають наукове або історичне значення – автографами, власницькими записами);
- меморіальності (дотичність книги до життя та праці видатних історичних особистостей або наукових чи творчих колективів, а також із пам'ятними місцями);
- колекційності (характеризує книгу щодо її належності до колекцій, які мають властивості важливого історично-культурного об'єкта) та ін. [3].

Якщо рукописні книги і стародруки беззаперечно є об'єктом спеціалізованих фондів книжкових пам'яток, то видання XIX ст. потребують іншого підходу до їх оцінювання. А що можна сказати про XX, XXI ст.? Адже те, що сьогодні серед книжкової та періодичної продукції ще не є об'єктом для фонду рідкісної і цінної літератури, невдовзі потребуватиме змін у поглядах на їх цінність. Отже, часто історія визначає цінність тих чи інших видань. На жаль, чинні державні законодавчі та нормативно-правові документи не дають чітких та вичерпних відповідей на такі питання. Це призводять до того, що кожна бібліотека має своє бачення у формуванні таких фондів. Тому першочерговим завданням наукової бібліотеки РДГУ у цьому напрямі стала розробка «Положення про фонд рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету» та «Інструкції про роботу з фондом рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки РДГУ». З цією метою здійснено ґрунтовне вивчення відповідних чинних законодавчих та інструктивно-методичних документів, фахової літератури з даної теми, досвід інших бібліотек. Отримана інформація сприяла виробленню бібліотекою власного розуміння поняття культурних пам'яток із врахуванням загальних тенденцій, розроблених вченими та практиками відносно таких фондів. Профіль формування цього фонду бібліотека визначила з огляду на наявні колекції, зібрання творів, серійні видання тощо. І серед них є чимало цінних серійних і багатотомних видань, дарунки від державних і громадських установ України та зарубіжжя, унікальні книги, що є зразками інтролігаторського мистецтва тощо. Їх поява у фондах бібліотеки залежала не лише від науково-освітніх потреб навчального закладу, але і від різноманітних історико-суспільних та культурницьких подій. На жаль, саме ті перші книги, що надійшли до фонду бібліотеки тодішнього учительського інституту (до 1941 р.), були майже всі знищені під час II Світової війни. Бібліотека була змушена просити допомоги в інших бібліотек країни. І саме Харківський та Одеський університети надіслали до бібліотеки нашого учительського інституту найбільше літератури, виданої до 1917 р., а сьогодні ці видання стали основою фонду рідкісних і цінних видань. Серед них книги з різних галузей знань: навчальна, наукова, довідково-енциклопедична, художня та ін. За місцем видання це: Київ, Львів, Варшава, Лейпциг, Берлін, Рига, Одеса, Санкт-Петербург, Гомель тощо.

До них належать прижиттєві видання творів учених, письменників та краці їх перевидання. У фонді рідкісних і цінних видань нашої бібліотеки представлені прижиттєві видання українських та зарубіжних авторів, що є об'єктами для включення до «Державного реєстру національного культурного надбання». Серед них: Франко І. збірка «З вершин і низин» (2 вид. – [Б. м.], 1893 р.), Федькович Ю. «Повісті й оповідання» (1 повне вид. – Л., 1902 р.), Короленко В. Г. «Полное собрание сочинений. Т. 1» (СПб., 1914 р.), «Записки о Южной Руси. Т. 1-2» (изд. П. Кулишъ. – СПб., 1856-1857 pp.) та ін. Крім книг, Одеський та Харківський університети подарували бібліотеці періодичні видання, які на теперішній час є культурною пам'яткою. Зокрема, це колекція часописів XIX-поч. XX ст., серед яких журнал «Кіевская Старина». На жаль, їх небагато, лише розрізнені номери за 1889 та 1896 pp., але вони викликають інтерес науковців як безцінне джерело пам'яті багатьох історичних подій, літературних здобутків, наукових розвідок. Це видання, які в теперішній час класифікуються і як рідкісні, і як цінні. Адаже за роки революції та Громадянської війни знищення низки монастирських, церковних та приватних бібліотек стало причиною того, що література, видана до 1917 р. переведена з розряду старовинної у розряд рідкісної.

Сучасна книга також може бути пам'яткою культури та предметом мистецтва. Хоча культура радянської доби перебувала під ідеологічним тиском, але видавництва тодішнього СРСР та УРСР упродовж 60-80-х pp. минулого століття спромоглися на випуск значних серійних видань, мистецьких альбомів, які можна класифікувати як «цінні видання» або ж «книжкові пам'ятки» [4]. Є серед них і вичерпні науково-обгрунтовані видання повних зібрань та зібрань творів видатних вчених, письменників тощо. Наприклад: зібрання творів І. Франка в 50-ти томах (К. : Наукова думка, 1976-1986 pp.). Випуск першого тому присвячено 120-й річниці від дня народження І. Франка, а випуск останнього – 130-й. Сьогодні це видання – одне з найкращих зразків зібрань творів.

Велику історико-культурну цінність становлять видання з так званого фонду «Україніка» (частина бібліотечного фонду, до якого відносять літературу про країну, що видана в ній самій та за кордоном). Важливу частину фонду культурних пам'яток «Україніка» з фонду рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки РДГУ становлять видання української діаспори. І серед них Український Вільний Університет, який відновив свою діяльність у Мюнхені в 1945 р. Так, із патріотичних мотивів у 1990 р. УВУ надіслав книги, що стали першим наближенням до нашої спадщини. Всього 17 видань, серед яких: Мацьків Т. «Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах, 1687-1709» (Мюнхен : УВУ, 1988 р.), Єфремов С. «Історія українського письменства. В 2-х т. (Мюнхен : УВУ, 1989 р.), Чижевський Д. «Нариси з історії філософії на Україні» (Мюнхен : УВУ, 1983 р.) та ін. Українці діаспори збирали й зберегли ті унікальні видання, яких в Україні, що на той час перебувала у складі СРСР, майже не було. І серед них цінними є і видання з колекції, що надійшла від Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» (Вінніпег, Канада). Сьогодні ця колекція нараховує 42 назви видань, 60 томів, що вийшли друком упродовж 1952-1999 pp. Це випуски науково-популярного збірника «Літопис Волині», а також твори І. Огієнка, У. Самчука, С. Килимника та ін. Серед них: Гай-Головко О. «Українські письменники в Канаді : Літературно-критичні нариси». Т. 1 (Вінніпег, 1980 р.), Дубилко І. «Почаївський монастир в історії нашого народу» (Вінніпег, 1986 р.), Іларіон «Розп'ятий Мазепа» : Історична драма на п'ять дій» (Вінніпег, 1961 р.), Самчук У. «Планета Ді-Пі : Нотатки й листи» (Вінніпег, 1979 р.), Цинкаловський О. «Стара Волинь і Волинське Полісся : (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.)» (Т. 1. – Вінніпег, 1984 р.) та ін.

Важливим чинником у визначенні цінності літератури української діаспори у фонді рідкісних і цінних видань бібліотеки стали книги видавців. 2003-2004 pp. ЛННБ України ім. В. Стефаніка передано в дарунок книги з її так званої «окремої колекції». Більшість із них складають видання, що побачили світ завдяки меценату, видавцю М. Коцю. Він профінансував значну кількість наукових і науково-популярних книг з історії України. Було подаровано також 6 томів «Українських народних мелодій», «Релігійні твори О. Кошиця», твори О. Бердника, В. Витвицького, Г. Журби та ін.

Серед інших, з ким співпрацює наша бібліотека, – Британська Рада в Україні. Саме вона визначила 30 університетських бібліотек і 30 національних, публічних бібліотек України, які отримали комплекти книг серії «Бібліотека Тисячоліття». Серед них 250-томне видання «Бібліотека Тисячоліття» – вірці класичної світової літератури в перекладах на англійську з грецької, німецької, датської, чеської, іспанської, італійської, французької, китайської та ін. мов, а також англійська література всіх періодів.

Наслідуючи досвід інших бібліотек, до фонду рідкісних та цінних видань віднесено факсимільні та репринтні копії, передруковані переважно з видань, датованих до 1917 р., що становлять специфічний тип книг у силу свого цільового і читацького призначення. Наприклад: «Остромирово Євангеліє» (факсимільне видання книжкової пам'ятки XI ст.), випуск якого в 1988 р. здійснило тодішнє Ленінградське видавництво «Аврора». Не меншу цінність у фонді рідкісних і

цінних видань бібліотеки становлять видання, які є й взірцем інтролігаторського мистецтва. Це книга «Україна – козацька держава: Ілюстрована історія українського козацтва в 5175 фотосвітлинах» (авт.-упоряд. В. Недяк. – К.: Емма, 2004) та ін.

Складовою частиною фонду рідкісних і цінних видань бібліотеки є унікальні книги незвичних форматів як дуже великих, що є вже рідкістю, так і мініатюрних.

Упродовж часу створення фонду університетської бібліотеки були яскраві приклади меценатства, дарування їй книг від державних, громадських установ та окремих осіб. В силу своєї наукової, історичної та культурної значущості частину з подарованої літератури віднесено до фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки РДГУ.

Зібрання рідкісних та цінних видань – справа наукових досліджень і відповідної методики [4], тому важливою є робота з обліку цих видань, підготовка зведених каталогів, паспортизація колекцій, випуск бібліографічних посібників. На цих засадах розгорнулася дослідницька робота в кількох напрямках: вивчення історії формування фондів; подальшого наукового їх опрацювання; складання бібліографічних покажчиків до фондів рідкісних і цінних видань; підготовки публікацій у періодичних виданнях і наукових збірниках. Підсумком початкового етапу науково-дослідницької роботи з вивчення цього фонду став випуск у 2001 р. «Каталогу рідкісних видань із фондів наукової бібліотеки РДГУ (1814-1944 рр.)» Він став першою ластівкою, що відкрила фонд для ознайомлення широкому загалу студентів та науковців університету.

Фонд рідкісних та цінних видань представлений в довідково-пошуковому апараті бібліотеки, зокрема, в генеральному алфавітному та систематичному каталогах, електронному каталозі. На основі «Картотеки рідкісних і цінних видань» створений систематичний та алфавітний каталоги книг і журналів фонду рідкісних і цінних видань. Ведеться робота з формування аналогічної електронної бази даних.

Наступним етапом у вивченні літератури з фонду рідкісних і цінних видань стала науково-дослідницька робота з її паспортизації. Це передбачає реконструкцію зібрань, колекцій та окремих видань, джерелознавчий та книгознавчий аналіз їх складу та змісту, внеску інституцій чи окремих колекціонерів у формування фонду. За основу в цій роботі взято досвід НБУ ім. В. Вернадського. Але наша бібліотека доповнила їх власними напрацюваннями. Розпочато роботу з паспортизації книжкових колекцій фонду рідкісних і цінних видань бібліотеки, а згодом – паспортизацію окремих видань. Крім основних елементів бібліографічного опису, необхідно навести додаткові відомості щодо наявності маргіналій, автографів, дарчих надписів, екслібрисів, печаток, штампів та ін. Це ті риси, що відбивають життя книги, її долю. Робота зі створення паспортів на колекцію потребує зосередженості, адже це «генеалогічне дерево» фонду нашої бібліотеки, відтворюючи його історію, джерела походження, склад, зміст та встановлюючи попередніх власників, форми і обставини надходження до бібліотеки, стан фізичного збереження тощо. Від цього залежить якість науково-довідкового апарату фонду та їх подальше введення до наукового обігу [4]. Продовжується вирішення питань зі створення відповідних умов для збереження цього фонду, забезпечення його раціональної доступності користувачам та багато інших завдань книжкового пам'яткознавства.

Висновки. Наслідком розроблення та висвітлення цих питань у бібліотечній практиці стане можливим вирішення проблеми єдиного підходу до формування, збереження та використання фонду рідкісних і цінних видань; реєстрації в масштабах країни книжкових пам'яток у «Державному реєстрі національного культурного надбання»; бібліографічне відтворення цих видань; подальше дослідження питань історії книги і бібліотечної справи.

Список використаної літератури

1. **Ковальчук Г.** Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах: монографія / Г. Ковальчук. – Київ: НБУВ, 2004. – 644 с.
2. **Ковальчук Г.** Рідкісні українські книги в бібліотечних фондах: пам'яткознавчий аспект / Г. Ковальчук // Бібл. вісник. – 2007. – № 5. – С. 29–36.
3. **Ковальчук Г.** Традиційні колекції відділів стародруків та рідкісних видань: проблеми формування / Г. Ковальчук // Бібл. вісник. – 2001. – № 5. – С. 20–30.
4. **Савіна З.** Діяльність бібліотек зі збереження національної культурної спадщини (IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Бібліотека і книга в контексті часу») / З. Савіна // Бібл. планета. – 2010. – № 2. – С. 7–11.
5. **Ціборовська-Римарович І. О.** Комплексні історико-книгознавчі та історико-бібліотекознавчі дослідження і спеціалізовані електронні ресурси: актуальність, специфіка, перспективи використання / І. О. Ціборовська-Римарович // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф. – Київ, 2013. – С. 304–306.

References

1. **Kovalchuk H.** Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v bibliotechnykh fondakh : monohrafiia / H. Kovalchuk. – Kyiv : NBUV, 2004. – 644 s.
2. **Kovalchuk H.** Ridkisni ukrainski knyhy v bibliotechnykh fondakh : pamiatkoznavchy aspekt / H. Kovalchuk // Bibl. visnyk. – 2007. – № 5. – S. 29–36.
3. **Kovalchuk H.** Tradytsiini kolektsii viddiliv starodrukiv ta ridkisnykh vydan : problemy formuvannia / H. Kovalchuk // Bibl. visnyk. – 2001. – № 5. – S. 20–30.
4. **Savina Z.** Diialnist bibliotek zi zberezhennia natsionalnoi kulturnoi spadschyny (IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Biblioteka i knyha v konteksti chasu») / Z. Savina // Bibl. planeta. – 2010. – № 2. – S. 7–11.
5. **Tsiborovska-Rymarovych I. O.** Kompleksni istoryko-knyhoznavchi ta istoryko-bibliotekoznavchi doslidzhennia i spetsializovani elektronni resursy: aktualnist, spetsyfika, perspektyvy vykorystannia / I. O. Tsiborovska-Rymarovych // Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv : materialy mizhnar. nauk. konf. – Kyiv, 2013. – S. 304–306.

КНИГИ XIX – НАЧ. XXI ВВ. В ФОНДАХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ РІВНЕНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ГУМАНИТАРНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Грипич Светлана Никаноровна, доцент, директор, научная библиотека
Рівненского государственного гуманитарного университета, г. Ровно;
Семенюк Галина Потаповна, заместитель директора, научная библиотека
Рівненского государственного гуманитарного университета, г. Ровно

Рассмотрен вопрос формирования фонда редких и ценных изданий (книг XIX – нач. XXI вв.) научной библиотеки Ровенского государственного гуманитарного университета (РГГУ). Описаны критерии отбора и приведены названия книг, периодических изданий (в частности «Украиники»), которые отнесены к этому фонду. Освещены основные виды научной деятельности, направленные на информационное раскрытие фонда редкостных и ценных изданий научной библиотеки РГГУ: аналитико-синтетическая обработка, паспортизация книжных коллекций и отдельных изданий, выпуск библиографических пособий.

Ключевые слова: книжные памятники, редкие издания, ценные издания, научная деятельность, паспортизация, научная библиотека РГГУ.

BOOK MONUMENT XIX-XXI CENTURY IN THE COLLECTIONS OF ACADEMIC LIBRARIES RIVNE STATE HUMANITARIA UNIVERSITY AND AREAS OF SCIENTIFIC DISCLOSURE

Hrypych Svitlana, Associate Professor, the Scientific Library,
Rivne State Humanitarian University, Rivne;
Semeniuk Galina, the Scientific Library,
Rivne State Humanitarian University, Rivne

The question of forming of the rare and valuable editions funds (books of XIX – early XXI centuries) in the Rivne State Humanitarian University (RSHU) scientific library is considered. The criteria of the selection is described and the names of books and magazines (in particular, «Ukrainiky»), that are in this fund are given. The basic directions of the scientific activity, sent to the informative opening of the rare and valuable editions funds in the RSHT scientific library are reflected: an analytical and synthetic processing, a passport system of book collections and separate editions, the issue of bibliographic aids.

Key words: rare book collections, rare editions, valuable editions, scientific activity, passport system, RSHU scientific library.

UDC 002.2(091):027.7(477.81)

THE BOOKS OF XIX – EARLY XXI CENTURIES IN THE ACADEMIC LIBRARY FUNDS OF RIVNE STATE HUMANITARIAN UNIVERSITY

Hrypych Svitlana, Associate Professor, the Scientific Library,
Rivne State Humanitarian University, Rivne;
Semeniuk Galina, the Scientific Library,
Rivne State Humanitarian University, Rivne

The question of the formation of the rare and valuable editions funds (books of XIX – early XXI centuries) in the Rivne State Humanitarian University (RSHU) scientific library is considered. The criteria of the selection is described and the names of books and magazines (in particular, «Ukrainiky»), that are in this fund are given. The basic directions of the scientific activity, sent to the informative opening of the rare and valuable editions funds in the RSHT scientific library are reflected: an analytical and synthetic processing, a passport system of book collections and separate editions, the issue of bibliographic aids.

Formulation of the problem. The importance of books in the human development, history, science and culture is obvious. However, with the development of electronic technology, printed books have slightly lost their significance. But the international community is unanimous in the fact that among a lot of cultural achievements of the Second

Millennium, a book must save the Third one. For this purpose, a number of national and international laws, regulations and guidance documents are developed and put into practice. So, the task of the implementation of the selection of individual publications, collections and collections of sources, bibliological analysis of their structure, content and other processes related to their research study faces the libraries.

Recent studies and publications. The question of rare book collections, the formation of rare and valuable books in the libraries of Ukraine are considered in the researches of D. Bahalii, W. Ivanytskiy, S. Maslova, B. Zdanevich, Ya. Isayevych, M. Shamrai, L. Dubrovinoyi, L. Muha, I. Tsiborovska-Rymarovych, H. Kovalchuk and others. Through their history, art, culture media the materials are studied and interpreted in the funds of the rare book collections. However, these issues continue to remain the focus of the scientists, leading libraries of Ukraine, including libraries and universities.

The purpose of this paper is to reveal the wealth of rare and valuable books of the Research Library in Rivne State Humanitarian University (RSUH). The aim of the study is to highlight the multifaceted research work with the Fund which has become closer to the users and has given the opportunities for the effective use of scientific and educational reserve in RSHU.

Key words: rare book collections, rare editions, valuable editions, scientific activity, passport system, RSHU scientific library.

Надійшла до редакції 21.11.2016 р.

УДК 002.2:008

КНИГОЗНАВЧА ШКОЛА КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ: ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Медведева Валентина Миколаївна, кандидат педагогічних наук,
професор, Київський національний університет
культури і мистецтв, м. Київ
vkb405@ukr.net

Проаналізовано тенденції формування книгознавчої школи Київського національного університету культури і мистецтв в умовах складної політичної, ідеологічної, економічної, освітньої, культуротворчої ситуації. Акцентовано на утвердженні в науковій діяльності принципів постмодерної культури, поглиблення інтеграції наукової та освітньої діяльності, формування вітчизняного культурного, наукового простору на нових ціннісних орієнтирах національного спрямування, свободи доступу до інформації, ролі особистості книгознавця у наукових пошуках, переосмисленні цінностей, норм, етичних вимірів, соціальної, корпоративної відповідальності, нових вимірів комунікації у час викликів цивілізаційного розвитку.

Ключові слова: наука, наукові школи, книгознавча школа, особистість науковця-книгознавця.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. на європейському континенті був досить поширеним і модним екзистенціалістський термін «межова ситуація». Людське «я» неминуче мало постати пріоритетним у бутті повоєнної Європи. Екзистенційний, абсурдистський виміри людського буття стають провідними у філософських вченнях, теоріях, дослідженнях провідних культурологів, літературознавців, економістів, політологів та ін.

Аналіз останніх публікацій. У статті «Злам тисячоліть: фантом чи реальність?» І. Дзюба [2] аналізує ті чинники, що змушують людство переосмислити пройдений шлях, робити підсумки, аналізувати можливості, накреслювати перспективи, передбачати загрози тощо. Загальновідомо, що саме під час зламних вікових періодів посилюються теоретичні, мисленнєві, філософські, зокрема й мемуарні дискурси як спроба осмислення критичних точок у долі людства і окремого індивідуума. Україна тривалий час виборсується з виміру «соціалістичного раю», долаючи складні «території ризику», що вже в умовах державної незалежності замість гармонійно устатковуватися, навпаки, часто загострюються, являючи значні кризові прогалини, насамперед у царині духовності, культурної аури.

Сьогодні, як ніколи, постала потреба осмислення ролі науки у формуванні та вдосконаленні сучасної цивілізації. На цьому все більше наголошує світова наукова спільнота під час міжнародних форумів. Особливо це стосується пострадянських країн, де посилюються негативні тенденції ставлення до науки з боку державних органів влади, загалом суспільних чинників.

Польський есеїст З. Краснодембський у збірці «На постмодерністських роздоріжжях культури» [6; 37] розглядає зміни в сучасній культурі, особливо акцентуючи увагу на найважливішому, на його погляд, трансформаційному факторі культури, історії з їх пришвидшеною ходою, на стані хаосу, неспокою наприкінці минулого і початку нового століть. Розмірковуючи над формами й методами пізнання світу, він зазначає: «Важко дотримуватися думки, що науки радикально не змінюють світ.

Звичайно, науки радикально не змінюють структури зовнішнього світу, його причинних зв'язків, просторових чи часових структур, але *вони змінюють його культурний зміст*. Краснодембський З. На постмодерністських роздоріжжях культури / З. Краснодембський ; пер. із пол. Р. Харчук. – Київ : Основи, 2000.

Формування загальнолюдської культури позначено глобалізаційними процесами постіндустріального суспільства, неймовірною швидкістю інформаційного обміну. Це до повної міри загострило проблему усвідомлення національної неповторності, унікальної української барви в загальнолюдській палітрі культур.

Утвердження в науковій діяльності принципів постмодерної культури, поглиблення інтеграції наукового й освітнього просторів, демократизація всіх сфер життя, в т.ч. і в науковій діяльності, формування світового наукового простору на нових інформаційно комунікативних технологіях, – усе це потребує осмислення і науково-теоретичних напрацювань, книгознавчих зокрема [8].

Новітній етап розвитку українського книгознавства, нові дослідницькі тенденції розпочалися не лише з проголошенням нової Української держави, а ще у 80-ті роки, коли сталися радикальні зміни та народження нових якостей суспільного життя в гуманітарному просторі. Діячі культури, мистецтва, книговидавці, бібліотечні працівники, громадські діячі, руйнуючи стереотипи колоніальної дійсності, наслідки русифікації, цензури, розпочали діяльність у напрямі повернення до власної ідентичності. Утворення нових громадських інституцій, спілок, асоціацій посилило тенденцію не лише до формування громадянського суспільства і його впливу на книгознавчі інституції, на їх входження у світовий контекст, а й, що особливо важливо, на модифікацію загальнонаціональних структур, інституцій, відповідальних за книгу, бібліотеку, літературу, мистецтво, освіту.

Відбуваються активні процеси формування нових фундаментальних правових основ щодо книги і бібліотеки, відкритості та доступності інформації, доступу до культурних цінностей (зокрема і книжкових пам'яток, бібліотечних архівних документів, фондів), національних інформаційних ресурсів, нової політики міжнародного співробітництва; формується нова інфраструктура бібліотечно-інформаційних установ (утворення нових бібліотек загальнодержавного значення, надання статусу «національних», відкриття нових фахових часописів та ін.). Це, безумовно, пожвавило інтерес науковців до книги, бібліотеки та процесів, пов'язаних із ними; дало поштовх як до осмислення їх на нових концептуальних підходах, так і пошуку форм організації наукового життя, розширення комунікації.

Аналізуючи розвиток наукових напрацювань, досліджень книгознавців університету як в історичному, так і в соціокультурному аспектах, слід наголосити на ключовій ролі наукового співтовариства «Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв».

Тлумачення поняття (явища) «наукова школа, з одного боку, вже є достатньо усталеним у певному сенсі. Разом із тим, ця певна усталеність (до спрощеності) свідчить про те, що насправді формування наукових шкіл – процес складний, суперечливий, неоднозначний, часом і стихійний. Аналітична складність цієї проблеми полягає ще й у тому, що всі заявлені постаті, авторитети, представники (їх ієрархія цілком очевидна) існують не самостійно чи паралельно, а в процесі культурної комунікації (усної, писемної, друкованої, електронної, професійної). Найголовнішим у розгляді наукової школи є її присутність у національній культурі. Більшість представників книгознавчої школи – постаті, які втілюють традиційні цінності в українському суспільстві, в умовах індивідуальної свободи по-різному оцінюють ті чи інші персоналії, історичні події, культурні явища. Але у своїй сутності їхні праці про головне – роль книги і бібліотеки, їхня значущість у формуванні нації, виробленні життєвих орієнтирів щодо національної самосвідомості.

Виходячи з того, що школа є соціокультурним утворенням, а не лише науковим, їй притаманні і певні функції. Ці функції можна розглядати в різних аспектах: узагальнено чи детально, в історичному і сучасному контекстах; у зв'язку з різними складовими наукової, освітньої і культурної діяльності людини і суспільства; з погляду взаємозв'язку окремих складових діяльності наукової книгознавчої школи (спрямованість дослідницької програми, структура, загальнозначимі результати, наявність лідера/лідерів, послідовників, учнів тощо).

Тож, розглядаючи книгознавчу школу як соціокультурну систему (утворення), як неформальне об'єднання, слід зазначити, що сфера її наукових інтересів зафіксована в низці нормативних документів, зокрема в статуті університету, програмі «Наука», «Концепції розвитку Київського національного університету культури і мистецтв», «Положенні про кафедру книгознавства та бібліотекознавства», у ряді договорів про наукову та творчу співпрацю з іншими закладами.

Якщо поглянути неупереджено на результати діяльності книгознавчої школи КНУКіМ, то стане очевидним, що це не декларативні, а цілком реальні факти: концентрація сил (інтелектуальних, технологічних, організаційних, управлінських), теоретична усвідомленість і

культивування поля методологічних підходів, тематичного розмаїття, відгук на суспільні потреби, зокрема культурні та освітні.

Книгознавча школа університету, як складова українського наукового товариства (галузевого спрямування), соціокультурний інститут, культурне і соціальне явище, діє за певними принципами, нормами, має свої змістові особливості в дослідженні процесів розвитку книги і бібліотеки в суспільстві, свої форми комунікації. Як колектив учених університету, школа являє таке соціокультурне утворення, метою якого є створення та передача наукових знань (нових концепцій, теорій, проведення експериментів тощо), що в кінцевому результаті позначається на системі підготовки кадрів, у т.ч. наукових, практичному функціонуванні книг і бібліотеки в суспільному житті.

Її основи були закладені в другій пол. ХХ ст. Це достатній часовий відрізок, щоб осмислити її діяльність саме в контексті соціокультурному та в нових вимірах комунікації.

Потреба всебічного аналізу книгознавчої школи як багатогранного явища культури, освіти і науки зумовлена й такими чинниками як відсутність у фахових виданнях комплексних праць; потребою простежити витоки, характерні ознаки та основні історичні етапи її розвитку (а саме 2014-й, рік ювілейний – 50-ліття з часу заснування бібліотечного факультету та кафедр); виявити основні тенденції в контексті національних пріоритетів, роль традиції у формуванні школи.

Важливо наголосити, що проблема традиції, з'ясування витоків та початків українського книгознавства має, як ніколи, для української гуманітаристики принципове значення. Адже йдеться про стан розвитку культури, науки, освіти українського народу і їхню роль у загальноцивілізаційному поступі, потребу актуалізації національного досвіду, надбань і введення їх у науковий обіг.

Процес формування української книгознавчої традиції, формування книгознавчих дискурсів був надзвичайно складним і болісним; книгознавчі теорії, розробки, які сьогодні стали загальнонаціональним надбанням, на тривалий час залишалися призабутими або забороненими. Яскравим прикладом є діяльність Українського інституту книгознавства (УНІК) [3].

Зазирнувши в глиб історії, знайдемо достатньо наукових доказів про те, що феномен книгознавчого пізнання в Україні сягає сивої давнини і тісно пов'язаний з буттям українського народу, формуванням української державності. З писемних пам'яток часів Київської Русі, творів письменників, богословів, науковців тієї пори можемо черпати знання про значення книги, слова про їхню роль у житті людини. Також можемо без перебільшення сказати про книгознавчий феномен, що хоч і не виокремлений у науковий вимір, але невід'ємну складову загальнокультурної національної парадигми.

До 60-х рр. ХХ ст. у Києві – адміністративному і культурно-мистецькому центрі України – не було жодного вищого навчального закладу з підготовки фахівців, у т.ч. наукових, бібліотечної галузі. Підготовка фахівців за цим напрямом здійснювалася лише у Харкові, Москві, Ленінграді.

Реорганізація в 1964 р. Київської філії Харківського державного інституту культури в Київський державний інститут культури – вищий навчальний заклад столиці, що готує фахівців бібліотечної справи, була обумовлена потребою у кадрах вищої кваліфікації як для публічних, так і наукових бібліотек. Саме в той період в Україні формується система бібліотечного обслуговування населення. Визначна роль Києва як адміністративного і культурного центру позначилась і на формуванні власної книгознавчої школи, основні наукові сили якої були зосереджені згодом у таких бібліотекознавчих осередках: Національна бібліотека ім. В. Вернадського, НАН України, Національна парламентська бібліотека України, державна наукова установа «Книжкова палата України ім. І. Федорова», Національна наукова медична бібліотека України, Національна історична бібліотека та ін.

Книгознавча школа університету в контексті еволюційного поступу завжди живилася передусім традиціями харківської книгознавчої школи, науково-творчими досягненнями випускників ленінградського та московських ВНЗ книгознавчого спрямування. Їхній позитивний вплив і авторитет є багатограним до сьогодні [1, 7, 10, 11].

Становлення та розвиток книгознавчої школи університету були органічно пов'язані зі структурними змінами. У загальному вигляді вони мали такий характер на етапах її розвитку: змістовий поступ, еволюційні зміни, зумовлені обставинами ідеологічної кон'юнктури (до початку 90-х рр. ХХ ст.); формування демократичних структур книгознавчого спрямування (асоціацій, спілок, нових літературних, мистецьких, красназавчих осередків тощо); відхід від стереотипів радянської дійсності; орієнтація як на зближення кращих освітніх та наукових традицій, так і світові досягнення гуманітарної науки і освіти.

У перші роки розбудови Київського інституту культури чимало зусиль було покладено до розвитку бібліотечного факультету О. Сокальським, В. Чепелевим, Є. Чмихало, С. Петровим, В. Бабичем, В. Пілецьким, Л. Калібердою, Л. Амлінським, П. Коломійцем, Ю. Лазебником,

П. Гончаруком, З. Скоблєцовою та ін., наукова й управлінська діяльність яких була спрямована на підвищення якісного рівня підготовки фахівців для системи бібліотек України.

Формуються творчі науково-педагогічні колективи за спрямуванням «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Серед перших викладачів: П. Бєляєва, О. Довгопола, Ж. Доля, О. Ісай, Н. Королевич, В. Лутовінова, Н. Мірошніченко, Л. Одинока, Н. Рева, З. Руда, М. Тимофєєва, О. Третяк, В. Туров, В. Коломієць, Л. Амлінський, Г. Погребняк та ін.

Кафедру бібліотекознавства, історичні витоки якої сягають 1964 р., як структурного підрозділу Київської філії Харківського державного інституту культури, очолив у 1968 р. ректор новоствореного інституту культури професор О. Сокальський (Постанова Ради Міністрів СРСР за № 608 та Постанова Ради Міністрів УРСР за № 459).

У різні часи свого існування її очолювали відомі постаті у бібліотечній науці та педагогічній освітній практиці: В. Пілецький, Л. Каліберда, А. Чачко, Т. Ківшар, В. Загуменна, Л. Петрова, В. Медведєва, Т. Новальська, Н. Бачинська.

Потреба інституалізації книгознавчого дискурсу в університеті, особливо за кризових часів суспільного розвитку, розглядалася в процесі дискусій довкола змісту і якості підготовки фахівців, структурних перетворень, кадрових змін, пошуку компромісів, залучення до співпраці практиків, представників влади, громадськості.

Відкриття в 1970 р. (Наказ Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР за № 295, від 4 травня) аспірантури зі спеціальності 735 – «Бібліографія та бібліотекознавство» дало можливість активізувати *підготовку висококваліфікованих науково-педагогічних працівників* з метою здійснення наукових досліджень із книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства. Залучення кращих наукових сил до керівництва та наукового консультування, проведення дисертаційних досліджень. У 2012 р. її було трансформовано відповідно до паспорту спеціальності «Соціальні комунікації».

З часу заснування ради із захисту дисертацій і до сьогодні захищено понад 50 кандидатських та докторських дисертацій – фахівцями, які працюють в університеті, установах та організаціях усіх регіонів України, а її діяльність спрямовано як на аналіз здобутків вітчизняного книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, здійснених у попередні роки, так і на розгляд актуальних проблем.

Важливим в осмисленні книгознавчих надбань є той факт, що їх неможливо розглядати поза дослідженням науково-творчих особистостей. Ідеологічна заангажованість українського книгознавства радянського періоду унеможлилювала об'єктивне дослідження видатних постатей, тобто розглядала їх або з негативного боку, або взагалі лишала поза увагою, знищувала пам'ять про них.

Така спроба була здійснена в процесі підготовки автором цієї статті у виданні «Книгознавча школа: антологія» [8; 9], яким наукова бібліотека КНУКіМ започаткувала серію під загальною назвою «Наукові школи» і яким позачергово репрезентуватиме книгознавчі, культурологічні та мистецтвознавчі дослідження. Зважаючи на незаперечну роль книги як культурного феномена у житті суспільства, перше видання у серії присвячується книгознавчій школі і розглядає науково-творчі, науково-педагогічні доробки її представників (випускників, викладачів).

За нормами наукового комунікування зведення на п'єдестал тієї чи іншої постаті не узгоджується з етичними нормами, за якими працюють, комунікують науковці всього світу. Адже ті чи інші події, постаті, культурні явища еволюціонують у часі, видозмінюються, трансформуються, а з часом будуть переосмислюватися наступними поколіннями науковців.

Науково-творчий портрет вченого-книгознавця передбачає кваліфікаційні матеріали про життя і діяльність учених, науково-педагогічних працівників, їхній внесок у розроблення конкретних наукових проблем і теоретичних узагальнень (коло наукових інтересів), зв'язки з науковими установами, навчально-освітніми закладами, розроблення навчальних дисциплін, участь у наукових конференціях, співпраця з науковими співтовариствами, громадськими українськими і міжнародними організаціями, органами влади тощо.

При підготовці видання було використано різноплановий спектр інформаційних можливостей: прямі контакти з науковцями – авторами наукових портретів; життєві та науково-творчі біографії; наукові доробки вчених; наукові матеріали про діяльність спеціалізованих рад із захисту дисертацій; опрацювання архівів наукових структурних підрозділів університету (аспірантури, наукового відділу). Усе це дало аналітичний матеріал і відкрило шлях до подальших наукових досліджень, пошуків та роздумів.

Автор усвідомлює, що зміст антології не можна вважати вичерпним та й завдання такого не ставилось. Поза межами збірника, що зумовлено зокрема і обсяговими чинниками, залишилися науковці-книгознавці, діяльність яких беззаперечна.

Проект здійснено в традиційному, книжковому та електронному видах відповідно до канонів видань антологій: алфавітний покажчик імен, списки літератури, наукові тексти, список скорочень, фотоматеріали з особистих архівів дослідників і т.ін.

Видання відтворює основні проблеми та питання, що постають перед дослідниками-книгознавцями (основні напрями досліджень, інтелектуальні джерела, коло наукових інтересів та науково-педагогічний потенціал дослідників), що в сукупності дає уявлення про розвиток сучасної книгознавчої думки в контексті теорії соціальної комунікації, спадковості, поступальності формування книгознавчого знання та напрямів досліджень.

Укладач керувався принципом плюралізму, розмаїття думок, що спонукають до діалогу, дискусій, орієнтування в проблемному полі формування та розвитку наукових шкіл, подолання корпоративізму з метою утвердження гуманістичних цінностей.

Науково-творчі біографії, що увійшли до антології, засвідчують, що книгознавча наукова школа університету є складовою української науки та культури і своїм змістовним наповненням сприяють утвердженню розуміння феномену книги і бібліотеки як гуманістичних категорій у вимірі такого самобутнього явища як українське книгознавство.

У виданні представлено персоналії і їх тексти, що перебувають у центрі наукових дискусій, у полі зору практиків. Це напрацювання таких відомих науковців, як А. Чачко, В. Пашкова, М. Слободяник, Г. Ковальчук, Т. Новальська, С. Кулешов, Т. Горбаченко, М. Геращенко, Т. Добко, Т. Долбенко, М. Сенченко, М. Тимошик, Л. Петрова та ін., книгознавців нової формації, що розглядають і книгу, і бібліотеку як значущий історико-культурний феномен. Їхні наукові праці тематично збагачують українську книгознавчу науку, відкривають шлях до розуміння національної дійсності як історичного процесу.

Серед представлених імен – науковці, що сформували свої наукові школи:

* «Бібліотечна професіологія» – доктор педагогічних наук, професор А. Чачко (як зазначає відомий бібліотекознавець М. Слободяник у дослідженні «Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку»: «Основним доробком цієї школи є комплексний аналіз бібліотечної професії, здійснений ще наприкінці 70 – поч. 80-х років, розробка питань професіоналізації, теоретичне обґрунтування суб'єкт-суб'єктних відносин у бібліотеці).

* «Книжкове пам'яткознавство» – доктор історичних наук, професор Г. Ковальчук;

* «Дослідження проблем дитячого читання в Україні» – доктор культурології, професор Т. Долбенко;

* «Інформаційна концепція бібліотекознавства та документознавства» – доктор історичних наук, професор М. Слободяник;

* «Релігія і писемна культура» – доктор філософських наук, професор Т. Горбаченко;

* «Теорія та історія видавничої справи та редагування» – доктор філологічних наук, професор М. Тимошик;

* «Інформаційно-бібліографічні ресурси суспільних наук в Україні» – кандидат історичних наук, професор В. Бабич.

Представлені в антології постаті науковців – різні за віком, ієрархією, авторитетами, уподобаннями, поглядами, смаками. Їхні праці, на погляд укладача, видалися найбільш гідними за змістовими доміантантами, способом мислення, манерою викладу, переконаннями тощо. Усе ж кожен із них має свій особливий індивідуальний дискурс в українському книгознавстві, що дає підстави стверджувати суспільну значимість їхнього доробку, еволюцію суто книгознавчих напрацювань, невіддільних від історико-культурних процесів в Україні.

Кожне ім'я, науково-творчий портрет – це не лише атрибуційне означення когось, чогось, а матеріал для нового осмислення та засвоєння історико-книгознавчого, культурологічного досвіду, це спонука до нових фахових роздумів і перспектив. Для когось це буде відкриттям, для інших – новим знанням, пам'яттю, а ще студенти та аспіранти неодмінно скажуть: ось вони, наші сучасники і вчителі, промовляють до нас, вірять, що їхній життєвий і мисленнєвий досвід за певного часу і обставин стане комусь у нагоді.

Науково-творчий портрет дав можливість автору антології акцентувати увагу на потенціалі книгознавства (наголосимо ще раз, до певної міри не оцінений гуманітаристикою), книгознавчої освіти та практичної діяльності. Якщо уважно осмислити науково-освітню та практичну (в т.ч. науково-педагогічну) діяльність доктора політичних наук, професора Л. Кочубей, то цілком зрозумілим стає, що саме отримання книгознавчої освіти, робота в Книжковій Палаті над концепцією видання перших реферативних часописів в Україні «Політика. Політичні науки» спричинилася до нових наукових пошуків у галузі політичних наук: захист докторської дисертації, написання нових монографій, підручника цього напрямку (див. персонально у виданні).

Якщо антологізація у сучасному літературному процесі стала звичним явищем (а дослідники нараховують на сьогодні 341 таку антологію), то, на превеликий жаль, у сучасному українському книгознавстві він лише розпочинається. Акцентування уваги на науково-творчих біографіях книгознавців, їх доробках дозволило поглянути на проблему наукової школи в контексті культуротворення, нового українського книгознавства, збереження національної традиції.

Тож перед нами – книгознавчий процес кінця XX – поч. XXI ст., поданий крізь науково-творче життя (отримання вищої освіти, навчання в магістратурі, аспірантурі, викладацька діяльність, творча співпраця та ін.), духовний світ окремих індивідуальностей, які тією чи іншою мірою були і є пов'язані з університетом.

Поza сумнівом, праці українських книгознавців, бібліотекознавців, бібліографознавців, з огляду на їх професійну проблематику, будуть вписані в загальноєвропейський контекст, оскільки висвітлюють аспекти, вкрай важливі для осмислення досягнень не лише вітчизняної книгознавчої думки, а й гідно репрезентують нашу науку, освіту та культуру у світі. Найвиразнішим явищем сучасного книгознавства є переосмислення класичної спадщини в нових підходах, контекстах відповідно до нових суспільних викликів.

Цей період можна назвати і часом методології плюралізму, який знайшов подальший розвиток у 90-ті рр. XX ст. Наукове співтовариство підійшло до розуміння, що неможливо створити єдину універсальну книгознавчу теорію, адже кожен із наукових підходів підтверджує свою життєздатність, вирішує конкретні завдання відповідно до визначених предмету та об'єкту книгознавчого дослідження.

Розмаїття теоретичних напрацювань книгознавців дає змогу критично переосмислити певні надбання практики, утворює різнопланову картину книгознавчої реальності в суспільному житті.

Кумулятивний характер книгознавства не утримується в межах однієї традиції, школи, напряму, а тим самим демонструє різноманітні парадигмальні установки, взаємозбагачення концепціями, поняттями, різносторонню критику попередніх теоретичних набутоків, спробу прогнозування розвитку книгознавства в майбутньому. Саме тому конструктивним є не стільки побудова узагальнюючої абстрактної моделі книгознавчого знання, а реальне усвідомлення можливостей кожного з існуючих (чи нового) підходів до різноманітних завдань, що стоять перед книгознавством як в теоретичному, так і в практичному вимірах.

Сьогодні, коли українське книгознавство спрямовує свої зусилля на об'єктивне та всебічне відтворення книгознавчих процесів минулих років, століть, концепція національного книгознавства в інформаційно-бібліотечній практиці постає особливо актуальною.

Книгознавці нової формації розглядають і книгу, і бібліотеку у вимірі значимих історико-культурних надбань. Про це свідчить хоча б те, що більшість наукових монографій українських дослідників не лише тематично збагатили українську книгознавчу науку, а й відкривають шлях до розуміння національної дійсності як історичного процесу, актуальних завдань сучасності.

Як свідчить поданий матеріал, науковий доробок книгознавців значущий і багатогранний, зорієнтований на творче переосмислення традицій українського книгознавства, закладених попередниками-книгознавцями, піднесення рівня книгознавчих досліджень до рівня академічної науки.

Солідаризуючись з ідеями, концепціями, світоглядом учених інших шкіл, харківської і львівської зокрема, спільними зусиллями в контексті змістового діалогу необхідно працювати у напрямі творення культурологічного простору, вільних і неупереджених дискусій, діалогу, аби творити український науковий світ в умовах глобалізованого, мультикультурного, плюралістичного світу. Саме такий підхід якнайкраще і якнайповніше буде сприяти прискоренню набуття українцями ідентичності, органічно вмонтованої в українську та європейську історичну пам'ять.

Інноваційна складова наукової школи університету в умовах інформаційного суспільства триває не лише завдяки ціннісним пріоритетам учених, під впливом розвитку інноваційної техніки, ефективного програмного забезпечення, а й новим вимірам комунікації [9]. Тож сучасну наукову книгознавчу комунікацію варто розглядати не лише як утилітарний інструмент, а й спосіб побудови наукового дискурсу: розгортання дискусій, діалогів, суперечок, дебатів з їх раціональністю і продуктивністю. Науково-творча комунікація вчених-книгознавців завдяки новим технологіям сьогодні стає більш інтенсивною. Це допомагає гуртувати наукові сили, визначати нові напрями досліджень, спільними зусиллями популяризувати досягнення науки в суспільстві, порушувати проблеми, залучати молодих науковців тощо. І цим самим посилювати корпоративну соціальну відповідальність за посилення ролі науки в суспільному житті.

Саме за таких умов наукове співтовариство, а таким і є наукова книгознавча школа, виступає об'єктом наукових традицій і науки як культурної традиції.

Особливу сторінку історії і науковий інтерес являють комунікативні зв'язки науковців і міжособистісне спілкування з лідерами наукових напрямів і досліджень – представників наукових центрів України: Національної Бібліотеки ім. В. І. Вернадського, НАН України, Книжкової Палати України, Національної парламентської Бібліотеки України, Національної історичної Бібліотеки, Бібліотеки Харківської державної академії культури, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, Державної науково-технічної Бібліотеки та ін.

Висновки. Як свідчить аналіз напрацювань представників книгознавчої школи, особливістю її сучасного розвитку стала інтеграція з освітнім процесом, що ґрунтується на трансформації наукового пізнання та інноваційних складових. Це, в свою чергу, поглибило адаптацію вищої школи (в даному разі університету) до реальних суспільних, культурних, освітніх, наукових проблем; посилило взаємодію і взаємовплив теоретичного, соціокультурного прагматичного (особливо освітнього) аспектів; дозволяє спрощувати сучасні тенденції до надмірної комерціалізації наукового звання в умовах негативних наслідків інформаційної глобалізації. Методологічними й соціокультурними засадами трансформацій сучасної книгознавчої школи є синтез науково-теоретичної, науково-виробничої та науково-освітньої діяльності. Саме вони визначають сутність інноваційної основи школи, як і сутність інноваційної основи інформаційного суспільства загалом [12].

Та найголовніше – завдяки науковим школам формується безперервний процес вивчення, переосмислення і захист від спотворення, перекручення історичної правди (пам'яті). І це дає підстави автору публікації стверджувати, що наукова школа – це, насамперед, зрілість наукова і зрілість жити в громадянському суспільстві.

Список використаної літератури

1. *Грезнева О. Ю.* Научные школы (педагогический аспект) / О. Ю. Грезнева. – М., 2003. – С. 5–25.
2. *Дзюба І.* Злам тисячоліть: фантом чи реальність? / І. Дзюба // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 147. – С. 3–8.
3. *Ковальчук Г. І.* Український науковий інститут книгознавства (1922-1936) / Г. І. Ковальчук ; наук. ред. В. І. Попик ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2015. – 688 с.
4. *Книгознавча школа: антологія* / уклад. В. М. Медведєва. – Київ : Вид-во «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»).
5. *Київський національний університет культури і мистецтв* / М. Поплавський, В. Медведєва, О. Скар та ін. – Київ : КНУКіМ, 2013. – 384 с.
6. *Краснодембський З.* На постмодерністських роздоріжжях культури / З. Краснодембський ; пер. із пол. Р. Харчук. – Київ : Основи, 2000.
7. *Научные школы: социокультурный подход к анализу* // Вопросы культурологии. – 2011. – № 7. – С. 15–19.
8. *Поплавський М. М.* Слово до читача / М. М. Поплавський // Книгознавча школа : антологія / уклад. В. М. Медведєва. – Київ : Вид-во «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»).
9. *Слободяник М. С.* Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку // Бібл. планета. – 2002. – № 1(15). – С. 6–13.
10. *Шейко В.* Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства : система комунікаційних зв'язків / В. Шейко, Н. Кушнарєнко, А. Соляник // Вісн. Книжкової Палати. – 2012. – № 10. – С. 45–48.
11. *Шейко В. М.* Ідентифікація наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю: постановка проблеми / В. Шейко, М. Каністратенко, Н. Кушнарєнко // Вісн. Книжкової Палати. – 2011. – № 8. – С. 41–43 ; № 9. – С. 43–47.
12. *Ягодзінський С. М.* Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.02 / С. М. Ягодзінський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. – 20 с.

References

1. *Hrezneva O. Yu.* Nauchnye shkoly (pedagogicheskiy aspekt) / O. Yu. Hrezneva. – M., 2003. – S. 5–25.
2. *Dziuba I.* Zlam tysiacholit: fantom chy realist? / I. Dziuba // Kurier Kryvbasu. – 2002. – № 147. – S. 3–8.
3. *Kovalchuk H. I.* Ukrainskyi naukovyi instytut knyhoznavstva (1922-1936) / H. I. Kovalchuk ; nauk. red. V. I. Popyk ; Nats. akad. nauk Ukrainy, Nats. b-ka im. V. I. Vernadskoho. – Kyiv : Akademperiodyka, 2015. – 688 s.
4. *Knyhoznavcha shkola: antolohiia* / uklad. V. M. Medvedieva. – Kyiv : Vyd-vo «Lira-K», 2016. – 644 s. – (Seriia «Naukovi shkoly»).
5. *Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv* / M. Poplavskiy, V. Medvedieva, O. Sknar ta in. – Kyiv : KNUKiM, 2013. – 384 s.
6. *Krasnodembskiy Z.* Na postmodernistskykh rozdorizhiakh kultury / Z. Krasnodembskiy ; per. z pol. R. Kharchuk. – Kyiv : Osnovy, 2000.

7. *Nauchnye shkoly: sotsyokulturnyi podkhod k analyzu // Voprosy kulturolohyi.* – 2011. – # 7. – S. 15–19.
8. *Poplavskiy M. M. Slovo do chytacha / M. M. Poplavskiy // Knyhoznavcha shkola : antolohiia / uklad. V. M. Medvedieva.* – Kyiv : Vyd-vo «Lira-K», 2016. – 644 s. – (Serii «Naukovi shkoly»).
9. *Slobodiannyk M. S. Bibliotchna nauka v Ukraini: do pidsumkiv desiatyrichnoho rozvytku // Bibl. planeta.* – 2002. – № 1 (15). – S. 6–13.
10. *Sheiko V. Kharkivska naukova shkola knyhoznavstva, bibliotekoznavstva ta bibliohrafoznavstva: systema komunikatsiinykh zviazkiv / V. Sheiko, N. Kushnarenko, A. Solianyk // Visn. Knyzhkovoї Palaty.* – 2012. – № 10. – S. 45–48.
11. *Sheiko V. M. Identyfikatsiia naukovykh shkil kulturolohichno-mystetskoho ta bibliotchno-informatsiinoho profilu: postanovka problemy / V. Sheiko, M. Kanistratenko, N. Kushnarenko // Visn. Knyzhkovoї palaty.* – 2011. – № 8. – S. 41–43 ; № 9. – S. 43–47.
12. *Yahodzynskiy S. M. Naukovyi dyskurs v umovakh informatsiinoho suspilstva: metodolohichni i sotsiokulturnyi aspekty : avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.02 / S. M. Yahodzynskiy ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka.* – Kyiv, 2008. – 20 s.

КНИГОВЕДЧЕСКАЯ ШКОЛА КИЕВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ: ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ И НОВЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Медведева Валентина Николаевна, кандидат педагогических наук,
профессор, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Проанализированы тенденции формирования книговедческой школы Киевского национального университета культуры и искусств в условиях сложной политической, идеологической, экономической, образовательной, культуротворческой ситуации. Акцентировано на утверждении в научной деятельности принципов постмодернистской культуры, углубления интеграции научной и образовательной деятельности, формирования отечественного культурного, научного пространства на новых ценностных ориентирах национального направления, свободы доступа к информации, роли личности книговеда в научных поисках, переосмыслении ценностей, норм, этических измерений, социальной, корпоративной ответственности, новых измерений коммуникации во время вызовов цивилизационного развития.

Ключевые слова: наука, научные школы, книговедческая школа, личность ученого-книговеда.

BIBLIOLOGICAL SCHOOL KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS: TRENDS AND FORMATION OF NEW PROSPECTS

Medvedeva Valentina, Candidate of Science,
Professor of Kyiv National University Culture and Arts

This article attempts to analyze the main trends in the development of school bibliological Kyiv National University of Culture and Arts in the complex political, ideological, economic, educational, culture-situations. Particular attention is paid to the approval of the scientific activity principles of postmodern culture, and integrating the research and education, the formation of national cultural and scientific space on the new value orientations national orientation, freedom of access to information, the role of personality knyhoznavtsya in scientific research, rethinking values, goals, standards ethical dimensions, social and corporate responsibility, new dimensions of communication in a call civilization development.

Key words: science, scientific schools bibliological school, personality scientist bibliologist.

UDC 002.2:008

BIBLIOLOGICAL SCHOOL KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS: TRENDS AND FORMATION OF NEW PROSPECTS

Medvedeva Valentina, Candidate of Science,
Professor of Kyiv National University Culture and Arts

The aim of this paper is to analyze the main trends in the development of school bibliological Kyiv National University of Culture and Arts in the complex political, ideological, economic, educational, culture-situations.

Research methodology. The formation of major trends bibliological school coverage found in studies of foreign and Ukrainian scientists. Have been reviewed major publications on the subject (survey reports, scientific journal and newspaper articles, legal documents).

Results. The study found that the formation of scientific schools is in the making. Particular attention is paid to the approval of the scientific principles of postmodern culture, and integrating the research and education, the formation of national cultural and scientific space of values in the new national direction. Determined that through scientific schools formed a continuous process of learning, rethinking and protection from distortion, distortion of historical truth. The found that the concept of national book science in information and library practice is especially relevant. The innovative part of the scientific school of the University in the information society continues not only through the value priorities of scientists, influenced the development of innovative technology, efficient software, and new dimensions of communication. The significant scientific achievements and multifaceted, focused on creative rethinking traditions of Ukrainian bibliography.

Novelty. Is to try to consider forming and the main trends in terms bibliological school anthologies and ontology.

The practical significance. The paper can be used in scientific and educational activities concerning the theory and methodology bibliological, library, information activities. Training of scientific personnel. The can be used in teaching aids, textbooks on the history of culture and education

Key words: science, scientific schools bibliological school, personality scientist bibliologist.

Надійшла до редакції 5.10.2016 р.

УДК 021(477.6-2)(045)

**НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ
(НА ПРИКЛАДІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)**

Сабадаш Юлія Сергіївна, доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь;

Натяма Світлана Володимирівна, магістрант спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
juliasabadash2005@gmail.com

Розглянуто роль і значення наукових бібліотек у сучасному соціокультурному просторі України. На прикладі наукової бібліотеки МДУ розкрито їх багатоаспектну діяльність: наукову, навчальну, освітню, виховну, інформаційну. Наголошено що університетські бібліотеки сьогодні – це центри інформаційного й культурного розвитку регіонів.

Наукова бібліотека МДУ – одна з найбільших бібліотек м. Маріуполя, що задовольняє наукові, освітні, інформаційні потреби не лише університету, а й мешканців міста, формує інформаційну культуру студентів, прищеплює їм навички роботи з інформаційними ресурсами, популяризує бібліотечно-бібліографічні знання. Сучасні інновації спонукають бібліотеки здійснювати пошук інноваційних шляхів розвитку.

Ключові слова: наукові бібліотеки, культурний розвиток регіонів, бібліографічні посібники, інформаційні ресурси, соціокультурний простір.

Постановка проблеми. Наукові бібліотеки – це потужний інформаційний і культурно-освітній центр, що вбачає своє завдання в сприянні інноваційним освітнім і науковим процесам університетів. Бібліотеки ВНЗ завжди були не лише інформаційними центрами для студентів і викладачів, але й осередками наукового життя. Однак швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до суттєвих змін усіх напрямів діяльності бібліотеки: від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Тепер роль і значення бібліотеки визначаються не лише кількістю і різноманітністю її фондів, але й якістю послуг та продукції, які вона надає.

Останні дослідження та публікації. Питанню ролі та значенні наукових бібліотек присвятили праці Д. Блюменау [2; 3], В. Мінкіна [19], В. Брежнева [4-9], Н. Каліберда [16], М. Дворкіна [10-12], Я. Шрайберг [27], Г. Швецова-Водка [26], В. Дригайло [14], Н. Кунанець [17] та ін. У своїх працях вчені досліджують сервісну діяльність у бібліотеці, висвітлюють ключові напрями їх розвитку, розкривають наукові основи, структуру, організацію, кадри, техніку й технологію управління бібліотекою ВНЗ.

Мета статті – дослідити роль і значення наукових бібліотек ВНЗ у культурному розвитку регіонів й на прикладі наукової бібліотеки Маріупольського державного університету розкрити їх потенціал.

Вклад матеріалу дослідження. Будучи провідним підрозділом ВНЗ, «бібліотека відображає рівень його розвитку, й одним із критеріїв для отримання ВНЗ ліцензії є відповідність фонду бібліотеки завданням ВНЗ, насамперед навчальним» [15; 24]. На сьогодні наукові бібліотеки України переживають період трансформації, що відбуваються відповідно до змін у сучасному суспільстві. На кожному конкретно-історичному етапі розвитку функції будь-якого соціального інституту неминуче удосконалюються і корегуються виходячи з соціально-культурної ситуації, соціально-політичного, наукового та економічного життя суспільства. Одним із напрямів розвитку бібліотек є концепція інформаційного суспільства, де в центр уваги ставиться людина, для якої вирішальну роль відіграє придбання, зберігання, обробка, передача, поширення і використання знань й інформації. Тому

бібліотеку можна вважати «базовим елементом у забезпеченні знаннями та інформацією в суспільстві» [1; 18].

Входження бібліотек України до демократичного простору вимагає визначення та офіційного закріплення їхнього статусу, що має важливе значення і для розробки моделі сучасної наукової бібліотеки, і для виявлення стратегії розвитку бібліотечної справи в державі на перспективу.

Вимоги до бібліотеки з боку суспільства закладені в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», де бібліотека визначена як «інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних і інших потреб користувачів бібліотеки» [24]. Загалом, роботу бібліотек в країні регулює щонайменше 260 законодавчо-нормативних документів, ухвалених різними законодавчими інституціями. Тому бібліотека є об'єктом культурного призначення, якому відводиться особлива роль у задоволенні інформаційних та культурних потреб суспільства.

Бібліотечна діяльність, що завжди вважалася лише галуззю культури, нині формується як виробнича галузь, що на етапі становлення інформаційного суспільства виконує виробничі, культурні, виховні й освітні функції. Бібліотека розглядається як «складний виробничий комплекс, що об'єднує інформаційні ресурси, які надходять на вхід до системи; безпосередньо виробничий процес, що дає змогу перетворювати інформаційний ресурс у нову якість: інформаційні продукти та послуги, що є результатом функціонування системи» [1; 18]. Така тенденція помітно простежується у бібліотеках ВНЗ, що готують майбутніх фахівців із різних галузей знань, накопичують та формують науковий потенціал студентів забезпечуючи при цьому навчально-методичний процес. Тому наукова бібліотека ВНЗ виступає як активний виробник і поширювач інформації й знань, центр глобальних інформаційних і наукових комунікацій.

Перш ніж розпочати аналіз наукових бібліотек ВНЗ та визначити їхній кількісний показник, необхідно з'ясувати, кількість університетів що діє на території України. Згідно з інформацією офіційного сайту державної служби статистики на 2011-2012 н. р. в Україні функціонують 345 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [13]. Під час їх аналізу виявлено бібліотеки зі статусом «наукова» або «науково-технічна»; бібліотеки з таким статусом мають 122 вищих навчальних заклади III-IV рівнів акредитації [20; 22].

Бібліотеки ВНЗ завжди були не лише «інформаційними центрами для студентів і викладачів, але й осередками наукового життя, сприяли розвитку фундаментальних засад бібліотекознавства та дослідженню суміжних галузей» [23; 9]. Однак «стрімке вторгнення цифрових технологій призвело до суттєвих змін усіх напрямів діяльності бібліотеки: від традиційного методу до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації» [25; 24]. Тепер роль і значення бібліотеки визначаються не лише кількістю і різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати.

26 грудня 2011 р. бібліотека Маріупольського державного університету (МДУ) отримує статус «наукова». Ця бібліотека є науково-інформаційним осередком МДУ, що забезпечує інформацією навчально-виховний та науковий процес університету. Бібліотека належить до III групи оплати праці керівних працівників бібліотек ВНЗ III – IV рівнів акредитації; має універсальний фонд із різних галузей знань – понад 150 тис. примірників (майже 35 000 назв). У комплектуванні фонду перевага надається виданням державною мовою – навчальним, виданим під грифом Міністерства освіти і науки України, а також науковим. Формується фонд електронних видань.

Автоматизація бібліотечних технологічних процесів, упровадження новітніх інформаційних технологій є пріоритетним напрямом розвитку бібліотеки університету; вона забезпечує якісне й оперативне бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування студентів, аспірантів, наукових, науково-педагогічних працівників, співробітників університету.

Сучасне забезпечення наукової та навчальної діяльності університету неможливе без використання новітніх інформаційних технологій, автоматизації бібліотечних процесів. «Працівники успішно провели конверсію баз даних із МАРК у ІРБІС, розробили нормативну документацію стосовно автоматизації бібліотеки: «Інструкцію користувача бібліотечно-інформаційної системи ІРБІС», «Положення Про електронний каталог», «Інструкцію щодо організації і ведення електронного каталогу», «Інструкцію щодо організації і ведення електронної картотеки статей» [25]. Розроблені також паспорти-характеристики, електронний каталог та електронна картотека статей, концепція проведення ретроконверсії бібліотечних фондів. Бібліотека має локальну бібліотечну мережу, вихід до Інтернету, сучасну оргтехніку, комп'ютерний парк складає 32 комп'ютери. Все це дало змогу значно збільшити спектр інформаційно-бібліографічних послуг, а в обслуговуванні

читачів використовувати як власні електронні ресурси, так і Інтернет. Електронний каталог бібліотеки нараховує понад 73 тис. записів, обсяг власних баз даних складає понад 103 тис. записів.

2012 р. наукова бібліотека створила власний сайт, що вирізняється інформативністю, зручністю інтерфейсу та легкістю у користуванні. Меню сайту містить детальну інформацію щодо кожного з пунктів. До нього внесено наступні розділи: 1) Наукова бібліотека МДУ; 2) Новини і події: нові надходження; 3) Послуги бібліотеки; 4) Структура бібліотеки: НБ МДУ на карті, відділи бібліотеки; 5) Інформаційні ресурси: система каталогів і картотек, електронні бази даних, електронна бібліотека – наші видання, корисні посилання – мережеві електронні ресурси; 6) Науково-дослідна діяльність; 7) Культурно-просвітницька робота: календар масових заходів, віртуальні виставки; 8) На допомогу науковцю: індекс цитування, імпаکت-фактор, SNIP, SJR, Web of science, Scopus, PИHЦ, україніка наукова, підвищення науко-метричних показників авторів, УДК, ББК, авторський знак, ISBN, ISSN, штрих-код, реєстрація видання, копірайт, обов'язковий екземпляр; 9) Медіа-портрет бібліотеки; 10) Відгуки і запитання. Крім того, сайт містить пошуковий рядок, за яким можна знайти інформацію як на сайті, так і в мережі Інтернет. Створення власного сайту свідчить про високий і всебічний рівень обізнаності бібліотечних працівників та робить додаткову рекламу університету.

Бібліотека надає широкий спектр інформаційно-бібліотечних сервісних послуг, серед яких: вільний доступ до світових інформаційних мереж; електронна доставка документів; консультаційна допомога щодо пошуку та вибору джерел інформації; надання бібліографічних та фактографічних довідок; вибіркоче поширення інформації; надання інформації про склад бібліотечного фонду через довідково-пошуковий апарат.

Одне з головних завдань бібліотеки – формування бібліотечного фонду відповідно до спеціальностей університету. Фонд бібліотеки має універсальний характер, щорічно комплектується сучасною вітчизняною та іноземною літературою з економіки, права, історії, психології, філології, педагогіки, журналістики тощо. Бібліотека має фонд цінних і рідкісних видань, активно формується фонд на електронних носіях інформації. Фонд періодичних видань становить понад 350 назв, із них 116 фахових видань. Загальна забезпеченість навчальною літературою усіх спеціальностей становить 90-100%.

Специфіка бібліотек ВНЗ полягає ще в тому, що, з одного боку, необхідно зберігати фонд бібліотеки, а з іншого – великі масиви навчальної літератури повинні бути надані студентам на період навчання в університеті. Тому питання збереження завжди залишається актуальним. Збереження документного фонду – є одним з основних завдань, без належного виконання якого наукові бібліотеки ВНЗ не лише не зможуть повною мірою задовольняти запити користувачів, а й зіткнутися з загрозою їх часткової або повної втрати. Під збереженням бібліотечного фонду розуміється система заходів щодо забезпечення цілісності та нормального фізичного стану документів: створення оптимальних умов зберігання, підтримання необхідного світлового, температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного режимів, регулярні профілактичні огляди, систематична чистка фонду, своєчасна реставрація, виховання у читачів дбайливого ставлення до книги.

Робота відділу зберігання фондів є важливим складовим напрямом у роботі наукової бібліотеки Маріупольського держуніверситету (далі НБ МДУ) щодо забезпечення збереження документів. Співробітники відділу допомагають працівникам бібліотеки організувати збереження документів фонду на всіх етапах його організації та використання.

Значний досвід роботи відділу з питань збереження документів відображений у статтях, методичних матеріалах та пам'ятках. Працівники відділу розробили «Методику вивчення фізичного стану документного фонду НБ МДУ», яка пропонує етапи проведення порядку обстеження фізичного стану та виявлення характеру пошкодження документа, на підставі чого заповнюється Паспорт фізичного стану документа, а загальні відомості про фізичний стан фонду заповнюються в Паспорті збереження документного фонду бібліотеки, що дозволяє отримати загальну картину стану фонду і прогнозувати подальше планування заходів із відновлення, оцінювати матеріальні витрати на їх реалізацію.

З метою оптимального використання ФРЦК розроблені Пам'ятки: Про порядок експонування та копіювання документів ФРЦК, що визначає умови збереження книжкових пам'яток на виставках та оглядах літератури тощо, правила виготовлення копій на ці документи; Про порядок користування документами ФРЦК, що визначає для читачів правила користування документами фонду. Усі методичні матеріали використовуються у семінарах, практикумах та бесідах із питань збереження фонду й спрямовані на продовження максимального терміну використання документів у НБ МДУ.

Наукова бібліотека МДУ – одна з найбільших бібліотек м. Маріуполя, що задовольняє найрізноманітніші наукові, навчальні, освітні, інформаційні потреби не лише університету, а й багатьох мешканців міста. Багато уваги приділяє вихованню інформаційної культури студентів,

прищеплює їм навички роботи з інформаційними ресурсами, популяризації бібліотечно-бібліографічних знань. У зв'язку з впровадженням кредитно-модульної системи навчання у студентів виникає потреба звертатися до довідково-бібліографічного апарату бібліотеки на всіх носіях інформації, володіти методикою пошуку інформації як у бібліотеці, так і за її межами, грамотно оформлювати списки літератури до курсових, дипломних робіт. Крім того, наукова бібліотека МДУ проводить теоретичні та практичні заняття зі студентами за темами «Інформаційна культура читача», «Джерела пошуку інформації», «Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки МДУ. Пошук інформації в системі «Ірбіс», «Бібліографічний опис документів», «Ознайомлення з пошуком і науковою обробкою документальних джерел інформації» і ін.

Культурно-просвітницька діяльність є також одним із напрямів роботи бібліотеки, що координується з виховною роботою кафедр і спрямована на виховання гармонійної, свідомої щодо свого громадянського обов'язку, відкритою до творчого розвитку особистості, формування поваги до світової історичної спадщини та культурної спадщини українського народу. Значну увагу бібліотека приділяє організації й проведенню книжково-ілюстративних тематичних виставок, виставок до знаменних дат, творчих робіт студентів університету. Наприклад: «Соборність України: історична спадщина і виклик часу», «Українські пам'ятки історії та культури», «Початок друкування в Україні, або Деякі факти з життя українських книг» тощо. За активної участі студентів бібліотека проводить літературні вечори, літературно-музичні композиції, творчі зустрічі з письменниками, поетами, краєзнавцями, круглі столи та вікторини.

Науково-дослідна робота спрямована на питання краєзнавства, створення біографічних покажчиків, проведення соціологічних досліджень із вивчення фонду та інформаційних потреб читачів. Так, було продовжено дослідження унікальних особливостей архітектури м. Маріуполя, що збереглися до нашого часу. За результатами досліджень підготовлено статті у міську пресу та до вип. 2 «Маріупольського краєзнавчого збірника», підготовлено матеріали для телевізійної програми «Маріуполь. Былое».

Працівниками бібліотеки створюються бібліографічні покажчики серій «Праці вчених МДУ», «Публікації кафедр МДУ», видано перший довідковий бюлетень з архітектури Маріуполя.

Важливим напрямом роботи наукової бібліотеки є співпраця та розвиток партнерських відносин із кафедрами університету, іншими бібліотеками, установами, організаціями міста, регіону, країни, зацікавлених у спільному формуванні й використанні інформаційних ресурсів, а також професійному, культурному, документальному обміні. Зараз бібліотека співпрацює з міськими бібліотеками зі створення Корпоративної бази даних періодичних видань, Науково-технічною бібліотекою ПДТУ з методичних питань, Історичною бібліотекою ім. М. Грушевського (м. Маріуполь) тощо.

З плином часу завдання бібліотеки змінювалися та корегувалися відповідно до змін у сучасному суспільстві, і на сьогодні вони трактуються так: удосконалення бібліотечно-інформаційних послуг, забезпечення доступу читачів бібліотеки до вітчизняних та зарубіжних інформаційних ресурсів на підставі використання мережевих технологій; організація якісного бібліотечного, довідково-бібліографічного, інформаційного обслуговування; комплектування фонду і його зберігання; удосконалення довідково-бібліографічного апарату бібліотеки на всіх носіях інформації; виховання бібліотечно-бібліографічних знань й інформаційної культури у студентської молоді; культурно-просвітницька діяльність; науково-дослідна діяльність. А послугами бібліотеки користуються вчені, викладачі, співробітники та студенти МДУ. Колектив наукової бібліотеки МДУ робить усе, щоб теперішнє студентів стало яскравою сторінкою не лише їхнього життя, а й літопису Маріупольського державного університету.

Висновки. Таким чином, будь-яка сучасна бібліотека має всі ознаки інформаційного осередку, де головна функція – «пошук нових підходів до організації основних напрямів діяльності, використання інновацій у поєднанні з практичним досвідом. Бібліотеки ВНЗ є скарбницею інтелектуального, культурного та духовного надбання людства. Діяльність тієї чи іншої бібліотеки потребує врахування особливості сучасного стану інформаційних процесів у регіоні та країні, світових процесів бібліотечно-інформаційного розвитку» [17; 10]. Крім того, кожна бібліотека передбачає свою діяльнсно-орієнтовну роботу з впровадження інформатизації у своїй сфері.

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається переосмислення завдань та функцій бібліотеки і перехід від управління масивами документів до управління потоками інформації. Сьогодні бібліотеки зі сховища друкованих документів перетворюються на автоматизовані інформаційні центри, що забезпечують доступ до інформації, незалежно від місця її створення та зберігання, і стають справжніми путівниками у світі інформаційних продуктів та послуг. Сучасні інновації спонукають бібліотеки здійснювати пошук інноваційних шляхів розвитку. Утім,

запровадження корисного досвіду має відбуватися з урахуванням вимог сучасності, готовності бібліотечних працівників до суттєвих змін професійного середовища і підвищення професійної компетентності.

Список використаної літератури

1. **Бабич В.** Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури / В. Бабич // *Бібліотечна планета*. – 1998. – № 1. – С. 17–20.
2. **Блюменау Д. И.** Информация и информационный сервис / Д. И. Блюменау. – Ленинград : Наука, 1989. – 190 с.
3. **Блюменау Д. И.** Современные методы библиотечно-информационного обслуживания (Проблемы анализа документов): учеб. пос. / Д. И. Блюменау, В. П. Леонов, А. В. Соколов. – Ленинград : ЛГИК, 1978. – 50 с.
4. **Брежнева В. В.** Информационное обслуживание: концепция сервисного развития / В. В. Брежнева. – СПб. : ГУКИ, 2006. – 332 с.
5. **Брежнева В. В.** Информационное обслуживание. Продукты и услуги библиотек и информационных центров / В. В. Брежнева, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2006. – 304 с.
6. **Брежнева В. В.** Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и органами информации предприятий: учеб.-практ. пос. / В. В. Брежнева, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2004. – 303 с.
7. **Брежнева В. В.** Информационное обслуживание: учеб. пос. / В. В. Брежнева. – СПб. : ГУКИ, 2002. – 48 с.
8. **Брежнева В. В.** Информационные услуги : особенности и классификация / В. В. Брежнева, В. А. Минкина // *Современное библиотечно-информационное образование*. – 1996. – № 4. – С. 33–48.
9. **Брежнева В. В.** От библиотечно-библиографического обслуживания к информационному сервису / В. В. Брежнева // *НТИ*. – 2003. – № 6. – С. 18–23.
10. **Дворкина М. Я.** Библиотечное обслуживание как система: учеб. пос. / М. Я. Дворкина. – М. : МГИКИ, 1992. – 146 с.
11. **Дворкина М. Я.** Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина. – М. : Профиздат, 2001. – 111 с.
12. **Дворкина М. Я.** Библиотечное обслуживание: теоретический аспект / М. Я. Дворкина. – М. : МГИКИ, 1993. – 249 с.
13. **Державна служба статистики України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Загол. з екрану.
14. **Дрыгайло В. Г.** Основы управления библиотекой высшего учебного заведения: научно-практическое пос. / В. Г. Дрыгайло, Е. В. Башун, В. Н. Вольнец. – Київ : Либерия, 2004. – 328 с.
15. **Зернецька О.** Бібліотеки як будівничі суспільства знань / О. Зернецька // *Бібліотечна планета*. – 2006. – № 2. – С. 24–25.
16. **Калиберда Н. Ю.** Библиотечно-информационное обслуживание: современные тенденции [Электронный ресурс] / Н. Ю. Калиберда. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05knjost.html>.
17. **Кунанець Н. Е.** Наукова робота бібліотеки вищого навчального закладу – вимога часу / Н. Е. Кунанець // *Бібліотечний форум України*. – 2010. – № 4. – С. 9–12.
18. **Маріупольський державний університет** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mdu.in.ua/>. – Загол. з екрану.
19. **Минкина В. А.** Библиографическое обслуживание в непрерывном образовании специалистов: дис... доктора пед. наук: 05.25.03 / В. А. Минкина. – Київ, 1993. – 580 с.
20. **Наукова бібліотека ім. М. Максимовича** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua>. – Загол. з екрану.
21. **Наукова бібліотека Маріупольського державного університету** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib-margu.narod.ru/>. – Загол. з екрану.
22. **Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dajkg.com.ua/>. – Загол. з екрану.
23. **Павленко Т.** Сучасні тенденції розвитку бібліотек вищих навчальних закладів / Т. Павленко // *Бібліотечний форум України*. – 2010. – № 4. – С. 24–29.
24. **Про бібліотеки і бібліотечну справу** : Закон України: від 27 січня 1995 р. № 32/95/ВР // *Відомості Верховної Ради*. – 1995. – № 39. – Ст. 557.
25. **Про затвердження Примірною положення про бібліотеку вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації**: наказ М-ва освіти і науки України від 6 серпня 2004 р. № 641 // *Інформація для бібліотек вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації* / Наук. б-ка ім. М. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/nakazmou.html. – Загол. з екрану.
26. **Швецова-Водка Г. М.** Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – Київ : Кондор, 2004. – 216 с.
27. **Шрайберг Я. Л.** Мировые тенденции развития библиотечно-информационной сферы и их отражение на пространстве СНГ: ежег. докл. конф. «Крым», 2004 / Я. Л. Шрайберг. – М., 2004. – 28 с.

References

1. *Babych V.* Rol bibliotek v informatyzatsii suspilstva i pidvyshchenni informatsiinoi kultury / V. Babych // Bibliot. planeta. – 1998. – № 1. – S. 17–20.
2. *Bljumenau D. I.* Informacija i informacionnyj servis / D. I. Bljumenau. – L. : Nauka, 1989. – 190 s.
3. *Bljumenau D. I.* Sovremennye metody bibliotechno-informacionnogo obsluzhivanija (Problemy analiza dokumentov) : ucheb. posobie / D. I. Bljumenau, V. P. Leonov, A. V. Sokolov. – L. : LGIK, 1978. – 50 s.
4. *Brezhneva V. V.* Informacionnoe obsluzhivanie: koncepcija servisnogo razvitija / V. V. Brezhneva. – SPb. : GUKI, 2006. – 332 s.
5. *Brezhneva V. V.* Informacionnoe obsluzhivanie. Produkty i uslugi bibliotek i informacionnyh centrov / V. V. Brezhneva, V. A. Minkina. – SPb. : Professija, 2006. – 304 s.
6. *Brezhneva V. V.* Informacionnoe obsluzhivanie: produkty i uslugi, predostavljajemye bibliotekami i organami informacii predprijatij : ucheb.-prakt. posobie / V. V. Brezhneva, V. A. Minkina. – SPb. : Professija, 2004. – 303 s.
7. *Brezhneva V. V.* Informacionnoe obsluzhivanie : ucheb. posobie / V. V. Brezhneva. – SPb. : GUKI, 2002. – 48 s.
8. *Brezhneva V. V.* Informacionnye uslugi: osobennosti i klassifikacija / V. V. Brezhneva, V. A. Minkina // Sovremen. bibl.-informac. obrazovanie. – 1996. – № 4. – S. 33–48.
9. *Brezhneva V. V.* Ot bibliotechno-bibliograficheskogo obsluzhivanija k informacionnomu servisu / V. V. Brezhneva // NTI. – 2003. – № 6. – S. 18–23.
10. *Dvorkina M. Ja.* Bibliotechnoe obsluzhivanie kak sistema : ucheb. posobie / M. Ja. Dvorkina. – M. : MGIKI, 1992. – 146 s.
11. *Dvorkina M. Ja.* Informacionnoe obsluzhivanie: sociokul'turnyj podhod / M. Ja. Dvorkina. – M. : Profizdat, 2001. – 111 s.
12. *Dvorkina M. Ja.* Bibliotechnoe obsluzhivanie: teoreticheskij aspekt / M. Ja. Dvorkina. – M. : MGIKI, 1993. – 249 s.
13. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Zahol. z ekranu.
14. *Drygajlo V. G.* Osnovy upravlenija bibliotekoj vysshogo uchebnogo zavedenija : nauch.-prakt. posobie / V. G. Drygajlo, E. V. Bashun, V. N. Volynec. – K. : Liberija, 2004. – 328 s.
15. *Zernetska O.* Biblioteki yak budivnychi suspilstva znan / O. Zernetska // Bibliot. planeta. – 2006. – № 2. – S. 24–25.
16. *Kaliberda N. Ju.* Bibliotechno-informacionnoe obsluzhivanie: sovremennye tendencii [Elektronnyj resurs] / N. Ju. Kaliberda. – Rezhim dostupa : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05 knjost.html>.
17. *Kunanets N. E.* Naukova robota biblioteki vyshchoho navchalnogo zakladu – vymoha chasu / N. E. Kunanets // Bibliotechnyi forum Ukrainy. – 2010. – № 4. – S. 9–12.
18. *Mariupolskyi derzhavnyi universytet* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mdu.in.ua>. – Zahol. z ekranu.
19. *Minkina V. A.* Bibliograficheskoe obsluzhivanie v nepreryvnom obrazovanii specialistov : dis. ... d-ra ped. nauk : 05.25.03 / V. A. Minkina. – K., 1993. – 580 s.
20. *Naukova biblioteka im. M. Maksymovycha* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.library.univ.kiev.ua>. – Zahol. z ekranu.
21. *Naukova biblioteka Mariupolskoho derzhavnogo universytetu* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://libr-margu.narod.ru/>. – Zahol. z ekranu.
22. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dajkg.com.ua/>. – Zahol. z ekranu.
23. *Pavlenko T.* Suchasni tendentsii rozvytku bibliotek vyshchokh navchalnykh zakladiv / T. Pavlenko // Bibliot. forum Ukrainy. – 2010. – № 4. – S. 24–29.
24. *Pro biblioteki i bibliotechnu spravu* : Zakon Ukrainy vid 27 sichnia 1995 r. № 32/95/VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 1995. – № 39. – St. 557.
25. *Pro zatverdzhennia Prymirnogo polozhennia pro biblioteku vyshchoho navchalnogo zakladu III-IV rivniv akredytatsii* : nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 6 serpnia 2004 r. № 641 [Elektronnyi resurs] // Informatsiia dlia bibliotek vyshchokh navchalnykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsii / Nauk. b-ka im. M. Maksymovycha KNU im. T. Shevchenka. – Rezhym dostupu : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/nakazmou.html. – Zahol. z ekranu.
26. *Shvecova-Vodka G. M.* Vstup do bibliografoznavstva : navch. posib. / G. M. Shvecova-Vodka. – K. : Kondor, 2004. – 216 s.
27. *Shrajberg Ja. L.* Mirovye tendencii razvitija bibliotechno-informacionnoj sfery i ih otrazhenie na prostranstve SNG: ezheg. dokl. konf. «Krym», 2004 / Ja. L. Shrajberg. – M., 2004. – 28 s.

**НАУЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ : ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ
(НА ПРИМЕРЕ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
МАРИУПОЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА)**

Сабадаш Юлия Сергеевна, доктор культурологии, профессор кафедры культурологии и информационной деятельности,
Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь;
Натяма Светлана Владимировна, студентка образовательного уровня «Магистр»
специальности «Информационное, библиотечное и архивное дело»,
Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Раскрыто роль и значение научных библиотек в современном социокультурном пространстве Украины. На примере научной библиотеки Мариупольского государственного университета рассмотрено их многоаспектную деятельность: научную, учебную, образовательную, воспитательную, информационную и др. Утверждается, что сегодня университетские библиотеки являются центрами информационного и культурного развития регионов. Научная Библиотека МГУ – одна из влиятельных в городе, удовлетворяющая духовные потребности не только студентов, но и местного населения; формирующая информационную культуру студентов, прививающая им навыки работы с информационными ресурсами, популяризирующая библиотечно-библиографические знания.

Ключевые слова: научные библиотеки, культурное развитие регионов, библиографические пособия, информационные ресурсы, социокультурное пространство.

**SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE: ACHIEVEMENTS AND PROBLEMS
(ON THE BASIS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY)**

Sabadash Julia, Doctor of Sciences in Cultural Studies, professor of the Cultural Studies and Informational Activities Chair, of Mariupol State University;

Natayma Svitlana, Master degree student, specialty «Informational, library and archive science», Mariupol State University

The role and importance of scientific libraries in the modern social and cultural sphere of Ukraine are viewed. On the example of the scientific library of MSU its multi aspect activity is revealed, including scientific, teaching, educational, educative, informational and spiritual. It is pointed out that the university libraries nowadays are the centers of informational and cultural development of the regions.

Scientific library of MDU is one of the largest libraries of the city of Mariupol that satisfies different scientific, educational, informational and spiritual requirements not only of the University but also of many city inhabitants. Much attention is give to implementation of the information culture of the students, cultivating in the skills of working with information resources, popularization of librarian and bibliographic knowledge. To conclude, modern innovations oblige libraries to implement the search of innovation ways of developing.

Key words: culture, scientific libraries, bibliographic guide, informational resources, social and cultural sphere.

UDC 021(477.6-2)(045)

**SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE: ACHIEVEMENTS AND PROBLEMS
(ON THE BASIS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY)**

Sabadash Julia, Doctor of Sciences in Cultural Studies, professor of the Cultural Studies and Informational Activities Chair, of Mariupol State University;

Natayma Svitlana, Master degree student, specialty «Informational, library and archive science», Mariupol State University

There marked that scientific libraries are a powerful informational, cultural and educational center, which presupposes its main task in assistance to innovation, educational and scientific processes of the universities, also that they always were centers of scientific life.

Swift interference of digital technologies let to essential changes of all activities of the library: from traditional toolkit to methods of service, access to resources, forms of giving information.

There observed the reconsideration of the tasks and functions of the library on the modern period of society development and the adoption from managing of the array of documents to management of data flows. Today libraries from the storage of the documents to management of data flows turn into automatic informational centers, which provide access to information regardless from place of its formation and saving, and become real guides in the world of data products and services.

Research methodology. The question of significance of scientific libraries is considered in the works by D. Blumenau, V. Minkina, V. Brezhneva, N. Kaliberda, M. Dvorkina, Ya. Shraiberg, G. Shevtsova-Vodka, V. Drigalo, N. Kunanets' and others. Scientists research service activity in the library in their woks, they reflect key trends of development of libraries also they disclose such notions as basis, structure, organization, personnel, technical skills and technologies of managing the library in High School.

Results. According to information on the official site of the State Statistic Service there are functioning 345 High Schools (Institutions, Universities) of III-IV levels of accreditation in Ukraine for 2011-2013 teaching year. Among them the status of 'scientific' or 'scientific and technical' have only 122 High Schools of III-IV levels of accreditation.

The library of Mariupol State University (MDU) got the status of 'scientific' on the 26th of December 2011 and became an informational center of MDU. It has universal fund in different spheres of knowledge more than 158 hundred of issues (nearly 40000 of titles). There began the formation of the fund of e-editions. The library has local library network, an access to Internet, it has modern office equipment. All this gave possibility to enlarge the spectrum of informational and bibliographic services and giving services to clients to use own e-resources as well as Internet resources. E-catalog of the library counts more than 75 hundred notes, the number of own data accounts more than 108 hundred notes. There has been working personal site of the library since 2012 which is notable for information value, handy interface and easy usage.

Scientific library of MDU is one of the largest libraries of the city of Mariupol that satisfies different scientific, educational, informational and spiritual requirements not only of the University but also of many city inhabitants. Much attention is given to implementation of the information culture of the students, cultivating in the skills of working with information resources, popularization of librarian and bibliographic knowledge.

Novelty. To conclude, modern innovations oblige libraries to implement the search of innovation ways of developing.

The practical significance. Though, implementation of useful experience must consider the requirements of today and readiness of the librarians to essential changes of the professional milieu and improving their professional competence.

Key words: culture, scientific libraries, bibliographic guide, informational resources, social and cultural sphere.

Надійшла до редакції 25.11.2016 р.

УДК 061.23:27-428

ДІЯЛЬНІСТЬ СПІЛКИ ХРИСТИАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ ЯК ВТІЛЕННЯ СИНЕРГІЇ ГУМАНІЗМУ, ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ

Дем'янюк Марія Борисівна, кандидат філологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький
demyanyuk70@ukr.net

Зосереджено увагу на засадах діяльності Спілки християнських письменників України як громадської творчої організації, що є прикладом втілення толерантності у сучасному суспільстві. Значну увагу приділено її поліконфесійності та християнським цінностям. Охарактеризовано творчу діяльність спілки, яка і слугує основою толерування та базується на засадах синергії гуманістичних, етичних та естетичних констант.

Ключові слова: Спілка християнських письменників України, синергія, поліконфесійність, християнські цінності, діяльність.

Постановка проблеми. У культуротворчих процесах сучасного глобалізованого світу особливо актуальними є пошуки створення умов для комунікації на основі толерантності. Саме в площині «актуальної необхідності взаєморозуміння» [4] можливе вирішення проблеми «реалізації ідентичності», коли взаємодіявання приводить до взаємозбагачення, прикладом чого є Спілка християнських письменників України (СХПУ). Така модель співіснування на основі синергії християнського гуманізму, етичних та естетичних констант є перспективною для подальшого розвитку українського суспільства.

Останні дослідження та публікації. Всеукраїнська творча громадська організація «Спілка християнських письменників України» існує з 2007 р., проте основними джерелами щодо її діяльності є офіційний сайт «Спілки християнських письменників України» та інші християнські мас-медіа, літературно-художні видання. Власне, кількість наукових розвідок щодо цього питання не є об'ємною. У цьому дискурсі виділяємо наукові статті М. Балаклицького [1], Л. Веремейчика [2], С. Филипчук [9]. Слід зазначити, що у вищезазначених статтях СХПУ не є окремим об'єктом дослідження, а одним із прикладів певного виду суспільної діяльності протестантів.

Метою статті є вивчення діяльності Всеукраїнської громадської організації «Спілка християнських письменників України», що забезпечується синергією гуманістичних, естетичних, етичних пріоритетів та спрямована на втілення християнських цінностей в суспільне життя.

Виклад матеріалу дослідження. СХПУ за висловом Є. Заплетнюка – Голови Місіонерського відділу Патріархії Української Автокефальної Православної Церкви, а також члена СХПУ, «створена для об'єднання християн з однією метою – відкрити світові Христа». Спілка є членом Української Міжцерковної Ради (УМР), метою якої є сприяння зближення, взаємодії та єдності християнських церков. Діяльність УМР ґрунтується на високих гуманних цінностях: Любові до Бога, Божого слова та людини як Божественного творіння. СХПУ також є членом Українського Євангелічного Альянсу (УЕА), метою якого є досягнення єдності християн. З часу заснування Альянсу головною метою руху є подолання негативних наслідків розділення серед християн, а також досягнення єдності. До завдань альянсу також входять спільне вивчення Святого Письма, проведення сумісних молитов, добротинність та захист прав і релігійних свобод людини. Світовий Альянс надає економічну й миротворчу допомогу. Прикметно, що Всесвітній Євангелічний Альянс об'єднує 2 млн. церков, 600 млн. віруючих, понад 100 міжнародних організацій в усьому світі і має офіційний статус радника при ООН на рівні з Ватиканом і Православним Вселенським Патріархом.

Україна долучилася до цього руху у 2003 р. Головою Національного Українського Євангелічного Альянсу (НУСА) є В. Решетинський – Президент «Інституту генези життя та Всесвіту», Президент Міжнародного центру Християнського Лідерства, викладач систематичної

апологетики, ст. пастор Церкви «Християнська надія», єпископ об'єднання євангельських церков «Українська місіонерська церква». Генеральним секретарем НУСА є голова Співки християнських письменників України – ст. пастор церкви «Ранкова Зірка», магістр теології, письменник, художник, член Міжнародної професійної спілки художників К. Шаповалов, який у січні 2007 р. заснував Всеукраїнську громадську організацію СХПУ, головою якої він є і донині.

Завдання Співки християнських письменників України співзвучні основній меті Української Міжцерковної Ради та Українського Євангельського Альянсу – об'єднання християн з метою утвердження християнських цінностей в суспільстві. Проте, на відміну від Української Міжцерковної Ради, спілка єднає не лише християн різних протестантських церков, але й православних та католиків, які є літераторами. СХПУ є Всеукраїнською творчою громадською організацією, що об'єднує саме літераторів: прозаїків, поетів, драматургів та публіцистів, що пишуть на християнську тематику.

Установча конференція СХПУ відбулася 28 січня 2007 р. у м. Києві. Кількість обласних осередків на сьогодні – 17. Вони є в Києві, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях, а також у м. Севастополь та Криму. На даний час спілка нараховує 110 членів, представників усіх християнських конфесій України: православних, католиків, протестантів. Показовою є динаміка щодо конфесійної належності спілчан. Так, на початку створення Співки нараховувалося 25 членів. Серед них віруючі протестантських конфесій, один представник православної церкви і один католик. На сьогодні серед 110 членів спілки 86% становлять представники протестантських церков (п'ятидесятники, баптисти, адвентисти, харизмати), 10% – православні, 4% – католики. Така динаміка засвідчує життєздатність, актуальність та перспективність спілки, діяльність якої ґрунтується на взаємному пізнанні, визнанні, повазі та любові. Відомий богословський вислів: «Кордони між Церквами не доходять до Бога», тут набуває особливої значимості.

Синергія християнських конфесій в СХПУ зумовлена відповідною просвітницько-толерантizaційною діяльністю. Так, відповідно до Статуту СХПУ: «Основною метою діяльності Співки християнських письменників України є об'єднання авторів, видавців, редакторів християнських творів з метою підняття рівня суспільної моралі, утвердження християнських цінностей в соціальних відносинах та поведінці людей, виховання нового покоління громадян України в дусі християнської етики, поширення надбань християнської творчості, задоволення та захист законних соціальних, творчих, економічних та інших інтересів своїх членів. Основними завданнями СХПУ є всебічне сприяння підвищенню рівня моралі та духовності в суспільних та родинних (сімейних) відносинах, консолідація зусиль членів спілки в утвердженні біблійної моралі, християнських цінностей в житті людини; посильна підтримка авторів, членів спілки в їх творчій літературній діяльності, яка не суперечить Духу Слова Божого і біблійним основам християнської віри; сприяння розповсюдженню творів авторів, членів спілки, в Україні та за її межами, ініціатива в формуванні загальнодержавних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, суспільних акцій, які не суперечать стратегічним напрямам діяльності спілки» [7]. Отож, діяльність Співки ґрунтується на християнському гуманізмі, в основі якого лежать, передусім, дві заповіді: «Люби Господа Бога всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією силою твоєю і всіма помислами твоїми», а також «Люби ближнього твого, як себе самого». При цьому мистецтво слова є способом плекання християнських цінностей, їх трансляції, втілення в суспільство.

Таким чином, літературна творчість християнського спрямування, кіномистецтво, пісня визначають зміст діяльності СХПУ. Найявний плюралізм мистецтв – способи донесення головних християнських цінностей сучасній людині. Членами СХПУ є митці, що працюють у різних жанрах і видах творчості. Прикметно, що голова ради СХПУ К. Шаповалов є відомим письменником та художником, а Уповноважений представник СХПУ у США, радник голови СХПУ – Я. Бузинний є відомим поетом і графіком.

Діяльність СХПУ забезпечується синергією гуманістичних, естетичних, етичних пріоритетів, що знаходить своє вираження як і у внутрішньому задумі певного мистецького твору, так і в суспільній громадській діяльності загалом. Отож, сутність спілки у донесенні Божого Слова до людини, «пробудження» мирянина, поширенні християнських цінностей в суспільстві через мистецтво, незалежно від конфесійної належності членів СХПУ. Саме ця процесуальність власне і визначає зміст СХПУ.

Спілка є формою втілення синергії гуманізму, етики та естетики, що знаменує велич Слова Христового. До Співки християнських письменників України входять такі відомі релігійні, культурні діячі як Я. Бузинний – відомий поет, художник, доктор Богослов'я, президент Фонду спасіння дітей України від наслідків Чорнобильської катастрофи, радник Голови СХПУ, уповноважений представник СХПУ в США; С. Балюк – Голова Закарпатського об'єднання християнських

євангельських церков Живого Бога; член УМР В. Вознюк – єпископ об'єднання «Божа Церква» ХВС України, старший пастор церкви «Еммануїл»; Б. Грисенко – старший рабин Київської Єврейської Месіанської Общини; член УМР, почесний доктор теології CLST (Christian Life School of Theology) С. Жукотанська – Голова Духовної Ради Всеукраїнської Християнської Асамблеї, старший пастор церкви «Найсвятіша святиня»; доктор Богослов'я, доктор соціологічних наук, член УМР П. Заслізний – єпископ Союзу Вільних церков Християн Євангельської Віри (СВУ ХВС); Є. Заплетнюк – Голова місіонерського відділу Патріархії УАПЦ, митрофорний протоієрей; В. Малюк – відомий український вчений, доктор медичних наук, проф.; П. Павлюк – доктор практичної теології, магістр теології та магістр психології, журналіст, письменник; П. Савочка – почесний доктор теології, єпископ, старший пастор церкви «Спасіння», член УМР, викладач Української Євангельської Семінарії Богослов'я; В. Франчук – проф., письменник, ст. пастор церкви християн віри Євангельської.

Прагнення донести Словом до широкого загалу християнські та загальнолюдські цінності та участь у заходах такого спрямування єднає спілчан, а також сприяє їх подальшому естетичному та художньому вдосконаленню. Як зазначив Голова СХПУ К. Шаповалов: «Творчески одаренные христиане имеют огромный потенциал для того, чтобы влиять на формирование национальной идеи, моральных ценностей и духовности нации, употребляя универсальный язык искусства и мастерство слова, формировать христианское мировоззрение в гражданском обществе, помочь людям увидеть, понять, найти и выразить те ценности, мысли, чувства, переживания, устремления, которые сокрыты и хранятся в их естестве от создания мира», та повністю розкрити цей потенціал можливо лише діючи в площині толерантного полілогу: «...И мы, Союз христианских писателей Украины, столкнулись с проблемой: христианская интеллигенция в удручающем состоянии и всем нам предстоит позволить другу другу «мыть ноги», чтобы совместно потрудиться на формирование украинской христианской интеллигенции, способной быть сильным, мощным, влиятельным, слышимым в нашем обществе голосом, активно и эффективно влияющим на формирование общественной мысли, национальной идеи, на культуру, мораль различных сфер жизнедеятельности общества» [10]. Він також наголошує, що творчі та літературні дари в християнстві повинні мати цілеспрямованість і доцільність, отож перед митцем завжди повинні стояти три запитання, а саме, що, для кого, з якою метою я пишу, творю: «Всякое творчество должно подчиняться единой Божественной цели! А автор – иметь социально ответственную и активную позицию».

До різновидів діяльності спілки належать літературні фестивалі: Всеукраїнські міжконфесійні фестивалі християнської поезії, Всеукраїнський фестиваль малої прози, Всеукраїнський фестиваль публіцистики, кінофестиваль «Світло». Обласними осередками проводяться літературні зустрічі в бібліотеках, на радіо і телебаченні, круглі столи, літературно-поетичні вечори, а також уроки духовності в навчальних закладах.

У 2007 р. СХПУ ініціювала проведення щорічного Всеукраїнського конкурсу на звання «Людина року в українському християнстві». У Положенні про присудження почесного звання «Людина року в українському християнстві» зазначено, що кандидатом нагороди може бути виключно громадянин України, що проживає в Україні або за її межами та сповідує спільну християнську віру, – людина, яка зробила значний внесок в утвердження християнських цінностей в житті, культурі, свідомості народу України за останній рік. Один із критеріїв – внесок у розповсюдження та пропаганду святості в суспільстві України. Переможця обирають голови та ієрархи всіх християнських об'єднань та деномінацій України. Зазначимо, що переможцями номінацій «Людина року в українському християнстві» були: у 2007 р. – К. Ющенко – голова наглядової ради Міжнародного благодійного фонду «Україна 3000»; у 2008 р. – В. Ющенко – 3-й Президент України; 2009 р. – М. Жар (отець Лонгін) – архімандрит, настоятель Свято-Вознесенського монастиря УПЦ МП у Чернівецькій обл.; 2010 р. – Р. Корнійко – президент Міжнародної благодійної фундації «Отчий дім», Президент Альянсу «Україна без сиріт»; 2012 р. – Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир – Предстоятель УПЦ МП, 2013 р. – Блаженніший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет – Предстоятель УПЦ КП; 2014 рік – Р. Крижановський – академік, ректор ХГЕУ, засновник та перший Голова Українського Євангельського Альянсу; в 2015 р. – П. Унугурян – народний депутат України VI та VIII скликань, голова міжфракційного депутатського об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України», яке нараховує понад сто депутатів, заступник голови Спеціальної комісії Верховної Ради України з питань бюджету, голова ВГО «Спілка молодих християн України», член Постійної делегації у ПАРЕ.

Синергія гуманістичної, етичної та естетичної складової виразно прослідковується і на прикладі такого різновиду діяльності СХПУ як проведення літературних фестивалів. Так, у 2007 р. відбувся I Всеукраїнський міжконфесійний Фестиваль християнської поезії (м. Київ), 2010 р. –

II Всеукраїнський міжконфесійний Фестиваль християнської поезії, у 2011 р. проведено I Всеукраїнський Фестиваль малої прози, у 2012 р. – I Всеукраїнський Фестиваль публіцистики «Церква та суспільство – новий виклик», 2015 р. – I Всеукраїнський поетичний конкурс-фестиваль Я. Бузинного «Жива вода на рани України», у 2016 р. – II Всеукраїнський поетичний конкурс-фестиваль Я. Бузинного «Збережемо сім'ю – захистимо християнське майбутнє». Прикметно, що проводити Конкурс-фестиваль Я. Бузинного планується щорічно. Метою його є популяризація сучасної християнської поезії, яка втілює і пропагує християнський світогляд (християнський гуманізм), моральні цінності (етична складова) та підвищення професійного рівня авторів, що, безперечно, спрямовано і на естетичне удосконалення поетичного твору. При цьому синергія цих складових власне й засвідчує присутність Бога у вірші, коли осяяне любов'ю слово у вірі та вдячності єднає мирян. Л. Веремійчук зазначив: «Християнські письменники відкрито заявили про себе як про силу, що має намір принести в культурне середовище країни те, в чому ми всі маємо відчутну потребу – духовність, етику та мораль, як їх розуміють істинно віруючі християни» [2; 65].

Особливою формою популяризації творів християнських митців є видання літературних альманахів. Ю. Вавринюк – Голова Волинського осередку СХПУ у передмові до поетичного збірника «Осоння віри», до якого увійшла частина поетичного доробку учасників Луцької літературної студії «Слово» зазначив: «Християнин не може не любити поезію. Хоча б тому, що першим поетом можна назвати Того, у кого він вірує. Ми Його так і називаємо – Творець – безмежно творча Особа. І те, що Він створив – це вершина поетичної думки втілена у Всесвіті, у мальовничих горах, квітучих луках та блакитному небі. Християнин не може не жити поезією. Хоча б тому, що майже третина Слова Божого написана поетичною мовою, яку піднесли до вершин досконалості автори книги Йова, Пісні над Піснями, Псалмів та пророчих книг. Християнин не може не звертати увагу на поезію. Хоча б тому, що творець, серце Якого переповнене почуттям прекрасного, передав це почуття і своїм дітям, тому той, дух кого має в собі частину Творця, бачить навколишній світ по – особливому, передаючи свої враження Творцю, нестандартно – поетично. Саме тому християни так часто свої почуття до Бога висловлюють через поетичне слово – слова, у якому неповторно сплелися і вдячність Господу, і захоплення красою природи, і туга за небесною Вітчизною, і відгук на суспільні події» [6; 3]. Це промовисте висловлювання особливо яскраво демонструє гармонійне поєднання кожної з домінант (гуманістичної, етичної, естетичної) в поетичному слові, що власне і характеризує християнську поезію загалом.

У 2016 р. побачив світ Альманах Волинського осередку Спілки християнських письменників України «Осоння». Його автори представляють християнські конфесії: православні та протестанти (баптисти і п'ятидесятники). Альманах розпочинається промовистим вступом «Слово, осяяне вірою» голови осередку Ю. Вавринюка, де йдеться про «диво Слова»: «Авторів об'єднує не лише причетність до найбільшого з див, не лише любов до слова та віра в Бога. Декілька років тому християнські автори створили творчу спілку, яка покликана допомогти донести до читача ті одкровення, які переповнюють осяяне вірою та небом єство» [5; 6-7]. Прикметно, що синергія християнського гуманізму, етики і естетики притаманна, як і збірці загалом, так і кожному літературному творі, розміщеному в ній. І стосується це не лише поетичних творів, але й прозових і, зокрема, літературної критики. У дискурсі зазначеної тематики слід наголосити на тому, що на перших сторінках альманаху подається поезія О. Бермана, який своїми «Діалогами з Христом» започаткував викладання християнської етики в закладах освіти.

Активно поширюється поезія та проза членів СХПУ в інтернет-просторі. М. Балаклицький, характеризує розвиток національної автури в релігійній сфері, визначав: «Здійснюються перші кроки щодо розвитку церковної автури. Виробляються навички цивілізованої взаємодії. Виникає інформаційне поле: майданчики для апробації своїх творів (в першу чергу інтернет, ЗМІ), проводяться конкурси з релігійної белетристики. Окремі видавництва намагаються спеціалізуватися на відкритті місцевих імен. Спілка християнських письменників України не без труднощів позиціонує письменників і громадських діячів – християн у міжконфесійному та світському інформаційному просторі» [1].

Творчі здобутки членів спілки розміщені на офіційному сайті СХПУ, а також сайті української християнської поезії «Доторкнутися до вічного». «Поезія займає особливе місце в житті віруючої людини. Всемогутній Творець свого часу вдихнув у перших людей Своє дихання життя, переливши у людську душу частину Себе. З тих пір у нас живе почуття прекрасного і поклик до творчого осмислення свого життя, навколишнього світу і наших стосунків з Творцем. Тому й не дивно, що свої почуття до Бога, християни часто висловлюють через поезію», – зазначено на сайті християнської поезії [8]. В цих словах увиразнюється особлива значимість слова, у якому поєднується духовна змістовність та естетична довершеність. Далі підкреслюється: «Та й саме Господь часто звертається до людей мовою

поетичних образів. Чи не тому майже третина Біблії написана у вишуканій формі високої поезії?». Тож до авторів пред'являються високі вимоги і власна відповідальність як і щодо духовного наповнення твору, так і краси вишуканого поетичного слова, адже сам Господь звертався до людей цією мовою. І це поєднання є свідченням глибокого християнського гуманізму: любові до Людини, якій Господь дарував можливість висловлюватися тією ж образною мовою, якою спілкується власне і Він.

На сайті розміщені вірші 58 авторів (окремо подані вірші невідомих авторів). Поезія розміщена за авторами, темами, окремо дитячі вірші, переклади. Надана стисла інформація про авторів. Слід відзначити поліконфесійність сайту, адже автори належать до різних релігійних конфесій, проте Любов до Бога та прояв її величі у Слові єднає мирян, що є основою для продуктивного діалогу поміж членами осередку. Прикметно, що окремим розділом на сайті розміщена творчість українських класиків: Біблійні мотиви у творчості поетів, що є як і джерелом натхнення, відповіддю на духовні запити, так і естетичним зразком для сучасних поетів. Окремо, за авторами подаються також і прозові твори. А також з метою удосконалення творчості авторів, зокрема естетизації слова, функціонують «Поетична майстерня» та «Цікавий інтернет», де надаються поетичні ресурси та персональні сторінки авторів.

Різновидом діяльності СХПУ є проведення фестивалів християнського кіно «Світло», адже кіно, поруч із телебаченням та інтернетом, є одним із найпотужніших чинників глобалізації у сучасній постмодерній культурі – культурі зображення [9]. Основною метою кінофестивалю є підтримка та розвиток в Україні і за її межами кінопродукту, який пропагує християнські моральні цінності. Кінофестиваль «Світло» набув міжнародного статусу. Слід відмітити, що його учасниками є не лише діячі України, але й Швейцарії, Іспанії, Німеччини, Франції, США, Ізраїлю тощо.

Високі ідеї стрічок мають поєднуватися з майстерним художнім сценарієм, бо лише таке поєднання етичного та естетичного спроможне у всій величній красі продемонструвати вагомість ідей християнського гуманізму, як і для суспільства, так і в житті кожної людини. Синергія гуманізму, етики та естетики – основа високоідейного фільму, який, відповідно до назви фестивалю є Світлом, сяйвом серця його творців з метою осяяння душ глядачів. Знаменною подією стала демонстрація на Першому християнському фестивалі «Світло» (2013 р.) фільму «Владика Андрей» про митрополита УГКЦ Андрея Шептицького (гран-прі фестивалю). Слід відзначити різноманіття номінацій фестивалю: повнометражні та короткометражні документальні та ігрові фільми, соціальні ролики, фільми для дітей, музичний кліп та анімація. На Другому фестивалі «Світло» (2015 р.) також представлені роботи про волонтерів, капеланів та добровольців.

Протоієрей Г. Коваленко на засіданні українського християнського академічного товариства (УХАТ) «Шляхи примирення Київської Церкви» наголосив: «Маємо навчатися впізнавати християнина у представнику іншої конфесії і свідчити, що ця людина живе за Христовими законами. З іншого боку – потрібно впізнавати віруючого у представниках інших релігій, бо ми віримо у одного Бога... Треба пропонувати шляхи, які будуть корисними для майбутнього українського суспільства, де спільнота віруючих різних конфесій та релігій відчуває себе єдиною у молитві за Україною. Адже, виконуючи «Боже великий єдиний...», разом, ми вже демонструємо новий формат, який треба плекати і розвивати...» [3]. Принагідно підкреслимо, що саме у цьому форматі діє СХПУ, яка об'єднує різноконфесійних авторів для вирішення загальносуспільних інтересів.

Висновки. СХПУ є прикладом втілення толерантності у сучасному суспільстві. Творча діяльність спілки слугує основою толерування та забезпечує синергію гуманістичних, етичних та естетичних пріоритетів. СХПУ виступає як форма втілення синергії, яка забезпечується значущістю Слова Христового. Літературне мистецтво є способом і водночас змістом діяльності спілки, результатом якої і є синергія вищевказаних пріоритетів. Сутністю спілки є ефект від синергії гуманізму, етики та естетики, спрямований на роз поширення християнських цінностей незалежно від конфесійної належності спілчан. Положення, що містяться в статті, можуть бути запроваджені в освітні навчальні програми закладів освіти України, а також для розробки нової стратегії викладання гуманітарних, зокрема культурологічних дисциплін для студентів.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується розробка теоретичного підґрунтя запропонованої моделі поширення християнських цінностей в суспільстві на основі синергії гуманізму, етики та естетики.

Список використаної літератури

1. Балаклицький М. А. Проблема національної автури в протестантському книговиданні України / М. А. Балаклицький // Гуманитарные научные исследования [Электронный ресурс]. – 2013. – № 2 – Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2013/02/2305> (дата обращения: 07.11.2016).

2. **Веремейчик Л. Ф.** Видавнича діяльність протестантських мас-медіа незалежної України / Л. Ф. Веремейчик // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Історичне релігієзнавство [Електронний ресурс]. – 2011. – Вип. 4. – С. 61-70. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2011_4_9.

3. **Коваленко Г.** Потребуємо такої моделі єдності, яка б не знищувала нашої унікальності / Г. Коваленко // Релігійно-інформаційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/64676/.

4. **Мудраков В.** Полілог культурних наративів як філософія толерування / В. Мудраков // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Культурологія [Електронний ресурс]. – 2016. – Вип. 17. – С. 317-321. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2016_17_37.

5. **Осоння** : альманах Волинського осередку Спілки християнських письменників України. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016 – 120 с.

6. **Осоння віри** : збірник поезії. – Луцьк : РТ МКФ Християнське життя, 2013. – 120 с.

7. **Спілка християнських письменників України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shpu.com.ua/index.php/about-shpu/ofitsijni-dokumenti/68-statut-vseukrajinskoji-gromadskoj-organizatsiji-spilka-khristiyanskikh-pismennikov-ukrajini>.

8. **Українська християнська поезія** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bogpoet.com.ua/>.

9. **Филипчук С. В.** Фестиваль християнського кіно як засіб місіонерської роботи українських церков / С. В. Филипчук // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2014. – Вип. 9. – С. 147-155.

10. **Шапвалов К.** Литературные и творческие дары в современном христианстве / К. Шапвалов // Божий Промысел – через созерцание Творца в величии и красоте творения приводит человека к Творцу Спасения! : V Междунар. науч.-практ. конф. (5-7 апреля 2012 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shpu.com.ua/index.php/media-info/biblioteka/publitsistka/58-doklad-glavy-skhpu-konstantina-shapovalova-natemu-literaturnye-i-tvorcheskie-dary-v-sovremennom-khristianstve>.

References

1. **Balaklyts'kyu M. A.** Problema natsional'noyi avtury v protestants'komu knyhovydanni ukrayiny / M. A. Balaklyts'kyu // Humanitarnye nauchnye yssledovaniya [Электронный ресурс]. – 2013. – 2 – Rezhym dostupa : <http://human.snauka.ru/2013/02/2305> (data obrashcheniia: 07.11.2016).

2. **Veremeychuk L. F.** Vydavnycha diyal'nist' protestant-s'kykh mas-media nezalezhnoyi Ukrayiny / L. F. Veremeychuk // Naukovi zapysky [Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Ser. : Istorychne relihiyeznavstvo [Elektronnyy resurs]. – 2011. – Vyp. 4. – S. 61-70. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2011_4_9.

3. **Kovalenko H.** Potrebuyemo takoyi modeli yednosti, yaka b ne znyshchuvala nashoyi unikal'nosti / Heorhiy Kovalenko // Relihiyno-informatsiyna sluzhba Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/sotsiety_digest/64676/.

4. **Mudrakov V.** Poliloh kul'turnykh naratyviv yak filosofiya toleruvannya / V. Mudrakov // Nauk. Zap. Natsional'noho un-tu «Ostroz'ka akademiya». Seriya : Kul'turolohiya [Elektronnyy resurs]. – 2016. – Vyp. 17. – S. 317-321. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2016_17_37.

5. **Osonnya** : al'manakh Volyn's'koho oseredku Spilky khrystyans'kykh pys'mennykiv Ukrayiny. – Luts'k : Vezha-Druk, 2016 – 120 p.

6. **Osonnya viry** : zbirnyk poeziyi. – Luts'k : RT MKF Khrystyans'ke zhyttya, 2013 – 120 s.)

7. **Spilka khrystyans'kykh pys'mennykiv Ukrayiny** [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.shpu.com.ua/index.php/about-shpu/ofitsijni-dokumenti/68-statut-vseukrajinskoji-gromadskoj-organizatsiji-spilka-khristiyanskikh-pismennikov-ukrajini>.

8. **Ukrayins'ka khrystyans'ka poeziya** [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.bogpoet.com.ua/>.

9. **Fylypchuk S. V.** Festyval' khrystyans'koho kino yak zasib misioners'koyi roboty ukrayins'kykh tserkov / S. V. Fylypchuk // Nauk. Zap. Natsional'noho un-tu «Ostroz'ka akademiya» Ser. : Istorychne relihiyeznavstvo. – 2014. – Vyp. 9. – S. 147-155.

10. **Shapovalov K.** Lyteraturnye y tvorcheskye dary v sovremennom khrystyanstve / Konstantyn Shapovalov // Bozhyy Promysel – cherez sozertsanye Tvortsya v velychyy y krasote tvoreniya pryvodyt' cheloveka k Tvortsu Spasenyya! : V Mezhdunarodnaya nauchno-praktycheskaya konferentsyya (5-7 aprelya 2012 hoda) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.shpu.com.ua/index.php/media-info/biblioteka/publitsistka/58-doklad-glavy-skhpu-konstantina-shapovalova-natemu-literaturnye-i-tvorcheskie-dary-v-sovremennom-khristianstve>.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЮЗА ХРИСТИАНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ УКРАИНЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ СИНЕРГИИ ГУМАНИЗМА, ЭТИКИ И ЭСТЕТИКИ

Демянюк Мария Борисовна, кандидат филологических наук, доцент,
Хмельницкий национальный университет, г. Хмельницкий

Сосредоточено внимание на основаниях деятельности Союза христианских писателей Украины как общественной творческой организации, которая является примером отражения толерантности в современном

обществе. Значительное внимание уделено ее поликонфессиональности и христианским ценностям. Раскрывается творческая деятельность союза, которая служит основанием толерирования и базируется на синергии гуманистических, этических и эстетических констант.

Ключевые слова: Союз христианских писателей Украины, синергия, поликонфессиональность, христианские ценности, деятельность.

THE UNION OF CHRISTIAN WRITERS OF UKRAINE ACTIVITIES AS THE EMBODIMENT OF HUMANISM, ETHICS AND AESTHETICS SYNERGY

Demyanyuk Mariya, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Khmelnytskyi National University, Kmelnytskyi

The emphasis is on the basis of Christian Writers of Ukraine Union as creative public organization that is an example of tolerance embodiment in modern society. Special emphasis is on its multi-religious relations and Christian values. The Union's creativity has been characterized, which serves as the tolerance principal and based on the humanistic, ethical and aesthetic constants' synergy.

Key words: Christian Union of Writers of Ukraine, synergy, multi-religious relations, Christian values, activity.

UDC 061.23:27-428

THE UNION OF CHRISTIAN WRITERS OF UKRAINE ACTIVITIES AS THE EMBODIMENT OF HUMANISM, ETHICS AND AESTHETICS SYNERGY

Demyanyuk Mariya, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Khmelnytskyi National University, Kmelnytskyi

The purpose of this article is to study all-Ukrainian NGO «Union of Christian Writers of Ukraine» that provides synergies of humanistic, aesthetic, ethical priorities and aims to implement Christian values into public life.

Research methodology. An analysis of five key publications on the subject (survey reports, scientific journals and newspaper articles) has been done. Resources of the information website of the Union of Christian Writers of Ukraine have been studied. Statistical data, obtained from the results of formal and informal surveys, conducted by members of the Union of Christian Writers of Ukraine, have been systematized.

Results. It was found that the Union of Christian Writers of Ukraine is an example of embodiment of tolerance in modern society. Creative activity serves as the main basis for tolerance and ensures the synergy of humanistic, ethical and aesthetic priorities. The Union of Christian Writers of Ukraine acts as a form of synergy realization that is ensured by the importance of the Word of Christ. Literary art is both the method and the content of the union, the result of which is a synergy of the above mentioned priorities. The essence of the union is the effect of synergy from humanism, ethics and aesthetics, that aims to spread Christian values regardless of confession of the movement's members.

Novelty. The article is an attempt to demonstrate the tolerance model, based on the synergy of Christian humanism, ethics and aesthetics.

Practical significance. The statements contained in the article can be introduced in the curricula of educational establishments of Ukraine, as well as in development of new strategies in teaching humanities, including student cultural courses.

Key words: Christian Union of Writers of Ukraine, synergy, multi-religious relations, Christian values, activity.

Надійшла до редакції 15.11.2016 р.

УДК 002.2:008(477)

АНТОЛОГІЯ ЯК СПОСІБ ПРЕЗЕНТАЦІЇ КНИГОЗНАВЧОЇ ШКОЛИ

[Рец. на книгу: Книгознавча школа : антологія / укл. В. М. Медведєва. – Київ : Вид-во «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»)].

Виткалов Володимир Григорович, кандидат педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри культурології і музеєзнавства,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне;
Виткалов Сергій Володимирович, кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри культурології і музеєзнавства, Рівненський
державний гуманітарний університет, м. Рівне
sergiy_vsv@ukr.net

Здійснено аналіз антології, мета якої – розкриття потенційних можливостей книгознавчої школи одного з провідних закладів у цій сфері – Київського національного університету культури і мистецтв, і висвітлення діяльності її найбільш яскравих представників у культурному просторі сучасної України.

Ключові слова: книгознавча школа, науковий пошук, постаті, Київський національний університет культури і мистецтв, Україна.

Сучасне життя, попри усю складність економічної, суспільно-політичної ситуації, демонструє у той же час яскраві зрушення у культурній сфері, свідченням чого є не лише поява нових творчих експериментів у різних ділянках художньої чи освітньої практики, але й активізація наукового пошуку, у формах якого науковці вбачають не тільки підведення певного теоретичного ґрунту під ті процеси, що почалися в новітньому періоді функціонування української держави, але й намагаються зберегти для нащадків найбільш помітні події нашого сьогодення, виявлення його історичної ретроспективи та перспективи, пошуку спроб здійснити популяризацію тих надбань, які вже сьогодні мають чимало поважних науково-освітніх структур сучасної України загалом.

Тож наш час приніс сплеск публікацій саме в цьому напрямі. Достатньо згадати здобутки науковців провідного закладу у сфері культури, яким є ХДАК на чолі з її чи не найактивнішими дослідниками – В. Шейком, Н. Кушнарєнко; це можна сказати і про публікації тотожного плану, підготовлені науковцями Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв чи інших ВНЗ України, у яких відтворена, так би мовити, хроніка їх творчого поступу.

Характерним прикладом зазначеного вище є поява Антології, підготовленої у столичному університеті культури і мистецтв [1], мета якої й полягає в популяризації науково-практичного доробку фахівців книгознавчої сфери, що так чи інакше (освітою, науковою чи організаційно-педагогічною діяльністю) пов'язані з цим вищим навчальним закладом.

Сьогодні КНУКіМ перетворився у базовий освітньо-науковий центр, який значною мірою забезпечує культурну сферу країни в її розмаїтті виявів не лише відповідними фахівцями сфери готельно-ресторанного бізнесу, перукарського мистецтва, але й професіоналами сфери свого традиційного призначення – бібліотечно-бібліографічного спрямування, з якої, власне, і має розпочинатися будь-яка навчальна, виховна чи науково-дослідна діяльність. Тим більш, що цей навчальний заклад і започатковувався свого часу як такий, що мав у першу чергу забезпечувати фахівцями бібліотечну і культурно-освітню галузь. Тож за період, що минув від часу його заснування, у цьому ВНЗ сформувалися потужні наукові школи, які підтвердили свою здатність і наукову спроможність забезпечувати українську державу фахівцями, для яких національне книговидання і книгопоширення, як і інші питання, пов'язані з тріадою «Книга – бібліотека – читач».

Аналізуючи видання, наголосимо на його достатньо широкій сфері охоплення питань, пов'язаних із вивченням національної книги, а це матеріал, розміщений у 7 розділах – «Теоретичні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства», «Книжкова справа України» (історичний розвиток бібліотек, історія книги, редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля), «Бібліографознавство», «Документно-інформаційні ресурси», «Бібліотека і читач у документно-інформаційній системі суспільства», «Управління діяльністю бібліотек, інформаційно-методична робота», «Бібліотечно-інформаційна освіта, професійна комунікація», кожен з яких включає персоналії авторів, які здійснювали чи здійснюють відповідний науковий пошук за вказаним напрямом.

Виходячи з опрацьованого матеріалу, укладач Антології класифікує наукові школи Національного університету культури і мистецтв за такими напрямками:

– «Бібліотечна професіологія» – у витоків якої стояла доктор педагогічних наук, професор А. Чачко; «основним доробком цієї школи є комплексний аналіз бібліотечної професії, здійснений ще наприкінці 70 – поч. 80-х років, розробка питань професіоналізації, теоретичне обґрунтування суб'єкт-суб'єктних відносин у бібліотеці);

– «Книжкове пам'яткознавство» – доктор історичних наук, професор Г. Ковальчук;

– «Дослідження проблем дитячого читання в Україні» – доктор культурології, професор Т. Долбенко;

– «Інформаційна концепція бібліотекознавства та документознавства» – доктор історичних наук, професор М. Слободяник;

– «Релігія і писемна культура» – доктор філософських наук, професор Т. Горбаченко;

– «Теорія та історія видавничої справи та редагування» – доктор філологічних наук, професор М. Тимошик;

– «Інформаційно-бібліографічні ресурси суспільних наук в Україні» – кандидат історичних наук, професор В. Бабич [1; 616].

Становитиме інтерес книга, переконаний, й тому, що сьогодні в країні продовжує працювати чимало фахівців, які професійну освіту здобули за межами України; в інших республіках і в іншій політичній системі відбувся їхнє становлення та професійний вишкіл. Тож маючи інформацію про сучасну книгознавчу школу КНУКіМ маємо добру нагоду за публікаціями (а в аналізованій книзі

вміщено перелік найбільш значущих праць кожного) та сходинками творчої самореалізації авторів в Україні співставити ці здобутки.

До переваг видання слід віднести й розміщення в Антології списку дисертаційних досліджень, захищених в університеті з книгознавчої проблематики, а отже відтворити профіль наукового пошуку цього закладу в книгознавчому контексті крізь призму доробку здобувачів наукових ступенів, прослідкувати формування наукової школи і в контексті підготовки дослідників уже сучасного покоління.

Корисном для читачів буде ознайомлення з розміщеними в Антології списками основних публікацій кожної з внесених до книги особистості та окремих їхніх наукових розвідок, що найбільш повно (наскільки це можна зробити на прикладі однієї публікації) відображають їх науковий пошук чи, принаймні, коло інтересів. Одним словом, друк цієї книги викличе інтерес, усіх, хто так чи інакше пов'язаний з питаннями дослідження ролі книги в українському соціумі чи переймається питаннями духовності загалом.

Є в книзі й чимало іншої, вартої уваги читача, інформації.

У той же час, віддаючи належне кропіткій роботі укладача, слід наголосити, що дискусійною видається спроба розмістити в антології постаті як відомих представників наукової школи книгознавства, так і тих, хто лише починає свій шлях у науці на одному рівні, мотивуючи це тим, що такий підхід «...дозволяє не лише об'єктивно показати книгознавчий процес з усіма його складовими, сучасні перетворення в нових історичних умовах, що проходить Україна, а й окреслити реальні перспективи творення як практичних, так і теоретичних засад сучасного книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства» [1; 7], оскільки наявні результати *і можливі в майбутньому творчі здобутки, нехай навіть перші кроки у цьому напрямі*, – це дещо різні речі. Хоча будь-яка школа у значенні певного товариства, об'єднаного відповідними світоглядними чи науковими, виховними та іншими інтересами, має своє продовження лише в учнях, від яких значною мірою й залежить факт продовження цих здобутків (у разі спроможності це здійснити) чи ні. У книзі є й окремі технічні недоречності, пов'язані, у першу чергу, з майже повною відсутністю в країні практики додрукарської роботи над книгою.

Утім, ці зауваження жодним чином не применшують важливості і значення проведеної упорядником роботи в оприлюдненні такого пошуку, його потребності для наступних поколінь вітчизняних дослідників національної книги, і організації подібної роботи в системі вищої школи загалом. Адже бібліотечна, бібліографічна та інші сфери в країні зберігаються на достатньо високому рівні і робота з книгою, на відміну від інших сфер культурної діяльності (до прикладу, клубної), здійснюється достатньо професійно.

Ця книга стане ще однією сходинкою у науковій діяльності книгознавчої школи Національного університету культури і мистецтв і залишиться зразком для підготовки у майбутньому більш ґрунтовних видань, у яких і надалі буде лише поглиблюватися науковий пошук вітчизняних фахівців зі сфери книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства і в КНУКіМ, і в інших ВНЗ та наукових установах, фаховий інтерес яких становить національна книга. А поки що КНУКіМ позиціонує себе в окресленій вище сфері саме цим виданням.

Позитивним є також той факт, що автор фіксує роботу широкого загалу фахівців, що працюють у сфері сьогодні, відходячи від сталої української практики про те, що відзначення творчих здобутків людини буде зроблено уже після того, як вона «змінить світи». Ця книга, поза сумнівом, стане корисною й усім тим, хто цікавиться проблематикою української книги, досліджує творчі надбання національної книгознавчої школи на регіональному рівні, вболіває за духовність українського соціуму, оскільки антологія підсумовує інтелектуальні здобутки книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографознавчого напрямів, осмислює результати діяльності дослідників-книгознавців, оновлення методології, стилю наукового мислення, тематичного розмаїття національного спрямування, етнічних вимірів наукової роботи, що в сукупності й дало змогу укладачу розкрити творчий потенціал книгознавчої школи КНУКіМ [1; 7]. Для усіх інших, хто знайомитиметься з нею, вона стане зразком для розробки подібної проблематики.

Стара мудрість свідчить, що безсмертя людини закладено в одному-єдиному: у безсмерті її справ, тобто того доброго, що вона сама залишає по собі людям, відходячи від них назавжди в інший світ. Тож, автори хочуть вірити у те, що творчість людей, чії характеристики подано в тексті Антології (та й ті, що з різних причин не внесені до неї), також залишиться в пам'яті нащадків і лише розширять культурну палітру сучасної України, якій є ким пишатися. Адже тільки результати творчості й здатні залишитися у людській пам'яті назавжди.

Список використаної літератури

1. *Книгознавча школа*: антологія / уклад. В. М. Медведєва. – Київ : Вид-во «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»).

References

1. *Bibliological school*: anthology / mode. In. M. of Medvedeva. it is Kyiv : Vyd-vo of «Lira-K», 2016. – 644 s. – (Series are «Scientific schools»).

АНТОЛОГИЯ КАК СПОСОБ ПРЕЗЕНТАЦИИ КНИГОВЕДЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

[Рец. на книгу: Книговедческая школа : антология / сост. М. Н. Медведєва. – Киев : Изд-во «Ліра – К». , 2016. – 644 с. – (Серія «Научные школы»)]

Выткалов Владимир Григорьевич, кандидат педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой культурологии и музееведения Ривненского государственного гуманитарного университета, г. Ривне;
Выткалов Сергей Владимирович, кандидат искусствоведения, доцент кафедры культурологии и музееведения Ривненского государственного гуманитарного университета, г. Ривне

Осуществлен анализ антологии, цель которой – раскрытие потенциальных возможностей книговедческой школы одного из ведущих учебных заведений в этой сфере – Киевского национального университета культуры и искусств, отражение деятельности ее наиболее ярких представителей в культурном пространстве современной Украины.

Ключевые слова: книговедческая школа, научный поиск, личности, Киевский национальный университет культуры и искусств, Украина.

ANTHOLOGY AS METHOD OF PRESENTATION OF BIBLIOLOGICAL OF SCHOOL

[Review on a book: Bibliological school: anthology / of compiler In. M. of Medvedev. it is Kyiv: Vud-vo of «Lira-K», 2016. – 644 s. – (Series are «Scientific schools»)]

Vytclov Volodimir, candidate of pedagogical sciences, professor, manager of department of kulturologii and museesnavstva Rivne state humanitarian university, Rivne;
Vytclov Serdiy, candidate mystetstvoznnavstva, professor, manager of department of kulturologii and museesnavstva Rivne state humanitarian university, Rivne

The analysis of anthology an aim of which is opening of potential possibilities of bibliological school of one of leading establishments in this sphere – Kyiv national university of culture of and arts, and illumination of activity of her is carried out the most bright representatives in cultural space of modern Ukraine.

Key words: bibliological school, scientific search, figures, Kyiv national university of culture and arts, Ukraine.

Надійшла до редакції 25.11.2016 р.

ЗМІСТ

Розділ I. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ. КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

<i>Любченко О.М.</i> Соціальна сутність дозвілля в античній Греції	3
<i>Шерстюк Р.М.</i> Шкільний театр у контексті культурно-освітньої діяльності ордену піарів на Волині (XVIII – перша половина XIX ст.)	8
<i>Вишневецька Г.Г., Гаєвська Т.І.</i> Традиційні обряди звичаєвого права у контексті збереження та популяризації історико-культурної спадщини України	13
<i>Грінберг Л.Ф.</i> Культурологічна концепція П.О. Куліша	19
<i>Дабло Л.Г.</i> Культурологічна складова наукового доробку в багатовекторній діяльності Д. Овсянико-Куликовського	25
<i>Богатікова О.В.</i> Громадська діяльність Г. Павлуцького як складова розбудови українського культурного простору кінця XIX – початку XX століття	30
<i>Давва В.В.</i> Українська культура в умовах ідеологічної боротьби 1917-1920 років	35
<i>Фарина О.В.</i> Культуротворчі рефлексії греко-католицького духовенства в історіософській парадигмі Східної Галичини 1921-1946 років	42
<i>Холодинська С.М.</i> Концепція деструкції Михайля Семенка та трансгресивний досвід Жоржа Батая: потенціал паралельного аналізу	49
<i>Кригіна О.В.</i> Метричні книги: вимоги та особливості ведення	56
<i>Нікольченко Ю.М.</i> Берестецька битва 1651 року у наукових публікаціях документознавчого характеру в Україні: моніторинг інформаційного потоку	62
<i>Лучанська В.В.</i> Культурогенез еволюції взаємовідносин людини й природи	67

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

<i>Причепій Є.М., Причепій О.Є.</i> Моделі космосу в орнаментах Подільських рушників	75
<i>Кухаренко О.О.</i> Дослідження національної обрядовості за допомогою структури весільного циклу	82
<i>Маркова О.М.</i> Музыкальная культурология как дисциплина музыкальной высшей школы	87
<i>Бабушка Л.Д.</i> Ритуальна та ігрова доміанти в просторах свята й фестивалі: культурологічний аспект	92
<i>Волкова Г.В.</i> Ритуал як культурний феномен і основа освітньо-творчих акцій	99
<i>Гайдукевич К.А.</i> Масове свято як соціокультурний феномен	105
<i>Чернишевич Н.І.</i> Масове видовище: символічний зміст та форми	112
<i>Морозова О.В., Морозова Т.П.</i> Матеріалізація задуму культурно-мистецького проекту в умовах пітчінгу	117
<i>Карпова Л.О.</i> Комунікативний аспект міжнародної практики художньої культури	123

**Розділ III. КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО.
КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНИХ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ**

<i>Личкова В.А.</i> Семіотика українського та польського авангарду (на прикладі творчості О.Богомазова і художників «Краківської групи)	129
<i>Доброср Н.В.</i> Код культури як механізм самореалізації особистості	135
<i>Дихнич Л.П., Костюченко О.В.</i> Гендерне тло у сучасних дослідженнях моди	140
<i>Кіндратюк Б.Д.</i> Дзвонарська культура України: перспективи кампанологічних студій	148
<i>Бабкін В.О.</i> Європейська стратегія у сфері культури	152
<i>Лапська О.О.</i> Громадські організації і їх роль у реалізації завдань міжнародного співробітництва у бібліотечній галузі України	158
<i>Зараховський О.Є.</i> Друковані інформаційні джерела про туристичні об'єкти культурної спадщини Черкащини: аналіз та узагальнення	163
<i>Булгакова Н.В.</i> Впровадження іноземного досвіду щодо організації залізничних круїзів в Україні	168

Розділ IV. ПОВІДОМЛЕННЯ, ІНФОРМАЦІЯ, РЕЦЕНЗІЇ

<i>Грипич С.Н., Семенюк Г.П.</i> Книжкові пам'ятки XIX – поч. XXI ст. у фондах наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету: напрями наукового розкриття	175
<i>Медведєва В.М.</i> Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв: тенденції формування і нові перспективи	180
<i>Сабадаш Ю.С., Натяма С.В.</i> Наукові бібліотеки України: здобутки і проблеми (на прикладі наукової бібліотеки Маріупольського державного університету)	188
<i>Дем'янюк М.Б.</i> Діяльність спілки християнських письменників України як втілення синергії гуманізму, етики та естетики	195
<i>Виткалов В.Г., Виткалов С.В.</i> Антологія як спосіб презентації книгознавчої школи	201

CONTENTS

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY. CULTURE AND TRADITIONS

<i>Lyubchenko O.</i> The social essence of the leisure in the ancient Greece	3
<i>Sheretyuk R.</i> School theater in the context of cultural and educational activity of piarist order in Volyn (XVIII – the first half of the nineteenth century)	8
<i>Vishnevskya G., Gayevska T.</i> Traditional rites of customary law in the context of preserving and popularization of the historical and cultural heritage of Ukraine	13
<i>Grinberg L.</i> Pantheyleymon Kulish culturological concept	19
<i>Dablo L.</i> A Culturological component of the scientific heritage in the D. Ovsyanyko-Kulikovskyy's multi-vector activities	25
<i>Bogatikova E.</i> Pavlutskiy's social activity as an integral part of the Ukrainian cultural space creation of the late XIX – early XX centuries	30
<i>Davva V.</i> The Ukrainian culture in the ideological struggle of 1917-1920	35
<i>Faryna O.</i> Cultural and creative reflections of Greek catholic clergy in historiosophical paradigm of Eastern Galicia in 1921-1946	42
<i>Kholodynskaya S.</i> Mihal' Semenko's conception of destruction and Georges Bataille's transgressive experience: potential of parallel analysis	49
<i>Kryhina O.</i> Parish registers: requirements and records management	56
<i>Nikolchenko Y.</i> The Berestetsk battle of 1651 in the scientific publications of the documental nature in Ukraine: the monitoring of the information flow	62
<i>Luchanskaya V.</i> The cultural genesis of human and nature relationships evolution	67

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF MODERN CULTURAL PROCESS

<i>Prychepiy Y., Prychepiy O.</i> The space models in the Podillya towel ornaments	75
<i>Kukhareenko O.</i> The study of the national rituals by means of the wedding cycle structure	82
<i>Markova E.</i> Music cultorology as the discipline of the music high school	87
<i>Babushka L.</i> Ritual and game dominance in the spaces holiday and festivation: cultural aspects	92
<i>Volkova G.</i> Ritual as a cultural phenomenon and the basis of the educational-creative shares	99
<i>Gaidukevych K.</i> A mass festival as a social and cultural phenomenon	105
<i>Chernyshevych N.</i> A mass spectacle: the symbolic content and form	112
<i>Morozova O., Morozova T.</i> Materialization of idea of cultural and art project in the conditions of pitching	117
<i>Karpova L.</i> Communicative aspect of the international practice of the art culture	123

Part III. CULTURE AND SOCIETY.**CULTURE OF PROFESSIONAL SPHERE OF ACTIVITY**

Lychkovakh V. The semiotics of the ukrainian and polish avant-garde (on example of O. Bogomazov and the artists of «Krakow group»)	129
Dobroyer N. The culture code as a mechanism for person's self-realization	135
Dyhnych L., Kostyuchenko O. Gender background in modern fashion research	140
Kindratiuk B. The bell-ringing culture of Ukraine: campanalogy studies perspectives	148
Babkin V. The European strategy in the field of culture	152
Lapska O. Public organizations and their role in the realisation of international cooperation in the field of librarianship in Ukraine	158
Zarakhovskiy A. Printed sources of information about tourist objects of cultural heritage of Cherkassy region: analysis and generalization	163
Bulgakova N. The introduction of foreign experience in the organization of railway cruises in Ukraine	168

Part IV. REPORTS, INFORMATION, REVIEWS

Hrypych S., Semeniuk G. The books of XIX – early XXI centuries in the academic library funds of Rivne state humanitarian university	175
Medvedeva V. Bibliological school Kyiv national university of culture and arts: trends and formation of new prospects	180
Sabadash J., Natayma S. Scientific libraries of Ukraine: achievements and problems (on the basis of the scientific library of Mariupol state university)	188
Demyanyuk M. The union of Christian writers of Ukraine activities as the embodiment of humanism, ethics and aesthetics synergy	195
Vytcalov V., Vytcalov S. Anthology as method of presentation of bibliological of school	201

ISSN 2518-1890

Наукове видання
Scientific edition

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку
Науковий збірник

Ukrainian culture: past, modern and ways of development
Scientific journals

Напрямок: Культурологія
Branch: Culture study

Випуск 23
Issue 23

Редактор:
В.Г. Виткалов
Editor:
V.G. Vytkalov

Художній редактор:
О.К. Литвин
Artistic editor:
O.K. Lytvyn

Комп'ютерна верстка:
Л.М. Федорук
Computer make-up:
L.M. Fedoruk

У зв'язку з технічними умовами збірник виходить друком у березні 2017 року

Підписано до друку 29.12.2016 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 23,9. Наклад 100.

Видавничі роботи: ***ППДМ***
свідоцтво про державну реєстрацію РВ №11 від 12.06.2002 р.
35304, Рівненська обл., Рівненський р-н, с. Корнин, вул. Центральна, 58
Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра культурології та музеєзнавства. Тел. (0362) 63-42-62
Електронна версія збірника: kulturologiya.rv.ua